

HELŠIŃSKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2015.

DEMOKRATSKI DEFICIT – OSNOVA AUTORITARNOSTI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2015.

Demokratski deficit – osnova autoritarnosti

Sadržaj

Ljudska prava u Srbiji: 2015.

DEMOKRATSKI DEFICIT – OSNOVA AUTORITARNOSTI

IZDAVAČ

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

SLOG I NASLOVNA STRANA

Ivan Hrašovec

FOTOGRAFIJE NA NASLOVNOJ STRANI

123rf.com

ISBN 978-86-7208-204-3

COBISS.SR.ID

ELEKTRONSKO IZDANJE

ZAKLJUČCI I PREPORUKE	9
Vladi Srbije	12
Evropskoj uniji	15
Medijima	16
Civilnom društvu	17

I – UVOD

Regresivni trendovi i sve autoritarnije tendencije	21
Predsedavanje OEBS: isterivanje Srbije na čistac	24
Ruska meka moć	25
Stalne dileme Srbije	26
Evropska opcija bez alternative	28
Srbija na vetrometini	28
Vučić i NATO	30
Izbori 2016: Vučić osujećeni pobednik	31
Javno mnjenje Srbije	32
Pravosuđe pod kontrolom izvršne vlasti	33
Odnos prema prošlosti: relativizacija i revizija	34
Regionalna saradnja	34
SPC i država	35
Regionalizacija i decentralizacija: strah i otpor	35
Diskriminacija još uvek rasprostranjena	36

II – ODNOS PREMA PROŠLOSTI

Relativizacija i revizija	39
Srebrenica: neželjeno ogledalo Srbije	44
Presuda Karadžiću	50
Rehabilitacija Slobodana Miloševića	54
Oslobađajuća presuda Vojislavu Šešelju	58
Udžbenici i nedavna prošlost	62

III – CIVILNO DRUŠTVO

Između patrijarhalnog i liberalnog koncepta	67
Organizacije civilnog društva i vlast	70
Pritisak EU na SNS da saraduje sa nevladinim organizacijama.	72
Uloga OCD u evropskim integracijama	75
Finansiranje nevladinih organizacija	76
Desničarske organizacije	78

IV – PRAVO I PRAVOSUĐE

Pod kontrolom izvršne vlasti	83
Kriminal i policija: nastavak istog trenda	90
Suđenja za ratne zločine: usporeno i bez javnosti	96
Haški tribunal: u drugom planu	101

V – PARLAMENT

Poslanički ring	105
Građani o parlamentu	106
Hajka na ombudsmana	108
Afera helikopter	110
Beograd na vodi	112
Broj poslanika	113

VI – MEDIJI

Bez pozitivnih promena	119
Etički kodeks u medijima	123
Regulatorno telo za elektronske medije	126
Nelegitimne smene u Radioteleviziji Vojvodina	128
Projektno finansiranje medija	133
Privatizacija medija	135
Bezbednost novinara	136
Istrage u vezi sa ubistvima novinara	137
Mediji, propaganda i ratna prošlost	138
Spinovanje "državnog udara"	140

VII – NEZAVISNE INSTITUCIJE

Pritisци na nezavisne institucije	147
Napadi na zaštitnika građana	149
Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti	152
Poverenica za zaštitu ravnopravnosti	155
Agencija za borbu protiv korupcije	156

VIII – VERSKE ZAJEDNICE

Odgovornost srpske pravoslavne crkve sve veća	161
Većinska crkva u Srbiji	164
SPC i Kosovo	165
SPC i državne institucije	168
Srpska pravoslavna crkva i susedstvo	171
Razrešenja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi	177
Muslimani u Srbiji	180

IX – MANJINE

Diskriminacija još uvek rasprostranjena	193
Romi: i dalje na margini društva	196
Etničke manjine: neophodan sveobuhvatan sistem društvene integracije	203
Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina	205
Etnička distanca	208
Privatizacija medija i informisanje na jezicima manjina	211
Etnički motivisani incidenti i politički pritisci	214
Zastupljenost etničkih manjina u državnim organima i službena upotreba jezika i pisma manjina	215
Obrazovanje	218
Ravnopravnost polova i posebna zaštita žena	224
Osobe drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta	232
Starije osobe: bez poboljšanja njihovog položaja	238
Penzije	239
Nasilje nad starima	242
Domovi za starije osobe	245

X – REGIONALIZACIJA I DECENTRALIZACIJA

Strah i otpor	251
Vojvodina: autonomija na udaru	253
Izbori 2016	254
Odnos Beograda prema Vojvodini	258
Osnivanje Vojvođanske akademije	260
Autonomaške vanparlamentarne grupacije	262
Tretman manjina	264
Nacionalni ispadi desničarskih grupacija	265
Politička scena u Vojvodini	266
Sandžak: poverenje prema Beogradu nije obnovljeno	268
Autonomija Sandžaka	269
Islamska zajednica i identitet Bošnjaka	272
Udruženje turske manjine u Sandžaku	274
Islamski borci i bezbednosna zajednica u Srbiji	275
Delovanje policije u Sandžaku	282
Jug Srbije: stalna neizvesnost	286
Popis stanovništva	287
Zajednica albanskih opština	289
Problem udžbenika	291
Bezbednosni izazovi juga Srbije	293

XI – EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA

Daleko od održivih rešenja	299
Dečja zaštita van fokusa javnih politika	299
"Nevidljiva deca"	301
"Deca ulice"	303
Nedovršeni sistem hraniteljstva	305
Osobe sa invaliditetom: segregacija umesto inkluzije	307
Deinstitucionalizacija: nedostaje politička volja	311
Demografska politika bez prave strategije	313
Starost bez zaštite i podrške	314
Spore promene u politici zapošljavanja	318

XII – SRBIJA I SUSEDI

Saradnja zemalja Zapadnog Balkana – prioritet EU	325
Hrvatska: politika jača od ekonomije	329
Ratno opterećenje	332
Migrantska kriza	336
Kulturna saradnja	337
Jasenovac: sporna tačka	339
Ekonomski odnosi: uzlazna linija	341
Bosna: između regresije i iskoraka ka EU	344
Ambivalentan odnos Srbije prema BiH	345
Sporna proslava Dana Republike Srpske	347
Značaj ruske podrške u održavanju statusa quo	350
Strategija Zapada	352
BiH i evroatlantske integracije	353
Slovenija: ipak na Balkanu	358
Makedonija: nedostatak demokratskog kapaciteta	362
Unutrašnjepolitička scena	364
Odnosi Srbije i Makedonije	368
Crna Gora: izlazak iz tradicionalne geopolitičke orbite	371
Dugotrajne demonstracije	373
Beograd i demonstracije u Podgorici	375
Prihvatanje molbe Crne Gore za prijem u NATO	376
Varnice između Srbije i Crne Gore	378
Kosovo: još uvek talac politike	379
Srpski akteri o Kosovu	381
Otvaranje pregovora sa EU	382
Specijalni sud: ustupak Srbiji	385
Kulturna saradnja	389
Ekonomska saradnja	391

XIII – SRBIJA I SVET

Nedoslednost i neprihvatanje realnosti	395
Kriza Evrope	400
Otvaranje prvih poglavlja	402
Evroentuzijazam na silaznoj krivulji	405
S Amerikom ambivalentno, kao i dosad	407
OEBS – bolje od očekivanja	409

Zaključci i preporuke

Srpska elita nije pokazala sposobnost da u promenjenim međunarodnim okolnostima uskladi sopstvene potencijale sa novim zahtevima vremena. Nespremnost srpske elite da se suoči sa posledicama Miloševićeve politike, onemogućila je profilisanje političke scene i promovisanje političkih opcija važnih za budućnosti Srbije. Otuda i posthumne pohvale Slobodanu Miloševiću, kao još jednom „tragičnom liku nacionalne mitologije“. Sve to ukazuje na skromne liberalno-demokratske tradicije srpskog društva i države. Zbog vrednosne i intelektualne konfuzije nema konsenzusa o opštim političko-istorijskim ciljevima i ciljevima javnih politika.

Učvršćen je tradicionalno konzervativni blok – od političkih stranaka (Demokratska stranka Srbije, Dveri, Srpska narodna stranka), akademskih krugova, Srpske pravoslavne crkve, univerziteta, tajkuna, do medija – koji je okrenut prema Rusiji i protiv je reformi. Shodno tome, spoljnopolitička pozicija Srbije može se definisati kao „sedenje na dve stolice“. Ta pozicija, međutim, postaje sve neudobnija i nesigurnija s obzirom da se na Balkanu sudaraju interesi više aktera – Rusije, EU, SAD i, odnedavno Turske. Posledica navodne neutralnosti svodi se na samozamišljeno „balansiranje“, i „održavanje ravnoteže“ što stvara sumnju kod obe strane iz čega sledi sve jači pritisak.

Spoljnopolitička ambivalentnost u sve drastičnijoj formi prelama se na unutrašnjoj sceni. U trenutku kad približavanje Evropskoj uniji (EU), otvaranjem prvih pregovaračkih poglavlja (u decembru 2015) dobija i zvaničnu formu, evroentuzijazam među građanima na najnižoj je tački od pada režima Slobodana Miloševića. Rusko prisustvo na Balkanu nije jednoznačno. S jedne strane, Rusija iskušava EU, a s druge, demonstrira pretenzije na status velike sile sa sferom „privilegovanih interesa“. U toim smislu Srbija je „lak“ plen s obzirom na ambivalentnu elitu i javnost, kad je reč o reformama. Ruska ofanziva meke moći kojoj je Srbija izložena u kulturnoj, naučnoj

i, naročito medijskoj sferi kapitalizovala se u jačanju proruskih sentimana u najširim segmentima društva

Mediji, posebno oni desne orijentacije (većinski deo), poput Večernjih novosti, Pečata, Geopolitike, ruskih sajtova (Sputnjik i Ruska reč), pa i provladinog lista Politika – permanentno stigmatizuju proevropsku orijentaciju. Oni detaljno i sistematski ruše evropsku orijentaciju Vlade Srbije, makar ona bila i samo deklarativna, oživljavaju negativne stereotipe o susedima i regionu generalno, distanciraju Srbiju od NATO i SAD (stalno podsećajući na NATO intervenciju) i zagovaraju savez sa Rusijom na vojnim, antitržišnim i pravoslavnim osnovama.

Evropska unija je zapostavila tranziciono nedovršene države (društva), tokom nekoliko poslednjih godina, što joj se vraćai kao bumerang. Geostrateška važnost prostora s nezapamćenim izbegličkim talasom potvrđuje se na najdramatičniji način. Zapadni Balkan nije više samo postjugoslovenski kontekst već je izbegličkom krizom, terorizmom, islamskim borbama iz regiona i sl. proširen i bliskoistočnim. To značajno komplikuje i bezbednosnu situaciju na Balkanu, ali iziskuje i novi strateški pristup.

Upravo je migrantska kriza podstakla EU da se okrene Zapadnom Balkanu, mada je do toga došlo sa velikim zakašnjenjem i gubitkom prednosti u odnosu na Rusiju. Značajniji angažman počeo je Berlinskom inicijativom 2014. godine, a nastavljen je bečkim sastankom šefova država i vlada zemalja Zapadnog Balkana (avgust 2015). Na konferenciji u Beču usvojena je deklaracija kojom regionalni lideri izražavaju spremnost da međusobno sarađuju u „duhu dobrosusedstva i zajedničke posvećenosti evropskim integracijama“.

Ishod referendum u Velikoj Britaniji na dramatičan način pokazao je Evropi da process fragmentacije koji je počeo u Jugoslaviji pre četvrt veka nije apsolviran ni pravovremeno ni na pravi način. Time izazov sa kojim se Evropa suočava na Balkanu postaje još veći, što podrazumeva i veću odgovornost.

Regionalna saradnja, međutim, neće oživeti ukoliko i regionalni akteri ne budu aktivniji u osmišljavanju relevantnih projekata, kao i

pritisaka na EU da ispuni svoja obećanja. Od njihove sposobnosti zavisice kako će se rešavati ozbiljna ekonomska i socijalna pitanja u zemljama regiona. Bez ekonomskog oporavka nema ni strukturnih reformi, niti poboljšanja regionalnih odnosa.

Geopolitičke ambicije prema Mediteranu ponovo probuđene Rusije, takođe idu preko Balkana. Energetski izvori, gas i nafta, najjači su aduti „trgovanja“ političkim uticajem sa zemljama regiona, od Grčke do Mađarske, naročito preko Makedonije, Srbije i Republike Srpske (u BiH), koji se poslednjih godina intenzivno osnažuje kulturnim i, naročito medijskim prisustvom.

Dugo čekanje pred briselskim vratima, sa neizvesnim krajnjim ishodom, negativno se odražava na svojevremeni evroatlanski entuzijazam zemalja Zapadnog Balkana. Podrška javnog mnjenja članstvu u EU opada, jer se Brisel sve više pokazuje „kao koristan, ali ne uvek pouzdan partner“.

Za novu nacionalnu politiku Srbije neophodno je suočavanje sa prošlošću. Zato je nužno da vlada i elite preorijentišu politiku sa ratnih, na civilizacijske ciljeve koji ne ugrožavaju okruženje. Samo takva politika može biti garancija za građane Srbije da se uključe u globalni svet. Bez zajedničkog razumevanja istorije i ratova iz devedesetih nije moguće ni pomirenje niti drugačiji odnos prema budućnosti.

Uzimajući u obzir složenost međunarodnog konteksta i regionalne stagnacije, odnosno regresije neophodno je veće i doslednije angažovanje Evropske unije u regionu, posebno u Srbiji, kako bi se zaustavili negativni trendovi i onemogućio novi talas nacionalizma, pogubnog za atmosferu koju iziskuje sprovođenje neophodnih reformi, uspostavljanje pravne države, poštovanje ljudskih i manjinskih prava.

Iako je otvaranje pregovora sa EU od strateške važnosti, jer bar načelno okreće Srbiju u tom pravcu, to nikako ne znači da će pregovori biti jednostavni i bez značajnih prepreka. Srbija objektivno nema alternativu i važno je da se građanima objasni šta podrazumevaju evrointegracije kako bi se sprečila ili umanjila manipulacija o navodnom ucenjivanju Srbije, posebno kada je reč o Kosovu, i njenoj navodnoj neutralnosti.

Vladi Srbije

- Kada je reč o proevropskoj orijentaciji sve zavisi od toga da li će vlada uspeti da se odupre ruskim pritiscima, pogotovo imajući u vidu da je baza partije pretežno prorуска, nacionalistička i konzervativa. Ukoliko premijer nastavi sa dvostrukom igrom i balansiranjem (i Rusija i EU), Srbija će brzo završiti u ćorsokaku, što znači veću saradnju sa Rusijom i odlaganje evropske budućnosti.
- Ulaskom desničarskih i proruskih partija u parlament vratiće se na scenu nacionalna pitanja koja će dodatno učvrstiti "balansiranu formu" kojom se premijer do sada rukovodio. Ulaskom ovih partija ona će dobiti i novi sadržaj.
- Opstanak nove vlade na proevropskom kursu zavisiće i od njenih rezultata. Poverenje koje uživa ne može još dugo trajati pogotovo što premijer sve više pokazuje sklonost ka autoritarizmu.
- Pregovori zahtevaju mobilizaciju svih delova društva, posebno onih koji već dugo podržavaju tu orijentaciju – civilno društvo, profesionalne asocijacije, mali i srednji privrednici, neki mediji.
- Neophodno je da se i visokoškolske institucije (posebno Beogradski univerzitet) uključe u mobilizaciju mladih ljudi za tu opciju i da na taj način doprinose zaustavljanju odliva mladih kadrova. Najveći deficit u pregovorima će biti upravo nedostatak mladih i sposobnih stručnjaka.
- Frustracija porazom i neuspehom tranzicijom opasan je potencijal za regresivne trendove u Srbiji i negovanje iluzije o mogućim teritorijalnim promenama. Na tome insistiraju ruski komentatori i analitičari iza kojih stoji zvanična Rusija.
- Vlada i premijer moraju slati jasnije poruke javnosti, posebno mladim ljudima. Protivrečni stavovi samo doprinose konfuziji među mladima, jer im se ne nudi perspektiva.
- Vlada mora pregovore učiniti što transparentijim, posebno u oblastima koje su predmet najveće manipulacije.
- Potrebno je pokrenuti dijalog o tome šta članstvo u EU znači i koje su vrednosti na kojima EU počiva.
- Uloga medija je u tome ključna. Njihov negativni odnos prema reformama, a time i EU, do sada se u značajnoj meri reflektovao na stav javnosti. Elektronski mediji, pogotovo javni servisi, mogu značajno uticati na promenu stava.
- Podstaci Univerzitet da mladoj akademskoj javnosti približi evropske vrednosti ne samo u okviru nastavnog programa, već i drugim aktivnostima.
- Intenzivirati razmenu mladih unutar regiona, ali i unutar EU. U tom smislu treba što pre aktivirati Kancelariju mladih (inicijativa Berlinskog procesa). Kancelarija ima sedište u Tirani, ali još nije u funkciju.
- S obzirom da evropska perspektiva Srbije zavisi od primene Briselskog sporazuma neophodno je da se intenzivira njegovo sprovođenje u svim dogovorenim segmentima.
- Država bi trebalo da pokrene debate o regionalizaciji zemlje kako bi što pre prevazišla tenzije na lini Beograd – regioni i time doprinela demokratizaciji i bržem razvoju zemlje;
- da iskreno i ne samo uz pritisak EU, pristupi regionalnoj saradnji na svim nivoima;
- da podstakne medije, posebno one koje kontrolise, da stvaraju atmosferu međusobnog poverenja i obezbede prostor za otvaranje dijaloga o nedavnoj prošlosti;

nastavak na sledećoj strani ->

- da se intenzivira rad na sprečavanju i suzbijanju diskriminacije u Srbiji i stvaranju uslova za efikasno funkcionisanje sistema zaštite od diskriminacije. Na taj način će ravnopravnost, tolerancija i jednake mogućnosti za sve manjinske grupe postati opšteprihvaćene vrednosti.
- neophodno je promovisanje i zaštita prava najranjivijih i najviše diskriminiranih grupa, uključujući i LGBTI populaciju, lica sa invaliditetom i lica sa HIV-om/sidom;
- treba na pravi način obavljati istrage, gonjenje i kažnjavanje za krivična dela motivisana mržnjom;
- ojačati napore usmerene ka poboljšanju teških uslova života Roma i borbu protiv diskriminacije;
- potrebno je dalje poboljšati koordinaciju vlade u okviru politike integracije Roma.
- Neosporna je pravna činjenica da je u Srebrenici počinjen genocid; relativizacija koju uporno nameće Srbija je kontraproduktivna i za samu Srbiju; poricanjem genocida ona se eksponira kao država koja ne poštuje najviše pravne institucije UN i koja selektivno pristupa pravdi; zato je neophodno da Vlada izvršava svoje obaveze prema Haškom tribunal (isporuka troje radikala);
- teorije zavere koje se plasiraju u srbijanskoj javnosti dodatno izoluju zemlju, jer se takvim tezama onemogućava dijalog u društvu, i, što je još važnije, onemogućava pristup istini mlađim generacijama;
- insistiranje na poricanju i relativizovanju zločina u Srebrenici samo kompromituje Vladu i neizbežno zatvara Srbiju prema regionu, ali i prema svetu; poricanje dodatno podstiče samoizolaciju i ksenofobiju u društvu.

Evropskoj uniji

- EU je zbog sporosti, ali i unutrašnjih previranja koja su toku zakazala u vođenju balkanske politike, što je omogućilo prodor Rusije. To region dodatno unazađuje, jer Rusija nema konkretnu ponudu Srbiji (ni ostalima) koja bi pomogla njen oporovak i referme;
- EU bi trebalo da sa većom odlučnošću sprovodi ciljeve Berlinske inicijative, kako bi zaustavila dalje urušavanje regiona i Srbije, posebno. U tom smislu ekonomski aspekt te inicijative treba da bude naglašeniji, jer će se bez oporavka privrede nastaviti regresivni trendovi;
- EU ne bi smela da podleže tzv "ruskom faktoru" i time previdi očigledne autoritorne tendencije premijera. Proces pregovora sa EU je imperativ kao i osmišljavanje ekonomskog oporavka zemlje;
- EU i pojedinačne zemlje, posebno Nemačka, treba da sa većom odlučnošću insistiraju na slobodi izražavanja i liberalizaciji medijskog prostora;
- EU bi trebalo da podrži sve građanske inicijative koje zahtevaju odgovornost državnih organa, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i transparentnost rada Vlade; treba da nastavi sa značajnijom podrškom civilnom sektoru evropske orijentacije koji u ovom trenutku jedina konstruktivna opozicija vladi, ali i konstruktivni partner u procesu pregovora sa EU;

nastavak na sledećoj strani ->

- EU bi trebalo sa većom ozbiljnošću da podstiče suočavanje sa prošlošću, jer to je preduslov da se društvo u Srbiji otvori za nove vizije i regionalnu saradnju; u tom smislu neophodna je i ozbiljna strategija za rad sa mladima; otvaranje kancelarije za mlade u Tirani treba da bude prioritet i zahteva stalnu kontrolu EU kako ta inicijativa ne bi postala paravan koga će regionalne vlade podržavati samo deklarativno;

Medijima

- Demokratizacija Srbije u mnogome zavisi od javnog dijaloga o ključnim temama relevantnim za društveni razvoj. Promoteri javnog dijaloga morali bi da budu mediji koji su do sada zapostavljali tu svoju osnovnu funkciju.
- Uvažavajući pritiske pod kojima se nalaze, mediji bi morali pokazati više hrabrosti i odlučnosti u odbrani profesionalnih i javnog interesa.

Civilnom društvu

- Civilno društvo u Srbiji ima važnu ulogu u stvaranju pretpostavki za suštinsku demokratizaciju društva. Kako je i civilno društvo deo opšte političke i društvene slike, ono je suočeno sa brojnim izazovima, opstrukcijama i neuspesima.
- Buduća saradnja vlasti i premijera sa civilnim društvom u velikoj će meri zavisiti od razvoja situacije u Srbiji, odnosno prevazilaženja unutrašnjih dilema koje drže Srbiju u procepu, a odnose se na njeno mesto u Evropi.
- Nevladin (NVO) sektor bi trebalo da bude oprezan, kako ne bi izgubio legitimitet i integritet, građen godinama u veoma nepovoljnim okolnostima. Jer, samo mali broj organizacija je uspeo da zadrži nezavisnost i kritičnu distancu u odnosu na vlast.
- Civilno društvo treba da se uključi u formulisanje javnih politika koje odražavaju interese građana;
- Organizacije civilnog društva treba da vrše stalni pritisak na vladu i državne institucije da sprovedu usvojene zakone, stvaraju društvenu atmosferu za inkluziju svih segmenata društva.

I – UVOD

Regresivni trendovi i sve autoritarnije tendencije

Ni 15 godina nakon smene režima Slobodana Miloševića Srbija ne uspeva da se refomiše i da sa sistema državne privredne i društvene organizacije pređe na tržišnu. Srpska privreda je već bila devastirana ratnom politikom i sankcijama, pa i zbog toga nije uspela da se prilagodi novom načinu poslovanja. To je takođe, izazvalo dodatno urušavanje srpske privrede, praćeno gubitkom posla više od 500.000 radnika i velikim osiromašenjem države i svih njenih građana. Osim toga, Srbija je jedna od najkorumpiranijih zemalja sa visokom stopom kriminala i nefunkcionalnim pravosuđem. Nepripremljenost elita i koncentracija na ličnu dobit doveli su do deluzije društva koje ne veruje u demokratiju i pluralizam. Odnosno, sve demokratske vrednosti delegitimisane su samom činjenicom što elite nemaju legitimitet u društvu. Dragoljub Mućunović, političar kaže da se sistem u kome živimo nikako ne može nazvati demokratijom. Drugim rečima, kako ističe, možemo ga označiti nedemokratskim, a još tačnije autoritarnom nekompetentnom vlašću.¹

Sve to je rezultat pogubne politike koja se zasnivala na mitologizovanim nacionalnim ciljevima koji se nisu promenili više od jednog stoleća. Ni poraz, ni poniženje nisu izmenili taj mentalni sklop. Naprotiv, nacionalni ciljevi i iluzija o mogućnosti ujedinjenja svih Srba i dalje je žilava u veoma uticajnim segmentima društva.

Održavanju takve svesti doprinosi javna i medijska sfera. Izveštaj Saveta za borbu protiv korupcije pokazao je da država, iako je izašla iz vlasništva u medijima, javnim novcem kroz oglašavanje, marketing, donacije, istraživanja javnog mnjenja... sada finansira privatne medije. Država je, kako ističe profesorka Snježana Milivojević, najveći finansijer na medijskom tržištu. Za kupovinu komercijalnog prostora za

¹ <http://www.istinomer.rs/clanak/1325/Ako-je-vladar-lud-takva-je-i-drzava>.

oglašavanje država godišnje potroši oko 210 miliona eura javnog novca, a čitavo komercijalno tržište oglašavanja vredi 160 miliona eura. To znači da država za oglašavanje daje više od Koka-kole i drugih velikih kompanija.²

Međunarodna zajednica već 15 godina pokušava da stavi Srbiju u granice koje su joj priznate, ali se to odvija uz velike napore i veoma komplikovane pregovore. Briselski sporazum (2013) je konačno otvorio put normalizaciji odnosa sa Kosovom (odnosno priznavanju), ali je njegova primena od samog početka problematična, posebno u tumačenju dela sporazuma koji se odnosi na stvaranje zajednice srpskih opština. Naime, Beograd raznim mahinacijama nastoji da na severu Kosova četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom konstituiše na način sličan statusu Republike Srpske (RS) u Bosni i Hercegovini, dok Albanci (posebno opozicija) pokušavaju da ostvare integraciju severa Kosova koja bi garantovala funkcionalnost kosovske države.

Bez obzira na zvanično deklarativno zalaganje za evropsku opciju, sve je veća medijska kampanja protiv Evropske unije (EU) i zapadnih vrednosti. U tome prednjače mainstream mediji, posebno oni bliski vladinim krugovima kao Informer, Pink, Pečat, Večernje novosti. U njima mnogo više prostora dobijaju protivnici EU, što je u neskladu sa proklamovanim zvaničnom politikom Vlade. Pišu se tekstovi koji plaše Evropom, „u kojoj ćemo izgubiti svoj ‘identitet’, u koju ćemo biti ‘deportovani’, jer sigurno svojom voljom nećemo u taj ‘picnuti koncentracioni logor’, gde će nam možda propisati da ‘na spavanje idemo već u deset’”. U tim medijima prostor dobijaju zapadni desničarski političari i ličnosti koji su izričito protiv EU. Jedan od njih je čak tvrdio da, „ako bi Srbija sutra morala da pristupi EU, to bi bio veliki gubitak za čovečanstvo”.

Teško je očekivati da će evropeizacija Srbije biti jednostavan proces, posebno imajući u vidu devastirajuću politiku iz devedesetih. Nema sumnje da će, osim političkih, ekonomskih i institucionalnih,

2 <http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/profesorka-milivojevic-drzava-je-za-medije-vlasnik-regulator-finansijer-izvor-vesti-clanak-2129543>.

mentalne prepreke biti velike, možda najveće. Kako stvari stoje, evropski put Srbije sve više liči na imitaciju: samo se formalno donose zakoni koji se ne sprovode, za šta nedostaje politička volja. Po svim pokazateljima kvaliteta institucija, Srbija je na začelju svih lista – regionalnih, istočnoevropskih i globalnih.

U atmosferi opšte konfuzije o geopolitičkoj orijentaciji Srbije i neodlučne politike Vlade, ljudska prava, posebno sloboda izražavanja su na stalnom udaru. Neophodni javni dijalog o svim, za društvo ključnim temama, jednostavno ne postoji.

Urušavanje medija, devastiranje pravosuđa, arbitrarna samovolja bahate vlasti što se pretvara u pokušaj legitimisanja bezakonja, doprineli su tome da, koliko-toliko dostignuti nivo poštovanja ljudskih prava bude doveden u pitanje. Nefunkcionalnost pravosudnih organa, posebno sudova, ugrožava ljudska prava svakog građanina. Redukcija političkog života i odsustvo opozicionog delovanja dodatno su diskreditovali pojam demokratije, pluralnosti, različitosti i tolerancije.

Poštovanje ljudskih prava u Srbiji stagnira, jer nisu stvorene pretpostavke za pravnu sigurnost građana. Postoji veliki broj pravnih propisa kojima se štite manjine i kulturna prava. Međutim, ne postoji politička i društvena atmosfera koja bi obezbedila uspešno i dosledno sprovođenje zakona, posebno integraciju manjina i osetljivih grupa. Kad je reč o zaštiti najranjivijih i diskriminiranih grupa, nedostaje i državana politika promovisanja i zaštite prava ovih kategorija.

Osim toga, odsustvo demokratske klime i spremnosti za dijalog unutar društva o svim važnijim temama, dodatno utiče na odnos prema diskriminiranim grupama, uključujući učvršćivanje stereotipa o drugima, koje mediji svakodnevno podgrevaju, Evropska komisija u godišnjem izveštaju o Srbiji (novembar 2015), posebno ističe da još uvek ne postoje uslovi za puno ostvarivanje slobode izražavanja, kao i da je potrebno obezbediti potpuno sprovođenje novih medijskih zakona. Međutim, nije reč samo o medijskoj regulativi, već o političkoj volji i društvenom konsenzusu oko osnovnih vrednosti na kojima će društvo počivati.

Trend autoritarnosti i centralizacija moći u rukama male grupe vezane za partiju na vlasti, u porastu je, što onemogućava nezavisno i profesionalno funkcionisanje institucija. Zapadna podrška vlasti i zanemarivanje ovog trenda otvorili su prostor autoritarnoj vlasti na unutrašnjem planu. Zbog snažnog i sve većeg prisustva ruskog faktora u Srbiji, EU je izgubila mobilisuću moć koju je nekada imala u regionu, pa i u Srbiji.

Predsedavanje OEBS: isterivanje Srbije na čistac

Tokom jednogodišnjeg mandata predsedavajućeg Organizacijom za evropsku bezbednost i saranju (OEBS) Srbija je nastojala da održi i sopstvenu „ravnotežu“ na proklamovanoj neutralnoj poziciji: da orđži ekvidistancu i prema Briselu i prema Moskvi.³ Neki analitičari i komentatori smatrali su da je neutralna pozicija Beograda gotovo idealna za posredničku misiju između Zapada i Rusije.⁴ Međutim, ta je pozicija proizvodila konfuziju koja je Beograd stavljala pod sumnju i jedne i druge strane.

Međutim, u drugoj polovini mandata predsedavajućeg, zapadna zajednica je, zbog eskalacije krize na Bliskom istoku gurnula u drugi plan, do tada dominirajuću krizu u Ukrajini, što je Srbiji omogućilo da uspešno okonča izazovnu diplomatsku misiju.⁵

Predsedavanje OEBS nametnulo je i pitanje političko-upravljačke sposobnosti Srbije na unutrašnjem i na međunarodnom planu. Država koja je još od raspada SFRJ, kako kaže jedan analitičar, „geopolitički

3 Od januara 2014. godine Srbija je u zvanično otvorila proces pristupanja Evropskoj uniji. Međutim, upravo od tada počinje njeno razmimoilaženje sa Briselom kad je reč o spoljnoj politici Unije: osim što se Beograd nije pridružio sankcijama Brisela protiv Moskve, drastično je počeo da opada i procenat usklađenosti spoljnopolitičkih stavova Srbije i EU, takođe prvenstveno povodom ruske umešanosti u rat u Ukrajini i zbog aneksije Krima.

4 Helsinški bilten br. 112, „Predsedavanje OEBS: šansa ili rizik“.

5 Njen vrhunac je bilo uspešno održavanje ministarske konferencije OEBS u Beogradu, početkom decembra 2015, kojoj su prisustvovali i šefovi diplomatije SAD i Rusije.

otvoreni sistem“,⁶ bez konzistente unutrašnje, a pogotovo spoljne politike, od proklamovane Koštuničine „neutralnosti“, preko Tadićevih „oslonaca“, do „iznuđene“ Vučić-Dačićeve, izvodi samo „perverzne performanse“.⁷

Ruska meka moć

Srpska politička elita se, u skladu s tradicijom oslanjala na Rusiju, u očekivnju da je podrži u ratnim poduhvatima devedestitih godina. Međutim, kolaps Sovjetskog Saveza, kao i podrška Slobodana Miloševića pučistima protiv Mihaila Gorbačova, svela je rusku podršku na beznačajan nivo. Rusija je uglavnom podržavala politiku Kontakt grupe sve do silaska sa scene Borisa Jeljcina. Vladimir Putin je, međutim, promenio odnos prema Zapadu. On je definisao novu rusku strategiju vraćanja na poziciju velesile, što podrazmeva da rusko prisustvo na Balkanu postaje sve značajnije. Na minhenskoj Konferenciji o bezbednosti (2007) Putin je najavio strategiju koja se uglavnom oslanja na energtsku moć Rusije, što je od presudnog značaja za Balkan, s obzirom na njegovu zavisnost od ruskih energenata.

Promenom međunarodnog političkog konteksta u kome Rusija pokazuje sve izrazitiju ambiciju da postane uticajan međunarodni akter, Moskva je počela da razvija instrumente javne diplomatije, s ciljem da poveća efekat meke moći.

Istina, dometi ruske strategije na medijskom planu još su ograničeni, ali informacije sa njenih portala i drugih medijskih kuća sve više se koriste. Za razliku od sovjetskih vremena, Rusija se oslanja na profesionalne novinare, čija propagandna moć počiva na informacijama koje su relevantne, ali je interpretacija u „funkciji zaštite državnih interesa.“

6 U komentaru „Nada umire poslednja“, Danas, 1. jul 2015.

7 Isto; komentator Željko Pavićević kaže da je potpuno neozbiljno sa jedne strane graditi „tajne ruske baze u Nišu“ i istovremeno potpisati Status of Forces Agreement (SOFA) NATO programa poznatog kao Partnerstvo za mir.

Generalni direktor Ruskog instituta za strateške studije (RISI) Leonid Rešetnikov tvrdi da se, sa "sigurnošću može govoriti da se vlast u Srbiji nalazi pod kontrolom SAD". Takođe je istakao da Rusija ne pruža gotovo nikakvu podršku svojim saveznicima u balkanskim zemljama, te da Rusija treba da uspostavi stalni dijalog na nivou studenata, naučnika, političara, biznismena, delatnika u kulturi i umetnosti.⁸

Stalne dileme Srbije

Srbiju karakterišu dva paralelna, potpuno različita toka – unutrašnji i spoljnopolitički, čiji je raskorak kulminirao krajem godine. Uspešno privođenje kraju mandata predsedavajućeg Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), kao i otvaranje prvih poglavlja (35 i 32), u procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU), preklapilo se s uznemirujućom, gotovo haotičnom situacijom na domaćoj sceni. Potpuna podvojenost spoljne i unutrašnje politike navela je neke komentatore da je nazovu, „bipolarnim poremećajem“.⁹ To se drastično manifestovalo navodnom pretnjom „državnim udarom“¹⁰ samo nekoliko dana uoči najznačajnijeg međunarodnog događaja u Srbiji tokom poslednjih 30 godina: ministarske konferencije više desetina šefova diplomatije OEBS zemalja, među kojima su bili i ministri spoljnih poslova Amerike, Džon Keri, Rusije, Sergej Lavrov, Turske, Mevlut Čavuşoglu i niz drugih.¹¹

8 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/563342/Putinov-analiticar-Vlast-u-Srbiji-je-pod-kontrolom-Amerike>.

9 Jasmina Lukač, *Danas*, 5–6. decembar 2015.

10 Priču o državnom udaru, kao direktnoj pretnji premijeru Aleksandru Vučiću, lansirao je glavni urednik tabloida *Informer*, gostujući više dana po nekoliko sati na televiziji s nacionalnom frekvencijom, *Pink*; vlasnik te privatne televizije Željko Mitrović, kao i glavni urednik *Informera* Dragan Vučićević podanički i bezrezervno podržavaju premijera i aktuelnu vladu, što važi i za mediji kojima rukovode.

11 Podignute tenzije zbog "najavljenog" državnog udara smirio je sam premijer Vučić, gostujući na Radioteleviziji Srbije, dva dana uoči početka ministarske konferencije OEBS; tom prilikom je izjavio da je situacija u Srbiji stabilna, i da se upravo po

Podvojenost Srbije odražava njenu suštinsku nedefinisanost, kako na unutrašnjem, tako i na spoljnopolitičkom planu. Raskorak između zvaničnog opredeljenja za evropski put i tradicionalne lojalnosti prema Rusiji, sve je veći. Pogotovo u kontekstu proruskog raspoloženja velikog dela javnosti¹² i sklonosti autoritarnosti najjače političke ličnosti u zemlji, premijera Aleksandra Vučića, koji svoju vladavinu temelji na manipulaciji, zastrašivanju, stalnoj proizvodnji afera, paranoji... Osim toga, njegovi bliski saradnici pokazuju besprimernu bahatost i neodgovornost.

Nespremnost Srbije da se geopolitički opredeli, deo je njene tradicije i političke istorije. Kako primećuje glavni i odgovorni urednik *Nove srpske političke misli* Đorđe Vukadinović, „...Srbija je izabrala Vučića baš zato što nije imala snage da izabere bilo šta: ni Evropu, ni Rusiju, ni liberalizam, ni socijalizam, ni jasan otpor ni pravu kapitulaciju“.¹³

Geostrateška nekonsolidovanost Srbije koja je na duži rok neodrživa, tokom 2015, godine bila je pred novim izazovima. Balkansko poluostrvo dospelo je u fokus najvažnijih globalnih igrača – Sjedinjenih Država Amerike (SAD), i Rusije. Mada je državni sekretar SAD Džon Keri još polovinom godine rekao da su zemlje Zapadnog Balkana (Srbija, Makedonija, Crna Gora, Kosovo) na „liniji vatre“, dinamika događaja na Bliskom istoku taj neugodni položaj učinila je još delikatnijim (između ostalog i izbeglička kriza). Tokom cele 2015. godine Rusija je nastojala da u regionu, prvenstveno u Srbiji i Republici Srpskoj, ali i u Makedoniji, osnaži prisustvo ekspanzijom „meke moći“: kako u medijskoj, tako i u publicističkoj, naučnoj i generalno kulturno-umetničkoj sferi.

.....
stabilnosti Srbija razlikuje od drugih zemalja u regionu.
Emisija "Upitnik", Radiotelevizija Srbije, 1. decembar 2015.

12 Prikličenje EU podržava jedva nešto više od 20 posto građana, ako bi briselski uslov bio priznavanje Kosova; u tom slučaju više od 70 posto građana bilo bi za čvrće veze s Rusijom.

13 Autorski tekst „Bilans Vučićevog termidora“, *Vreme*, 5. decembar 2015.

Evropska opcija bez alternative

Evroatlantske integracije Srbije su složen i ambivalentan proces. Evropska unija (EU) podstiče priključivanje celog Zapadnog Balkana. Na tome radi još od 2003. godine kad je i zvanično na samitu EU u Solunu pozvala u članstvo sve zemlje Balkana. Od tada su sve one prošle kroz svojevrsan proces usklađivanja sa EU standardima i normama. S obzirom da su sve zemlje manje-više u postkonfliktnoj fazi, sa još nekonsolidovanim demokratijama i otvorenim graničnim pitanjima, proces pridruživanja je spor i ponekad veoma dramatičan. Ekonomski oporavak ovih zemlja je neizvestan i često je glavni uzrok za regresivne trendove u njima, s izraženim autoritarnim tendencijama.

Srbija na vetrometini

Frustracija Srbije proizašla iz ratnih poraza devedesetih, kao i neuspele tranzicije, dovela je do, kako primećuju neki komentatori do „rusifikacije srpskog nacionalizma“.¹⁴ Nespremnost da se suoči sa posledicama Miloševićeve politike onemogućila je profilisanje političke scene i političkih opcija za definisanje budućnosti Srbije. Otuda i posthumne pohvale Slobodanu Miloševiću, kao još jednom „tragičnom liku nacionalne mitologije“.¹⁵ Sve to ukazuje na skromne liberalno-demokratske tradicije srpskog društva i države. Zbog vrednosne i intelektualne konfuzije nema konsenzusa o opštim političko-istorijskim ciljevima i ciljevima javnih politika.

Posledično, učvršćen je tradicionalno konzervativni blok – od političkih stranaka (Demokratska stranka Srbije, Dveri, Srpska narodna stranka), akademskih krugova, Srpske pravoslavne crkve, Univerziteta, tajkuna, do medija – koji je okrenut prema Rusiji i protiv je reformi. Shodno tome, spoljnopolitička pozicija Srbije može se definisati kao „sedenje na dve stolice“. Ta pozicija, međutim, postaje sve neudobnija

14 Zoran Panović, glavni urednik Danasa.

15 Politika, 6. mart 2016.

i nesigurnija¹⁶ s obzirom da se na Balkanu sudaraju interesi više aktera – Rusije, EU, SAD i, od nedavno Turske.

Spoljnopolitička ambivalentnost u sve drastičnijoj formi prelama se na unutrašnjoj sceni. U trenutku kad približavanje Evropskoj uniji otvaranjem prvih pregovaračkih poglavlja (u decembru 2015), dobija i zvaničnu formu, evroentuzijazam među građanima je na najnižoj tački od pada režima Slobodana Miloševića. Ruska ofanziva meke moći kojoj je Srbija izložena u kulturnoj, naučnoj i, naročito medijskoj sferi kapitalizovala se u jačanju proruskih sentimenata u najširim segmentima društva.

Ovakvoj orijentaciji građana Srbije u velikoj meri doprinose i mediji posebno oni desne orijentacije (većinski deo), pa i provladinog lista Politika – koji stigmatizuju proevropsku orijentaciju. Oni sistematski ruše evropsku orijentaciju Vlade Srbije, makar ona bila i samo deklarativna, oživljavaju negativne stereotipe o susedima i regionu generalno, distanciraju Srbiju od NATO i SAD (stalno podsećajući na NATO intervenciju 1999) i zagovaraju savez sa Rusijom na vojnim, antikapitalističkim i pravoslavnim osnovama.

U sazivu, u februaru raspuštenog parlamenta, čiji je mandat trajao od proleća 2014, nije bilo evroskeptičnih, odnosno proruskih stranaka (bar ne, javno deklariranih) očigledno zahvaljujući jakom uticaju premijera Vučića. Međutim, u Narodnu skupštinu na vanrednim parlamentarnim izborima (24. april 2016) ušlo je više proruskih stranaka – Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja, ali i Demokratska stranke Srbije (DSS) i Dveri. Osim toga, u predizbornom bloku najjače vladajuće stranke, Srpske napredne stranke (SNS) našle su se i stranke samodeklariranih rusofila – Srpska narodna stranka Nenada Popovića i pojedinci, poput vojnog komentatora Politike, Miroslava Lazanskog (poslanik SNS u republičkom parlamentu).

16 To, između ostalog, pokazuje reagovanje Rusije na usvajanje zakona o diplomatskom statusu NATO personala u Srbiji i pritisak da isti status dobiju zaposleni u ruskom Humanitarnom centru u Nišu.

Ne treba izgubiti iz vida ni uticaj brojnih ruskih komentatora koji održavaju iluziju o važnosti Srbije na Balkanu, te budućem ujedinjenju Srba i svih pravoslavnih naroda. Aleksandar Dugin, Putinov ideolog, ističe da je cilj svih Srba vaspostavljanje jedinstva, a najozbiljniji pokretač tog procesa je Republika Srpska, koja zauzima glavno mesto u strateškoj arhitekturi Balkana. Posle tolikih poraza, drama, gubitaka i šteta, to će postati predznak nove zore. Rodoljubivo antizapadno krilo srpskog društva naglo će ojačati. Rusija će zajedno sa Srbima moći da stvori pol pravoslavnih zemalja Evrope, kome se u određenim okolnostima mogu pridružiti i Rumuni, i Bugari, i Makedonci, i Grci.¹⁷

Vučić i NATO

Evroatlantska orijentacija premijera Vučića često se dovodi u pitanje, pre svega zbog ambivaletnih izjava u vezi sa Rusijom. Zapadna međunarodna zajednica percipira ga kao partnera, pre svega zato što na aktuelnoj političkoj sceni i nema drugog.

Osim toga, kontroverze spoljnopolitičkog lutanja Srbije ogledaju se i u tome da gotovo svake godine Beograd učini makar i mali korak približavanja NATO.¹⁸ Saradnja koja se odvija u okviru Partnerstva za mir, došla je početkom 2016. godine do stepena, da osoblje NATO u Srbiji, kao i imovina, uživaju sve imunitete i privilegije u skladu sa Bečkom konvencijom (o statusu diplomata). Iako su Beograd i vlada Aleksandra Vučića pod pritiskom Moskve da isti diplomatski status dobije ruski Humanitarni centar u Nišu, to se za sada nije dogodilo.

Mnogi komentatori smatraju da Srbija ima naklonost zapadne zajednice zbog "faktora Rusija".

17 <http://www.balkanspress.com/index.php/komentar/misljenje/6498-aleksandar-dugin-republika-srpska-ce-se-pripojiti-srbiji#>.

18 Ključni sporazum s NATO, SOFA (Status of Forces Agreement) potpisan je u januaru 2014, a ratifikovan u julu 2015; u januaru 2015, potpisan je IPAP sporazum koji predviđa produbljivanje međusobne saradnje; u septembru 2015, potpisan je sporazum za nabavku i podršku NSPO, koji je ratifikovan u februaru 2016.

Izbori 2016: Vučić osujećeni pobednik

Premijer Vučić je, nakon izbora 2014, imao uverljivu većinu, gotovo unisoni parlament i udobnu poziciju. Raspisivanje vanrednih izbora za april 2016, osim što mu je produžilo mandat za dve godine, bilo je u funkciji daljeg pokoravanja političke scene u Srbiji. Međutim, nije dobio apsolutnu većinu čemu se nadao, nije izbacio Socijalističku partiju Srbije (SPS) i njenog lidera Ivicu Dačića iz igre i nije osvojio tri opštine u Beogradu (Vračar, Stari grad i Novi Beograd), uprkos velikom aktivizmu njegove partije u ovim opštinama. Nije uspeo ni da potpuno uništi Demokratsku stranku na čemu je intenzivno radio tokom poslednje četiri godine.

Njegov najveći uspeh je pobeda u Vojvodini,¹⁹ što mu je bila preokupacija tokom prve četiri godine mandata i što se manifestovalo „usaglašavanjem“ lokalnih vlasti s republičkim. Uprkos pokušajima da promeni i vlast na pokrajinskom nivou, koalicija okupljena oko Demokratske stranke ipak je uspela da izdrži čitav mandat. Zanimljivo je da Vučić nije vodio kampanju protiv autonomije, mada je njegov i cilj partije na čijem je čelu, njeno ukidanje, već se i ovog puta fokusirao na korupciju i pljačku.

Pobedu SNS u Vojvodini pozdravile su sve desničarske snage (ne samo partije, već i grupacije koje su sve vreme aktivne u Vojvodini) za koje je to dragocen rezultat. Oni smatraju da će se ovom pobedom konačno i neopozivo stati na kraj vojvođanskom separatizmu i autonomaštvu. Ističu da srpska državna i teritorijalna celovitost kad je o Vojvodini u reč, ne sme više nikad biti dovođena u pitanje.²⁰

Najznačajnija karakteristika vanrednih parlamentarnih izbora je relativizacija Vučićeve moći u odnosu na apsolutnu vlast koju je imao u

19 Na opštim izborima pre četiri godine većinu glasova u Vojvodini osvojila je Demokratska stranka. Ona je zajedno sa koalicionim partnerima, Ligom socijaldemokrata Vojvodine i Savezom vojvođanskih Mađara uspela da zadrži vlast u Pokrajini, uprkos stalnim naporima naprednjaka da je, ne birajući sredstva, sruše. To se, međutim, nije dogodilo.

20 Milorad Vučelić, „Šta ima Skot a nema Čepurin“, Pečat, 29. april 2016.

prethodnom mandatu. Vučić je dobio veću podršku u odnosu na prethodne izbore, ali je dobio manje poslanika nego u sazivu 2014, što, u suštini predstavlja trend opadanja njegove moći.

Druga karakteristika je svakako njegova reakcija na „neočekivane rezultate“. Poništavajući izbore na 15 izbornih mesta kako bi eventualno spustio ispod cenzusa koalicije koje su ga jedva prešle (DSS-Dveri, LDP-SVL-SDS) pokazao je da će njegov gubitak vlasti u budućnosti biti praćen „burnim reakcijama“.

Novi parlament će se značajno razlikovati od prethodnog pre svega zato što su u njega ušle i antievropske i proruskke partije. S obzirom da je u prethodnom sazivu parlament bio unisono „proevropski“, to će doneti, u najmanju ruku, novu dinamiku.

Javno mnjenje Srbije

U javnom mnjenju Srbije tokom poslednjih godinu dana došlo je do znatne promene raspoloženja u odnosu na Evropsku uniju (EU). I po najoptimističijim procenama, podrška pridruživanju Srbije EU jedva je oko 50 odsto, često padajući i ispod toga. Više je razloga za tu promenu – ozbiljne turbulencije unutar same EU, pre svega, zbog migrantske krize na koju nema odgovora, neizvesnosti referenduma u Velikoj Britaniji, a najviše, ofanzivno, posebno medijsko delovanje Rusije. Sve su to razlozi što su građani, koji su inače antireformski nastrojeni, sve ambivalentniji kada je reč o tome kojim pravcem Srbija treba da krene.

Evroskepticizam i otpor suštinskim reformama je i ranije bio snažan, ali nije bio tako očigledan u parlamentu. Najpre zbog toga, što je premijer Vučić, neprikosnoven vođa SNS, što podrazumeva poslušnost i lojalnost lideru. To istovremeno, ukazuje na to, da bi bez popularnosti Vučića, podrška SNS sigurno bila znatno manja. Tako partija, koja je inače „mentalno“ izrazito prorуска, ne može a da ne prati Vučića.

Sociolog Srećko Mihajlović kaže da su za koaliciju koju predvodi Srpska napredna stranka u dobroj meri glasali najveće žrtve “bolnih

ekonomskih mera” premijera i Vlade koji su te mere doneli. Srećko- vić ističe da su radnici na ovim izborima glasali iz očajja, a ne iz uverenja. Neki su glasali iz straha ili iz potajne nade da će se nešto popraviti. Ili, kako ističe, možda su podlegli uticaju medija ili možda od Vučića nikog drugog nisu videli, jer je on sve zaklonio i prekrrio mrežom nevidljivosti.²¹

Pravosuđe pod kontrolom izvršne vlasti

„Reforma reforme“ pravosuđa u Srbiji i dalje traje. Ambiciozno zamišljena 2009. godine, rezultirala je masovnim otpuštanjem sudija i tužilaca u procesu reizbora, da bi odlukom Ustavnog suda svi oni bili vraćeni na funkcije. Od tada, jedva da se nešto popravilo: sudovi su i dalje zatrpani nerešenim predmetima, pravosudni sistem je još uvek u rukama izvršne vlasti, a i dalje stoje primedbe evropskih institucija da nije uklonjen uticaj vlasti u najvišim pravosudnim telima, Visokom savetu sudstva i Državnom veću tužilaca. Dok nadležni u Ministarstvu pravde ističu veliki napredak i veruju u skoro otvaranje poglavlja o pravosuđu i osnovnim pravima, u pregovorima s Evropskom unijom, o čemu je donet i novi Akcioni plan, praksa pokazuje da su sve reforme pravosuđa – pa i ova najnovija – bile samo pokušaji zadržavanja sudske vlasti pod kontrolom izvršne.

Tokom 2015. godine nastavljen je trend donošenja zakona u manjkavoj proceduri: po hitnom postupku, bez javne rasprave i često međusobno protivurečnih sa odredbama u istom ili drugim zakonima, te samim tim ni stručnjaci – a kamoli građani – ne mogu imati suštinsku pravnu sigurnost, pogotovo zato što je i njihova primena neujednačena i selektivna, kao i sudska praksa, koja se razlikuje od suda do suda.

Prema podacima Otvorenog parlamenta,²² tokom 2015. godine doneta su 182 zakona, od toga 80 po hitnoj proceduri (44 odsto). S druge strane, u situacijama kad je donošenje po hitnoj proceduri očigledno

21 Srećko Mihajlović „Radnici, izbori, Prvi maj...“, Danas, 9. maj 2016.

22 www.otvoreniiparlament.rs, Ka boljim zakonima – Unapređenje zakonodavne procedure kroz bolje formulisanje procedure za hitni postupak.

bilo neophodno, hitna procedura je izostala, pa su tako “na čekanju” ostali čak i neki zakoni čije je donošenje naložio Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) u Strazburu, poput zakona koji bi trebalo napokon, da reguliše slučaj “nestalih beba”, koji uprkos izričitom nalogu tog suda nije donet ni do kraja 2015.

Odnos prema prošlosti: relativizacija i revizija

Postupci rehabilitacije nastavljani su i tokom 2015. godine: nakon četničkog vođe Dragoslava Draže Mihailovića, u toku je sudski postupak rehabilitacije predsednika kvinsliške vlade Milana Nedića; davno su izjednačeni četnički i partizanski pokret, a odnos prema ratovima iz devedesetih nikad nije definisan.

Revizija istorije je na delu u gotovo svim državama nastalim raspadom Jugoslavije, ali je verovatno najupečatljivija u Srbiji i Hrvatskoj. Namera da se i fašisti i antifašisti stave u istu ravan, s tendencijom da se antifašisti prikažu i kao najveći počinitelji zločina uveliko je realizovana. Samo u Beogradu su promenjena imena 900 ulica.

Regionalna saradnja

Regionalna saradnja je i dalje problematična. Aktuelna vlast je nekonzistentna i neiskrena u odnosima prema susednim zemljama i regionu u celini. S jedne strane, redovnije nego ranije održavaju su bilateralni (čak i zajedničke sednice vlada) i multiratelarni susreti, dinamizirani su forumi regionalne saradnje, poput Berlinskog i procesa Brdo–Brioni, šalju se prijateljske poruke i čine pomirljivi gestovi (odlazak premijera Vučića u Srebrenicu na obelažavanje 20-godišnjice genocida, dolazak tročlanog Predsedništva BiH u Beograd). Međutim, istovremeno se na domaćoj sceni, kako u medijima, tako i u najvećem delu javnosti ponavljaju stereotipi i interpretacije koje truju atmosferu u međusobnim odnosima. To se naročito manifestovalo u vezi sa inicijativom Velike Britanije da Savet bezbednosti UN usvoji rezoluciju

o genocidu u Srebrenici, što je ruski veto onemogućio u poslednjem trenutku. Slično važi i za reagovanja u Srbiji povodom inicijative da Kosovo postane članica UNESCO. Među indikativim primerima treba takođe, izdvojiti počasti s kojima je iz Haga, nakon odsluženja zatvorske kazne dočekan general Vojin Lazarević, osuđen po komandnoj odgovornosti za masovne zločine nad kosovskim Albancima, počinjenih tokom 1999. godine.

SPC i država

Brojne izjave visokih predstavnika vlasti u Srbiji pokazuju stav da “nema jake države bez jake crkve”, što doprinosi tome da je uloga, ali i odgovornost većinske crkve u Srbiji sve veća i sve ozbiljnija. Kao jedan od ključnih aktera u profilisanju nacionalnog identiteta, većinska crkva ima sve snažniju ulogu u društvu. Simfonijski odnos i delovanje većinske crkve u Srbiji i države demonstriran je u dva slučaja: blokiranje ulaska Kosova u UNESCO i kanonizacije Alojzija Stepinca u Katoličkoj crkvi. U oba slučaja, sinhronizovano delovanje bilo je efikasno i bar kratkoročno, postignut je željeni cilj. Za zaštitu srpskih interesa na Kosovu i Metohiji, zdušno su se borile obe strukture na svim nivoima, dok su u drugom slučaju znatno zaslužniji najviši delovi hijerarhija.

Regionalizacija i decentralizacija: strah i otpor

U Srbiji vlada strah i otpor prema regionalizaciji i decentralizaciji, a glavni razlog za to su nacionalizam i nerazumevanje suštine decentralizacije i regionalizacije. Regionalizacija iziskuje dublje razumevanje. Dolazak naprednjaka na vlast 2012, dodatno je radikalizovao stav protiv decentralizacije i regionalizacije. Njihova strategija od dolaska na vlast je bila onemogućavanje vojvođanske autonomije i u tom smislu su imali veoma osmišljenu državnu politiku. Na tom zadatku angažovane su razne desničarske grupe, Srpska pravoslavna crkva (SPC), a i Rusija podržava takvu orijentaciju naprednjaka.

Diskriminacija još uvek rasprostranjena

Uprkos vidljivim pomacima, diskriminacija u Srbiji je još uvek vrlo rasprostranjena pojava. U Srbiji ne postoji celovit sistem praćenja diskriminatorskih pojava i njihovog sankcionisanja. Brankica Janković, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, ističe da se građani najčešće žale na diskriminaciju u zapošljavanju, ili na poslu (36 odsto), u postupcima pred organima javne vlasti (18 odsto), prilikom pružanja javnih usluga, ili pri korišćenju objekata i površina (devet odsto), a od ličnih svojstava najčešće se pritužbe odnose na diskriminaciju na osnovu nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla (17 odsto), invaliditeta (12 odsto), zdravstvenog stanja (10 odsto).²³

Tradicionalno, najdiskriminisanije grupe su Romi, LGBT osobe, kao i osobe koje žive sa HIV/AIDS, a da se u pogledu diskriminacije homoseksualnih osoba sve češće prijavljuju slučajevi diskriminacije u oblasti zapošljavanja. Romi su “često izloženi otvorenom, i gotovo svuda prisutnom govoru mržnje”, a diskriminacija prema njima “najviše je izražena u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i stanovanja”.

II – ODNOS PREMA PROŠLOSTI

²³ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=307487&title=Jankovi%C4%87:%20Diskriminacija%20u%20Srbiji%20vrlo%20rasprostranjena.

Relativizacija i revizija

Odnos države i njenih institucija prema prošlosti značajno se promenio od dolaska SNS na vlast. Pomaci koji su napravljeni u prethodnom periodu su obesmišljeni ili čak i poništeni. Država nema strategiju za tranzicionu pravdu i nije uspostavila mehanizme neophodne za njeno sprovođenje.²⁴ Odnos prema Haškom tribunalu, posebno nakon izricanja oslobađajuće presude Vojislavu Šešelju, sveo se na omalovažavanje i ignorisanje. Svi lideri kojima je suđeno pred Haškim tribunalom i dalje se tretiraju kao važne istorijske ličnosti koje su dale veliki doprinos oslobađanju srpskog naroda. Promoviše se narativ koji podseća na propagandu pre početka rata. Koriste se isti argumenti koji imaju za cilj onemogućavanje bilo kakve javne rasprave. Rasprava je pomerena na Drugi svetski rat čime se u suštini opravdava zločin iz devedestih, posebno kada je reč o Hrvatskoj.

Procesi rehabilitacije nastavljeni su i tokom 2015. godine: nakon četničkog vođe Draže Mihailovića, u toku je sudski postupak rehabilitacije predsednika kvinsliške vlade Milana Nedića, davno su izjednačeni četnički i partizanski pokret, a odnos prema ratovima iz devedesetih godina prošlog veka nikad nije definisan.

Revizija istorije je na delu u gotovo svim državama nastalim raspadom Jugoslavije, ali je verovatno najupečatljivija u Srbiji i Hrvatskoj. Namera da se i fašisti i antifašisti stave u istu ravan s tendencijom da se antifašisti prikažu i kao najveći počinitelji zločina uveliko je realizovana. Samo u Beogradu je promenjeno 900 imena ulica. Na tribini koju je je upriličilo *Vreme* povodom Dana pobede u Drugom svetskom ratu, Dragoljub Mićunović je istako da je zloupotreba istorije vulgarizovana i da predstavljanje pokreta Draže Mihajlovića kao antifašističkim ne odgovara istini, jer je na svim sudovima dokazano suprotno. Istakao

²⁴ Videti izveštaj Fonda za humanitarno pravo „Tranziciona pravda u Srbiji u periodu od 2013. do 2015. godine“.

je da je smešno danas od Draže Mihailovića praviti prvoborca pokreta otpora u Evropi.²⁵ Na istoj tibini nemački professor Folkhard Knige je podvukao da je “etabliranje kritičkog i istorijskog pamćenja u kome se u nacionalnim okvirima mora sećati na zločine i nesreću koja je naneta drugima od elementarnog značaja za demokratizaciju društava i očuvanje humanosti”.²⁶

Stjepan Mesić je tom prilikom izjavio da se: “Na našim prostorima u naletu povijesnog revizionizma, pobjednici pokušavaju prikazati kao gubitnici i zločinci, a poraženi se pokušavaju prikazati kao pobjednici, a oni koji su ubijali četiri godine pokušavaju se amnestirati. Moramo se pridržavati toga da priznajemo samo povijesne činjenice. Samo ako se toga budemo držali, možemo očekivati i malo bolju budućnost, a ako budemo pali u naletu radikalnog nacionalizma koji može izbjeći kontroli, možemo doživjeti da se ulice i trgovi nazivaju po imenima ratnih zločinaca”.²⁷ Opasnost od neofašizma prisutna je danas širom Evrope i Mesić smatra da bi to trebalo da brine: “Fašizam može nastati u malom prostoru, njegove karakteristike su nam poznate. Ne treba da se opterećujemo fašizmom iz Drugog svetskog rata, on je dobio svoju kritiku. Nama preči opasnost od novog oblika fašizma, od neofašizma, i na njega društvo treba da odgovori akcijom”.²⁸

Sudskom odlukom o poništavanju procesa Draži Mihailoviću kao nelegalnom, u srpskoj javnosti je primljena kao njegova rehabilitacija, što je i bila namera. Nenad Popović, je na tu odluku reagovao oduševljeno: “Srbija se konačno opametila, jer odluka da Draža nije kriv, služi srpskom nacionalnom interesu i vodi ka postizanju nacionalnog pomirenja bez kojeg, ni kao ljudi, ni kao država, ne možemo da krenemo napred”.²⁹

25 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1297234>.

26 Isto.

27 Isto.

28 Isto.

29 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:548820-Nenad-Popovic-Pomirenje-uslov-za-napredak>.

Zanimljivo je da su vodeći ruski istoričari-balkanolozi podržali rehabilitaciju Draže Mihailovića i pozvali pristalice i jedne i druge strane na normalizaciju odnosa i prevazilaženje dugogodišnjeg raskola u srpskom društvu. Dr Nikita Bondarev, istoričar, ističe da je rehabilitacija Draže Mihailovića “pravedna” i da građane Srbije tek treba “prosvetliti” ko je on bio. On je izjavio da je reč o “obnovi istorijske pravde” i da je oko Mihailovića bilo “mnogo više ljudi levih pogleda, nego oko Tita”.³⁰ Prisutna je i relativizacija Nedićeve rasističke i antisemitske aktivnosti, i ističe se da je “formiranje njegove vlade bilo u skladu sa međunarodnim pravom” i da je bila “časna i dobra”.³¹ Ovakvim tvrdnjama izašlo se u susret najmračnijim idejama ekstremne desnice na ovim prostorima.

Olivera Milosavljević, profesorka na Filozofskom fakultetu, isticala je da, tokom poslednjih 20 godina od kada se vrši pokušaj totalne revizije istorije Drugog svetskog rata, nismo saznali ni za jednu novu bitnu činjenicu, nismo dobili nijedno istraživanje koje bi nam otkrilo nešto fundamentalno novo. Dobili smo samo novu “interpretaciju”, novo tumačenje, a što je ono u sukobu sa uvek istim činjenicama, izgleda da nikoga ne obavezuje. Može se sto puta ponoviti da je Nedić samo spasavao narod, kao što kažu novi udžbenici istorije, ali to ne može da promeni npr. njegove govore u kojima je od svojih sledbenika zahtevao da ubijaju Hitlerove protivnike.³²

Srpska elita ne pokazuje spremnost za suočavanjem sa Miloševićevim nasleđem i nacionalnim projektom koji je devastirao ceo region, ali i samu Srbiju. Devedesete se isključivo posmatraju u ključu Drugog svetskog rata i koristi se svaka prilika da se Hrvatska prikuje isključivo za zločine NDH i posebno Jasenovac, kao simbol najvećeg zločina nad Srbima u Drugom svetskom ratu. O tome izlaze brojni feljtoni i članci

30 <http://www.nspm.rs/hronika/nikita-bondarev-rehabilitacija-dragoljuba-mihailovica-je-pravedna-o-njemu-se-u-srbiji-ne-zna-dovoljno.html?alphabet=l>.

31 <http://rs-lat.sputniknews.com/intervju/20151222/1101986080/Nedic-decenijska-kontroverza-srpske-istorije.html>.

32 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=309619&title=Rehabilitacija%20saradnika%20okupatora%20ne%20mo%20C5%BEe%20promeniti%20istoriju.

gotovo indentični onima koji su izlazili uoči rata devedesetih, kao način da se mobilišu emocije Srba u Hrvatskoj i BiH. Politika redovno objavljuje tekstove takvog sadržaja. Svaka godišnjica Jasenovca se koristi kako bi se poslala poruka da rat 90-tih, kako ističe Milorad Dodik, ne može niko da shvati, a da se ne okrene i pogleda šta je bilo u Jasenovcu i šta je bilo sa Srbima u Drugom svetskom ratu”.³³ I premijer Vučić je izrekao istu rečenicu: “Sukobe 90-tih nemoguće je razumeti bez shvatanja značenja reči Jasenovac”.³⁴

Posebno je indikativan feljton Vasilija Krestića koji je bio i jedan od najaktivnijih propagandista za rat u Hrvatskoj. Tako, na primer, u svom feljtonu kaže: da su ideje o genocidnom uništavanju Srba, o stvaranju velike, etnički i rimokatolički čiste Hrvatske nadživljavale sve državne okvire, političke i društvene sisteme... Sredina koja je etnički očistila Hrvatsku od Srba dokazuje da je morbidna i da zaslužuje da bude razobličena, žigosana i osuđena od čitavog civilizovanog sveta”. S obzirom da se to nije dogodila Krestić ističe da ne treba sumnjati da će ta sredina i ubuduće biti potencijalno žarište novih sumnji i dubokih poremećaja za čitavo okruženje... Zbog toga nemamo pravo da se uljuljukujemo osećanjem da se genocid ne može ponoviti, utoliko pre što mnoga dešavanja u današnjoj Hrvatskoj dokazuju da opaka netrpeljivost i vekovima usađivana mržnja prema Srbima nije nestala, da ne jenjava i da se učestalo ispoljava na najrazličitije načine.³⁵

Brojka od 700.000 jasenovačkih ostala je prisutna sve do danas uprkos analizama koje ukazuju da je ta cifra bila negde između 80 i 90

33 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1893582/Se%C4%87anje+na+%C5%Bertve+Jasenovca.html>.

34 <http://www.srbijadanas.com/clanak/vucic-položio-venac-za-stradale-u-jasenovcu-19-04-2015>.

35 Vasilije Krestić, „Uzroke genocida ne smemo da zaboravimo“, Politika, 4. jun 2016.

hiljada. Do skoro identičnih brojki došli su hrvatski ekonomista Vladimir Žerjavić³⁶ (1989) i Bogoljub Kočević³⁷, bosanski Srbin.

Slavko Goldštaj, koji se godinama bavio jasnovačkim žrtvama i otomre objavio knjigu, ističe da su “višestruko uvećane brojke žrtava u jasenovcu, a posebno srpskih, trebale poslužiti razvijanju teze o genocidnosti Hrvata, što je poticalo ponovno buđenje i daljnji razvoj osvetničkog gnijeva za 1941. Godinu koja ‘nikadsa nije naplaćena.’”³⁸

36 Jugoslavija je Međunarodnoj reparacijskoj komisiji u Parizu nakon rata prijavila 1.706.000 žrtava, navodeći kako je u jasenovačkom i starogradiškom logoru stradalo oko milijun osoba, napomenuo je Žerjavić, ocijenivši kako je to bio početak zablude o broju žrtava rata i stradalih u logoru. Istražujući ukupan broj žrtava rata, po podacima rođenih i umrlih koji su se vodili do 1939., procjeni prirasta stanovništva za vrijeme rata i popisom preživjelog stanovništva iz 1948., Žerjavić je 1989. došao do ukupne brojke od 1.027.000 žrtava, od čega 59.188 stradalih u jasenovačkom i starogradiškom logoru. Napomenuvši da su njegovi podaci od 25 do 30 posto manjkavi, Žerjavić je zaključio da je u ta dva logora stradalo maksimalno 85.000 osoba i da se niti jednim novim istraživanjem ne bi došlo do većeg broja. U istraživanju se koristio i sa 140 monografija, koje je pronašao u bivšem Institutu za povijest radničkog pokreta te zbirnim popisom republičkih Zemaljskih komisija iz 1946. koji nikada nije objavljen. Zbirom svih monografija došao je do podatka da je u Jasenovcu i Staroj Gradiški stradalo od 48.000 do 52.000 Srba, oko 13.000 Židova, 12.000 Hrvata i 10.000 Roma. (<http://www.hrt.hr/arhiv/99/05/31/HRT0021.html>).

37 Januara 1985. godine, pravnik i statističar u emigraciji Bogoljub Kočević obelodanio je rezultate svojih proračunavanja u knjizi *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, koja je potpuno srušila mit o 1.706.000 stradalih u Jugoslaviji. Ne znajući za Kočevićeva istraživanja, hrvatski ekonomista Vladimir Žerjavić je nešto kasnije sličnom metodologijom došao do približnih rezultata u radu *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu* (Zagreb 1989) – (<https://maticarproslosti.wordpress.com/podaci-ratnih-zrtava/1941-1948/demografski-gubici/>).

38 Slavko Goldstein, „Jasenovac, mitomanija, istina“, Danas, 16. jun 2016.

Srebrenica: neželjeno ogledalo Srbije

Negiranje genocida u Srebrenici, njegovo relativizovanje, ili pokušaji opravdavanja zločinima prethodno počinjenih nad Srbima, Srbiju i srpski narod guraju u civilizacijski i moralni sunovrat i izolaciju. Povodom svake godišnjice genocida u Srebrenici Srbija burno reaguje. Inicijativa Velike Britanije da se u Savetu bezbednosti (SB) povodom 20-godišnjice usvoji rezolucija o Srebrenici naišla je na velik otpor srpskih elita. Svi pokušaji međunarodne zajednice da navede Srbiju da prizna genocid, zavrašavaju se tezom da je reč o pokušaju rasturanja Republike Srpske i ugrožavanja interesa Srbije.

Ideja inicijatora je bila da ovom rezolucijom otvori prostor za pomirenje u regionu, ali i da skrene pažnju na potrebu da se međunarodna zajednica usmeri i na preventivnu strategiju, u prvom redu, uključivanjem genocida u redovne nastavne programe. Srebrenica nije samo regionalno već svetsko pitanje, i postala je simbolom svih genocida koji su se desili krajem XX veka i to posebno na tlu Evrope. U predlogu rezolucije UN navodi se saosećanje za sve žrtve stradale u sukobu u BiH i reafirmiše značaj lekcije o neuspehu da se spreči genocid u Srebrenici. Ovim bi konačno i UN, zajedno sa silama koje su nečinjenjem doprinele tragediji, priznale grešku i sprečile da se ponovi drugde.

Usvajanje rezolucije u Savetu bezbednosti sprečeno je zahvaljujući zalaganju Rusije. Tim povodom ruski šef diplomatije Sergej Lavrov je izjavio da je ton (duh) rezolucije „apsolutno antisrpski“. Lavrov veruje da rezolucija može da izazove nova međuetnička trvenja na Balkanu s obzirom na talas nacionalističkih raspoloženja koja su primećena u tom delu Evrope. On je kazao da će Rusija dosledno nastaviti sa očuvanjem

osnovnih principa Dejtonskog sporazuma i da je neophodno poštovati sećanje na sve žrtve bez obzira na etničku pripadnost.³⁹

Predsednik Komiteta Dume za međunarodne odnose Aleksej Puškov je izjavio da je Rusija uvek podržavala Srbiju kad je jasno iskazivala svoju poziciju i branila njenu bezbednost i suverenitet. On je ocenio da se Srbija nalazi u procepu između Rusije i zapadnih država, te da „Srbija nije jedina zemlja na toj vododelnici, ali je možda najvidljivija. Ona se nalazi u procepu između dve krupne geopolitičke formacije, ne samo zato što je već bila podvrgnuta agresiji, već i zato što je jedina zemlja Evrope koja teži ulasku u EU, ali koja odbija da uvede sankcije Rusiji“.⁴⁰ Puškov takođe, smatra da je rezolucija forma kojom se Srbiji šalje signal krajnjeg nezadovoljstva pojedinih zapadnih krugova. To je, kako ističe, pokušaj da se negativno utiče na odnose Srbije sa BiH, da se suprotstave Beograd i muslimani na Balkanu, a treći razlog je da se još jednom potvrdi ispravnost agresije NATO protiv Jugoslavije.⁴¹

Psiholog Zarko Korać ističe da je politika Beograda prema Srebrenici uvek bila da se što manje pominje u medijima, jer se smatralo da, šta god da se kaže, biće loše za Srbiju. Ako se priznaje, to bi značilo priznanje presude Haškog suda o genocidu, a ako se osudi onako kako bi moralo da se osudi, onda će Srbija, to je ta dominantna logika, biti prikovana na stub srama. A, ako se kaže da nije bilo genocida i nije bilo teškog zločina, onda će Srbiju napasti ceo svet.⁴²

Istoričarka Dubravka Stojanović ističe da se u Srbiji nije nikada razumelo da je Srebrenica postala svetsko pitanje od trenutka kad se desio zločin. To je bio, kako naglašava, prvi genocid na evropskom tlu i užasan je udarac za čitav svet. To je nešto što je ponovo pokrenulo razmišljanje o dimenzijama zla.⁴³

39 <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Lavrov-Rezolucija-je-apsolutno-antisrpska.sr.html>.

40 <http://www.alo.rs/vesti/politika/rezolucija-o-srebrenici-pritisak-na-srbiju-zbog-rusije/102257>.

41 Isto.

42 <http://pescanik.net/beograd-i-srebrenica/>.

43 <http://www.sandzacke.rs/vijesti/teme/stojanovic-srebrenica-je-svjetsko-a-ne-lokalno-pitanje/>.

Sandra Orlović, izvršna direktorka Fonda za humanitarno pravo, tim povodom je napisala: „Predsednik Srbije, njen premijer i njen ministar spoljnih poslova, danas najvatreniji protivnici rezolucije a neka da nosioci te politike, ni dve decenije nakon rata u BiH nemaju ni ličnu ni državničku hrabrost da činjenice o sistemskom progonu, etničkom čišćenju i genocidu nad Bošnjacima prihvate i njih bez relativizacije jasno saopšte javnosti u Srbiji. Tako, uprkos presudama, priznanjima počinilaca, svedočenjima preživelih, slikama razdvajanja bošnjačkih muškaraca od njihovih porodica, slikama njihovih tela u masovnim grobnicama, dokumentima koji ukazuju na nameru uništenja Bošnjaka u Srebrenici – Srebrenica i dalje stoji kao nulta tačka suočavanja sa zločinima počinjenim u ime srpskog naroda”.⁴⁴

Prva reakcija premijera Vučića na rezoluciju bila je impulsivna i pokazuje da nije siguran kako treba reagovati. Naime, on je izjavio da, „ako neko želi iskreno pomirenje, svi znaju kako se ono gradi, a ne političkim udarcima jedne strane”. On dodaje, „da Srbija nije krpa kojom mogu otirati patos kad pomisle da im je to potrebno za unutrašnje političke prilike. Srbija je zemlja ponosnog naroda koja neće dozvoliti da je gaze. Molim prijatelje u regionu da ne pokušavaju i da ne pomisle da ćemo dozvoliti da nas tretiraju kao krpu, jer taj film neće gledati”.⁴⁵ Nekoliko dana nakon ove izjave Vučić je rekao: „Rezolucija nije donela ništa dobro. Zato je srpska vlada neće podržati. Spreman sam da pognem i sagnem glavu da pokažem kakav odnos imam prema žrtvama Srebrenice... To znači, ako Bošnjaci budu želeli, ako to za njih ne bude predstavljalo poteškoću, uprkos ovakvom odnosu, biću spreman da odam

44 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=304570&title=O%20genocidu%20se%20ne%20pregovara.

45 Vučić: Smiren odgovor na rezoluciju, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vucic-smiren-odgovor-na-rezoluciju>, datum objave: 18. jun 2015; datum pristupa: 19. jun 2015.

počast žrtvama Srebrenice”.⁴⁶ Vučić je dodao da se u „Srebrenici dogodio veliki i jeziv zločin”.⁴⁷

Ministar spoljnih poslova, Ivica Dačić, izjavio je da Srbija ne prihvata rezoluciju o Srebrenici i da je Srbija uputila kratko pismo stalnim državama članicama SB UN. On je dodao da će Srbija nastaviti da štiti nacionalne i državne interese i podstiče mir u regionu.⁴⁸

Zvanična reakcija Srbije u odnosu na predlog rezolucije nije bila iznenađujuća. U pismu koje je Beograd uputio stalnim članicama Saveta bezbednosti UN (SAD, Velika Britanija, Rusija, Francuska i Kina), između ostalog stoji da bi britanska rezolucija o Srebrenici uticala na destabilizaciju u regionu i na destabilizaciju političkih odnosa u Srbiji. Isticalo se da, bilo kakva rezolucija neće doprineti pomirenju u regionu, nego će, naprotiv, izazvati tenzije, trvenja i dodatno ga destabilizovati. Takođe je naglašeno da nasleđe prošlosti ne sme da bude prepreka našoj zajedničkoj budućnosti.⁴⁹

Na sednici Vlade samo je potpredsednica Vlade Zorana Mihajlović podržala rezoluciju zbog čega je na društvenim mrežama traženo nježno spaljivanje i proterivanje iz Srbije. Grupa od 400 studenata sa više privatnih i državnih fakulteta (iz Srbije, Crne Gore, Republike Srpske) je apelovala na predsednika i premijera da ne idu Srebrenicu 11. jula.

Poricanje genocida u Srebrenici neminovno završava konstruisanjem teorija o zaveri protiv Srbije i Republike Srpske (RS). Jedna od teza je da je međunarodnoj zajednici bilo važno da pronađe bar jedan

46 Vučić: Spreman sam da odem u Srebrenicu, rezoluciju neće podržati, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vucic-spreman-sam-da-odem-u-srebrenicu-rezoluciju-necemo-podrzati>, datum objave: 19. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

47 Vučić spreman da odapoštusrebreničkim žrtvama, <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-region/6318-vucic-spreman-sam-da-odam-pocast-srebrenickim-zrtvama>, datum objave: 19. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

48 Srbija čeka odgovor iz UN-a o rezoluciji, <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/6469-dacic-nismo-jos-dobili-odgovor-na-pismo-upuceno-stalnim-clanicama-saveta-bezbednosti-un>, datum objave: 21. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

49 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=22&nav_category=11&nav_id=1007318.

zločin koga su počinili Srbi koji bi se mogao kvalifikovati kao delo genocida. Cilj je da se učvrsti konstrukcija Srbije kao agresora, kako bi se oduzeo legitimitet Republici Srpskoj u borbi za opstanak. Iz toga se izvodi teorija da je Balkan čvorišna tačka i deo Evrope, preko koga se najlakše destabilizuje ne samo Evropa nego i svet. Kontrolom Balkana kontrolišu se odnosi sa Turskom, a moguće je preko tih država destabilizirati i druge države.⁵⁰

Jedna od teza koju ističe Dragoljub Anđelković je i da je "srebrenička laž" korišćena za pripremu terena za agresiju na Srbiju i okupaciju Kosova 1999, kao i za opravdanje zapadne politike izazivanja ratova na prostoru bivše Jugoslavije, odnosno za stvaranje nakazne kosovske kvazidržave. I to je tek mali deo terena na kom je korišćena NATO srebrenička artiljerija.⁵¹ On smatra da je rezolucija o Srebrenici test naše spremnosti na безусловnu kapitulaciju. Ako je "potpišemo" nema više Srpstva. Ono će ubrzo biti svedeno na sakato srbijanstvo. Znači, nemamo kud. Moramo da se odupremo i aktivno je odbijemo. Inače nismo dostojni ni svojih predaka, ni srpskog imena".⁵²

Zanimljiva je i teza da rezolucija u suštini predstavlja antirusku politiku Velike Britanije na Balkanu, što je konstanta u njenoj politici od 1912. U antiruskoj strategiji na Balkanu. Velika Britanija se oslanja na albanski faktor podrškom njenom samoproглаšenju 1912. Zato britanska inicijativa za rezoluciju, kako se ističe, koji se neposredno tiče odnosa prema Srbiji i Republici Srpskoj, ruskom uticaju, daljem razvoju u regionu u odnosu prema dejtonskoj BiH, nije bez osnova, imajući u vidu nesporne konstante te politike u dužem periodu.⁵³

Sve češće se javljaju i teze o tome da se svaka godišnjica Srebrenice koristi kao „povod za nove salve više ili manje diskretnih optužbi,

50 <http://www.pravda.rs/2015/06/16/srebrenica-rezolucija-svrha/>.

51 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:552323-Dragomir-Andjelkovic-Srebrenica-test-Srbije>.

52 Isto.

53 Dr Zoran Milivojević, "Rukavacrusofobije", Politika, 24. jun 2015.

pretnji i ucena upućenih prekodrinskim i ovdašnjim Srbima".⁵⁴ Mirjana Radojčić, naučna saradnica Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, ističe da „bosanski muslimani neće lako odustati od nezasluženo stečenog moralnog kapitala koji status žrtve 'zločina nad zločinima' obezbeđuje, a još manje od političke dragocenosti u koju bi taj kapital trebalo da bude konvertovan – centralizovane i unitarizovane, sadašnjeg srpskog entiteta 'rasterećene', BiH".⁵⁵ Međutim, glavna poruka je da takav odnos Bošnjaka „džinovskim koracima udaljava od pomirenja i vaspostavljanja teško narušenog poverenja između donekadavno zaraćenih naroda".⁵⁶

54 Mirjana Radojčić, „Godišnjica Srebrenice i poruke“, Politika, 20. juni 2016.

55 Isto.

56 Isto.

Presuda Karadžiću

Izrečena presuda ratnom lideru bosanskih Srba, Radovanu Karadžiću, od posebnog je značaja, jer je sveobuhvatna i daje "inventar" svih zločina koje je srpska strana počinila u BiH, uključujući i genocid. S obzirom da je Radovan Karadžić bio predsednik Republike Srpske od njenog osnivanja do 1996. godine, presuda je i svojevrsna osuda ideologije i političkog projekta koga je on sprovodio i čiji je simbol bio. Karadžić je optužen za genocid, zločine protiv čovečnosti i nehumana dela tokom rata u Bosni i Hercegovini.

Beograd je sa velikom zebnjom čekao presudu, pribojavajući se implikacija po status RS. RS je ratni plen od koga se ne odustaje, a rat u BiH se tretira kao oslobodilački rat Srba. Izricanjem presude Karadžiću nije prestalo sistematsko poricanje karaktera rata u BiH kao i razmera ratnih zločina. Osim Čedomira Jovanovića, Žarka Koraća i malog broja drugih javnih ličnosti, komentari na presudu su se sveli na to da je Haški sud politički i da je reč o svetskoj zaveri protiv Srbije.

Reakcija Beograda i RS na presudu Karadžiću bila je očekivana i u skladu sa nespremnošću srpske političke elite da iskorači iz uobičajene šeme kada je reč o haškim presudama i ratu devedesetih. Negativne reakcije na presudu, takođe otvaraju i pitanje iskrenosti vladine evropske orijentacije. Presuda naime, proziva čitavu političku elitu posebno aktuelnu vlast.

Reakcije zvaničnika u Srbiji su bile uobičajene odnosno usmerene protiv Haškog tribunal, uz pokušaj njegovog obesmišljavanja. Nikola Selaković, ministar pravde Srbije, izjavio je da, od Haškog tribunala nikad nije očekivao ništa dobro, i da je tako i ovog puta. "Suđenje Radovanu Karadžiću već je okončavano i dok nije ni počelo. Većito će nam ostati gorak utisak da su neki drugi, koji su možda i više ili jednako, doprineli ratnim sukobima u BiH, ili ih svakako inicirali, nisu dočekali da budu procesuirani, ili se nekada dešavalo da bivaju pred Haškim

tribunalom oslobođeni. Na osnovu svega toga, mislim da ne treba da postavljamo pitanje šta možemo očekivati od presude. Jer odgovor na to pitanje, manje više, svi znamo".⁵⁷

Radovan Karadžić je pre samog izricanja presude izjavio: "Moje šanse u presudi bi trebale biti iste kao šanse bilo kog državnog predsednika u modernom svetu – ni veće ni manje. Sudovi bi trebalo da budu svesni svih predsedničkih obaveza, mogućnosti i ograničenja, i biti posvećeni istini i pravdi. Jednostavno se iz svih dokaza može videti da predsednik u takvim okolnostima nije mogao uraditi ništa više, kao i da moja stalna borba za očuvanje mira, sprečavanje rata i smanjenje patnji svih ljudi, bez obzira na veru, predstavlja uzoran trud vredan poštovanja pre nego progon".⁵⁸

Bio je vidno iznenađen nakon što je izrečena presuda: "Ni Evropska unija, ni ovaj sud, ni međunarodna zajednica, i posle svega što se desilo u Parizu i Briselu ne shvataju sa čim i sa kim su bili suočeni bosanski Srbi devedesetih. Ovo je katastrofalno i ne mogu da verujem kakva je presuda doneta. Bazira se na improvizaciji, pretpostavkama, spekulacijama, indikacijama, a ne na činjenicama."⁵⁹ Karadžić se ovom izjavom vratio na argumentaciju koja je korišćena za početak rata – da je islamski fundamentalizam razbio Jugoslaviju.

Većina srpskih državnika je tim povodom više pažnje posvetila očuvanju Republike Srpske. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je izjavio da presuda lideru bosanskih Srba Radovanu Karadžiću ne sme da utiče na sudbinu Republike Srpske i pozvao sve političke predstavnike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini da se bore za RS i svoj narod. Istakao je da će "Srbija u potpunosti izvršavati svoje obaveze i

57 <http://www.slobodnaevropa.org/content/uoci-presude-karadzicu-u-srbiji-niko-o-zrtvama/27631304.html>.

58 <http://www.nspm.rs/hronika/radovan-karadzic-ne-postoji-razuman-sud-koji-bi-me-osudio-srebrenica-je-visestruko-preuvelicana.html>.

59 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:597260-Karadzic-Zar-Evropa-posle-Pariza-i-Brisela-ne-zna-protiv-koga-smo-se-mi-borili>.

koristiti svoja prava konstituisana Dejtonskim sporazumom, posebno pravo da podržava Republiku Srpsku i pomogne joj da opstane.”⁶⁰

Premijer Srbije Aleksandar Vučić i patrijarh Srpske pravoslavne crkve Irinej ocenili su da treba raditi na očuvanju integriteta Republike Srpske i podržati tu tvorevinu srpskog naroda. Vučić je takođe rekao: “Radićemo na očuvanju kulturnog i istorijskog identiteta srpskog naroda”, kao i da “Srbija neće dozvoliti ugrožavanje opstanka RS i da će se i ponašati u skladu sa time”.⁶¹ Patrijarh je istakao da Republika Srpska treba da bude očuvana kao tvorevina srpskog naroda i da država i crkva treba da saraduju.⁶²

Izjave su tim povodom dali i brojni analitičari, poput, na primer, Dragomira Anđelkovića, koji je ocenio da je osuda Radovana Karadžića drakonska i “nakaradna” i da ima za cilj da se na njega prebaci krivica zapadnih centara moći za izazivanje rata na prostoru bivše Jugoslavije, a istovremeno je i priprema terena za novi udar na Republiku Srpsku. On je ocenio da je Haški tribunal potvrdio svoju reputaciju političke institucije.⁶³

Predsednik RS Milorad Dodik presudu smatra nepravdom, jer, kako kaže, niko od onih koji su činili zločine protiv Srba nije odgovarao ni politički ni individualno.⁶⁴ Predsednik Vlade Republike Srpske Željka Cvijanović izjavila je da ostaje utisak da je pravna argumentacija poklekla pred političkim stavom, jer presudu nisu pratili jasni pravni dokazi i obrazloženja i upravo je zbog toga i otvoren prostor za ozbiljnu žalbu u narednom periodu.⁶⁵

Akademik Matija Bećković izjavio je da je presuda od 40 godina zatvora drugo ime za smrtnu kaznu s obzirom na to da Karadžić ima 70

60 <http://www.alo.rs/presuda-karadzicu-je-ne-pravedna/41574>.

61 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:597271-Premijer-i-patrijarh-Raditi-na-ocuvanju-Republike-Srpske>.

62 Isto.

63 <http://www.alo.rs/presuda-karadzicu-je-ne-pravedna/41574>.

64 Isto.

65 Isto.

godina. Istakao je da je sili koja je izazvala rat u BiH “bilo malo što je u tom ratu pobedila, nego je osnovala i sud koji će dokazati da je bila u pravu”.⁶⁶ Akademik Kosta Čavoški je rekao da je zgrožen presudom i da je Haški tribunal puko izrugivanje pravu i pravdi. Istakao je da je Radovan Karadžić upravo sprečio novi genocid nad srpskim narodom u BiH i osnovao Republiku Srpsku, najveću srpsku pobjedu u XX veku, za šta mu pripada neprolazna zasluga.⁶⁷

66 Isto.

67 Isto.

Rehabilitacija Slobodana Miloševića

Desetogodišnjica smrti Slobodana Miloševića iskorišćena je kao povod za raspravu “o njegovom realnom mestu u istoriji”. Autorski tekstovi u *Politici*, stranačka saopštenja i naizgled pokroviteljski stav nekadašnjeg Miloševićevog ministra Aleksandra Vučića, bili su sračunati na političku rehabilitaciju Slobodana Miloševića, ali i njih samih. Rehabilitacijom Miloševića aktuelni vlastodršci falsifikuju vlastite biografije i to upravo tokom predizborne kampanje: pravo da glasaju na izborima 2016, su stekli mladi koji nisu osetili prirodu tog režima, a ozbiljno se radi na promeni njihove percepcije savremene istorije.

Mnogi bliski saradnici Miloševića pojavili su se i na njegovom grobu, poput Živadina Jovanovića, ministra spoljnih poslova tokom njegove vladavine, kao i tadašnji direktor RTS Dragoljub Milanović, aktuelni ministar rada, Aleksandar Vulin... On je izjavio da se Milošević celog života borio za Srbiju i da je zaslužan za postojanje Republike Srpske. Počast Miloševiću odali su i predstavnici Gradskog odbora SPS. Grob obišlo je i više stotina građana iz Srbije, Crne Gore i Republike Srpske.⁶⁸ Počast je odao i Vojislav Šešelj, ali i bivši predsednik Crne Gore Momir Bulatović. Oglasila se tekstom u Večernjim novostima i supruga Mira Marković koja je izjavila da su Slobu uklonili iz života, ali nikad neće iz istorije! Ostaće tekovina koju je ostavio za sobom. Napisala da je Milošević “ostavio SPS, najveću partiju na Balkanu, koja je sa njim na čelu deset godina uspešno branila ideju nacionalne slobode i pritom uvažavanja nacionalne slobode svih drugih oko sebe”.⁶⁹

68 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=317431&title=Na%20Milo%C5%A1evi%C4%87evom%20grobu%20Vulin%20i%20%C5%A0e%C5%A1elj.

69 <http://www.alo.rs/mira-srbi-ce-tek-slaviti-milosevica/39267>.

Pod naslovom “Muči me što sam potpisao da se izruči Milošević”, Večernje novosti donose ekskluzivnu ispovest bivšeg funkcionera ministarstva pravde Dragana Vulića, koji tvrdi da oseća “kao da živi sa žigom jer neko hoće da predstavi da je baš on imao ključnu ulogu u izručenju Miloševića u Hag”.⁷⁰ Istom temom bavi se i *Politika* u tekstu pod naslovom “Sudije odbile da potpišu izručenje” – List podseća da je Vulićevo ime do sada bilo potpuno nepoznato. Zato postavlja pitanje zašto je “ne baš poznati funkcioner ministarstva pravde morao da sprovede u delo odluku o izručenju Miloševića”. List podseća da je odluku o tome donela Vlada na čelu sa Zoranom Đinđićem.⁷¹ U suštini ta i slične priče imale su za cilj da se još jednom podseti na negativnu ulogu vlade premijera Zorana Đinđića.

Većina beogradskih štampanih medija je 10-godišnjicu Miloševićeve smrti iskoristila za nove pokušaje reinterpetacije i prekranja istorije. Smišljeno je plasirana teza koja brani zločinački karakter Miloševićevog režima, tumačenjem uloge Haškog tribunala.

Otvorena je polemika o liku i delu Slobodana Miloševića. U dijalogu o Miloševiću, iznošeni su sudovi o devedesetim godinama, čiji su akteri sada na vlasti. U jednom od tekstova se prognozira, na primer, da će Miloševićev postizborni govor 2. oktobra 2000. godine „za 50 godina biti obavezno štivo u školama i da će istorija biti blagonaklonija prema njemu kad ga konačno bude ocenjivala”.⁷² *Politika* je rehabilitacionim “dosijeom o Miloševiću” objavila i šire izvode iz “postizbornog” Miloševićevog govora 2. oktobra 2000. godine.

Dragomir Anđelković, analitičar blizak aktuelnoj vlasti, ističe: „Mislim da se nije otišlo u pravcu preteranog afirmisanja Miloševićeve politike, a sa druge strane, prošao je talas satanizacije Miloševića koji smo imali posle 5. oktobra, kada je taj odnos bio kao da je on državni

70 <http://www.pink.rs/vesti/ispovest-coveka-koji-je-potpisao-izrucenje-slobodana-milosevica/>.

71 Isto.

72 <http://www.slobodnaevropa.org/a/da-li-je-na-sceni-rehabilitacija-milosevica/27609253.html>.

neprijatelj. Danas nije takav odnos prema njemu ali nema ni preterano pozitivnog odnosa. Zvanična politika se prema njemu ne opredeljuje“.⁷³

Dejan Ilić, komentator sajta Peščanik, kaže da Miloševića nema potrebe rehabilitovati, jer njega srpsko društvo nije ni osudilo. U Srbiji danas, kaže Ilić, ponovo je na sceni politika devedesetih: „To je jedan kontinuitet. Nikada se ovde nije raskrstilo sa Miloševićevom politikom. Ono što se Miloševiću zameralo je šteta koju je naneo srpskom narodu, a ne to što je bio na čelu države koja je činila štetu susednim narodima, ne njegova ratnička politika. Dakle, najveći broj ljudi ovde, posebno politička elita, nije imala problem sa tim. I ako pogledate šta se ovde govori od 2012, kad se vratio stari režim, vi ćete čuti da Srbiju nije uništio Milošević, već je ona uništena posle 2000. godine, a do tada je sve bilo u redu. Meni je potpuno neverovatno da mi imamo stari režim u Srbiji. To je meni za čuđenje“.⁷⁴

Komentator Novog magazina Dimitrije Boarov takođe kaže: “Već sam se nekoliko puta javno pitao zašto o Miloševićevim vremenima, bezvlašću i ekonomskoj propasti gotovo da nije objavljena nijedna ozbiljna naučna knjiga, doktorska disertacija ili sociološka analiza – ni u razdoblju posle 5. oktobra 2000. godine. Već i ta okolnost upućuje na odgovor na pitanje – zašto su i kako su mogući sve češći pokušaji da se Milošević i njegova politika rehabilituju i pozitivno predstave. Ma koliko trenutno ti pokušaji delovali tragikomično, ne bi ih trebalo potceniti“.⁷⁵

Slobodan Antić, profesor na Filozofskom fakultetu, ističe da su mnogi, uključujući i njega, očekivali da će posle njegovog odlaska Srbija lako uspostaviti harmonične odnose sa međunarodnom zajednicom. Pokazalo se, međutim, da Milošević nije bio jedini, niti najveći problem, već da je problem Srbija. Zemlja je i dalje izložena ogromnim pritiscima, bez obzira na to ko je na vlasti. Čini se da je Milošević bio

73 Isto.

74 Isto.

75 Isto.

samo negativni junak koji je medijski stvoren da bi se završila i izvršila politika prema Srbiji.⁷⁶

Ivica Dačić, predsednik Socijalističke partije Srbije (SPS), čak smatra da – “svi zajedno mi, koji smo u to, njegovo vreme bili njegovi saradnici ili partneri – danas ove, drukčije Srbije ipak ne bi bilo da nije bilo i njega. I da nismo imali šta da naučimo iz svega što je on radio. I iz njegovih grešaka, i iz njegovih pravilnih poteza“.⁷⁷

Neki su se i kritički izjašnjavali o njegovom nasleđu, poput, na primer, Čedomira Antića, istoričara. On naglašava da je Miloševićeva politika bila neodrživa. Do takvog zaključka većina građana došla je još sredinom devedesetih godina, a na izborima je to potvrđeno 2000. On je čovek koji je započeo saradnju sa NATO i Hagom i predao Srpsku Krajinu i Kosovo.⁷⁸

Ističe se da su svi oni koji su u oktobru 2000, srušili Miloševića, koristili i Dejton i Rezoluciju 1244, kao osnovne stubove svojih međunarodnih politika, i niko ih, nikad, nije doveo u sumnju. Ni Đinđić, ni Koštunica, ni Tadić. Dačić ističe da političko nasleđe Miloševića, u ova dva slučaja, izuzetno je i veliko i značajno. I ti primeri mudre i odgovorne politike pomogli su nam i u ispravljanju svih onih grešaka koje je počinio. Imali smo s čim da ih poredimo, ako ništa drugo.⁷⁹

U komentaru Nove srpske političke misli ističe se da su Miloševićeva smrt i sahrana kao na dlanu pokazali koliki je srpski moralni i duhovni pad. Dok je odlazio na poslednji put za Požarevac i spuštan u večni počinak, u Beogradu se na signal „anonimnih pozivara“ putem esemes-poruka za tili čas okupilo nekoliko hiljada „antimiloševićevaca“ da odmah potru ono što se prethodno zbivalo i svetu pošalju neku svoju poruku kako, eto, u Srbiji nisu svi miloševićevci i kako postoji neka druga Srbija.⁸⁰

76 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:595014-Slobina-epoha-ceka-presudu>.

77 Isto.

78 Isto.

79 Isto.

80 <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/smutnje-i-podele-i-u-smrti-povodom-godisnjice>.

Oslobađajuća presuda Vojislavu Šešelju

Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke (SRS), je odlukom Sudskog veća (MKSJ) pušten na privremenu slobodu. Odluka o puštanju nije doneta jednoglasno. Izazvala je brojne reakcije i rasprave i podstakla nove teorije zavere protiv Srbije i Balkana, kao i špekulacije i sumnje. Odluka o puštanju Vojislava Šešelja je jedinstvena po tome što je, pre svega doneta uprkos brojnim pravnim nedostacima. Uslovi pod kojim je pušten nisu ograničili njegovo nesmetano javno delovanje i političku aktivnost u Srbiji. Time je odluka MKSJ ugrozila i osnovne ciljeve i postulate koji su sadržani u Rezoluciji SB UN kojom je MKSJ osnovan. Njegov dolazak najviše je uznemirio njegove bivše partijske kolege, predsednika Tomislava Nikolića i premijera Aleksandra Vučića.

Međutim, oslobađajuća presuda Vojislavu Šešelju izazvala je buru negodovanja u regionu, ali i u svetu. U zaključku obrazloženja presude, predsedavajući je rekao da tokom suđenja nije potvrđena Šešeljeva krivica ni po jednoj tački optužnice, te je proglašen nevinim za progone na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, za deportaciju i nehumana dela, ubistva, mučenja i okrutna ponašanja, bezobzirno razaranje, uništavanje ili nanošenje štete ustanovama posvećenih religiji i obrazovanju, pljačkanje javne ili privatne imovine.⁸¹

Najveći broj komentara u Srbiji i Republici Srpskoj se sveo na pohvale Šešelju i oceni da je on potpuno stručno i pravno porazio Haški tribunal, kome nije preostalo ništa drugo nego da donese oslobađajuću presudu nakon procesa dugog 12 godina.

.....
slobodana-milosevica.html?alphabet=l.

81 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=03&dd=31&nav_id=1114182.

Advokat Miodrag Stojanović koji u Haškom tribunalu zastupa komandanta Glavnog štaba Vojske RS generala Ratka Mladića, kaže da nema nikakve dileme da je Šešelj pobedio Haški tribunal. Advokat Milan Romanić smatra da je presuda Šešelju pokazala sve nedostatke Tribunala i da se radilo o političkoj optužnici. On ističe: „Trebalo im je 12 godina suđenja da shvate da čovjek nije kriv. To je najbolji dokaz da je to politički tribunal. Ako ovakva oslobađajuća presuda bude pravosnažna, ona će uticati na žalbeni postupak Karadžiću i na presudu u slučaju Mladića. Jer u obrazloženju stoji da je u tom građanskom ratu svako ohrabrivao svoje strane u sukobu i da je svako imao pravo da šalje dobrovoljce“.⁸²

Publicista i profesor prava Aleksandar Mezjajev, najveći ruski poznavalac Haškog tribunala, kaže: „Predmet protiv Šešelja predstavlja najveću blamažu Haškog tribunala. Od same optužnice pa do posljednjeg dana taj proces demonstrirao je najgrublje kršenje svih pravnih normi. Treba čestitati Šešelju na velikoj pobjedi. Ta pobjeda je, međutim, plaćena visokom cenom: 12 godina i narušeno zdravlje. Ali, te žrtve samo podvlače značaj te pobjede.“⁸³

Predsednik Komiteta ruskog Savjeta Federacije za međunarodna pitanja Konstantin Kosačov smatra da bi se oslobađajuća presuda mogla shvatiti i kao pokušaj održavanja političke i nacionalne ravnoteže u smislu da nisu svi Srbi osuđeni, nego, eto, ima i izuzetaka.⁸⁴

Vedran Džihić. Ekspert za Balkan, ocenio je da će oslobađajuća presuda Šešelju doneti glasače na izborima: „Neposredno pred izbore u Srbiji on je ponovo opasan, jer njegova stranka, zahvaljujući oslobađajućoj presudi, može ponovo da ostvari ulazak u parlament. Oslobađajuća presuda je problematična. Sud je dozvolio da suđenje Šešelju predugo traje i omogućio mu političku binu. Tribunal nije homogen, a presude zavise od sastava sudija i predsjedavajućeg sudskog veća.“⁸⁵

82 http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Pravnici-o-oslobadajucoj-presudilideru-radikala-Seselj-porazio-Haski-tribunal/lat/206224.html.

83 Isto.

84 Isto.

85 Isto.

DSS i Dveri su istakli da oslobađajuća presuda Šešelju ne sme da zamagli činjenicu da Hag jeste politički i antisrpski sud, uz ocenu da je od početka bilo jasno da je optužnica protiv Šešelja politička, a ne pravna.⁸⁶ Čedomir Jovanović, predsednik LDP je naveo da nesposobnost tužilaštva “da dokaže očigledno u mnogim od ovih slučajeva, kao i u Šešeljevom” nikada neće biti razlog za promenu stava LDP o Šešelju, za koga je naveo da će uvek ostati “jedna od najbizarnijih ličnosti ultradesničarskog političkog taloga”.⁸⁷ Nenad Čanak je izjavio da je šokiran oslobađajućom presudom Vojislavu Šešelju i da “svi proterani i unesrećeni devedesetih zaslužuju pravdu”.⁸⁸

Časopis Nedeljnik u svom komentaru ističe da je oslobađajuća presuda Haškog tribunala u postupku protiv Vojislava Šešelja potencijalno opasnija po Srbiju nego što je to presuda na 40 godina Radovanu Karadžiću, ili što će biti, po svoj prilici, presuda na doživotni zatvor Ratku Mladiću. Karadžić i Mladić nisu bili pod kontrolom tadašnjeg predsednika Srbije Slobodana Miloševića i teško je dokazati, čak i za najstrašćenije, komandnu liniju između Miloševića, s jedne strane, i Karadžića i Mladića s druge, i tako odgovornost Srbije. Presuda Šešelju, barem na osnovu onoga što smo čuli, iako ga oslobađa odgovornosti za počinjene zločine, smešta ga u piramidalnu strukturu vlasti u Beogradu koja se u istoj presudi tereti za teška nedela.⁸⁹

Predsednik boračke organizacije Republike Srpske general Milomir Savčić je izjavio povodom Šešeljeve presude da je Tribunal u Hagu dokazao da se razmatranju istih situacija pristupa sa različitih gledišta, te da nema doslednu politiku. U svakom slučaju, oslobađajuća presuda dr Šešelju je pravedna i imaće pozitivne posledice na konačnu presudu

86 <http://rs.n1info.com/a147825/Vesti/Vesti/Reakcije-politickih-stranaka-na-oslobadjanje-Seselja.html> Reakcije političkih stranaka na oslobađanje Šešelja.

87 Isto.

88 Isto.

89 <http://www.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/komentar-dana-podmukla-strana-presude-seselju/>.

dr Radovanu Karadžiću, poručio je Savčić.⁹⁰ I poznati beogradski advokat Toma Fila je rekao da je došlo do preokreta i ocenio da će ta presuda uticati i na drugostepenu presudu Radovanu Karadžić.

Najviše će uticati u regionu, jer su već jednom Hrvati napadali Srbiju zbog Šešelja, i to sada pada u vodu. Sada će hrvatska vlada da se suoči sa time da Šešelj nije ratni zločinac.⁹¹

Nevladine organizacije, stranke i analitičari, posebno oni u Vojvodini, bili su iznenađeni oslobađajućom presudom Vojislavu Šešelju. Predsednik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) Tomislav Žigmanov izjavio je da je neprijatno iznenađen oslobađajućom presudom i da su “Hrvati u Vojvodini žalosni jer je izostalo kažnjavanje za zločine nad njima iz devedesetih godina. Satisfakcija za žrtve je izostala”.⁹²

Direktor Centra za regionalizam Aleksandar Popov je rekao da će oslobađajuća presuda sigurno pokrenuti i “likovanje radikala”, a oni će se verovatno zbog svega nadati i boljem izbornom rezultatu na izborima u aprilu. Dodao je da će presuda doneti i novo varničenje na relaciji Beograd – Zagreb i da će se nastaviti trend loših odnosa, varničenja koja su i ranije postojala u vezi sa Šešeljem, a situacija će se dalje komplikovati umesto da idemo napred.⁹³

Milan Knežević, iz Demokratske narodne partije, naglasio je da je oslobađajućom presudom do temelja srušen koncept NATO da se montiranim otužnicama pronađe opravdanje za agresiju na SRJ 1999. godine čiji je jedini cilj bio otimanje srpske autonomne pokrajine Kosova i Metohije.⁹⁴

90 <http://www.rtvbn.com/380355/Presuda-Seselju-nije-alibi-za-ostale-presude>.

91 <http://informer.rs/print/63884/vesti/politika/63884/REAKCIJE-PRESUDU-SESELJU-politicari-analiticari-kazu-odluci-Haskog-tribunala>.

92 <http://www.autonomija.info/zigmanov-hrvati-u-vojvodini-iznenađeni-oslobadajucom-presudom-za-seselja.html>.

93 Isto.

94 <http://dnpcg.me/knezevic-oslobadajuca-seseljeva-presuda-srusila-koncept-nato-a/>.

Udžbenici i nedavna prošlost

Fond za humanitarno pravo analizirao je udžbenike istorije u Srbiji o ratovima u bivšoj Jugoslaviji. U gotovo svim udžbenicima istorije u Srbiji, kako stoji u izveštaju, primetni su distanciran manir i šturo prikazivanje događaja tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Period političke krize koja je prethodila raspadu Jugoslavije obrađen je detaljno, dok je temi ratova i zločina koji su počinjeni u njima, kao i o posledicama koje su ostavili, posvećeno je samo nekoliko rečenica.⁹⁵

U izveštaju se ističe da prevladava tendencija neobjektivnosti u prikazivanju događaja, pogotovo u predstavljanju ratnih zločina i njihovih žrtava, a kao primer se navodi nastojanje da se Srbi prikažu kao jedini i najveći stradalnici.

Fond za humanitarno pravo (FHP) ističe da se kosovska kriza nakon Brozove smrti ocenjuje kao “provala albanskog nacionalizma i separatizma” u kojoj je “albanska politička elita suvereno vladala Kosovom” i u kojoj je nastavljeno sa “pritiscima na Srbe”. Takođe, gotovo svi udžbenici se slažu da je formalni raspad SFRJ počeo 25. juna 1991, kad je slovenački parlament “pozivajući se na rezultate sprovedenog referenduma, proglasio nezavisnost republike”. O kratkotrajnom ratu u Sloveniji, kaže se u analizi, za koji neki autori tvrde da je trajao deset, a drugi šest dana, nema gotovo nikakvih podataka, pogotovo o broju nastradalih.⁹⁶

Udžbenici znatno više pažnje posvećuju ratu u Hrvatskoj nego sukobima u Sloveniji, pa čak i u BiH, te se bave uzrocima rata u Hrvatskoj, navodeći među njima ustavne promene 1990, i strah lokalnog srpskog stanovništva od rastućeg hrvatskog nacionalizma. Prema navodima iz jednog udžbenika u novom Ustavu, piše u analizi, Hrvatska

95 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=300847&title=%C4%90acima%20se%20pre%C4%87utkuju%20ratovi%20i%20zlo%C4%8Dini%20devedesetih.

96 Isto.

je predstavljena kao država hrvatskog naroda i u njemu se nije spominjala srpska nacionalnost, iako je činila nešto više od 12 odsto celokupnog stanovništva.⁹⁷ Vrlo je malo informacija o samom toku rata u Hrvatskoj, nema detalja o većim vojnim operacijama, osim “Bljeska” i “Oluje”. U udžbeniku Istorija za osmi razred osnovne škole, autora Radoša Ljušića i Ljubodraga Dimića navodi se da su prvu fazu rata okarakterisali “masovni napadi hrvatskih paravojnih jedinica na JNA, opsada kasarni i poziv hrvatskim oficirima i vojnicima da se stave na raspolaganje Hrvatskoj”.⁹⁸

U jednom udžbeniku, kad je reč o Bosni, navodi se da je “masakr u Srebrenici ratni zločin i zločin protiv čovečnosti koji je počinila Vojaska Republike Srpske uz pomoć paravojnih formacija, nad vojnicima i civilima Bošnjacima”. Takođe, udžbenik navodi da su podaci o žrtvama sporni, jer “prema jednima, ubijeno je oko 8000 ljudi, a prema drugima ti brojevi se ocenjuju kao preterivanje”.⁹⁹

Najviše pažnje je posvećeno sukobu na Kosovu, kao i NATO bombardovanju. Kao dominantni uzrok rata navode se “provokacije terorističke Oslobođilačke vojske Kosova”, koje su pretočene u “oružane sukobe u koje se umešala i međunarodna zajednica”, s ciljem da su “Albanci zahtevali izdvajanje iz Srbije”.¹⁰⁰

97 Isto.

98 Isto.

99 Isto.

100 Isto.

Zaključci

- Odsustvo iskrenog sučavanja s nedavnom prošlošću, posebno kad je reč o uzrocima raspada Jugoslavije praćenog brutalnim ratovima, razaranjem i genocidom ostaje glavni problem Srbije kad je reč o obnovi poverenja između država i naroda Zapadnog Balkana;
- politička dinamika među regionalnim liderima koji se češće nego ranije susreću, uzajamno posećuju i povremeno formalno izvinjavaju za zločine počinjene nad "pripadnicima drugih naroda", pokazuje se nedovoljnom za otklanjanje nepoverenja koje susedne zemlje i narodi imaju prema Srbiji;
- odsustvo istinske želje za prihvatanjem utvrđenih činjenica (pogotovo kad je reč o masovnim zločinima, uključujući genocide) i odgovornosti za događaje iz devedesetih, objektivno blokira uspostavljanje novog modela regionalne saradnje koji bi obuhvatao zajedničke infrastrukturne i privredne projekte, kao i saradnju u drugim oblastima, poput kulturne, informativne i druge razmene.

III – CIVILNO DRUŠTVO

Između patrijarhalnog i liberalnog koncepta

Civilno društvo u Srbiji počinje da se razvija tokom Miloševićevog režima kao, doduše manjinska, alternativa ratnoj politici, ratnim zločinima, nacionalizmu i diskriminaciji. Ono je imalo i značajnu ulogu u rušenju Miloševića 2000. godine. To vreme karakteriše antiratni pokret iz koga su kasnije nastale brojne nevladine organizacije, prevashodno za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, a koje su se istovremeno od početka zalagale za suočavanje Srbije s odgovornošću za brutalno razbijanje Jugoslavije.

Nakon promena 2000. godine, civilno društvo buja i ima važnu ulogu u denunciranju Miloševićeve politike i zagovaranju saradnje sa Haškim tribunalom, kao i plediranjem za evropeizaciju Srbije. Proces tranzicije, konsolidacije i institucionalizacije demokratije u Srbiji tekao je (teče) sporo i uz brojne opstrukcije. S obzirom da demokratske vlasti nisu pokazale ni spremnost ni sposobnost da se distanciraju od Miloševićevog velikodržavnog projekta, civilno društvo u Srbiji je imalo značajnu ulogu u otvaranju pitanja vezanih za suočavanje sa Miloševićevim nasleđem. Zbog toga su te nevladine organizacije uvek bile na udaru vlasti, ali i tzv. patriotske opozicije (Socijalistička stranka Srbije, Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije i brojnih desničarskih organizacija) koje su opstrurale saradnju sa Haškim tribunalom. Patriotski front (crveno-crna koalicija) je pod parolom „Stop Hagu“ odgovoran i za brutalno uklanjanje premijera Zorana Đinđića, koji je bio svestan da bez dekriminalizacije društva nije moguće konstituisati Srbiju na demokratskim temeljima.

Uspostavljanje pravne države nakon ratova i opšte dekriminalizacije zemlje je složen i težak process, jer podrazumeva ne samo pravnu državu već i vraćanje društva u civilizacijski okvir koji podrazumeva

poštovanje ljudskih parava, suprotstavljanje nacionalizmu, repatrijalizaciji i klerikalizaciji društva. Zato je suočavanja Srbije s moralnom i političkom odgovornošću za rat i ratne zločine istovremeno i ključna pretpostavka za kristalisanje građanske opcije i za razvijanje civilnog društva.

Srpske elite su organizovano sprečile efekat presuda Haškog tribunala na promenu javnog mnjenja. Izostala je moralna osuda osuđenih zlocinaca. Izostao je čin njihovog kajanja, tako da njihov tretman nakon izdržavanja zatvorskih kazni u suštini obezvređuje rad ICTY. Međutim, dolaskom Srpske napredne stranke na vlast, odnos prema prošlosti je, takoreći zacementiran.

Bez obzira što je Srbija ekonomski i socijalno razorena, naprednjaci ipak još uvek uživaju veliku podršku. Pri tome, naprednjaci su uspostavili autoritarnu kontrolu državnog aparata i vratili se na nacionalističku retoriku. Zbog iskoraka, odnosno potpisivanja sporazuma sa Prištinom ta vlast uživa i podršku međunarodne zajednice – i Zapada i Rusije. Odnos međunarodne zajednice prema Srbiji i premijeru Vučiću sada se mora posmatrati i iz perspektive rusko-američkih odnosa.

Zbog ambivalencije u pogledu geostrateške orijentacije, EU još uvek zatvara oči pred problemima unutrašnjeg uređenja Srbije. Takođe, se ignoriše i odnos prema prošlosti, ne samo prema devedesetim, već i prema Drugom svetskom ratu. Na delu je revizija prošlosti, što se konkretno manifestuje rehabilitacijom Dragoslava Draže Mihailovića, na primer, ili istim zahtevom za Milana Nedića i druge kvinslinge. Milivoj Bešlin, istoričar, smatra da se fašizam i nacionalizam koji su tokom 1940-ih bili u kolaboraciji, danas rehabilituju da bi se rehabilitovali zločini iz 1990-ih.¹⁰¹

Ratni zločinci se tretiraju kao heroji koji su se žrtvovali za naciju. Nedavni povratak Nikole Šainovića¹⁰² posle odležanih 12 godina u za-

101 <http://www.portalnovosti.com/milivoj-beslin-hitlerovi-saveznici>.

102 Šainoviću je predsedavao Komisijom za saradnju sa verifikacionom misijom OEBS na Kosovu i Metohiji i bio je jedan od srpskih predstavnika pregovorima u Rambujeu u februaru 1999. Haški tribunal je podigao zajedničku optužnicu protiv Miloševića,

tvoru, koji je optužen za ozbiljne zločine na Kosovu, dočekan je sa svim počastima. Socijalisti su ga sa aerodroma odveli na kongres Socijalističke partije gde je izabran za člana Glavnog odbora SPS. Slično je bilo i sa drugima.

Takav odnos prema prošlosti reflektuje se i na odnose premijera Vučića sa delom nevladinog sektora koji se bavi suočavanjem sa prošlošću i ljudskim pravima. Osim toga, civilno društvo gaji nepoverenje prema načinu na koji se premijer Vučić distancirao od vlastite prošlosti, bez iskrenosti u odnosu na velikodržavni projekat. S druge strane, desničarski deo civilnog društva u potpunosti saraduje i podržava Aleksandra Vučića, ali počinje da dovodi u pitanje njegovu evropsku orijentaciju.

.....
Šainovića, Milana Milutinovića, Dragoljuba Ojdanića i Vljajka Stojiljkovića, maja 1999. godine, koja ih je teretila da su planirali, podsticali, naredili, počinili ili na drugi način pomagali i podržavali hotimičnu i široko rasprostranjenu ili sistematsku kampanju terora i nasilja uperenu protiv albanskog civilnog stanovništva. Nikola Šainović se predao 2. maja 2003. Nakon povratka iz zatvora izjavio je da "nije kriv ali da se oseća odgovornim".

Organizacije civilnog društva i vlast

Odnos Vlade i Srpske napredne stranke (SNS) prema organizacijama civilnog društva koje zagovaraju evropeizaciju Srbije je paradoksalan: dok se premijer i Vlada deklarativno zalažu za evrointegracije, pojedinci iz vlasti i vladajuće Srpske napredne stranke neprijateljski gledaju na proevropske organizacije. Takav odnos političkih elita suštinski reflektuje njihov odnos prema vrednostima na kojima počiva savremena Evropa – vladavina prava, tržišna ekonomija pluralizam, ljudska prava, pluralizam i tolerancija. Premijer Aleksandar Vučić se odrekao „savezništva“ sa tim organizacijama i delom slobodnih medija, jer je na njih oduvek gledao kao na izdajničke. Pri tome, to su upravo organizacije koje održavaju odnose sa partnerima u regionu tokom poslednje dve decenije i na koje se oslanja svaka demokratska vlada u pokušaju da normalizuje regionalnu saradnju.

Naprednjaci su se oduvek oslanjali i imali kontrolu nad desnim spektrom nevladinih organizacija (Naši, Dveri, Treća Srbija i brojne druge). Od dolaska naprednjaka na vlast te organizacije su uglavnom usmerene na poništavanje autonomije Vojvodine. Sa nekima od njih SNS je u koaliciji na raznim nivoima vlasti. Najbolja ilustracija da aktuelna vlast ima kontrolu nad njima bila je vidljiva tokom održavanje Parade ponosa (u poslednje dve godine). One su bile onemogućene da prave izgrede i bile su pod policijskom kontrolom. Vlada je takođe onemogućila njihovo negativno delovanje (još uvek) tokom čitave migrantske krize.

Kad je reč o Paradi ponosa, jasno je da premijer lično ne podržava Paradu, ali je obezbedio policijsku zaštitu. On je izjavio „Baš ne bih mogao da se šetam, imam druga posla nego da se šetam pa i da nemam opet ne bih šetao. To je moj izbor“. Prethodnih godina Parade ponosa nisu bile održavane iz, kako je zvanično saopštavano, bezbednosnih razloga, odnosno pretnji nasiljem desničarskih NVO i navijačkih grupa.

Skupovi pojedinih nevladinih organizacija, posebno *Žena u crnom* i dalje se održavaju u atmosferi povišenih tenzija, uz prisustvo velikog broja policajaca. Posebno se negativno percipiraju one manifestacije *Žena u crnom* koje se odnose na podsećanje na zločine za koje je odgovorna Srbija, kao što su Vukovar, Srebrenica, Sarajevo.... Žene u crnom su godinama izložene verbalnom i fizičkom nasilju. Nadležni organi i pravosuđe nikad nisu reagovali na njihove prijave.

Fond za humanitarno pravo kontinuirano ukazuje na ličnosti koje zauzimaju visoke funkcije u bezbednosnim strukturama, a koje su odgovorne za ratne zločine. Premijer Vučić je do sada stajao u odbranu visokih funkcionera koje je on postavljao. Tako je protiv direktroke Fonda za humanitarno pravo (FHP) Sandre Orlović, podignuta je krivična prijava nakon što je FHP na konferenciji za medije aktuelizovao dosije „Rudnica“ (na Kosovu) i pitanje moguće krivične odgovornosti načelnika General štaba vojske Srbije, Ljubiše Dikovića za ratni zločin na Kosovu tokom 1999. godine. Prijavu je podneo advokat Svetozar Vujačić u svojstvu građanina.

Više od 90 odsto dokumenata na kojima je zasnovan dosije „Rudnica“ autentični su vojni i policijski dokumenti koje je država predala Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju, rečeno je u saopštenju Fonda.

Nadležni organi propustili su da ispitaju navode koji optužuju Dikovića. Takođe, Vlada Srbije i provladini mediji ignorišu ozbiljne indicije o potencijalnoj umešanosti generala Dikovića u kršenje humanitarnog prava i običaja rata. Štaviše, novinar Politike Aleksandar Apostolovski dosije „Rudnica“ tretira kao nepotkrepljen napad na Vojsku Srbije, načelnika Generalštaba i državu.

Koalicija nevladinih organizacija za pristup pravdi i protiv diskriminacije zatražile su od vlasti u Srbiji da „prestanu da napadaju“ organizacije civilnog društva i da, umesto toga, istraže navode Fonda za humanitarno pravo (FHP) o mogućoj umešanosti generala Dikovića u ratne zločine na Kosovu .

Teme koje izazivaju gnev Vlade su i korupcija i privredne malverzacije u koje su navodno umešani ljudi bliski vlasti (slučaj kampanje protiv Nezavisne istraživačke mreže BIRN), kao i teme koje se tiču reforme sektora bezbednosti (medijski napadi na Jelenu Milić direktorku Centra za evroatlantske integracije).

Pred Višim sudom u Beogradu već gotovo godinu dana traje suđenje lideru SNP "Naši" Ivanu Ivanoviću zbog objavljivanja spiska "srbomrzaca". Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal Ivanovića tereti za krivično delo rasne i druge diskriminacija, jer je na sajtu SNP "Naši" krajem marta 2014. godine objavio spisak "30 najvećih srbomrzaca izdajnika među javnim ličnostima". Suđenje se pretvara u farsu, saslušavaju se ličnosti sa tog spiska, koje su u sudnici često podvrgnuti besmislenim pitanjima, i vređanjima ispred sudnice.

Pritisak EU na SNS da saraduje sa nevladinim organizacijama

Razvoj civilnog društva u tranzicionim zemljama je od ključnog značaja za razvoj demokratske političke kulture, tj. kulture ljudskih prava. Takođe je važno uspostavljanje partnerskog odnosa između države i demokratske javnosti, odnosno ustavne demokratije – civilno društvo, a u kontekstu integracije u Evropsku uniju i evropsko civilno društvo.

Nakon što je Nemačka pokrenula Berlinski proces (2014) koji ima za cilj otvaranje evropske perspektive regiona, jačanje civilnog sektora u uslovima slabe ili nepostojeće opozicije gotovo u svim zemljama Zapadnog Balkana postaje prioritet EU. EU, posebno Nemačka, ukazuje i na neophodnost drugačijeg odnosa vlade prema delu civilnog društva, okrenutog evropskim vrednostima.

U okviru samita lidera Zapadnog Balkana, u Beču (avgusta 2015) održan je Forum civilnog društva na kome su usvojeni zaključci koje obavezuje civilno društvo da u narednih godinu dana nadgleda progres u vezi sa ispunjavanjem preporuka, na bazi jasno merljivih kriterijuma.

Jedan od ključnih aktera u formalizovanju ovog procesa će biti i Savet za regionalnu saradnju.

Zaključci 120+ organizacija civilnog društva sa Zapadnog Balkana, definisani na skupovima u Tirani, Beogradu i Sarajevu, i potvrđeni na Forumu civilnog društva u Beču, odnose se na slobodu izražavanja i nezavisnosti medija, otvaranja novih radnih mesta i negovanja kulture dijaloga u regionu. Ovo je prvi rezultat pionirskog pokušaja da se teme koje organizacije civilnog društva sa Zapadnog Balkana smatraju najvažnijim za region, uvrste u agendu lidera Zapadnog Balkana, i da se ispunjavanje preporuka datih u ovom dokumentu, uvrsti u listu kriterijuma u procesu pridruživanja ovih zemlja Evropskoj uniji.

Trend da se civilno društvo više uključi u proces evropeizacije je očigledno inicijativa EU i u tom ključu treba razumeti susrete premijera Vučića sa organizacijama civilnog društva koje su prepoznate kao proevropske.

Do prvog susreta premijera Aleksandra Vučića i predstavnika više nevladinih organizacija došlo je u maju 2015. godine, uoči njegovog puta na skup „Prijatelji Srbije“ u Brisel i posete Sjedinjenim Američkim Državama. Sastanak je održan u vreme brutalne kampanje protiv zaštitnika građana Saše Jankovića u kojoj učestvuju predstavnici Vlade, poslanici Srpske napredne stranke i provladini mediji.

Premijer Vučić najpre se sastao sa predstavnicima Kuće ljudskih prava (YUKOM, Građanske inicijative i Centar za praktičnu politiku). Dilemu otići na sastanak ili ne, imali su i oni koji su unutar Kuće ljudskih prava prihvatili poziv, kao i oni koji nisu otišli, što ukazuje na visok stepen nepoverenja u premijerove namere.

Oprez tog dela civilnog društva prema namerama Vlade proizlazi iz rastućeg trenda kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda tokom poslednje tri godine.. Predstavnici Kuće ljudskih prava ukazali su premijeru na rastući trend kršenja ljudskih prava, uzeli u zaštitu zaštitnika građana i ukazali na kontrolu vlasti nad medijima. Nevladine organizacije su „istakle značaj procesa evropske integracije za reformisanje i

modernizaciju Srbije, izgradnju institucija i uređenog društva, kao i uspostavljanje pune vladavine prava”.

Vladina kancelarija za saradnju s medijima saopštila je posle sastanka sa predstavnicima Kuće ljudskih prava da je premijer Aleksandar Vučić istakao „važnost bolje saradnje i većeg uključenja nevladinih organizacija u rad državnih organa”.

U drugom krugu razgovora sa premijerom učestvovali su Evropski pokret, Beogradski fond za političku izuzetnost, Centar za evroatlanske studije, Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost CRTA, Beogradska otvorena škola i Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Pojedini učesnici ovog sastanka izneli su umerenije ocene susreta sa premijerom. Direktorica Fonda za političku izuzetnost Sonja Liht izjavila je da sastanak shvata kao „otvaranje ozbiljnog dijaloga”. Ona smatra da je dobijeno nešto „što će dovesti do približavanja širem konsenzusu o tome kuda treba da ide Srbija” i navela da postizanje konsenzusa „zahteva vreme i ozbiljnu debatu”. Liht je rekla da civilno društvo „ponekad nema spremnosti da kritički razmotri šta je sve postignuto u poslednjih nekoliko meseci i godina”. Ona se nada postepenom smanjivanju odijuma (prema civilnom društvu), „razvijen još u Miloševićevo vreme i da će oni koji su do nedavno smatrali da nevladine organizacije postoje da bi bili neprijatelji države i društva shvatiti da one jesu ne samo prijatelji, nego da su neophodne u vođenju raznih procesa okrenutih ka razvoju”.¹⁰³

Direktorka CEAS Jelena Milić smatra da bi ključni efekat susreta Vučića sa predstavnicima civilnog društva trebalo da bude da „bočni promotori Vučićeve alternativne politike i načina vladanja prestanu da demonizuju civilno društvo, što je bio slučaj do sada. Ako se to ne desi, onda je zaista ovo bio jedan pokušaj ikebanizacije (...) zbog susreta u Briselu i puta u Ameriku. To će se brzo i lako videti”.¹⁰⁴

103 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/559032/NVO-o-sastanku-sa-premijerom-Dijalog-neophodan-otvaranje-poglavlja-nagrada-za-sve-koji-se-bave-evrointegracijama>.

104 <http://www.slobodnaevropa.org/content/jelena-milic-videmo-da-li-smo-vucicu-bili-samo-ikebane/27033823.html>.

Predsednica Helsinškog odbora Sonja Biserko upozorava da je vlast sve učinila da se proevropska orijentacija ne čuje, a suprotna opcija (desničari i ekstremisti) je u ofanzivi i sve je jača: „Srbija nema viziju u kom pravcu ide, vlast je deklarativno orijentisana ka EU, ali vidimo da se tu svakodnevno neko spotiče o nešto. Vučić će verovatno imati i sukob unutar svoje partije u pogledu orijentacije i obaveza koje je preuzeo na sebe kada je potpisao Brielski sporazum i svega što se podrazumeva kao proces integracije. I zato on mora da stvara sebi partnere za evropsku opciju”.

Premijer Vučić je i ranije pokušavao da se približi pojedincima iz civilnog društva. On je, u januaru 2015, gostujući na RTS, pomenuo doajene nevladinog sektora Sonju Liht i Ivana Vejvodu kao osobe „koje drugačije misle, a kojima bi voleo da bude proširen njegov tim saradnika”.

Obraćajući se članovima Glavnog odbora Srpske napredne stranke, on je među svoje političke greške ubrojao i to što je dopustio da se iz njegovog ponašanja vidi koga poštuje, a koga ne, i što nije želeo da saraduje sa nekim ljudima: „Oni nisu uvek morali biti protiv Srbije, iako su ponekad rekli nešto što sam u tom trenutku smatrao da nije istina ili nije bilo u skladu sa našom voljom”. I zato će, kako je najavio, u narednom periodu pokušati da promeni odnos prema nevladinom sektoru i „prema nekim drugim ljudima”. U intervjuu na TVB92 (emitovanom 24. maj 2015), Vučić je istakao da Sonja Liht treba da bude uzor kako se razgovara s međunarodnim zvaničnicima i predstavnicima.

Uloga OCD u evropskim integracijama

Organizacije civilnog društva (OCD), čiji je cilj pristupanje Srbije Evropskoj uniji, zalažu se za što skorije otvaranje prvih poglavlja u pregovorima Srbije i Evropske unije. Međutim, uloga civilnog sektora u evropskim integracijama, pre svega kad je reč o poglavljima vezanih za ljudska prava (23 i 24) svodi se na „tehnička pitanja” što stvara utisak simuliranja dijaloga između Vlade i nevladinih organizacija u tom procesu, čime se ograničava kreativni potencijal civilnog društva.

Glavni kanal komunikacije predstavnika vlasti (pre svega Skupštine Srbije) i civilnog društva u procesu EU integracija je Evropski konvent, koga vodi Evropski pokret; okuplja više od 300 nevladinih organizacija, u nekoliko radnih grupa vezanih za specifična poglavlja pregovora. Generalna sekretarka pokreta Maja Bobić kaže da je Konvent deo formalne procedure za nadgledanje procesa pregovora Srbije i EU.

Nevladine organizacije daju komentare na pojedine akcione planove države za neke od poglavlja. Država u nedovoljnoj meri prihvata preporuke civilnog društva. Recimo, komentari Društva sudija nisu prihvaćeni ni u trećoj verziji akcionog plana za poglavlje 23. Većina NVO ukazuje na netransparentnost procesa integracija. Prezentacije iz bilateralnog skrininga, kao ni treća verzija akcionog plana za poglavlje 23. koja je zvanično predata evropskom komesaru za susede Johannesu Hanu još nisu objavljeni. „Evropska komisija je dva puta vratila akcioni plan za poglavlje 23. na doradu. Prihvatanje primedbi civilnog društva predupredilo bi propuste i istovremeno, nezadovoljstvo akcionim planovima u Evropskoj komisiji“, ukazuje direktorka Građanskih inicijativa Maja Stojanović.

Organizacije civilnog društva, najčešće nemaju direktan pristup predstavnicima resornih ministarstava, već je proces kanalsan preko Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom. Direktorka kancelarije za saradnju sa civilnim društvom Ivana Ćirković podnela je ostavku na to mesto (mart 2015.) Vlada, još nije imenovala novog direktora, što otežava njeno funkcionisanje. U procesu izbora poverenice za ravnopravnost Brankice Janković, institucije koja je izuzetno značajna za civilno društvo, organizacije OCD nisu konsultovane.

Finansiranje nevladinih organizacija

Da bi civilno društvo bilo održivo, neophodna je vladavina prava, stabilna ekonomija i razvoj demokratske političke kulture. U uslovima kontinuiranog siromašenja stanovništva nevladine organizacije mnogo teže mogu biti subjekti civilnog društva, jer se najvećim delom

bave i svojim egzistencijalnim preživljavanjem. Međunarodni donatori sve su manje prisutni, a državni budžet namenjen organizacijama civilnog društva uglavnom je usmeren na organizacije bliske vlastima.

Uslovi održivog finansiranja civilnog društva nisu obezbeđeni ni 15 godina nakon pada režima Slobodana Miloševića. Izvori finansiranja za nezavisne nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima i demokratizacijom društva i dalje se ograničeni na donacije međunarodne zajednice, pre svega Evropske unije, SAD i Norveške. Zbog primanja novca iz ovih izvora, organizacije civilnog društva su često na udaru medija. Vlada Srbije i dalje obezbeđuje izuzetno mala sredstva za finansiranje organizacija civilnog društva, a odluke njene komisije o donacijama su problematične.

Nakon što su otkrivene malverzacije Ministarstva za rad, socijalna i boračka pitanja u vezi sa konkursom za dodelu sredstava udruženjima građana za unapređenje sistema socijalne zaštite ovo pitanje je doprlo i u javnost. Sedam nevladinih organizacija tražilo je smenu ministra Aleksandra Vulina sa obrazloženjem da su konkurs „obeležile brojne nepravilnosti, uključujući podelu novca velikom broju novoregistrovanih organizacija, udruženjima koja vode povezana lica ili koja vode lokalni funkcioneri, pre svega Kancelarija za mlade“. Od 122 organizacije koje su prošle na konkursu Ministarstva, 61 organizacija je osnovana tokom 2014. godine, a većina neposredno pre raspisivanje konkursa i to sa identičnim projektima. Nevladine organizacije su zatražile i da Tužilaštvo ispita ceo slučaj. Ministar Vulin je zbog toga napao civilni sektor, pretio inspekcijama i proverama poslovanja i na kraju, potpuno nezakonito i neovlašćeno, izjavio da je odlučio da novac za usluge socijalne zaštite usmeri u Fond za lečenje dece obolelih od retkih bolesti. Afera je prošla bez posledica za ministra Vulina.

Desničarske organizacije

Više od decenije Srbija ne uspeva da se distancira od svoje nacionalističke prošlosti. Nacionalizam je još uvek, doduše u drugoj formi s obzirom da je manje nasilan – prisutan u svim društvenim sferama – od spoljne politike (“neki imaju more, ali mi imamo istoriju”), preko medija, obrazovanja, do kulture. Sve ključne društvene institucije i dalje pomovišu nacionalizam kao jedinu ideologiju. Takva društveno-politička klima iznedrila je i ekstremne desničarske organizacije. Tamo gde je politika popustila pod pritiskom, pre svega Evropske unije (EU), desničarske organizacije nastavile su sa sprovođenjem državnog projekta drugim sredstvima i održavanjem iluzije da je njegova realizacija moguća. Zvanična politika je formalno odustala od teritorijalnih pretenzija i stvaranja etničke države, ali se zato ove organizacije, oslanjajući se podršku Srpske pravoslavne crkve (SPC), svojim programima aktivnostima i dalje zalažu za ujedinjenje srpskih zemalja i Srbije kao države samo srpskog naroda.

Desne i ekstremističke organizacije postale su uticajan faktor u društvu nakon promena 2000. godine. One su dobile ogroman medijski i javni prostor za vreme mandata Vojislava Koštunice. Ideološka bliskost krajnje desno orijentisanih desničarskih stranaka i ovih organizacija više je nego evidentna pre svega na pitanjima kao što su Kosovo, secesija Republike Srpske, kao i bliskot sa SPC. Reč je o strankama kao što su Srpska radikalna stranka ili nekadašnji radikali, Srpska napredna stranka, Nova demokratija I Demokratska stranka Srbije. Međutim, bile su instrumentalizovane i od Demokratske partije. Veoma su aktivne na Univerzitetu i okupljaju uglavnom mlade ljude. Među najaktivnijim desničarskim organizacijama su Dveri, Treća Srbija, SNP Naši, Zavetnici. Sve one suprotstavljaju se evropskim integracijama i zagovaraju konzervativne vrednosti koje su u suprotnosti sa savremenim konceptom ljudskih prava. Sa sličnim organizacijama u Rusiji nisu

povezane samo ideološki, već postoje i indicije da im otuda stiže i finansijska pomoć.

U Srbiji ima više struja ultradesničarskih opcija i organizacija. Njihovo delovanje se često kvalifikuje kao “huliganstvo” ili „ekstremizam”, čime se pokriva realno stanje stvari – nasilje koje je ideološki potkovan.

Njihovom jačanju doprinose i nosioci državne vlasti koji uporno izbegavaju da ih označe pretnjom ustavnom poretku i neretko ih izjednačavaju sa organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava. Veoma perfidno se organizacije za ljudska prava tretiraju kao levičarske organizacije, odnosno kao recidivi komunizma. Inače, opšta ideološka konfuzija (revizija istorije XX veka, promovisanje četničkog pokreta kao antifašistčkog s desne strane i sl), dodatno doprinosi popularnosti desničarskih organizacija.

Prema nekim mišljenjima, neke od ovih organizacija deluju pod okriljem Srpske napredne stranke, kako bi Vučić kontrolisao i deo biračkog tela koje je njemu nekada bilo naklonjeno.

Ove organizacije, bar se javno o tome ne zna, nisu bile pozvane na sastanak kod premijera. Aleksandar Mitić, predesdnik Centra za strateške alternative, ističe da je „nametnut diskurs po kojem se pod ‘relevantnim’ NVO smatraju samo organizacije koje dobijaju značajna sredstva iz zapadnih fondova sa ciljem promovisanja članstva u EU ili NATO.”¹⁰⁵ On, međutim, ističe da predsedniku Vlade mogu da ponude snažne argumente zašto bi Srbija trebalo da odbije uslovljavanja vezana za Briselski sporazum koja se tiču otvaranja poglavlja 35 o Kosovu, kao i zašto je harmonizacija naše sa spoljnom politikom EU u okviru poglavlja 31 dugoročno štetna, i to ne samo kada je reč o sankcijama prema Ruskoj Federaciji.”¹⁰⁶

¹⁰⁵ <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Kako-je-Vucic-zapoceo-pomirenje-s-NVO-sektorom.lt.html>.

¹⁰⁶ Isto.

Zaključci

- Civilno društvo u Srbiji ima važnu ulogu u stvaranju pretpostavki za suštinsku demokratizaciju društva. Kako je i civilno društvo deo opšte političke slike, ono je suočeno sa brojnim izazovima, opstrukcijama i neuspesima.
- Buduća saradnja vlasti i premijera sa civilnim društvom u velikoj meri zavisice od razvoja situacije u Srbiji, odnosno unutrašnje dileme koja drži Srbiju u procepu, a odnosi se na njeno mesto u Evropi.
- Ukoliko premijer uz sve opstrukcije opstane na orijentaciji ka evropskim integracijama, njegova značajna podrška može biti upravo onaj deo civilnog društva i inače okrenut evropskim vrednostima. Takođe, njegov odnos sa njima u velikoj meri zavisi i od strukture njegove ličnosti, odnosno (ne)sposobnosti da uvažava i respektuje mišljenje drugih. Njegova autoritarnost koja je sve očiglednija, nažalost, ne obećava da će odnos sa civilnim društvom biti bez tenzija.
- NVO sektor ipak treba da bude oprezan, kako ne bi izgubio legitimitet i integritet, građen godinama u veoma nepovoljnim okolnostima. Jer, samo mali broj organizacija je uspeo da zadrži nezavisnost i kritičnu distance u odnosu na vlast.
- Fokus treba da bude na uključivanje civilnog društva u formisanje javnih politika koje odražavaju interese građana, kao i povećanje pritiska na vlade i državne institucije na implementaciji usvojenih zakona, stvaranju društvene atmosfere za inkluziju svih segmenata društva.

IV – PRAVO I PRAVOSUĐE

Pod kontrolom izvršne vlasti

„Reforma reforme“ pravosuđa u Srbiji i dalje traje. Ambiciozno zamišljena 2009. godine, rezultirala je masovnim otpuštanjem sudija i tužilaca u procesu reizbora, da bi odlukom Ustavnog suda svi oni bili vraćeni na funkcije. Od tada, jedva da se nešto popravilo: sudovi su i dalje zatrpani nerešenim predmetima, pravosudni sistem je još uvek u rukama izvršne vlasti, a i dalje stoje primedbe evropskih institucija da nije uklonjen uticaj vlasti u najvišim pravosudnim telima, Visokom savetu sudstva i Državnom veću tužilaca.

Dok nadležni u Ministarstvu pravde ističu veliki napredak i veruju u skoro otvaranje poglavlja o pravosuđu i osnovnim pravima, u pregovorima s Evropskom unijom, o čemu je donet i novi Akcioni plan, praksa pokazuje da su sve reforme pravosuđa – pa i ova najnovija – bile samo pokušaji zadržavanja sudske vlasti pod kontrolom izvršne.

„Akcioni plan o kome se govori zasnovan je na principu jedinstva vlasti, nema podele vlasti i sa takvom polaznom osnovom nije moguće napraviti bilo kakav pomak“, reči su advokata Srđana Sikimića, dok advokat Slobodan Beljanski konstatuje da iz jednog osnovnog problema proističu ostali – sudovi nisu nezavisni, a tužilaštva nisu samostalna: „Da ima nezavisnosti i samostalnosti, mogli bismo u pravosuđu očekivati veći moralni integritet; da ima stručnosti bilo bi efikasnosti. Ove karakteristike u zavisnosti su jedna od druge. Uticaji ne potiču samo od direktnih zahteva koje je teško utvrditi, već od ukupne društvene klime koja se sa političkog trona manifestuje na simboličan i eksplicitan način, a mi smo joj svakodnevni svedoci“.¹⁰⁷

Tokom 2015. godine nastavljen je trend donošenja zakona u manjkavoj proceduri: po hitnom postupku, bez javne rasprave i često međusobno protivurečnih sa odredbama u istom ili drugim zakonima, te

¹⁰⁷Tribina *Šest godina reforme pravosuđa, rezultati i perspektive*, nedeljnik Vreme, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1343538>.

samim tim ni stručnjaci – a kamoli građani – ne mogu imati suštinsku pravnu sigurnost, pogotovo zato što je i njihova primena neujednačena i selektivna, kao i sudska praksa, koja se razlikuje od suda do suda.

Prema podacima Otvorenog parlamenta,¹⁰⁸ tokom 2015. godine doneta su 182 zakona, od toga 80 po hitnoj proceduri (44 odsto). S druge strane, u situacijama kad je donošenje po hitnoj proceduri očigledno bilo neophodno, hitna procedura je izostala, pa su tako “na čekanju” ostali čak i neki zakoni čije je donošenje naložio Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) u Strazburu, poput zakona koji bi trebalo napokon, da reguliše slučaj “nestalih beba”, koji uprkos izričitom nalogu tog suda nije donet ni do kraja 2015. godine.

Paralelno sa sve većom pravnom nesigurnošću privrede i građana, smanjen je broj novih tužbi protiv Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava (ESLJP). Do kraja 2015. godine protiv Srbije su podnete 1142 pritužbe. Prema statističkim podacima iz Strazbura, Srbija u odnosu na broj stanovnika ima 1,74 slučaja pred sudom na 10.000 stanovnika, što je i dalje više od proseka u ostalim zemljama članicama Saveta Evrope. Sud u Strazburu tokom 2015. godine doneo je 17 presuda po tužbama protiv Srbije, od čega samo jednu oslobađajuću.

Srpski državljani najčešće se obraćaju Strazburu zbog neizvršenja pravnosnažnih sudskih presuda domaćih sudova, kršenja prava na pravično suđenje, povrede dužine sudskog procesa i diskriminacije.

Ilustracije radi, do sada je ESLJP protiv Srbije doneo 132 presude, od kojih je u 117 slučajeva pronađeno kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Početak 2015. godine obeležio je kraj gotovo četveromesečnog štrajka advokata u Srbiji, zbog toga što su Zakonom o javnom beležništvu derogirane, ne samo njihove nadležnosti, nego i ljudska prava građana Srbije. Nadležno Ministarstvo pravde je početkom godine izmenilo delove seta zakona koji se odnose na tu materiju, ali i dalje je ostalo pitanje dualizma nadležnosti advokata i javnih beležnika, odnosno notara,

¹⁰⁸ www.otvoreniparlament.rs, Ka boljim zakonima – Unapređenje zakonodavne procedure kroz bolje formulisanje procedure za hitni postupak.

kojima su u međuvremenu ipak smanjeni preveliki prihodi koje su zarađivali temeljem pravnih poslova koje sklapaju građani.

Paralelno s tim, donesen je novi Zakon o izvršenju i obezbeđenju godine nakon što je stari zakon iz 2011. godine tokom 2014. godine dva puta menjan i dopunjavan, poslednji put pet meseci pre donošenja savim novog zakona. Sve izmene su se donosile po hitnom postupku, a poslednja je ostavila na snazi “stare” dileme, koje pogađaju osnovna i zajemčena prava građana; među njima, navodimo samo neke.¹⁰⁹

Prva, da do jučer privatni, a od danas javni izvršitelj postaje isključivo nadležan za dostavu rešenja o izvršenju, iako nije motivisan da se potruži da rešenje bude dostavljeno (njemu, iz finansijskih razloga, više odgovara da rešenje ne bude dostavljeno) – osim što mu se pretili disciplinskom kaznom ako zbog njegovog propusta u nedostavljanju izvršni dužnik izgubi neko procesno pravo (član 493. Zakona). Druga, da javno komunalno preduzeće kao izvršni poverilac ne mora pre utuženja dužniku uputiti posebnu opomenu preporučenom poštom i da javnom izvršitelju uz predlog za izvršenje dostavi pisani dokaz da je uručenje te opomene pokušano, kao i to da se ograničava pravo na ulaganje prigovora i žalbe na rešenje o izvršenju na temelju verodostojne isprave.

Osim toga, tu je i sprovođenje izvršenja *svakog* dana, u bilo koje vreme, bez sudske dozvole prilikom noćnih izvršenja, što je neustavan tretman potrošača komunalnih usluga kao *kriminalca* (član 40. Ustava Srbije), jer se izvršitelju omogućava neograničeno kršenje nepovredivosti stana i remećenje privatnosti. Dodati treba i zadržavanje postojećih, enormnih kvota odbitaka od plate, odnosno penzije (dve trećine) radi namirenja izvršnog poverioca, uprkos suprotnim zahtevima javnosti i praksi u susednim zemljama (član 258). Nikakvo opravdanje zakonodavcu nije to što su iste kvote postojale i pre uvođenja privatnih izvršitelja – zato što je tada postojala kakva-takva socijalna politika, zato što su tada postojali delotvorni pravni lekovi, nije bilo privatnih izvršitelja sa njihovom pohlepom i sumanutog tarifnika po kome rade

¹⁰⁹ www.facebook.com, Reci ne izvršiteljima, Jovan Ristić.

(tzv. Pravilnik o tarifama o naknadama i nagradama za rad izvršitelja, koga je donela Snežana Malović kao ministarka pravde 2012. godine). Svemu treba dodati i nameru zakonodavca da prebaci davno zastarele i/ili antidatirane izvršne predmete sa sudova i javnih komunalnih preduzeća na izvršitelje, kako bi se izbegla odgovornost sudova i javnih komunalnih preduzeća za neažurnost i nesavesnost u radu, i kako bi se sav teret prebacio na građane (član 547).

U međuvremenu se pokazalo da su neki privilegovani izvršitelji dobili nesrazmerno veliki broj predmeta od komunalnih preduzeća, pa je Ministarstvo pravde bilo prisiljeno da donesi poseban pravilnik o tome.

U Funkcionalnoj analizi pravosuđa Srbije koju je u februaru 2015. godine pripremila Svetska banka¹¹⁰ posebno se ističe problem preskupo pristupa pravosuđu prosečnom građaninu Srbije, pre svega zbog visokih advokatskih tarifa i sudskih taksi. "Posebno siromašni građani nemaju adekvatnu podršku: dostupnost pravne pomoći je nejednaka i nedosledna je primena oslobađanja od plaćanja sudskih taksi. Prema Svetskoj banci, ovi problemi mogu imati za posledicu odvratanje investitora i prouzrokovati negativne efekte na poslovnu klimu. Više od dve trećine poslovnog sektora je izjavilo da je sudski sistem jedna od značajnih ili umerenih prepreka za njihov rad", navedeno je na predstavljanju analize, gde je navedena i neophodnost programa stalne obuke za sudije, tužioce i pravosudno osoblje, pri čemu bi trebalo ukloniti prepreke u proceduri, naročito kad je reč o programu starih predmeta.

Kad je o sudijama i tužiocima reč, nadležni nisu prihvatili sugestije Evropske komisije (EK), ali i domaćih strukovnih udruženja, da se iz najviših tela – Visokog saveta sudstva (VSS) i Državnog veća tužilaca (DVT) – izuzme uticaj izvršne vlasti¹¹¹. EK u svom izveštaju podvlači da su delatnosti VSS i DVT "netransparentne",¹¹² a kao primer navodi da se

110 www.mdtfjss.org.rs, Funkcionalna analiza pravosuđa Srbije, 3. februar 2015.

111 www.ec.europa.eu, Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u evropskim integracijama, 10. novembar 2015.

112 Pescanik.net, Vesna Rakić Vodinelić, Izveštaj o napretku Srbije, Delovi o vladavini

dnevni red sednica ovih tela objavljuje, ali ne i zapisnici. Iako oba tela stavljaju godišnje izveštaje na svoje web stranice, nema javnih informacija o njihovim svakodnevnim aktivnostima. Po mišljenju Komisije, neophodno je da oba ova pravosudna tela preuzmu potpunu odgovornost za pravosudni budžet i za efikasno upravljanje pravosudnim sistemom. Kad je reč o nezavisnosti pravosuđa, postoje različite pravne praznine, od kojih se neke mogu popuniti promenom Ustava Srbije, a druge, promenom zakonodavstva. Postupak izbora sudija i tužilaca se mora pravno izmeniti, uključujući tu trogodišnji ("probni") period onih koji se prvi put biraju. Ustavne i zakonske promene su neophodne i kad je reč o sastavu i načinu izbora VSS i DVT. Predstavnici vlasti i dalje javno komentarišu suđenja i istrage koji su u toku, što predstavlja podcenjivanje i umanjivanje nezavisnosti pravosuđa. Iako zakoni i drugi propisi predviđaju dodelu predmeta slučajnim izborom, slučajna raspodela predmeta se ne sporovodi uvek, a izuzeci od ovog pravila su česti, posebno u manjim sudovima, što predstavlja rizik za mešanje sudske administracije, a naročito predsednika suda u suđenju".

Tome treba dodati i činjenicu da su vrlo netransparentno u decembru 2015. godine izabrani novi javni tužioci širom Srbije, a da je određen broj – a da DVT nije objasnio razloge – tužilaštava ostao bez izabranog javnog tužioca, te su ostali (ne zna se dokle) u statusu vršiooca funkcije.

Slučaj koji je obeležio 2015. godinu je slučaj sudije Posebnog odeljenja Višeg suda za organizovani kriminal Vladimira Vučinića, koji je nakon što je 2014. godine tokom suđenja biznismenu Miroslavu Miškoviću (uz određeno jemstvo, maksimalno ikad u srpskom pravosuđu, od 12 miliona eura), privremeno vratio pasoš, došao pred Disciplinsku komisiju VSS, koja ga je u prvostepenom postupku oslobodila krivice za težak disciplinski prekršaj koji je za sobom povlačilo i automatsko razrešenje sa sudijske funkcije.¹¹³ Međutim, drugostepena odluka je bila drugačija: dobio je opomenu, a u međuvremenu je godišnjim

.....
prava, pravosuđu i ljudskim pravima, 13. novembar 2015.

113 www.vreme.com, „Slučaj sudije Vučinića: Prekršaj pravosudne omerte“, 2. jul 2015.

rasporedom za 2015. godinu raspoređen u Viši sud i razrešen dužnosti predsednika Posebnog odeljenja.

Četiri suđenja u kojima je bio predsednik veća (jedno je i suđenje pripadnicima Jedinice za specijalne operacije, tzv. Crvenih beretki, optuženih za oružanu pobunu 2001. godine, koje je bilo u fazi završnih reči) krenulo je ispočetka, kao i još desetak slučajeva u kojima je bio član sudskih veća u drugim predmetima.

Jedna od retkih odluka koje mogu ići u prilog nezavisnosti sudstva je ona kojom je prihvaćen zahtev sudije Vučinića da iz postupka protiv njega bude izuzet ministar pravde Nikola Selaković zbog "objektivne pristrasnosti". Kako je navedeno u odluci VSS koju je potpisao predsednik tog tela Dragomir Milojević, predsednik Vrhovnog kasacionog suda, "u konkretnom slučaju, dovodi se u pitanje nepristrasnost ministra pravde Nikole Selakovića, člana VSS po položaju, u objektivnom smislu, jer je, pre svega u medijima iznosio mišljenje o dinamici zakazivanja glavnog pretresa u krivičnom predmetu u kojem je postupao sudija Vladimir Vučinić, čime je stvorio javni utisak pristrasnosti, a što može biti od uticaja prilikom razmatranja i odlučivanja u disciplinskom postupku koji se vodi pred VSS".¹¹⁴

Krajem godine, mediji su javili da sudija Vladimir Vučinić napušta sudstvo i odlazi u advokaturu.

Tokom 2015. godine teme vezane za pravo i pravosuđe bile su i rehabilitacije: najpre, sporna rehabilitacija Draže Mihailovića, vođe četničkog pokreta u Srbiji, o čemu je Viši sud u Beogradu doneo odluku 13. maja 2015. godine,¹¹⁵ kao i proces rehabilitacije Milana Nedića, predsednika kvislinške vlade Srbije tokom Drugog svetskog rata koji je počeo u decembru 2015. godine.¹¹⁶

Na kraju, sve navedeno proizilazi i iz već citiranog izveštaja Evropske komisije, njenog prikaza opšteg stanja u pravosuđu i relativno niske

ocene: pravosudni sistem Srbije dostigao je "izvesni nivo pripremljenosti". To se zasniva na sledećim opažanjima Evropske komisije: nezavisnost sudija i javnih tužilaca nije obezbeđena u praksi, zato što postoji prostor za politički uticaj na regrutovanje i izbor sudija i javnih tužilaca, pravosuđe je sporo, a broj nerešenih predmeta značajan, česte promene zakonodavstva i nedovoljna obuka čine pravno okruženje neizvesnim.

114 www.blic.rs, „Selaković izuzet u postupku protiv sudije Vučinića“, 6. februar 2015.

115 www.blic.rs, „Rehabilitovan Draža Mihailović“, 14. maj 2015.

116 www.blic.rs, „Proces za rehabilitaciju Milana Nedića počinje 7. decembra“, 9. oktobar 2015.

Kriminal i policija: nastavak istog trenda

U 2015. godini bitni trendovi na liniji kriminalitet–policija, a to je neizbežna i jedina relevantna linija, nisu se promenili u odnosu na prethodne godine. Pre svega, kad je reč o najbitnijem segmentu – trgovini narkoticima, jer je tu angažovan najveći novac – održana je ravnoteža ponude i potražnje. Tržište je ostalo stabilno. To je već godinama najvažniji pokazatelj kretanja kriminaliteta: ponuda narkotika mora da odgovara potražnji, pre svega kad je o heroinu reč. Naime, potražnja za heroinom je imperativna, za razliku od drugih narkotika. Najmanje imperativna je potražnja za derivatima indijske konoplje (*canabis sativa*); ako ima – ima, a ako nema, može se i bez “trave”, makar je neko jako voleo. Malo ozbiljnija situacija je sa sintetičkim amfetaminima (najopštije rečeno): oni proizvode određenu zavisnost koja se daje nadoknaditi zbog varijeteta ponude. Ako ništa drugo, svaki *speed* će zadovoljiti zavisnika. Kokain je sličan slučaj; i tu je potražnja manje imperativna, a zamene se nude na inače širokom tržištu amfetaminskih preparata. Kokain je ionako statusni narkotik, droga bogatih koji mogu i bez nje. Heroin, naprotiv, mora biti pristupačan uvek. Primećeno je i ranije da velike zaplene heroina ne obaraju cenu grama na ulici. Za to ima dva važna razloga: kao prvo, s obzirom na imperativnost potražnje snabdevači na veliko ozbiljno vode računa da imaju više spremnih rezervnih kanala, u slučaju da im aktivni kanal bude prekinut (zaplenama i hapšenjima). Nagli porast potražnje na ulici neizbežno će uroditi porastom kriminaliteta povezanog sa zavisnošću (pljačke apoteka i razbojništva na sitno), što će privući neželjenu pažnju javnosti i prateće političke posledice. Zato se narkodilerima velike i srednje kategorije (nabavka i distribucija na veliko i na srednje) isplati da tržište snabdeju potrebnim količinama čak i po manjim profitnim stopama (a profitne

stope su ionako ogromne, tako da gubitak nije valik), samo da se ne pojavi problem u javnosti i prateća moralna panika. Pošto je broj zavisnika od heroina u Srbiji uglavnom stabilan i isti (jedni umru, drugi dođu; oko 7–8 hiljada), sa tom činjenicom pomirili su se i policija i narkodileri. I jednima i drugima odgovara da stanje bude stabilno, da zavisnici ne pljačkaju apoteke, samoposluge i ostale mete; tu je postignut izvestan prećutni konsenzus sve tri strane (policije, narkodilera i zavisnika) i to svima odgovara. Problem heroinske zavisnosti permanentan je i neizbežan – na žalost; zato s njim treba živeti uz najmanju moguću društvenu štetu i ta je ravnoteža postignuta.

Kad je konkretnim slučajevima reč, osim povremenih većih (preko dve-tri kilograma) zaplena heroina na tradicionalnom smeru jugo-istok-severozapad, upadljiv je slučaj Dragoslava Kosmajca od koga je brzopleto napravljena prvorazredna politička senzacija, da bi se tokom 2015. ugasio manje više neprimetno. Naime, još daleko pre 2001. godine, kada se Kosmajca u tadašnjoj Beloj knjizi MUP Srbije o organizovanom kriminalu pominje po prvi put u javnosti, sumnjalo se na njega kao na najsposobnijeg i najinteligentnijeg narkodilera u ovom delu Evrope.¹¹⁷ Tamo se Kosmajac opisuje kao „jedan od najznačajnijih trgovaca opojnim drogama na području SRJ i Zapadne Evrope... a odavno ima i uhodani kanal za krijumčarenje heroina iz Turske, Bugarske i Makedonije preko SRJ za zemlje Zapadne Evrope, i to najčešće za Nemačku i Italiju (tzv. „Balkanski put“). Pošto je izuzetno lukav i spretan čovek, nikada mu se ništa nije moglo dokazati, što se iz Bele knjige jasno vidi. Desilo se, međutim, da je premijer Aleksandar Vučić sa određenim zakašnjenjem bio obavešten o tim podacima iz Bele knjige i da je od slučaja Kosmajac napravio glasnu političku scenu na svim medijima, Kosmajac je, naravno, bio uhapšen, ali je ishod bio isti kao i ranije: posle više meseci temeljite istrage, Kosmajac je prijavljen za neku sitnu utaju poreza u svojim poslovima s nekretninama na Zvezdari i tako je slučaj praktično ugašen i više se ne pominje.

¹¹⁷ Bela knjiga, 2001, str. 13.

To je bila samo još jedna ilustracija pokušaja političke upotrebe nedokazanih optužbi. Drugi važni slučaj – štaviše najvažniji – jeste onaj Darka Šarića i drugova, za šverc 2,5 tone kokaina iz Urugvaja još 2009. godine. Taj slučaj uveliko prevazilazi banalne kriminalne dimenzije, pre svega zato što je u pitanju (barem do sada otkrivena) ogromna suma novca koju su Šarić i drugovi uspeali da operu i plasiraju u legalne tokove novca u Srbiji (ali i inače). Ispostavilo se da je Darko Šarić imao svoje poverljive ljude u najbližoj okolini ministra unutrašnjih poslova (šef kabineta i poznanici) koji su mu prenosili informacije o napretku istrage. To je, naravno, dovelo do izvesnih nelagodnosti u javnosti, koje se amortizuju razvlačenjima sudskih procesa pokrenutih u tom kontekstu. Darko Šarić uspeo je dobrim finansijskim inženjeringom da plasira milione evra u legalne tokove i tako – kad je bruka pukla – doveo u nezgodan položaj čitav niz poslovnih ljudi koji sada tvrde da nisu znali, niti su mogli znati poreklo novca koji je preko njih investiran u legalne tokove. To je tipičan slučaj uspešnog pranja novca od narkotika, što je najveći problem u međunarodnoj trgovini drogom. Ishod još nije na vidiku, jer je suđenje vraćeno na početak – a kad će biti, ne zna se. Za razliku od Dragoslava Kosmajca, Darko Šarić je pao.

Ostatak kriminalne scene Srbije ne pokazuje vidljive promene postojećih trendova u 2015. godini. Postojeći monopoli (pre oligopoli) srednjih i uličnih distributera narkotika drže se na ranijem nivou, uz povremene sukobe srbijanskih i crnogorskih grupa, bez značajnijih pomaka. To samo ukazuje da je tranzit narkotika kroz Srbiju stabilan, u bratskoj saradnji svih aktera: od Turske, preko Bugarske, Makedonije i Kosova prema Hrvatskoj i EU. Sva je prilika da će takav i ostati. Kokain se, kako se čini, preorijentiše na bezbednije rute: Albanija, Crna Gora i jug Italije.

Stope razbojništava, teških krađa i sličnih imovinskih delikata stagniraju. Nema indicija za porast drugih oblika organizovanog kriminaliteta, barem ne u nekom vidljivijem smislu. Ubistva su bila u očekivanim statističkim okvirima, najviše na mah; porodično nasilje, uključujući i

ubistva, u porastu je, što se dovodi u vezu sa opštim osiromašenjem i očajanjem u stanovništvu.

Policija je imala uzbudljivu godinu, pre svega zbog svog socijalnog položaja i prateće sindikalne borbe. Tokom 2015. policija je počela da zadužuje nove uniforme, ali i dalje ima primedbe na kvalitet obuće. To sa uniformama nije naišlo na nepodeljeno odobravanje: deo policije i stručnjaka smatra da su te nove uniforme preagresivne i zastrašujuće; misle da policija ipak treba da izgleda malo tradicionalnije i da se razlikuje od specijalaca; da je nadahnuta TV serijama. Slične izraze zabrinutosti iskazuju stručnjaci povodom najave uvođenja elektrošokera (*taser*) u naoružanje policije: ti uređaji, koji treba da parališu žrtvu električnim udarom visoke voltaže, do sada su se pokazali kao potencijalno opasni za srčane i druge bolesnike, a taktički nije moguće znati ko je bolestan a ko nije pre primene. Bilo je smrtnih slučajeva u više zemalja i zato se na taj uređaj gleda kao na nešto uporedivo sa vatrenim oružjem, dakle na potencijalno smrtonosno sredstvo prinude. Sve to ukazuje na opravdanost višegodišnjih primedbi stručne javnosti da se policija sve više brutalizuje i da ta brutalizacija vodi natrag u devedesete kada je Milošević od policije pravio armiju građanskog rada umesto javne službe za građane.

Kao poseban problem javlja se i nagli rast komunalne policije, koja se polako izjednačava sa običnom policijom. Osim pitanja plata koje su veće u komunalnoj policiji (ne zna se zašto), javlja se i pitanje najava naglog povećanja broja komunalnih policajaca, njihov kadrovski sastav i obučenost, bezbednosne provere i sumnje u stranačko zapošljavanje. Komunalni policajci su tokom 2015. izašli na loš glas zbog niza slučajeva prekoračenja ovlašćenja i brutalnosti. Sve je to podstaklo policijske sindikate da izraze u najmanju ruku svoju zabrinutost, pogotovo zbog razlike u platama između obične i komunalne policije, u korist ove poslednje.

Poseban problem u policiji izazvale su najave „ušteta“ i „racionalizacija“ iz vrha MUP. Operisalo se sa raznim ciframa, da bi MUP potvrdio nameru da otpusti nekih hiljadu ljudi. Navedeni razlozi izazvali

su dopunske zahteve reprezentativnih sindikata: da se pominju „nedostojnost“ i prolaženje kroz krivičnu evidenciju; sindikati pitaju kako je moguće da su takvi ljudi i dalje u službi, pa da se tek danas otpuštaju. Poseban skandal bila je nepromišljena i demagoška odluka Vlade da dnevnicke na terenu smanji na smešnih 150 dinara, pa se od toga uskoro odustalo – pod pritiskom sindikata. Stotine policajaca i dalje se parniči sa državom zbog neplaćenih terenskih dodataka i prekovremenih sati; uglavnom dobijaju te sporove, ali zavisno od teritorijalnog pravosuđa, jer negde sudovi presuđuju za njih, a negde protiv njih, pri čemu kriterijumi ostaju nejasni, ako ne i politički, kako tvrde sindikati.

Od upadljivijih primera treba izdvojiti dva: kao prvo, do dana današnjeg nije objašnjena smena nekoliko načelnika uprava u MUP, od kojih većina nije bila sporna; naprotiv. Nekoliko načelnika policijskih uprava godinama je bilo u v.d. stanju bez vidljivog razloga. U Nišu je jedna inspektorka policije izvršila samoubistvo zbog maltretiranja na poslu, a bila je – kažu kolege – odličan radnik i omiljena. Kasnije su se javile druge kolege i kolegice sa sličnim pritužbama. Kao drugo, slučaj osam žandarma iz Niškog odreda vuče se na sudu sa očitim odugovlačenjima još od one parade ponosa kada su se sukobili sa braćom (Vučićem i Malim) i njihovom pratnjom vojnih policajaca. I u tom slučaju premijer Vučić zatrčao se istoga dana da optuži žandarme – koji su mu lepo objasnili šta je bilo – da su njegovog brata tukli „zbog imena u ličnoj karti“. Posle takve izjave, a uprkos naporima Saše Jankovića, zaštitnika građana, da odmeri krivicu učesnika u tuči, pravosuđe je pokrenulo postupak koji se do dana današnjeg vuče, očito preko volje. To je dovelo do određenog nezadovoljstva u policiji, s pravom, jer žandarmi (i Saša Janković) tvrde da je tu bilo ometanja službenih lica u vršenju službe, ako ne i napada na službeno lice.

Policijski sindikati, naročito PSS (Policijski sindikat Srbije) bili su aktivni i prilično uspešni, ali tek posle pretnji štrajkovima. Bilo je više susreta sa ministrom, čak i sa premijerom, pa se posle dužih pregovora došlo do kompromisa. Jedan od problema bio je i taj što je u MUP uvedena formacijska jedinica za „analizu rizika“, čiju ulogu niko nije u

stanju da objasni, a sindikati je tumače kao „odlagalište za otkaz“, ukazujući istovremeno na nedostatak kriterijuma. U tom kontekstu došlo je i do krivične prijave jednog policijskog službenika protiv ministra i bivše šefice kabineta, a za nezakonito praćenje izvesne novinarkе. Da je tu nečega bilo i to mimo i uprkos propisima svedoči i podatak da je uništeno nekoliko kompjuterskih diskova i tri štampača (ne zna se zašto i štampača, ako ne u panici) u tom slučaju. Krivična prijava je – očekivano – odbačena i nikom ništa.

Da rezimiramo: vidljivi trendovi ukazuju da je stanje opšteg i organizovanog kriminaliteta stabilno i da nema odstupanja u odnosu na prethodnu godinu. Vidljiva je, međutim, tendencija političke zloupotrebe u obe oblasti: kriminalitetu i policiji. To je u skladu sa operativnim metodima ove vlasti i ne treba se čuditi. Politički se zlopupotrebljavaju ne samo Šarić i Kosmajac, već i okolina ministra Dačića, umesto da stvari rasvetle i dovedu do pravosuđa. Slično je i sa ostalim primerima navedenim gore. Nema indicija da će u 2016. godini biti drugačije, tim pre što je premijer Vučić odlučio da ide u nove izbore, pa će mu ovakva afere dobro doći – bez obzira na njihov konačni ishod, ali on se nikada oko toga nije brinuo; bilo je bitno da afere razviče na sav glas i onda ih zaboravi.

Suđenja za ratne zločine: usporeno i bez javnosti

Statistika kaže da se 2015. godine smanjio broj predmeta u kojima se za ratne zločine sudi u Posebnom odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu: njih 16, naprema 17 godinu ranije. Kad je o presudama reč, 2015. godine doneto je devet presuda (predmeti Ćuška, Bihać, Skočić, Tenja 2, Beli Manastir, Logor Luka, Sanski Most, Sremsa Mitrovica, Bijeljina 2) od toga četiri osuđujuće, te pet oslobađajućih pred tim sudom, dok je Apelacioni sud doneo pet presuda: tri ukidajuće, jednu potvrđujuću i jednu preinačenu.

Kad je o Tužilaštvu za ratne zločine (TRZ) reč, u 2015. godini nijedna optužnica nije potvrđena, za razliku od sedam potvrđenih godinu ranije¹¹⁸. Reč je o optužnicama u slučajevima Srebrenica i Štrpci, obje su vraćene na dopunu, od čega za Srebrenicu dva, a optužnica za slučaj Štrpci tri puta. Objе optužnice rezultat su sporazuma o saradnji sa Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Hrvatskom.

Pritisци izvršne i zakonodavne vlasti nastavljени su i u 2015. godini. Tako su dva primera, uz notorni nedostatak dovoljnog broja tužilaca s obzirom na uvođenje tužilačke istrage u TRZ, obeležili napadi na zamenika tužioca za ratne zločine Bruna Vekarića, te na samog tužioca Vladimira Vukčevića.

Napad na Vekarića došao je od predsednika Srbije Tomislava Nikolića, koji je branio načelnika Generalštaba Ljubišu Dikovića, protiv kojega je TRZ najavilo istragu zbog učestvovanja u ratu na Kosovu 1999. godine, kao i navodne “neistine o njegovim napadima na tužilaštvo” i pritisak povodom istrage o zločinima u Štrpcima i Srebrenici.

“Neka malo razmisli da li vredi da toliko laže, da bi ispunio nečiji zadatak”, izjavio je Nikolić upućujući to Vekariću¹¹⁹, što se nadovezalo na njegov raniji intervju za “Politiku”¹²⁰, kada je napao tužioca za ratne zločine Vukčevića: “Sada će meni jedan čovek iz Srbije, koji je vrhovni tužilac za tu materiju u zemlji, 16 godina posle bombardovanja, da kaže da će nešto da ispituje. I mandat mu je istekao. Neka malo razmisli šta on to kopa po Srbiji. Ali, nije jedini. Počela je ponovo neka orkestrirana kampanja”, dodajući da “tužilac za ratne zločine u Srbiji ne treba da bude ‘pijun Haškog tribunala’, niti ruka koja treba da potpisuje dekrete koji stižu iz Haga”.

Osim ovoga, i transfer hrvatskog ratnog veterana Veljka Marića, osuđenog na 12 godina zatvora zbog peterostrukog ubistva, iz Srbije u Hrvatsku je pritisak izvršne vlasti na rad pravosudnih institucija, ocenio je Vladimir Vukčević¹²¹. Transfer je obavljen nakon dogovora u tajnosti hrvatskog i srpskog premijera Zorana Milanovića i Aleksandra Vučića, kako je to objavila Hina, a preneo Tanjug. Poseban pritisak izvršne vlasti video se kod neuspešnog izbora novog tužioca za ratne zločine, nakon što je krajem 2015. godine tužilac Vukčević po sili zakona, zbog navršenih 65 godina života, morao u penziju.

Državno veće tužilaca je Vladi Srbije predložilo pet kandidata za tužioca, nakon vrlo netransparentnog ocenjivanja: svi kandidati su dobili maksimalnu ocenu kad je reč o njihovoj stručnosti, a presudila je ocena programa organizacije i unapređenja rada Tužilaštva.

Uprkos tome što Zakon o procesuiranju ratnih zločina propisuje da prilikom predlaganja kandidata za TRZ “prednost imaju kandidati koji poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo u oblasti krivičnog prava, međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava”, DVT je prednost dao Snežani Stanojković, tužilačkom pomoćniku koja je u TRZ došla iz Prvog osnovnog tužilaštva u Beogradu 2008. godine, te Dejan Terzić,

119 Intervju TV Ćuprija, Naše novine, 4–5. april 2015.

120 Radio Slobodna Evropa, „Nikolić: Tužilac Vukčević da razmisli šta kopa po Srbiji”, 14. februar 2015.

121 Tanjug, 4. jun 2015.

sudija Apelacionog suda u Novom Sadu. Manje poena od njih su dobila tri tužioca: Đorđe Ostojić, zamenik republičkog javnog tužioca, te dva dugogodišnja zamenika iz TRZ, Milan Petrović i Miodjub Vitorović.

Pritom, zanimljivo je čime je Snežana Stanojković zaslužila prvo mesto na rang-listi predloženih kandidata: u svom programu organizacije i unapređenja¹²², koji je politički intoniran, spominje političke uticaje na procese u kojima su Srbi u Hrvatskoj žrtve i kaže da će se “zalagati da se odmah procesuiraju sva krivična dela ratnih zločina iz ‘Bljeska’ i ‘Oluje’”, te da ako hrvatska strana neće suditi po “brojnim zahtevima” iz Beograda, ona će “inicirati suđenje u odsustvu, s obzirom da su im osumnjičeni nedostupni i da su u takvim predmetima oštećeni civili srpske nacionalnosti”, te će joj u tom smislu biti neophodna pomoć Republičkog javnog tužioca i same države.

Vlada Srbije je Skupštini Srbije poslala listu sa svih pet kandidata, koja se našla na dnevnom redu Skupštine Srbije 21. decembra 2015. godine. Novi tužilac nije izabran, jer nijedan od kandidata nije dobio većinu glasova (najviše glasova je dobio Dejan Terzić, 109, Snežana Stojković je dobila 75 glasova, a ostali kandidati manje od deset).

Do kraja godine nije imenovan niti vršilac funkcije tužioca za ratne zločine.

Kad je o Posebnom odeljenju za ratne zločine reč, evidentno je dugo trajanje postupaka, među ostalim i zbog čestih promena predsednika i članova sudskih veća (npr. Predmetima Lovas, Čuška, Beli Manastir). U tim slučajevima suđenja moraju početi ispočetka. Raspor sudija utvrđuje predsednik Višeg suda godišnjim rasporedom. Od 2012. do kraja 2015. godine zamenjeno je pet sudija iz Posebnog odeljenja za ratne zločine, a u novembru 2015. godine predsednik Višeg suda Aleksandar Stepanović doneo je rešenje da se u prvostepeno krivično odeljenje iz Posebnog odeljenja za ratne zločine premesti sudija Bojan Mišić, koji je tamo imenovan 2013. godine s mandatom od šest godina. U trenutku donošenja rešenja o premeštaju, sudija Mišić je sudio – što kao predsednik, što kao član sudskog veća – u pet predmeta.

122 www.hlc-rdc.org, Programi kandidata za Tužioca za ratne zločine.

Poseban problem je i veliki broj ukinutih prvostepenih presuda u Apelacionom sudu, ali i prvostepenih oslobađajućih. Povodom oslobađajuće presude u ponovljenom postupku protiv šest bivših pripadnika jedinice “Simini četnici” zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, izvršenog tokom jula 1992. godine u Skočiću (BiH). Fond za humanitarno pravo (FHP) u svom saopćenju¹²³ ističe da ova presuda, uz više drugih oslobađajućih i ukinutih presuda za ratne zločine, ukazuje na ozbiljne sistemske probleme u postupcima za ratne zločine u Srbiji, koji čine da Srbija postaje sigurno utočište za počiniocima najtežih zločina tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji.

“FHP podseća da je oslobađajuća presuda u predmetu ‘Skočić’ jedna u nizu spornih presuda donetih od strane Veća za ratne zločine u poslednje vreme. U poslednje dve i po godine ukinuto je sedam presuda sa 49 počinilaca i doneto sedam oslobađajućih presuda (od kojih su tri nepravosnažne). U isto vreme, doneto je osam osuđujućih presuda (od kojih su tri nepravosnažne), mahom u predmetima sa malim brojem počinilaca i zločinima manjih razmera. Vrhovni kasacioni sud je ukinuo pravosnažnu presudu u predmetu ‘Ovčara’. Sve ovo, uz činjenicu da je u poslednjih nekoliko godina opao i intenzitet tužilačkog rada, odnosno da se na godišnjem nivou optuži u proseku po deset osoba, slika suđenja za ratne zločine u Srbiji danas je poražavajuća. Trend ukidanja presuda i ponavljanja suđenja, kao i malog broja optužnica, šalju poruku preživelim i porodicama žrtava ratnih zločina da u Srbiji ne očekuju pravdu za ono što su preživeli”.

Ponavljanje i trajanje suđenja može biti i “veliki bilateralni problem”, kako je to izjavio premijer Aleksandar Vučić¹²⁴, govoreći o ubistvu trojice američkih državljana albanskog porekla, braće Ilija, Agrona i Mehmeta Bitićija, pre 16 godina u policijskom centru u Petrovom Selu. Sudski postupak protiv dva policajca optužena za taj zločin traje od 2006. godine, stalno se najavljuju novi dokazi i nove optužnice protiv

123 Pescanik.net, „Dobre vesti za ratne zločince“, 18. jul 2015.

124 www.balkaninsight.com, „Sva neispunjena obećanja u slučaju braće Bitići“, 20. jul 2015.

nalagodavaca zločina, ali ni 2015. godina, uprkos svim obećanjima, nije postupak pomakla sa mrtve tačke.

Država je tokom 2015. godine donela Akcioni plan za pregovaranje Srbije sa EU u okviru pregovaračkog poglavlja 23, koje se odnosi na pravosuđe i osnovna prava¹²⁵, koji predviđa mere za poboljšanje procesuiranja ratnih zločina i jačanje kapaciteta rada TRZ (između ostalog, i zapošljavanje osam zamenika tužioca i sedam pomoćnika u periodu od 2015. do 2018. godine). Osim toga, 31. decembra 2015. godine završena je, u skladu sa Akcionim planom, javna rasprava i objavljena Nacrt nacionalne strategije za procesuiranje ratnih zločina za period od 2016. do 2020. godine.

125 www.mpravde.gov.rs.

Haški tribunal: u drugom planu

Žalbeno veće Haškog tribunala, sudije Fausta Pokara, uz dva suprotna mišljenja unutar petočlanog veća, 15. decembra 2015. godine je odlučilo da će suđenje bivšim šefovima Državne bezbednosti Srbije Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću krenuti ispočetka po svim tačkama optužnice po kojoj su 30. maja 2013. godine oslobođeni optužbi za učesće u udruženom zločinačkom poduhvatu sa ciljem prisilnog i trajnog uklanjanja nesrpskog stanovništva iz velikih delova Hrvatske i BiH od 1991. do 1995. godine koje je počinjeno putem ubistava, deportacija, prisilnog premeštanja i progona.

U svom prvom izjašnjavaњу nakon objave odluke Žalbenog veća, ostali su pri stavu iz 2003. godine da nisu krivi, a Haški tribunal je prihvatio njihov zahtev da budu na privremenoj slobodi do novog suđenja, koje bi – prema najavama Haškog tribunala – trebalo početi ove ili sledeće, 2017. godine.¹²⁶

Haški tribunal je tokom 2015. godine odbacilo nekoliko zahteva Tužilaštva i Žalbenog veća da naredi povratak haškog optuženika Vojislava Šešelja u Sheveningen. Sam Šešelj u svakoj prilici ponavlja da dobrovoljno neće otići u Hag, jednako kao niti njegovi saradnici u Srpskoj radikalnoj stranci Petar Jojić, Jovo Ostojić i Vjerica Radeta, optuženi za nepoštovanje suda zbog pretnji, zastrašivanja, podmićivanja i drugih vidova uticaja na svedoke u predmetu Vojislava Šešelja. Nalog za njihovo hapšenje izdat je u januaru 2015. godine. Vlasti u Srbiji po tom nalogu nisu postupile, a Vojislav Šešelj je sve vreme politički aktivan, daje intervjue, gostuje u rijaliti programima, a nekoliko puta je napravio i ekscese sa paljenjem stranih zastava. Predstavnici vlasti nisu reagovali na to, s opravdanjem da Haški tribunal u svojoj odluci o puštanju Šešelja na privremenu slobodu do donošenja presude, nisu državi propisali bilo kakve uslove u vezi tretmana Šešelja u Srbiji.

126 www.sense-agency.com.

U Tribunalu je 2015. godine nastavljeno suđenje Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću, dok je suđenje privremeno prekinuto Goranu Hadžiću, koji je zbog lečenja pušten na privremenu slobodu 16. aprila 2015. godine. U oktobru je sudsko veće donelo odluku o tromesečnoj odgodi suđenja, s mogućnošću da se to i produži, ovisno o Hadžićevom zdravstvenom stanju. Hadžić je i dalje na privremenoj slobodi u Novom Sadu, bez kontakta s novinarima i nema ga u javnosti.

Za razliku od Hadžića, Nikola Šainović koji je odslužio dve trećine kazne u Švedskoj na aerodromu "Nikola Tesla" dočekan je 26. avgusta. Čekale su ga brojne novinarske ekipe, advokat Toma Fila, ali i partijske kolege i aktualni političari Slavica Đukić Dejanović, Milutin Mrkonjić i Žarko Obradović¹²⁷. Nakon povratka, dao je brojne intervjuje, a imenovan je i članom Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije, ali nije aktivno u politici.

Po generala Vladimira Lazarevića, koji je izdržao desetogodišnju kaznu zatvora zbog ratnih zločina na Kosovu 1999. godine, avionom Vlade Srbije otišli su ministri pravde i odbrane Nikola Selaković i Bratislav Gašić, dok su ga po sletanju u Nišu dočekali ministar Aleksandar Vulin, načelnik GŠ Ljubiša Diković, komandant Kopnene vojske VS Milosav Simović, vladika raško-prizrenski Teodosije, gradonačelnik Niša Zoran Perišić i načelnik niške policije Srđan Grekulović¹²⁸.

V – PARLAMENT

127 www.blic.rs, „Nikola Šainović stigao u Srbiju: Nisam kriv, ali ne spavam mirno“, 27. avgust 2015.

128 www.blic.rs, „General Vladimir Lazarević: Pretekao sam haško gubilište“, 4. decembar 2015.

Poslanički ring

Skupština Srbije, od kada Srpska napredna stranka (SNS) nadmoćno vlada, liči na ring u kome se unapred zna pobednik, ali u kome i pobednik i poraženi ne štede vreme da jedan drugome upute što više udaraca, ako je moguće što jače ispod pojasa. Poslanici sa govornice parlamenta često prave karikaturu od zakonodavnog tela – opozicija iz nemoći, pozicija iz nadmoći-koristeći neprimeren rečnik, govoreći o svemu i svačemu mimo konteksta i teme, dovikujući se i pričajući i kad im je mikrofonski isključen, što je situacija uglavnom rezervisana za opoziciju.

Da nije (o)tužno, u Skupštini Srbije bilo bi ponekad i zabavno. U njenom holu je tokom 2015. više puta bio održavan performans u izvođenju opozicije, u kome su, naknadno, učestvovali i naprednjaci. Povod je bilo nepoštovanje Poslovnika od strane Vlade, čiji su članovi obavezni da svakog poslednjeg četvrtka u mesecu odgovaraju na poslanička pitanja. Kako se mesecima nisu pojavljivali, opozicija je Vladu prvo podsećala na tu obavezu, a pošto to nije dalo rezultate, poslanici su u holu održavali pomenuti performans, postavljajući pitanja Vladi prvo „u prazno“, a posle obraćajući se maketi sa njenim grupnim portretom.

Uprkos tome, premijer Aleksandar Vučić pojavio se u skupštini samo par puta, ali i kada se pojavljivao odgovarao je na pitanja dugo i opširno, pa su se poslanici žalili da zbog toga ne mogu da stignu na red da postave pitanja. „Pojavljivanje premijera je velika režija i farsa jer zbog njegovih dugačkih odgovora poslanici Demokratske stranke (DS) nisu mogli da postave suštinska pitanja. Na pitanje od tri minuta, odgovara 313 minuta“, rekao je poslanik DS Dragan Šutanovac.¹²⁹

“Činjenica da su se u 2015. godini veoma retko održavale sednice poslednjeg četvrtka u mesecu kada poslanici postavljaju pitanja

¹²⁹ Večernje novosti, 1. jul 2015.

predstavnicima Vlade, te su propuštene šanse da poslanici kontrolišu izvršnu vlast, a to je jedna od osnovnih funkcija parlamenta”, navela je za Danas Jovana Đurbabić iz inicijative Otvorenog parlamenta.¹³⁰

U senci rasprave na plenarnim sednicama ostali su slični obracuni u skupštinskim odborima, u kojima vladajuće stranke i opozicija, s ređim izuzecima, ne mogu i neće da se slože ni oko najbanalnijih pitanja. A kada se u skupštinskoj sali upale kamere (sednice prenosi javni servis), nastaje predstava u kojoj suštinu rasprave o nekoj temi zamenjuje takmičenje u tzv. govorništvu, duhovitosti, i, najviše, u međusobnom etiketiranju i optuživanju na stalnu temu dosadašnjeg upropašćavanja i pljačkanja države.

Rečnik pojedinih poslanika je postao tako „koloritan“, da se postavilo pitanje regulisanja reči koje bi trebalo zabraniti u skupštinskim diskusijama. U opticaju su bili “bolesnik, lopov, kriminalac, stoka, ološ, đubre“ pa je sredinom februara 2015. Kolegijum skupštine zaključio da su to samo samo neke od reči koje bi trebalo izbaciti iz upotrebe u parlamentu. Taj kolegijum je sazvan na inicijativu Borislava Stefanovića, šefa poslaničke grupe Demokratske stranke (DS), koji je imao primedbe kako pojedini predsedavajući parlamenta tumače Poslovnik¹³¹. Do kraja godine se na tome ništa nije uradilo, a i da jeste, teško da bi imalo efekta bez podizanja opšte političke kulture poslanika.

130 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=313960&title=Poslanici%20samo%20jedan%20vikend%20u%20klupama.

131 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=296810&title=Kolegijum%20Skup%C5%A1tine:%20Uskoro%20re%C4%8Dnik%20nepodobnih%20izraza%20u%20parlamentu.

Građani o parlamentu

Imajući sve to u vidu, sasvim je razumljivo što građani, uz njihovo poslovično malo znanje o svom predstavničkom telu, ne cene mnogo parlament, što se uglavnom ne menja već godinama. Prema istraživanju IPSOS-a iz septembra 2015.¹³² čak 65 odsto građana ne zna ništa ili zna malo o Narodnoj skupštini, 10 odsto zna dosta, a o ulozi narodnih poslanika 70 odsto građana ne zna ništa ili zna malo. Znanje o Narodnoj skupštini i narodnim poslanicima 43 odsto građana stiče iz medija, a samo pet odsto je to znanje steklo u školi. Indikativan je i podatak da 93 odsto građana nikad nije bio u Skupštini Srbije.

Građani u najvećem procentu prepoznaju zakonodavnu funkciju Narodne skupštine (60 odsto), a najmanje predstavničku (pet odsto), dok 36 odsto nije znalo koje su funkcije Narodne skupštine. Samo 17 odsto građana zna ko raspolaže poslaničkim mandatom, trećina njih zna koliko ima ukupno narodnih poslanika, dok 53 odsto zna kako se zove predsednica Narodne skupštine. Građani uglavnom nisu zainteresovani za politiku, tek 28 odsto, što je slučaj i sa radom Narodne skupštine (27 odsto).

U delu istraživanja o stavovima prema radu Narodne skupštine i narodnih poslanika navodi se da 68 odsto građana veruje da političari ne govore istinu, ali 70 odsto smatra da poslanici za svoj rad treba da odgovaraju građanima. Slično kao i ranijih godina. 48 odsto građana, i to mladih i obrazovanih, nezadovoljno je radom Narodne skupštine, što prema oceni IPSOS – a „nije tako loše“ ali 71 odsto građana smatra da političari rade više za svoju i korist svojih partija, nego za korist građana. Pedest devet odsto građani smatra da bi direktan kontakt sa njima povećalo odgovornost narodnih poslanika.¹³³

132 http://www.parlament.gov.rs/Drugi_sastanak_Parlamentarne_grupe_za_otvoreni_parlament.26794.941.html.

133 http://www.parlament.gov.rs/Drugi_sastanak_Parlamentarne_grupe_za_otvoreni_parlament.26794.941.html.

Da u Narodnoj skupštini ima 250 poslanika zna 32 odsto ljudi, polovina zna da je predsednik parlamenta Maja Gojković, a da mandat predsednika Srbije traje pet godina zna 22 posto anketiranih. Prema istraživanju "Učešće građana u demokratskim procesima u Srbiji", politika interesuje 23 odsto anketiranih, a 38 odsto ispitanika znalo je koliko ima ministarstava u Vladi. Istraživanje je sproveo Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost CRTA u okviru inicijative Otvoreni parlament, uz podršku Ipsos Strategic Marketinga, Britanske ambasada u Beogradu i Nacionalnog demokratskog instituta.¹³⁴

Prema statistici Otvorenog parlamenta, poslanici su u klupama 2015. godine presedeli ukupno 114 dana i za to vreme usvojili gotovo 200 zakona i drugih akata. Oni su prošle godine umesto vikendom odlučili da zasedaju više ponedeljkom i petkom, iako to po poslovniku nije predviđeno. Prema evidenciji Otvorenog parlamenta, skupština je zasedala 14 puta ponedeljkom i 21 put petkom. Parlament nije "radio" u avgustu, a najviše sednica bilo je u decembru – 19 i julu kada je bilo 16. S druge strane, poslanici su se najmanje puta "sastajali" u septembru – svega dva puta.¹³⁵

Hajka na ombudsmana

Javno razapinjanje zaštitnika građana Saše Janković, koje je započelo 2014., njegovim doslednim insistiranjem da nadležn organ (u tom slučaju Ministarstvo odbrane) u propisanom roku dostavi tražene podatke, nastavljeno je još žestićim tempom i još podzemnijim sredstvima i u prvoj polovini 2015. Ako je u 2014. „isterao svoje“ uprkos prave medijske hajke (podneo je krivične prijave protiv dvojice vojnih policajaca u slučaju incidenta na Paradi ponosa u kome su učestvovali i bili pretučeni braća premijera Vučića i gradonačelnika Beograda Siniše Malog

134 <http://rs.n1info.com/a10534/Vesti/Gradjani-ne-znaju-koliko-ima-poslanika-u-Skupstini.html>.

135 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=313960&title=Poslanici%20samo%20jedan%20vikend%20u%20klupama.

i nazvao Bratislava Gašića nekompetentnim ministrom odbrane koji se ruga pravnom poretku Srbije, tražeći i njegovu smenu¹³⁶), Janković je tokom 2015. prolazio kroz pravo čistište, čemu su udruženo doprineli pojedini mediji, predstavnici vlasti i poslanici u Skupštini Srbije.

Sredinom aprila 2015. nekoliko poslanika vladajuće SNS zatražilo je ostavku Jankovića tvrdeći da je njegov izveštaj o stanju ljudskih prava u Srbiji u 2014. godini paušalan i ispolitizovan. U tom izveštaju on je konstatovao pad sloboda i ljudskih prava u Srbiji, što je dodatno razjarilo vladajući SNS. Onda je dnevnik „Informer“, koji se smatra udarnom pesnicom SNS-a, ispalio senzaciju da se u stanu Jankovića 1. aprila 1993. godine njegovim pištoljem ubio njegov drug Predrag Gojković, a da Janković za taj pištolj nema dozvolu. U kasnijim izjavama predstavnika SNS-a, Jankoviću se čak imputiralo ili insinuiralo i ubistvo prijatelja.

„Širok je i preširok dijapazon uvreda, konstrukcija i neistina koje su tokom 2015. bile upućene iz vrha vlasti na adresu zaštitnika građana Saše Jankovića. Vređan je i proganjan javno – sa skupštinske govornice, na naslovnim stranama, na konferencijama za novinare, u intervjuima“, pisao je nedeljnik Vreme u broju 1306, podsećajući da je Janković u toj 2015. nagrađen francuskim Nacionalnim ordenom za zasluge u rangu viteza i dodajući da se i jedno i drugo dogodilo zato što je on radio svoj posao.

U zaštitu Jankovića, odnosno vladavine prave, pored retkih medija, stali su i Kuća ljudskih prava i demokratije i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), ali i evropski zvaničnici i institucije. Portparolka evropskog komesara za susedsku politiku i proširenje Maja Kocijančić, februara 2015. izrazila je zabrinutost zbog optužbi na račun Jankovića, a Evropski parlament u Rezoluciji o godišnjem napretku Srbije za 2014. osudio napade na ombudsmana i zatražio da mu se pruže svi uslovi za rad i dostave dokumenta koje je po zakonu zahtevao¹³⁷. Centar za prak-

136 <http://www.blic.rs/vesti/politika/jankovic-preporucio-vucicu-i-nikolicu-da-smene-gasica-i-direktora-vba-vucic-jos-nisam/xt6wry9>.

137 <http://rs.n1info.com/a42141/Vesti/Rezolucija-EP-o-Srbiji-usvojena.html>.

tičnu politiku je povodom hajke na Jankovića uputio Apel upozorenja demokratskoj javnosti,¹³⁸ a istovremeno je pokrenuta peticija za podršku ombudsmanu koju je potpisalo nekoliko hiljada ljudi, među kojima veći broj poznatih pravnika, intelektualaca i novinara.

I opozicija u Skupštini Srbije tražila je zaštitu za zaštitnika građana, dajući podršku njegovom radu, dok su iz vladajuće SNS optuživali Jankovića da politizuje svoju funkciju i da ima političke ambicije. ¹³⁹ Iako je istragom utvrđeno da je u pitanju bilo samoubistvo, a slučaj je pre dve decenije zatvoren, ministar odbrane Bratislav Gašić i neki drugi visoki zvaničnici, praćeni tabloidima, nisu odustajali. “Ipak je čovek ubijen... ili je izvršio samoubistvo. Ništa ja ne prejudiciram samo tražim da se taj slučaj razjasni”, insinuirao je Gašić.¹⁴⁰ slično kao i ministar policije Nebojša Stefanović najavljujući „da će ispitati slučaj“¹⁴¹

Blic je 24. aprila 2015. pod naslovom “Vlast se plaši rejtinga Saše Jankovića” naveo podatke prema kojima građani Srbije imaju veće poverenje u zaštitnika građana Sašu Jankovića nego u Vladu, predsednika Srbije, Narodnu skupštinu i sudstvo. List se pozvao na istraživanje CeSID-a s početka marta 2015. prema kome je u u ombudsmana poverenje imalo 36 odsto, u Vladu Srbije 35, u predsednika republike 33 a u parlament 25 odsto ispitanika. Veći rejting imali su vojska (58 odsto), crkva (53) i policija (39).

Čitava afera završena je izjavom ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića da se istraga o tom slučaju neće voditi zbog apsolutne zastarelosti.

138 <http://www.policycenter.info/apel-upozorenja-demokratskoj-javnosti/>.

139 <http://rs.n1info.com/a53757/Vesti/Poslanici-o-ombudsmanu-Sasi-Jankovicu.html>.

140 <http://www.slobodnaevropa.org/content/godina-neresenih-afera/27473759.html>.

141 <http://rs.n1info.com/a53503/Vesti/Pljuste-optuzbe-na-racun-Sase-Jankovica.html>.

Afera helikopter

Afera helikopter ni posle skoro godinu dana nije dobila svoj epilog, a skupštinska većina nije pokazala spremnost da je pomeri sa mrtve tačke na kojoj ju je vlast zacementirala. Vojska Srbije je dan po nesreći formirala dve komisije za utvrđivanje njenih uzroka, ali je Skupština Srbije dva puta odbila predlog DS da formira anketni odbor koji bi ispitaio okolnosti o padu vojnog helikoptera kada je 13. marta 2015. u spasilačkoj misiji jedne bebe poginulo sedmoro ljudi.

Nakon te nesreće u javnosti su se nizala pitanja o letu tog helikoptera, koji se po veoma nepovoljnim vremenskim okolnostima uputio u spasilačku misiju a potom tri puta pokušavao da sleti u Beogradu iako je mogao da se uputi ka nekom bližem odredištu. Sumnju u motive te misije odmah po nesreći izazvala je činjenica da su vodeći medijski portali uoči tragedije objavili vest da je helikopter Vojske Srbije spasio bolesnu bebu, pa se sumnjalo da je čitav poduhvat bio zamišljen kao dobra medijska promocija vlasti.¹⁴²

Premijer Aleksandar Vučić je odmah posle nesreće amnestirao od odgovornosti dvojicu svojih ministara-odbrane i za zdravstvo – koji su bili u lancu odgovornosti za tu nesreću. Ombudsman Sasa Janković je tim povodom rekao da je premijer time prejudicirao rad državnih organa i usmeravao javno mnjenje, čime nije doprineo utvrđivanju istine. “To nije dobro. Njihova odgovornost utvrđuje se na drugi način, a ne ocenom predsednika vlade”, rekao je ombudsman.¹⁴³

Poslanici su o toj nesreći raspravljali u julu – u uobičajeno povišenim tonovima – povodom Zakona o istragama nesreća vazduhoplova. Dok su poslanici iz vladajuće koalicije izražavali uverenje da nadležni organi uveliko rade na tom slučaju, opozicija je podsetila da rezultata tog rada nema.¹⁴⁴

142 <http://www.slobodnaevropa.org/content/godina-neresenih-afera/27473759.html>.

143 <http://rs.n1info.com/a52239/Vesti/Sasa-Jankovic-o-pravima-gradjana-cenzuri-i-helikopteru.html>.

144 <http://rs.n1info.com/a78845/Vesti/Polemika-poslanika-o-istrazi-o-padu-helikoptera>.

Opozicija je insistirala na dobijanju svih odgovora o spornoj nesreći, ali bez očekivanja da će te odgovore dobiti od aktuelne vlasti. "Kada neko izbugi život, sedam ljudi u nesreći, sve se završi na tome da premijer kaže ne dam Gašića (ministra odbrane) i svi mi lepo idemo kući, jer premijer ne da Gašića, znači pravda će morati da sačeka povoljne demokratske institucionalne okolnosti koje će dovesti do zaključenja krivičnog procesa", izjavio je Borislav Stefanović iz DS.¹⁴⁵

Početak aprila Više javno tužilaštvo u Beogradu saopštilo je da je za pad helikoptera primarno odgovorna posada, da postoje osnovni sumnje da deo odgovornosti snosi i jedan broj aktivnih pripadnika Vojske Srbije, te da ima i indicija za eventualnu odgovornost određenog broja civilnih lica. Tužilaštvo je najavilo sprovođenje istražnih radnji „u cilju potpunog utvrđivanja svih relevantnih činjenica vezanih za taj događaj, navedeno je u saopštenju“.¹⁴⁶

Kako rok za sprovođenje tih radnji ne postoji, aferu je prekrila tišina, koju povremeno remete poslanici opozicije, postavljajući u Skupštini pitanja o istrazi za tu nesreću i tražeći smenu ministra odbrane kad god nađu povod za to. U međuvremenu, sedam meseci posle nesreće, izrečene su disciplinske mere zabrane napredovanja u vojsci u trajanju od jedne i dve godine dvojici generala, uz mogućnost žalbe vojnom disciplinskom sudu. I tačka.

Ministar odbrane Bratislav Gašić smenjen je 5. februara 2016 unisonom odlukom svih poslanika, ali ne zbog afere helikopter, već zbog jedne izjave („volim novinarku koje tako brzo kleknu“, što je izazvalo višenedeljni protest novinara ispred Vlade Srbije), i uz sve komplimente premijera i predstavnika SNS za njegov „dobar rad“ na mestu ministra vojnog.

.....
html.

145 <http://rs.n1info.com/a78845/Vesti/Polemika-poslanika-o-istrazi-o-pad-helikoptera.html>.

146 <http://www.novimagazin.rs/vesti/tuzilastvo-za-pad-helikoptera-primarno-odgovorna-posada>.

Beograd na vodi

Skupština Srbije donela je u aprilu 2015. „Lex specijalis“ za projekat „Beograd na vodi“ kojim se reguliše postupak eksproprijacije i izdavanja građevinske dozvole, što je preduslov za početak tog projekta. „Beograd na vodi“, diskutabilan i široko osporavan projekat i od dela stručne javnosti, bio je povod za međusobne obračune opozicije i vladajuće stranke. Prvi su ponavljali da je reč o „privatnom interesu nekog investitora“ a drugi da je projekat u interesu cele Srbije¹⁴⁷

Vlada je planirala da taj zakon donese po hitnom postupku, ali je brzo (nakon intervencije ombudsmana da ni iz formalnih ni iz suštinskih razloga taj predlog zakona ne bi trebalo da bude razmatran po hitnoj proceduri) odlučila da ga uputi redovnom procedurom. Rasprava o tome održana je 7, 8. i 9. Aprila 2015, prvog dana uz „spontano“ okupljene građane kao podrška projektu, iako je tokom zasedanja parlamenta u njegovoj blizini zabranjeno svako okupljanje. Na jednom transparentu pisalo je: Vučiću, hapsi ih sve.¹⁴⁸

Krajem decembra Skupština je usvojila i dopune Zakona o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima eksproprijacije i izdavanja građevinske dozvole radi realizacije projekta „Beograd na vodi“. Dopune, kako je objasnila Vlada Srbije, treba da omoguće podelu izgradnje složenih objekata visokogradnje na faze, koje odstupaju od opštih pravila sadržanih u Zakonu o planiranju i izgradnji, kao materijalnom propisu koji se supsidijarno primenjuje u ovim postupcima.

Projekat „Beograd na vodi“ definisan je kao projekat od posebnog značaja za Srbiju i Beograd, a predviđa investiciju od 3,5 milijardi evra u izgradnju stambeno-poslovnog kompleksa, površine oko dva

147 Politika, 10. april 2015.

148 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=299967&title=Opet%20%22doga%20%91anje%20naroda%22%20pred%20Skup%20%20A1tinom%20Okupljanje%20u%20vreme%20zasedanja%20mimo%20zakona.

miliona kvadratnih metara na obali Save. Radovi na prvom objektu počeli su krajem septembra 2015.¹⁴⁹

Broj poslanika

Predizborno obećanje Srpske napredne stranke da će se broj poslanika u Skupštini Srbije smanjiti sa 250 na 125 još nije ispunjeno. SNS je decembra 2011., pre nego što je došla na vlast, započela inicijativu za smanjenje broja poslanika, što je svojim potpisima podržalo oko 300.000 građana. Sredinom marta 2012. tu inicijativu prihvatio je skupštinski Odbor za ustavna pitanja, ali se dalje od toga nije otišlo, a nema izgleda da će se uskoro nešto i uraditi, budući da Srbiji u 2016. predstoje vanredni parlamentarni izbori i posebno zato što promena broja poslanika zahteva promenu Ustava.

Najvišem zakonodavnom aktu u svakom slučaju predstoji prekrajanje zbog pravosuđa (promena načina izbora najviših sudijskih funkcija zbog veće nezavisnosti pravosuđa od izvršne i zakonodavane vlasti) i preambule koja se odnosi na Kosovo, ali je to dugotrajniji proces s kojim se još nije ni započelo. U međuvremenu je Skupština formirala akcioni tim koji će raditi na promeni političkog sistema, pa time i na krojenju broja poslanika (mada njen zadatak nije promena Ustava), ali ta reforma podrazumeva donošenje ili promene mnogih zakona i drugih propisa, a osim par sastanaka i konstatacija šta treba uraditi, dalje se nije otišlo.

Jasno je da je skupština od 250 poslanika za malu zemlju kao što je Srbija preglomazna, neefikasna i preskupa. U osnovi, ona je kao takva i nepotrebna, jer većina poslanika za godinu dana ne progovori ni reč – čak je, prema istraživanjima¹⁵⁰, stotinu poslanika potpuno neaktivno. U izbornoj teoriji jedan poslanik trebalo bi da predstavlja 30.000 do 60.000 birača, što u srpskoj praksi nije slučaj, odnosno nema toliko

birača, jer Skupština Srbije više ne predstavlja birače sa Kosova koji su ranije popunjavali tridesetak mesta u parlamentu. Ako je, prema istom izvoru, tačno da svaki poslanik pravi mesečno 20.000 troškova, onda je i to, pored efikasnijeg i operativnijeg parlamenta, pa time i države, još jedan razlog za prekrajanje Skupštine Srbije.

¹⁴⁹ <http://www.blic.rs/vesti/beograd/beograd-na-vodi-skupstina-odobrila-zakon-mogu-da-pocnu-pripremni-radovi/bz3cdk6>.

¹⁵⁰ NIN, 7.maj 20015.

Zaključci i preporuke

- Da bi Skupština Srbije efikasnije obavljala zakonodavnu funkciju i kontrolu izvršne vlasti, mora da se otrgne iz zagrljaja te iste vlasti. Visegodišnje analize pokazuju da je uticaj Narodne skupštine na formulisanje donošenje zakona i javnih politika mali a poslanici (i opozicija i vlast) se slažu da najveći politički uticaj u zemlji ima Vlada, koja na skali od jedan do pet, ima prosečnu ocenu 4,5. vlasti. To je istraživanje Otvorenog parlamenta iz 2014.godine¹⁵¹ ali u tome nema promena jer ponašanje, glasanje i stavovi poslanika i dalje su gotovo neraskidivo vezani za stavove stranke kojoj pripadaju. Poslanici zavise od svojih stranaka i imaju ograničeno polje samostalnog delovanja.
- Izvršna vlas dominira ne samo zakonodavnim procesom, već i celokupnim političkim životom. Dosadašnja istraživanja Otvorenog parlamenta pokazuju da je izvršna vlast koristila gotovo svaku priliku da umanjí značaj i ugled parlamenta u javnosti. Na taj način podrivana je i kontrolna funkcija parlamenta i on se odranije pretvorio u zakonodavnu mašinu. Zato je neophodno, pored suštinskog redizajniranja parlamenta, omogućiti bar formalne uslove za rad poslanika-više vremena za poslanička pitanja, proaktivan odnos ministara, odnosno njihovo veće prisustvo u skupštini, kvalitetniji odgovori Vlade na poslanička pitanja, više javnih slušanja.
- Najbitnije je (ali i najteže) da se promeni odnos između izvršne i zakonodavne vlasti, što je jedna od najvećih prepreka u funkcionisanju Narodne skupštine. To se vidi u raznim aspektima rada parlamenta, od donošenja zakona (od kojih se mnogi godinama donose po hitnom postupku, bez dovoljno vremena za pripremu) do kontrole rada izvršne vlasti. Jasno je da autoritet Narodne skupštine mora biti veći, kao što i strukturni položaj samih poslanika mora biti bolji.
- Nešto od ovih ciljeva može se postići i pritiskom na izvršnu vlast, jačanjem procedura i svesti o tome da se one moraju poštovati kako bi izvršna vlast postigla adekvatan stepen odgovornosti prema parlamentu. Sami poslanici izjavljuju da su im organizacije civilnog društva jedan od najboljih saradnika na putu ka što razvijenijoj strukturi i boljem funkcionisanju parlamenta. Zato i civilni sektor može da bude jedna od bitnih karika u jačanju uloge¹⁵² Narodne skupštine Republike Srbije.

¹⁵² <http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/042914-Istrazivanje-Kontroln-uloga-Parlamenta.pdf>.

¹⁵¹ <http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/042914-Istrazivanje-Kontroln-uloga-Parlamenta.pdf>.

VI – MEDIJI

Bez pozitivnih promena

Iako je tokom poslednjih godina unapređena medijska regulativa, Srbija nije dobila medijsku scenu koju bi karakterisali raznovrsni, nezavisni i pluralistički mediji, neophodni u demokratskom društvu. Naprotiv, uprkos brojnim upozorenjima međunarodne zajednice (pre svega EU i OEBS), međunarodnih i domaćih organizacija za medije i ljudska prava o ugrožavanju medijskih sloboda, nema pozitivnih promena na ovom polju.

Najznačajnija karakteristika izborne kampanje 2016. godine bilo je potpuno odsustvo javne debate o bitnim društvenim, ekonomskim i političkim problemima i procesima u medijima. Mediji su izveštavali neprofesionalno, nekritički i onako kako im serviraju političari, pokazali su rezultati istraživanja Biroa za društvena istraživanja (BIRO-DI) kojim su tokom kampanje bile obuhvaćene centralne informativne emisije televizija s nacionalnom frekvencijom i lokalnih televizija u Nišu i Kragujevcu.¹⁵³ Najprisutniji u medijima bio je Aleksandar Vučić, pre svega kao premijer, koga je dnevno u proseku bilo 17 minuta u centralnim informativnim emisijama.

Nedostatak jasne vrednosne orijentacije političkih lidera i Vlade Srbije, stalno koketiranje s vrednostima koje su dovele do socijalno-ekonomskog kraha društva, poput nacionalizma, patrijahalne svesti, koncepta ljudskih prava koji počiva na "tradicionalnim vrednostima" čiji je glavni promotor Rusija, samo se preslikava u medijima. Medijske sadržaje karakteriše evroskepticizam, etnocentristički pristup, defamacija manjinskih i ranjivih grupa, sprečavanje otvorenog dijaloga, trivijalnost tema, rijaliti programi sa vulgarnim i degradirajućim sadržajima, šund i kič. Javni interes je zamagljen, a rezultat toga

¹⁵³ <http://rs.n1info.com/a169056/Vesti/Vesti/BIRODI-Tokom-kampanje-mediji-biliprofesionalni.html>.

je neinformisano i pasivno javno mnjenje. Sve značajniju ulogu imaju i (pro)ruski mediji poput radio stanice *Sputnjik*, ili nedeljnika *Pečat*.

Jedan od pojmova kojim se opisuje uticaj dominantnog medijskog diskursa u Srbiji jeste stvaranje "tabloidne svesti", čiji su glavni promoter televizije sa nacionalnom frekvencijom. Filozof Ivan Milenković konstatuje: "Konzumiranjem tabloidnog sadržaja postajemo sve manje građani, izgubivši svaki kodeks vrednosti za koji bismo mogli da se uhvatimo. To se odnosi čak i na negativne vrednosti. Lakše je kad u društvu postoje barem negativne vrednosti, onda imate protiv čega da se borite (...) Kada nemamo protiv čega da se borimo postajemo pasivni, primamo sažvakane sadržaje i polako se od građana pretvaramo u podanika".¹⁵⁴ Sociološkinja Ivana Spasić ističe da je društvo raspolučeno na tabloidnu većinu i netabloidnu manjinu. Uslov da jednog dana netabloidna manjina postane većina, po njenim rečima je, da u toj promeni moraju svi da učestvuju.¹⁵⁵

U zemljama u tranziciji gde su dugo vladali autoritarni rezimi i koje nemaju tradiciju medijskog predstavljanja raznolikosti sadržaja, ideja, tema i mišljenja, pokazalo se da vlasnička raznovrsnost nije dovoljna garancija za medijski pluralizam kad je reč o sadržaju. Izazov je, takođe, zaštita slobode izražavanja i rad novinara u privantom sektoru, u skladu sa sopstvenom savešću i profesionalnim kodeksom. Novinari su izloženi ekonomskim pritiscima, dobijaju otkaze, a sve to vodi degradiranju analitičkog i profesionalnog novinarstva koje ima javni značaj. Istraživanje "Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život"¹⁵⁶ pokazuje zabrinjavajuću "prekarnost" novinara, a pod njom se podrazumeva osrednja, velika i veoma velika nesigurnost. Tri petine ispi-

¹⁵⁴ *Danas*, 24. jun 2016, sa tribune "Nastanak tabloidnog čoveka – marginalizacija kulture".

¹⁵⁵ *Danas*, 24. jun 2016, sa tribune "Nastanak tabloidnog čoveka – marginalizacija kulture".

¹⁵⁶ "Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život", rukovodilac istraživačkog tima Srećko Mihailović, 2015; Istraživanje je rađeno na uzorku od 1110 zaposlenih i nezaposlenih novinara.

tanih novinara (61 odsto) karakteriše zabrinjavajuća prekarizovanost rada i života.¹⁵⁷ Uloga novinara u emancipaciji i odbrani medija je pod stalnim i sve jačim pritiskom, jedan je od zaključaka tog istraživanja.¹⁵⁸ Stoga je, kako zaključuju istraživači, teško očekivati veći angažman medijskih radnika u situaciji kada su im ugroženi rad i zaposlenje, a uslovi života nesigurni.

Komericalizacija i privatizacija medija, same po sebi, u zemljama u kojima su tranzicioni procesi nedovršeni – s krhkom vladavinom prava, nerazvijenim tržištem, lošom ekonomskom situacijom, partijskim i ekonomskim monopolima, ne mogu biti garant nezavisnosti medija i slobode izražavanja.

Iako je evropska perspektiva jedina opcija za demokratizaciju Srbije, Evropska unija (EU) morala bi jasno da stane iza principa slobode izražavanja. U tom smislu, veoma je značajna poruka visoke predstavice Evropske unije za spoljnu i bezbednosnu politiku, Federike Moggerini, povodom Svetskog dana slobode medija. Ona je podsetila na značaj koga sloboda mišljenja i izražavanja ima za demokratski razvoj i upravljanje: “Ljudi bi trebalo da budu u potpunosti informisani kako bi mogli da formiraju mišljenje i učestvuju u procesima donošenja odluka koje utiču na njihove živote”, istakla je Moggerini.

Međutim, primena zapadnog medijskog modela u Srbiji gotovo se isključivo redukuje na izjednačavnje medijskih zakona sa standardima Evropske unije. I taj proces je nametnut, bez uzimanja u obzir političkih i socijalno-ekonomskih karakteristika društva u Srbiji, iz čega proizlazi da na medijskoj sceni situacija ne može biti bolja.

Primena prve medijske strategije, urađene u tesnoj saradnji sa Evropskom unijom, okončana je 2016. godine. Zakonski okvir pokazao je u praksi niz nedorečenosti na šta ukazuju izveštaji zaštitnika građana i Beogradskog centra za ljudska prava. Tokom 2016. godine očekuje se izrada nove medijske strategije, što će svakako biti veliki izazov s

157 <http://www.mc.rs/upload/documents/NAJAVE/2016/januar/sazetak-knjige.pdf>.

158 <http://bif.rs/2016/02/novinari-kao-prekarijat-autocenzura-i-egzistencijalna-nesigurnost/>.

obzirom na trendove tokom poslednjih nekoliko godina. Pre početka rada na novoj, trebalo bi sprovesti ozbiljnu evaulaciju primene i rezultata prethodne medijske strategije.

Uprkos unapređenju zakonske regulative, nije došlo do razgradnje mehanizama kontrole medija koji su opisani u brojnim izveštajima nezavisnih organizacija, uključujući i izveštaje vladinog Saveta za borbu protiv korupcije.¹⁵⁹ Najproblematičnije tačke ostale su reklamne agencije i transparentnost oglašavanja državnih institucija.

U okviru procesa samoevaluacije predsedavanja Srbije Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Koalicija organizacija civilnog društva podnela je Vladi Srbije izveštaj o poštovanju obaveza i preporuka OEBS u oblasti slobode medija i slobode izražavanja. Ova tema je uključena, kao aneks Izveštaja o samoevaluaciji na insistiranje organizacija civilnog društva za praćenje predsedavanja OEBS tokom 2015. godine. Međutim, Vlada Srbije nikad nije odgovorila na ovaj izveštaj i dala svoje komentare na kršenje obaveza OEBS, ili preporuke Koalicije OCD.¹⁶⁰ Ovo samo pokazuje da Vlada Srbije nije spremna na suštinsku saradnju sa organizacijama civilnog društva.

159 Izveštaj, 2011, i 2015.

160 Izveštaj: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Izvestaj%20OEBS.pdf>.

Etički kodeks u medijima

Novinarski kodeks je tokom 2015. godine prekršen u blizu 3500 tekstova, a u prvim mesecima 2016, nastavlja se trend rasta: samo tokom aprila 2016, zabeleženo je 617 prekršaja etičkih standarda u štampanim dnevnim listovima.¹⁶¹ Ovo su podaci iz izveštaja samoregulatornog tela za poštovanje novinarskog kodeksa Saveta za štampu. Od osam posmatranih dnevnih listova, najviše prekršaja imaju *Informer* (1025) i *Blic* (oko 500), a najmanje *Danas* (32). Najčešće je kršena pretpostavka nevinosti, ali je Savet za štampu imao najmanje žalbi tim povodom.¹⁶² „Etički kodeks je najviše i najbrutalnije kršen u više od 100 tekstova koji se bave ubistvom pevačice Jelene Marjanović (april 2016) i u njima pre svega nije poštovana pretpostavka nevinosti i privatnost porodice“, kaže članica Saveta Gordana Novaković, ocenivši da su se na tom primeru spojili „loša praksa crne hronike i estrade“. Predstavnik Centra za transformaciju medija Miloš Stojković kaže da su građani, kao konzumenti medijskog sadržaja u kome se krši etički kodeks, „sluđeni“ kao i da je uloga regulatornih tela nedovoljna. On smatra da je u cilju stvaranja boljih i kvalitetnijih medijskih sadržaja potrebno veće učešće građana, institucionalno kao i u okviru građanskog aktivizma.¹⁶³

Sukob između dva novinarska udruženja – Udruženja novinara Srbije (UNS) i Nezavisnog udruženja novinara (NUNS), koji godinama tinja, eskalirao je upravo na pitanjima u vezi sa primenom etičkih standarda u medijima u okviru Saveta za štampu¹⁶⁴. Taj sukob svedoči i o različitom poimanju novinarstva u malom broju profesionalnih medi-

161 Izjava generalne sekretarka Saveta za štampu Gordane Novaković, tribina „Partnerstvo za unapređenje medijskog integriteta“, Kragujevac, maj 2016.

162 Gordana Novaković, tribina „Partnerstvo za unapređenje medijskog integriteta“, Kragujevac, maj 2016.

163 Tribina „Partnerstvo za unapređenje medijskog integriteta“, Kragujevac, maj 2016.

164 Oba udruženja su osnivači tog tela.

ja s jedne strane, i u provladinim glasilima, s druge. UNS je naslednik organizacije koja je devedesetih okupljala novinare zaposlene u režimskim medijima i ratne propagandiste dok su NUNS formirali novinari koji su se suprtostavili toj propagandi i ratu.

Sukob je rezultirao s dve pozitivne promene: ukinuto je prava veta prilikom razmatranja slučajeva kršenja Kodeksa novinara, a članovi Komisije stekli su pravo i da sami pokreću žalbe pred tim telom.¹⁶⁵ Pravo veta do ove izmene imali su osnivači Saveta (UNS i NUNS), što je često blokiralo rad Komisije za žalbe. Uбудuće će za donošenje odluke biti potrebna većina (osam glasova) od ukupno 11 članova Komisije. Međutim, optužbe predsednice Upravnog odbora Saveta za štampu i urednice Politike Ljiljane Smajlović kojima diskredituje rad Komisije zbog odluka donetih u vezi sa pisanjem njenog lista, prozivajući njene članove da su američki plaćenici dovodi u pitanje budući rad ovog izuzetno značajnog samoregulatornog tela.

Izmenu Statuta i pravilnika Komisije inicirao je NUNS, a njoj je prethodila debata o tekstu Ištvana Kaića objavljenog u listu *Politika* pod naslovom „Treći metak Branke Prpe“. U tom slučaju većina je smatrala da je u tekstu prekršen novinarski kodeks, dok je član komisije iz redova UNS na čijem je čelu inače, glavna urednica *Politike*, Ljiljana Smajlović, tvrdio suprotno.

List *Politika*, u prethodnih godinu dana objavio je niz tekstova čija je poruka da su pojedini mediji i nevladine organizacije “strani plaćenici”, što je imalo za cilj njihovu diskreditaciju. Ovom temom na svoj način bavili su se i tabloidi (poput provladinog *Informer*), koji su su išli i korak dalje i dirketnije sugerisali da je stranim špijunima (npr. optužbe protiv urednika istraživačkih portala KRIK, BIRN, CINS).

Kad je Komisija za žalbe Saveta za štampu, većinom glasova (9 prema 2) presudila da je *Politika* prekršila Kodeks novinara Srbije, objavljujući tekst o medijima i NVO koji dobijaju američke donacije,¹⁶⁶ glavna

165 Prema prethodnom Statutu žalbe su mogli da pokreću samo oni koji su direktno pogođeni tekstovima.

166 Tekst od 7. januara 2016. “Kako zaraditi 45.000 dolara preštampavanjem starih

urednica lista Ljiljana Smajlović prozvala je svoje kolege iz Saveta da su takav zaključak doneli upravo oni koji su američki plaćenici.¹⁶⁷ Osim toga, ona je objavila tekst u Politici “Mala osuda među prijateljima”, u kome sednicu Saveta na kojoj se raspravljalo o spornom tekstu opisuje kao “političko komesarsku raspravu u kojoj se trebalo osloboditi ideološkog neprijatelja”.

.....
tekstova”. Savetu za štampu su se žalili: Južne vesti, Lokal Press i Nezavisno društvo novinara Vojvodine, tvrdeći da su podaci u tekstu netačni, neprovereni ili zlonamerno interpretirani. Komisija za žalbe Saveta za štampu zaključila je da je *Politika* prekršila dve odredbe Kodeksa novinara Srbije: onu koja kaže da bi novinar trebalo da se konsultuje sa što većim brojem izvora, kao i onu koja upozorava na opasnost od izostavljanja informacija koje bi mogle da utiču na stav čitalaca.

167 “Malo ubistvo Saveta za štampu”, <https://www.cenzolovka.rs/misljenja/malo-ubistvo-saveta-za-stampu/>; 26. februar 2016.

Regulatorno telo za elektronske medije

Savet Regulatornog tela za elektronske medije (REM) radi u nepotpunom sastavu (7 od 9 članova), odnosno bez predstavnika civilnog sektora, Vojvodine i medijskih udruženja, što njegov rad čini nelegitimnim. Tokom izbora novih članova REM napravljen je niz propusta, kao što je izbor članova Saveta REM iz redova civilnog društva i AP Vojvodine, koji, bez obzira što je reč o visokokvalifikovanim stručnjacima nisu prošli proceduru.

Organizacije civilnog sektora (njih 38) predložile su Skupštini Srbije u decembru 2015, Snežanu Stojanović Plavšić i Milana Antonijevića (bira se jedan od dva predložena kandidata). Pod različitim izgovorima taj predlog nikada nije stavljen na dnevni red Skupštine sve do raspuštanja parlamenta 4. marta 2016. U međuvremenu, izabrana je, dan uoči raspisivanja izbora (3. mart 2016), samo Aleksandra Janković, na predlog verskih zajednica čiji je izbor posebno problematičan s obzirom da je 2008. godine “osvojila nagradu najhomofobične osobe”.

„Uvidom u stenograme i dokumentaciju Odbora za kulturu i informisanje svakome će biti jasno da je SNS, zloupotrebljavajući procedure i očiglednim pritiskom na svoje poslanike, imao direktivu da niko od navedenih kandidata ne može da prođe. Oni su izračunali da im se više isplati da REM radi u skraćenom, odnosno minimalnom sastavu, nego da imaju i jednog jedinog člana koga ne mogu direktno da kontrolišu“, reči su predsednice Odbora za kulturu i informisanje Vesne Marjanović.¹⁶⁸

Od prvog dana postojanja Saveta, kandidatura svakog pojedinačnog člana podrazumevala je seriju dogovora, pregovora, kompromisa i ustupaka. “Predstavnici univerziteta, crkve ili saveta nacionalnih

168 “Politička kontrola RTV uz pomoć Saveta REM”, 3. jun 2016, Cenzolovka.

manjina teško da mogu da 'prođu' ukoliko ih nije aminovala politička većina. Ako se tako nešto i dogodi, 'greška' se brzo ispravlja, jer svakog člana na kraju biraju poslanici Narodne skupštine, odnosno oni koji u njoj imaju najviše glasova".¹⁶⁹ Novinarka i članica Komisije za žalbe Saveta za štampu Tamara Skrozza upozorava da je Savet REM mnogo lakše kontrolisati dok je u krnjem sastavu i "da je tako podložniji svakoj vrsti uticaja i pritiska – devetoro članova mnogo je teže kontrolisati nego petoro".

Predstavnica medijskih udruženja u Savetu REM Gordana Suša, kojoj je mandat istekao u martu 2016, smatra da je ključni problem to što je ovom telu oduzeta finansijska samostalnost i samostalnost u donošenju odluka, time što je novim Zakonom o elektronskim medijima „pretvoreno u javno preduzeće“¹⁷⁰. Ona ističe da REM za svaku odluku mora da dobije saglasnost Ministarstva, da nema prava da sam kažnjava medije, da je relativizovana mogućnost ukidanja dozvole za emitovanje programa, da su smanjene naknade zaposlenima, ali i da se u načinu zapošljavanja događaju iste zloupotrebe kao u javnim preduzećima. Ona različite uticaje na REM ilustruje i tvrdnjom da je Regulator završio monitoring medijskog izveštavanja u predizbornoj kampanji, ali rezultate ne objavljuje jer bi se tu videlo kako se izveštavalo i kako su državne funkcije korišćene u izborne svrhe.¹⁷¹

169 Isto.

170 "Politička kontrola RTV uz pomoć Saveta REM", 3. jun 2016, Cenzolovka.

171 Isto.

Nelegitimne smene u Radioteleviziji Vojvodina

Slučaj iznenadne smene kompletnog rukovodstva Radiotelevizije Vojvodine (RTV), neposredno nakon pobeđe Srpske napredne stranke (SNS) u Vojvodini, u aprilu 2016, pokazuje da javni servisi u Srbiji nemaju uređivačku nezavisnost. Dok su formalna obrzloženja za smene urednišva RTV bile, da je reč o padu gledanosti programa, istraživanja i stručna javnost svedoče suprotno.¹⁷² Prema podacima istraživanja koje je sprovedla Novosadska novinarska škola, informativni program Radiotelevizije Vojvodina je tokom 2015, zabeležio najveći pozitivan trend rasta u ukupnoj programskoj šemi RTV.¹⁷³ U odnosu na 2006. godinu, RTV je pokazao veliki napredak u realizovanju "medijske inicijative"

172 U raspravi o „Informaciji o auditorijumu RTV za period januar-mart 2016“ članovima UO predočeni su podaci o padu gledanosti i slušanosti programa RTV u odnosu na prvi kvartal 2015, kao i posećenosti sajta RTV. Tome je, međutim, prethodila napomena generalnog direktora Srđana Mihajlovića o tome da je u prvoj polovini 2015. godine zbog gašenja analognih predajnika i prelaska na digitalno emitovanje programa „došlo do promena u načinu emitovanja i prijema televizijskog programa koje su znatno uticale na ponašanje televizijskog auditorijuma u Vojvodini u narednom periodu“. (Izvor: Zapisnici sednica UO Radio Televizije Vojvodine: Smenjivanje u velikoj žurbi, Cenzolovka); Arežina je, inače, dan nakon smene izjavio da je o tome da je pokrenuta inicijativa za njegovu smenu saznao sat vremena pre održavanja sednice Upravnog odbora, 4. maja. „U razgovoru sa predsednikom UO i generalnim direktorom rečeno mi je da je pokrenuta inicijativa da mi se prekine mandat“, kazao je Arežina za Radio Slobodna Evropa. „Ja sam pitao šta je razlog, postoji li nešto u programu što je bilo loše, neki promašaj, nešto u programu što zaslužuje da programski direktor bude smenjen. Oni su rekli 'da nema', što bi mogli u tom smislu da navedu, da je više želja da se krene sa novim programskim projektima. Ja sam na to odgovorio da onda imam pravo na stav da je to posledica političkog pritiska“, istakao je Arežina. (Izvor: Zapisnici sednica UO Radio Televizije Vojvodine: Smenjivanje u velikoj žurbi, Cenzolovka).

173 <http://www.blic.rs/vesti/vojvodina/okrugli-sto-o-rtv-smenjani-su-oni-koji-su-dobijali-nagrade/rngcnre>.

(reč je o događajima koje sam medij postavlja na društvenu agendu) i angažovanju novinara na dodatnim istraživanjima. Rezultati istraživanja Novosadske novinarske škole pokazali su da je 2006. godine na RTV bilo samo tri odsto medijskih inicijativa, na Radio Novom Sadu ih je bilo tek dva odsto, ali da je tokom 2016. godine taj procenat dosegao 19 odsto, što predstavlja šestostruki napredak.¹⁷⁴ Informativni program poslednjih godina obogaćen je uvođenjem velikog broja informativnih emisija i emisija koje su posvećene analitičkom novinarstvu, kao što su Radar, Dokument, U nedostatku dokaza...

Zaposleni u RTV koji su se pobunili protiv smena, s pravom zaključuju da konkurencija javnom servisu nisu komercijalne televizije, budući da njegova funkcija nije da podilazi ukusu publike, već da obrazuje i informiše, u skladu sa najvišim estetskim i profesionalnim standardima.¹⁷⁵

Članovi Upravnog odbora RTV, kao i RTS, izabrani su na sednici Saveta REM 14. januara 2016, kada je u tom telu još uvek bilo osam članova. Prilikom glasanja za Upravni odbor RTV i RTS, šestoro od osmoro članova Saveta u oba slučaja, glasalo je identično.¹⁷⁶ (Ovo je bio slučaj i prilikom nekih ranijih glasanja kada se, recimo, odlučio o dodeli nacionalnih frekvencija).

Programski direktor RTV Slobodan Arežina smenjen je 4. maja 2016, samo godinu dana nakon što je na javnom konkursu izabran

¹⁷⁴ <http://www.novinarska-skola.org.rs/sr/?p=4666> Medijska ekspertkinja i direktorka Novosadske novinarske škole Dubravka Valić Nedeljković: "Pre smena, RTV je u poslednjih nekoliko godina postala primer za mogućnost društvenog razvoja uprkos ograničenim resursima. RTV je bio prostor slobode gde je ljudima dopušteno da se bave novinarstvom bez pritiska, kada su mladi studenti žurnaliste u saradnji sa iskusnim menadžmentom unapredili program. A upravo je njima i njihovim urednicima spočitan neprofesionalizam".

¹⁷⁵ Saopštenje zaposlenih, 9. maj 2016.

¹⁷⁶ Gordana Suša: Teorijski, zaista je moguće da na tajnim izborima šestoro ljudi na spisku od 52, odnosno 22 imena, zaokruži potpuno iste kandidate. Verovatnoća za tako nešto, međutim, meri se promilima. <https://www.cenzolovka.rs/vesti/politicka-kontrola-rtv-uz-pomoc-saveta-rem-tajanstvena-glasanja-i-zavet-cutanja/>, 3. jun 2016.

na četvorogodišnji mandat. Tokom narednih desetak dana usledile su ostavke i smene kompletnog rukovodstva RTV: 13. maja UO je konstatovao ostavku generalnog direktora Srđana Mihajlovića, a 17. maja ostavku glavne i odgovorne urednice Prvog programa Marijane Lainović; istog dana pre nego što je ostavka Marijane Lainović konstatovana na sednici UO, urednici i voditelji dnevno-informativnih emisija su telefonskim putem obavesteni da nema potrebe da dolaze, jer od narednog dana neće više uređivati i voditi te emisije; sledećeg dana na hitnom redakcijskom sastanku smenjeno je 14 urednika i voditelja dnevnih informativnih emisija i formiran je novi tim.

Brzo su usledile i promene u programu: 2. juna vd direktorka programa Slavica Subotić Braun stopirala je pripremu novog dokumentarno-istraživačkog serijala o pravosuđu, čije je emitovanje planirano za jesen 2016; 14. juna emitovano je poslednja emisija "Radar", koja je sa programa skinuta pod izgovorom prelaska na letnju šemu, a emisija nije emitovana u repriznom terminu 15. juna, niti je dostupna na portalu RTV; od 20. juna počela je letnja šema RTV, tokom koje će od postojećih političkih emisija biti emitovana samo emisija "Politbiro" – stranačka hronika i na kojoj radi supruga člana Upravnog odbora RTV Aleksandra Popović.

Za emisiju "Radar", čija je urednica Marina Fratucan, na sastanku sa novim rukovodstvom rečeno je da je neuravnotežena, pristrasna i neprofesionalna, ali ništa od toga nije obrazloženo. "Kada sam išla u Hrvatsku da izveštavam o zatvaranju granica u septembru, radila sam intervju sa njihovim političarima. Onda mi je zamereno što nisam imala našu stranu, iako sam u više navrata zvala naše zvaničnike za izjavu, a oni nisu pristajali", kaže Fratucan i naglašava da to onda sigurno nije razlog za smene uredništva u informativnom programu.¹⁷⁷ Ona upozorava da je novo rukovodstvo radilo i devedesetih te da "njihovo prethodno iskustvo, biografije i način rada ne garantuju da će ovaj javni servis ostati van uticaja politike"¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Autonomija, 18. maj 2016.

¹⁷⁸ Marina Fratucan, urednica emisije Radar na RTV, Autonomija, 18. maj 2016.

Novinarica informativne redakcije RTV Vanja Đurić rekla je za *Danas* da su svi urednici smenjeni sa slično lošom argumentacijom kao i u slučajevima programskog direktora Slobodana Arežine i generalnog direktora Srđana Mihajlovića – da do sada nisu ostvarivali funkciju javnog servisa, da nisu izveštavali profesionalno i izbalansirano i da oni žele da promenama to postignu.

Zaposleni u RTV (23. maj) pokreću inicijativu “Podrži RTV” i redovne proteste ispred zgrade televizije. Među zahtevima inicijative su ostavke svih članova Upravnog odbora RTV i poništavanje svih odluka koje je doneo; izbor novih članova REM u skladu sa zakonom; transparentan izbor novog UO; održavanje debate „O javnom servisu na javnom servisu“ u udarnom terminu, na prvom programu RTV, uživo. Provladin tabloid *Informer* optužio je organizatore protesta da su strani plaćenici.¹⁷⁹ Kao odgovor na proteste u organizaciji „Podrži RTV“, održan je kontramiting, a postoje ozbiljne indicije da iza njegove organizacije stoji gradska vlast Novog Sada i Srpska napredna stranka. U saopštenju inicijative “Podrži RTV” navodi se da je očigledno da su u organizaciji kontramitinga učestvovala gradska javna preduzeća i partijski aktivisti iz raznih krajeva Vojvodine i Srbije, kao i predstavnici tehničke Vlade Srbije. “Sinopsis skupa i govor, koji su se pre mitinga pojavili u javnosti, a koji su uredništvu RTV upućeni iz kabineta gradonačelnika Novog Sada Miloša Vučevića, ne samo da pokazuju ko stoji iza organizacije jučerašnjeg mitinga već i demonstriraju način na koji se iz političkih kabineta šalju nalozi novom rukovodstvu i uredništvu vojvođanskog javnog servisa. Oni nedvosmisleno dokazuju njegovu stranačku instrumentalizaciju.”¹⁸⁰ Kontramiting je najavljen u svim dnevno-informativnim emisijama RTV, a sa njega se i uživo izveštavalo.

179 *Informer*, 9. jun 2016: KREĆE UBIJANJE VUČIĆA! *Informer* ima dokaze, EU i SAD organizuju ekstremiste da prave HAOS U SRBIJI! Ambasadori Majkl Devenport i Kajl Skot lično rade na radikalizaciji protesta ‘Ne damo Beograd’ i ‘Podrži RTV’... Da bi urušio vlast, Zapad plaća anarhiste, marksiste, antiglobaliste, sindikalce?!

180 Saopštenje, “Podrži RTV”: nastavljam sa našom borbom!, 18. jun 2016.

Protiv smena u RTV oglasila su se i novinarska i medijska udruženja (NDNV, NUNS, ANEM, Local Press i AOM) u čijim saopštenjima se navodi da su one posledica političkog pritiska i instrumentalizacije javnog servisa.¹⁸¹

Evropska unija, Savet Evrope i OEBS zainteresovali su se za talas smena urednika u Radio-televiziji Vojvodine (RTV). Predstavnica OEBS za slobodu medija Dunja Mijatović izjavila je da su smene na RTV veoma loš signal za nezavisnost javnih servisa: “Veoma su zabrinjavajući događaji na RTV. Veoma sam zabrinuta zbog smena koje su se desile preko noći uz čudno objašnjenje. To je veoma loš signal za nezavisnost javnih servisa u Vojvodini i u Srbiji.”¹⁸²

Državni funkcioneri, uključujući i premijera Aleksandra Vučić izrazili su više puta nezadovoljstvo programom RTV i RTS. (Srpska napredna stranka optužila je, recimo, Oliveru Kovačević da je jedna od najmoćnijih urednica javnog servisa i “da zastupa interese pojedinih stranaka”¹⁸³.

181 Autonomija, 18. maj 2016.

182 Dunja Mijatović u video poruci učesnicima međunarodne konferencije “Medijska opservacija Jugoistočne Evrope – jačanje kapaciteta i koalicija za praćenje medijskog integriteta i unapređenje reformi u medijima”, Autonomija, 18. maj 2016.

183 3. decembar 2015, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2127246/sns-politicko-mesanje-olivere-kovacevic-u-istragu.html>.

Projektno finansiranje medija

Mehanizam projektnog finansiranja¹⁸⁴ koji bi trebalo da garantuje zastupljenost javnog interesa u medijima nije se pokazao efikasnim. Glavni razlog za to je činjenica da pri dodeli sredstava ne postoji jasno definisan javni interes, a s druge strane, sam proces nije dovoljno transparentan. “Bela knjiga konkursnog finansiranja” koju je u junu 2016. predstavila Medijska koalicija ukazuje na: nedorečenost zakonske regulative, nedovoljnu transparentnost procesa, nepostojanje mehanizama za evaluacije projekata, netransparentnost u izboru predstavnika komisija... Projektno finansiranje, često ima jaku socijalnu komponentu i u funkciji je preživljavanja medija.¹⁸⁵ U izveštaju zaštitnika građana za 2015. godinu navodi se da su komisije često pri raspodeli sredstava vodile računa o socijalnom momentu pa su većem broju medija dodeljivale manje sume novca, kako bi im se omogućio kakav-takav opstanak.

Analiza konkursa u Nišu, koju su sproveli Lokalni antikorupcijski forum Niš i Biro za društvena istraživanja¹⁸⁶ pokazuje da konkurs ne garantuje raspodelu budžetskih sredstava medijskim projektima na način koji je u funkciji ostvarivanja javnog interesa. U istraživanju se navodi da sprovedeni model raspodele budžetskih sredstava nosi sistemsku tačku rizika, jer omogućava „(prećutni) dogovor“ organa javne vlasti ili vladajućih stranaka na nivou lokalne samouprave i medija o podeli medijskog kolača koga plaćaju građani.

184 Projektno finansiranje je uređeno Zakonom o javnom informisanju i medijima i Pravilnikom o sufinansiranju projekata za ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja.

185 Predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović je rekao da Medijska koalicija i Ministarstvo kulture i informisanja treba da postignu saglasnost o nekoliko ključnih pitanja u vezi sa projektnim sufinansiranjem, poput redefinisivanja republičkog konkursa, kako bi iz kategorije socijalnog davanja prešao u kategoriju finansiranja javnog interesa. (Fonet, 29. april 2016).

186 “Prvi izveštaj o sprovođenju konkursa za sufinansiranje projekata za ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja na teritoriji grada Niša u 2015. godini”, Lokalni antikorupcijski forum Niš i Biro za društvena istraživanja, 2015.

“Medijski pluralizam kao jedan od prioriteta u sufinansiranju medijskih projekata nije obezbeđen već je ubedljivo najveći iznos sredstava dat medijima koji su vlasnički ili programski bliski vlastima ili, pak, njihovi vlasnici i sa njima povezana lica imaju nekoliko medija, koji pri tom apliciraju na istom konkursu. Mediji koji su kritični prema organima/funkcionerima/akterima u Nišu, ili su specijalizovani za određene društvene grupe (studente, poljoprivrednike, nacionalne manjine) dobili su nesrazmerno manje novca, a u procesu revidiranja projektnih budžeta umanjen im je nesrazmerno veći deo”, navodi se u istraživanju.¹⁸⁷

Istarživanje BIRN ukazuje na još jedan problem. Televizija Kruševac kupljena je za 14.000 eura, da bi na prvom sledećem konkursu, iz budžeta dobila čak 17.000 eura. Ista praksa važi i za medije u Nišu i Kragujevcu¹⁸⁸. Tako je novac iz državne kase nastavio da stiže na račun “sveže” privatizovanih medijskih kuća. “Ovo nama ukazuje na tendenciju da se takva praksa u stvari nastavi, iako je ideja privatizacije medija da se smanji politička kontrola, kroz to da oni neće više biti finansirani iz budžeta. Tu postoji tendencija da se Srbija u stvari, na neki način, pokrije, kroz kupovinu ovih lokalnih medija, da se stvori jedna paramreža medija, koji će nastaviti da budu finansirani iz budžeta”, ocenjuje Dragana Žarković Obradović iz BIRN Srbija¹⁸⁹.

Programski direktor Transparentnosti Srbija Nemanja Nenadić rekao je da su novi medijski zakoni “ostavili određene praznine”, među kojima je nedovoljna javnost podataka o finansiranju medija.¹⁹⁰ Nenadić kaže da je zakon doneo promene u pogledu javnosti vlasništva, ali da ne obezbeđuje javnost drugih podataka koji mogu biti i značajniji za procenu mogućih načina uticaja na uređivačku politiku.

187 “Prvi izveštaj o sprovođenju konkursa za sufinansiranje projekata za ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja na teritoriji grada Niša u 2015. godini”, Lokalni antikorupcijski forum Niš i Biro za društvena istraživanja, 2015.

188 <http://rs.n1info.com/a118269/Vesti/Privatizacija-medija-i-drzavne-pare.html>.

189 <http://rs.n1info.com/a118269/Vesti/Privatizacija-medija-i-drzavne-pare.html>.

190 <https://www.cenzolovka.rs/vesti/medijski-zakoni-samo-pocetak-reforme-medijske-scene/>.

Privatizacija medija

Izveštaji organizacija civilnog društva i upozorenja medijskih udruženja ukazuju na to da je proces privatizacije medija u oktobru 2015. okončan time što je veliki deo medija došao u ruke ljudi bliskih vladajućim strankama. Jedan od najpoznatijih je slučaj Radoice Milosavljevića koji je dugo godina bio pomoćnik gradonačelnika Kruševca i član SPS. On je kupio osam medija, među kojima su bitne lokalne stanice poput *RTV Kragujevac*, *RTV Pančevo* i *RTV Kruševac*. Ovakve privatizacija, u kojoj prednost kupovine imaju partijski funkcioneri, ili ljudi bliski njima, više je posledica ukupne situacije u društvu – partijske države, nego propusta i kršenja zakonske regulative i uspostavljenih modela privatizacije.

U slučaju tri važna i uticajna nacionalna medija, proces privatizacije nije okončan. Reč je o dva dnevna lista u kojima država ima delimično vlasništvo: *Politika* i *Večernje novosti* i agenciji *Tanjug*.

Novinska agencija *Tanjug*, je na osnovu prestanka važenja Zakona o Tanjugu i odgovarajuće odluke Vlade Srbije trebalo da prestane s radom 31. oktobra 2015. Od odluke o prestanku rada, država je iz budžeta uplatila *Tanjugu* nešto više od 76 miliona dinara za otpremnine za 152 zaposlena, kao i za rešavanje pravnih posledica prestanka rada agencije.¹⁹¹ Agencija je, međutim, na fantomski način nastavila da emituje vesti i posle odluke o prestanku rada.

Odlukom Vlade Srbije od 29. maja 2015, o strateškim privatizacijama, odložena je privatizacija AD *Politika* izdavača dnevnog lista *Politika*, do 1. juna 2016. Privatizacija *Večernjih novosti* je još neizvesnija i u javnosti se gotovo ne pominje. *Večernje novosti* su svojevremeno delimično privatizovane. Savet za borbu protiv korupcije doveo je tu privatizaciju u pitanje, a Evropska komisija zahteva da ona bude preispitana.

¹⁹¹ *Beta*, 11. januar 2016.

Bezbednost novinara

Fizički napadi ugrožavaju bezbednost novinara u Srbiji. Tokom 2015, u odnosu na 2014, zabeležen je znatno veći broj napada na novinare. Prema podacima NUNS, tokom 2015, zabeleženo je 50 napada na novinare, od čega je u 12 slučajeva bila reč o fizičkim napadima. Prethodne, 2014. godine registrovana su 23 napada, od čega 11 fizičkih.¹⁹²

Zaštitnik građana uputio je javnu preporuku za razrešenje načelnika Komunalne policije grada Beograda, jer je komunalna policija napravila 30 prekrašaja u roku od deset minuta, postupajući prema novinarima portala *Istinomer* kad su pokušali da snime prilog o radovima na gradilištu "Beograd na vodi".

Verbalni napadi na novinare, posebno kad dolaze od predstavnika vlasti i onih koji imaju moć u društvu, takođe predstavljaju opasnost za bezbednost i integritet novinara i ugrožavaju medijske slobode. Nastavlja se kriminalizacija i diskreditovanje novinara koji istražuju korupciju vladinih funkcionera i ljudi bliskih premijeru. Defamirajućim kampanjama posebno su bili izloženi novinari istraživačkih portala KRIK, BIRN i CINS. Provladin list *Informer* objavio je 3. novembra 2015, na naslovnoj strani fotografije urednika ovih portala: Stevana Dojčinovića (KRIK), Slobodana Georgijeva (BIRN) i Branka Ččena (CINS) sa najavom: "Kako se finansiraju KRIK, CINS i BIRN" i "Kako strane vlade plaćaju rušenje naše vlade". *Informer* je urednika *KRIK*, Stevana Dojčinovića predstavio kao saradnika stranih obaveštajnih službi. Novinarska udruženja osudila su izjavu urednika proruskog nedeljnika *Pečat*, Milorada Vučelića da je Dojčinović "strani okupatorski plaćenik". NUNS, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i Asocijacija onlajn medija upozoravaju da je takvim izjavama direktno ugrožena Dojčinovićeva bezbednost¹⁹³.

¹⁹² Detaljnije na www.bazenuns.rs.

¹⁹³ Opširnije o ovim napadima: www.krik.rs i www.birnsrbija.rs.

Nekažnjivost vinovnika fizičkih napada na novinare značajno doprinosi osećaju nesigurnosti novinara i zaposlenih u medijima. Urednica redakcije *Insajder*, Brankica Stanković koja je otvarala neke od najvažnijih društvenih tema, od 2007. godine je pod stalnom policijskom zaštitom.

Novinar novinske agencije Fonet Davor Pašalić pretučen je 3. jula 2014, a napadači nisu pronađeni. Nikad nije ustanovljeno ni ko je 2007, pokušao ubistvo Dejana Anastasijevića, nekadašnjeg novinara *Vremena* i dopisnika Tanjuga iz Brisela, podmetanjem bombe na prozor njegovog stana. Policija takođe, nije otkrila ko je u julu 2008, prebio novinara Bete Miloša Đorilijevskog tokom protesta Srpske radikalne stranke, organizovanog povodom hapšenja Radovana Karadžića.

Istrage u vezi sa ubistvima novinara

U Srbiji su od 1994, do 2001, ubijena tri novinara, a nalogodavci nisu pronađeni i kažnjeni. U vezi sa ubistvom vlasnika i glavnog urednika *Dnevnog telegrafa* i *Evropljanina*, Slavka Ćuruvije (ubijen 1999), sudski postupak je veoma spor. Nalogodavci ubistva u optužnici se i dalje vode kao NN lica. U druga dva slučaja ubistva novinara *Večernjih novosti* Milana Pantića (ubijen 2001) i novinarku *Duge Dade* Vujasinović (ubijena 1994), sudski postupci još nisu pokrenuti. U rasvetljavanju nerešenih slučajeva ubijenih novinara, neophodno je identifikovati i procesuirati naredbodavce zločina. Dok se ne procesuiraju naredbodavci, ovi slučajevi se ne mogu smatrati okončanim.

Mediji, propaganda i ratna prošlost

Etnički diskurs u medijima je i dalje veoma snažan i marginalizuje manjinsko mišljenje. Odgovornost Srbije u ratovima je relativizovana i marginalizovana. Obeležavanje 20-godišnjice genocida u Srebrenici 2015, pokazalo je snagu manipulativnosti medija. Da bi se situacija promenila neophodan je podsticaj iz međunarodne zajednice, budući da su unutrašnji kapaciteti za suočavanje s prošlošću veoma slabi. U tom smislu neophodno je podržati medije koji rade na dekonstrukciji ratne propagande i nacionalističkih poruka.

U medijskim priložima u vezi sa obeležavanjem događaja iz ratne prošlosti, 2015. godine (dvadesetogodišnjica genocida u Srebrenici – 11. jul, i dvadesetogodišnjica akcije “Oluja” u Hrvatskoj – 5. avgust) prepoznaje se ista propagandna matrica korišćena u državnim i provladinim medijima u Srbiji tokom rata devedesetih. Biro za društvena istraživanja (BIRODI) analizirao je kako srpski mediji pišu o obeležavanju vojne akcije “Oluja”, u periodu 3–6. avgusta 2015. Zaključak je da je tema obrađena dosta zapaljivo i da je uzburkala javnost u Srbiji, a da su događaji koji su se ređali tokom ta 3–4 dana dodatno podstakli negativne strasti.¹⁹⁴ Revanšistički diskurs koji podstiče neprijateljstvo i stanje otvorenog konflikta najviše je zastupljen u tabloidu *Informer*. List je nekoliko dana zaredom zagovarao revanšizam i osvetu, navodeći Šešeljeve reči da će „Republiku Srpsku Krajinu vratiti naši sinovi i unuci“, modnog kreatora Sašu Vidića – da će „biti drugog kruga“, ali i naglašavanjem vojne nadmoći Srbije nad Hrvatskom.¹⁹⁵ Do sličnog zaključka dolazi i novinarka Tamara Skrozza koja je analizirala dnevnu štampu „Sve je bilo kao pre 20 godina: red patetike, red mržnje, pa tako nekoliko puta, i na kraju uvijeno u oblandu dana žalosti i saosećanja sa žrtvama”.¹⁹⁶

194 Dijalog.net.

195 Istraživanje dostupno na <http://www.birodi.rs/analiza-dnevnih-novina-slucaj-oluj/>.

196 Tamara Skrozza: „Dnevna štampa o ‘Oluji’: Huškanje, mržnja i patetika zavijeni u

Protiv lidera opozicije Demokratske stranke i predsednik Vlade Vojvodine Bojana Pajtića, vođena je kampanja medijskog linča zbog toga što letuje u Hrvatskoj. Vrhunac je bila naslovna strana *Informera*, na kojoj, uz slike Bojana Pajtića sa plaže na Brionima, piše: "Lider DS-a 4. i 5. avgusta, na godišnjicu Oluje, uživao na mestu na kome je 1995. godine Tuđman naredio etničko čišćenje". Nadnaslov je: "Uspeli smo da lociramo lidera DS".¹⁹⁷

Pojedini kablovski operateri u Srbiji isključili su kanale hrvatske (HRT1 i HRT2) i sarajevske televizije (OBN) 5. avgusta 2015, tokom obeležavanja 20-godišnjice od akcije "Oluja" u Hrvatskoj, koju Hrvatska i Srbija tumače na različite načine. Reč je o nezakonitom postupanju s obzirom da su pretpaltnici uskraćeni za kanale koje su u paketu ponude ovog operatera platili. Nezavisno društvo novinara Vojvodine i Nezavisno udruženje novinara Srbije zatražili su od uprave kablovskog provajdera SBB, da objasni zašto su ovi kanali isključeni, ali objašnjenje nije dato. Udruženja su ocenila da je cilj isključenja bilo sprečavanje građana da dobiju i procenjuju informacije sa više strana. Udruženja podsećaju da se i ranije dešavalo da kablovski operateri arbitrarno onemogućavaju pristup pojedinim medijskim sadržajima. Novinarska udruženja insistiraju da se ovaj slučaj razjasni do kraja, kako se u budućnosti takve arbitrarne odluke ne bi koristile za cenzurisanje medijskih sadržaja.

Nacionalizam u medijima protivrečan je politici pomirenja u regionu Zapadnog Balkana. U skladu sa proklamovanim opredeljenjem za regionalnu saradnju i pomirenje, Vlada Srbije treba da podstiče debatu o nasleđu oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, pre svega na nacionalnim javnim servisima, uz preporuku/ohrabrenje ostalim nacionalnim emiterima da deo programa posvete ovoj temi. Vlada Srbije bi trebalo da razvije programe koji promovišu ljudska prava, toleranciju i multikulturalizam, kao i poverenje među narodima.

.....
crninu" <http://www.cenzolovka.rs/misljenja/dnevna-stampa-o-oluj-huskanje-mrznja-i-patetika-zavijeni-u-crninu/>.

¹⁹⁷ <http://beta.informer.rs/vesti/politika/26188/EKSKLUZIVNI-PAPARACO-PRONASLI-SMO-PAJTICA-Brcka-se-na-Brionima>.

Spinovanje "državnog udara"

Najbrutalnije kršenje profesionalnih normi predstavlja spinovanje priče o državnom udaru u Srbiji u novembru 2015, uoči odlaska premijera Aleksandra Vučića u Kinu. U jutarnjem programu televizije *Pink*, urednik tabloida *Informer* Dragan J. Vučićević apelovao je na premijera Aleksandra Vučića da ne putuje u planiranu posetu, jer se u Srbiji sprema državni udar! Oba medija, i televizija *Pink* i *Informer* su izrazito provladina glasila, a u spinovanju priče su gotovo nedelju dana učestvovali i pojedini ministri u Vladi Srbije. Afera „državni udar“, nikada nije dobila jasan epilog, niti je Vučićević ili bilo ko drugi objasnio kako je došlo do gromoglasne priče o državnom udaru, odnosno kakva i koja saznanja su imali oni koji su tvrdili da se sprema destabilizacija zemlje i državni udar.

Priča o državnom udaru imala je veliki potencijal za širenje atmosfere straha među građanima i poziva na linč pojedinaca prozvanih na najgledanijoj televiziji da učestvuju u zaveri i spremaju haos u zemlji.

Premijer Vučić negirao je da se sprema državni udar, ali je to učinio tek po povratku iz Kine u emisiji „Upitnik“ na Radioteleviziji Srbije (RTS), držeći čitavih nedelju dana građane u neizvesnosti. U toj emisiji premijer je za urednika *Informera* rekao da je „častan i pristojan čovek i moralan novinar”.¹⁹⁸ „Spin“ o državnom udaru desio se, samo nekoliko dana uoči ministarske konferencije, članica Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS

¹⁹⁸ "Vučićević je (...) izneo neke stvari koje nisu baš potpuno istinite. U ovom slučaju, ja ne mislim da je bilo državnog udara, nije bilo ni snage, ni volje za to". Premijer još kaže da sa Vučićevićem ne deli iste političke stavove jer smatra da je dobro da Srbija bude na evropskom putu, dok je vlasnik i glavni urednik *Informera* za približavanje Rusiji, ali i da nema o njemu šta loše da kaže, jer ga smatra "časnim i pristojnim čovekom i moralnim novinarom"; 30. novembar 2015; <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2122919/vucic-nije-bilo-drzavnog-udara-ali-pokusaja-urusavanja-vlade-jeste.html>.

Emisija u kojoj je Vučićević govorio o državnom udaru, vodila je novinaraka Svetlana Aleksić koja za 34 minuta trajanja, nije postavila gotovo nijedno pitanje. Deo programa u kome je Vučićević govorio nije prekidano reklamama. Istog dana, o istoj temi, pričao je i na gradskoj televiziji *Studio B* gde je najavio „da će haos kulminirati u petak“.

Na Vučićevićevj listi zaverenika našli su se: glavni urednik televizije *N1* i ugledni novinar Jugoslav Ćosić, vlasnik *Kurira* Aleksandar Rodić, potpredsednica Vlade Zorana Mihajlović, biznismen Miroslav Mišković, pukovnik policije Milan Milović, ministarka državne uprave Kori Udovički, potpredsednik SPS Branko Ružić, funkcioner SNS Saša Mirković, te Tihomir Trišić i Dejan Jocić. Osim imenovanih, glavni organizatori predstojećeg državnog udara su: „mafijaška hobotnica“ koju čine „politička, klasična, policijska i medijska mafija“; Policijski sindikat Srbije; „opasna ekipa kriminalaca“ koja trenutno boravi u Beogradu, koja je „spremna na sve“ i koja je ovde bila i neposredno pred ubistvo Zorana Đinđića.

„Stručnjaci i analitičari“, poput urednika *Novog standarda* Željka Cvijanovića, novinara *Politike* Miroslava Lazanskog i novinarku *TV Palma plus* Olivera Miletović objašnjavali su da iza ovog pokušaja destabilizacije države stoje zapadni centri moći, preciznije Sjedinjene Države i Velika Britanija, a sve zbog odbijanja Srbije da uvede sankcije Rusiji. Pozivali su se na sudbine Mihaila Obrenovića, Aleksandra Karađorđevića, Džona Kenedija i Zorana Đinđića, manje-više otvoreno tvrdili da zapadne sile hoće da ubiju Aleksandra Vučića, kao što im je već uspelo u pomenutim slučajevima.¹⁹⁹

Televizija Pink je 29. novembra emitovala vanredni program „Rušenje Vučića – poslednji čin“. Posebna meta *Pinka* i gostiju bili su novinari, označeni kao učesnici i organizatori „državnog udara“. Nekoliko puta je pomenut ugledni novinar Slaviša Lekić. „Argument“ je nađen u intervjuima u kojima je Lekić, između ostalog, za premijera Vučića rekao da je gori od Miloševića, a da je razlika u tome što Vučić „još ne

¹⁹⁹ <https://www.cenzolovka.rs/misljenja/akcija-drzavni-udar-upotreba-drzave-i-medija-u-proizvodnji-straha-u-srbiji/>.

ubija” odnosno “ne ubija, zasad”.²⁰⁰ Lekiću su nakon tih optužbi upućivane pretnje zbog čega je Nezavisno udruženje novinara Srbije tražilo njegovu zaštitu. U to vreme na jednoj tv stanici emitovan je Lekićev serijal o urušavanju medija u Miloševićovo vreme, a u pripremi je još jedan, o stanju u medijima u Srbiji od 2012 do 2014. godine. Lekić smatra da je novi dokumentarac o medijima razlog za optužbe o navodnom učešću u navodnom predstojećem državnom udaru.²⁰¹

Istog dana, vrhunac afere o državnom udaru bila je konferencija za medije ministra policije Nebojše Stefanovića, iza koga je sve vreme stajao kordon naoružanih specijalaca. Za ovo krajnje neuobičajeno prisustvo policije na konferenciji za štampu, što se nije desilo ni tokom vanrednog stanja kada je ubijen premijer Zoran Đinđić, nije bilo nikakvog objašnjenja, a novinari tog dana nisu postavili ministru nijedno pitanje.

Ministar je saopštio da se premijer Vučić dobrovoljno podvrgao poligrafu i negirao je sve tvrdnje koje su iznete u listu *Kurir* u vezi s optužbama da je premijer učestvovao u iznudi i ucenama bivšeg direktora tog lista Aleksandra Kornica.²⁰² Sve vreme u pozadini priče o državnom udaru je i rat tabloida *Infomrera* na jednoj strani i *Kurira* na drugoj.

²⁰⁰ 2013. decembar 2015. <http://www.slobodnaevropa.org/a/slavisla-lekic-vucicevu-medijsku-politiku-vode-informer-i-pink/27402809.html>.

²⁰¹ 2013. decembar 2015. <http://www.slobodnaevropa.org/a/slavisla-lekic-vucicevu-medijsku-politiku-vode-informer-i-pink/27402809.html>.

²⁰² Tabloid *Kurir* je 29. novembra, istog dana kad je *Pink* emitovao celodnevni program o državnom udaru, objavio je naslovnu stranu na kojoj stoji da je Aleksandar Kornic, bivši direktor “*Kurira*”, podneo krivičnu prijavu “zbog iznude i podstrekavanja”, uz naslov: “Vučićević i Vučić su me terali da smestim Rodiću”. Na naslovnoj su još i fotografije Dragana J. Vučićevića, glavnog i odgovornog urednika tabloida “*Informer*”, Andreja Vučića, premijerovog brata, Damira Dragića, direktora “*Informera*”, i Aleksandra Vučića, predsednika Vlade Srbije. Priča sa naslovne strane svodi se na prepričavanje krivične prijave koju je Kornic podneo 22. novembra, a objavljen je i faksimil iste. Iz priložene krivične prijave vidi se da je ona podneta protiv Damira Dragića i Dragana J. Vučićevića. Takođe, vidi se da u njoj Kornic tvrdi da su spornom susretu prisustvovali premijer Aleksandar Vučić i njegov brat Andrej, te da je Andrej vodio glavnu reč, dok se Aleksandar sporadično uključivao u razgovor.

Pretpostavlja se da je *Kurir* ušao u sukob sa Vladom Srbije onog trenutka kad je vlasnik tog lista pokušao da kupi deo kapitala u dnevnom listu *Politika*, a država navodno sprečila. Sve to se dešavalo mesec dana uoči Vučićevićeve priče o državnom udaru.

Druga vest koju je ministar saopštio na konferenciji za novinare bila je da je uhapšen Siniša Milić koji je „zatečen u opservaciji porodičnog doma porodice Vučić“.²⁰³ Već posle 48 sati Milić je pušten na slobodu po odluci Višeg javnog tužilaštva.

NUNS je podnelo prijavu REM protiv *TV Pink* povodom gostovanja Dragana Vučićevića u Jutarnjem programu te televizije. U prijavi se navodi da je televizija *Pink* prekršila odredbe Pravilnika o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga i ugrozila bezbednost novinara i drugih pojedinaca optužujući ih za državni udar.²⁰⁴ Spinovanjem priče o državnom udaru, *Pink* je najozbiljnije zloupotrebio nacionalnu frekvenciju.

Demokratska stranka podnela je krivičnu prijavu protiv premijera Aleksandra Vučića, ministra Nebojše Stefanovića i Zlatibora Lončara zbog zloupotrebe službenog položaja i više drugih krivičnih dela, kao i protiv *TV Pink*. „Pokušaj zavođenja strahovlade, širenjem panike preko izmišljenog državnog udara, nešto je čemu se DS suprotstavlja podnošenjem krivične prijave“, izjavio je Vladimir Todorčić.²⁰⁵ Na obe prijave nije bilo nikakve reakcije.

203 N1, 29. novembar 2015.

204 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=11&dd=23&nav_id=1066272.

205 2. decembar 2015, <http://rs.n1info.com/a114531/Vesti/DS-podnela-krivicne-prijave-protiv-Vucica-Stefanovica-Loncara-i-Pinka.html>.

Zaključci i preporuke

- Neophodno je da Vlada doprinese razvoju i unapređenju kulture slobode izražavanja i reafirmiše javnu debatu o pitanjima važnim za demokratsko društvo. Osim donošenja i poštovanja zakonske regulative koja garantuje medijske slobode, neophodno je da Vlada utiče na stvaranje atmosfere koja promovise i podstiče javnu debatu i slobodu izražavanja.
- Vlada će biti transparentnija ako razvija procese i institucije koje obezbeđuju pravovremenu informaciju od javnog značaja sa stavom koji promovise dijalog zasnovan na dobroj informisanosti. Mediji koji uživaju maksimum uređivačke nezavisnosti od političkih i ekonomskih pritisaka imaju važnu ulogu u obezbeđivanju transparentnosti u javnim poslovima i borbi protiv korupcije.
- Značajno da se uspostavi efektivan mehanizam za dodelu/podelu javnog novca u oblasti javnog informisanja u interesu i za potrebe građana. Neophodno je preciznije difinisati šta je to javni interes u medijima, a to nemoguće ako država ne zna šta joj je pravac. U definisanje javnog interesa treba da budu uključene i organizacije civilnog društva i mediji.
- U vezi sa sprovođenjem zakona, neophodno je na transparentan način što pre okončati izbor članova Saveta REM i završiti proces privatizacije medija.

VII – NEZAVISNE INSTITUCIJE

Pritisci na nezavisne institucije

Zaštitnik građana i poverenik za pristup informacijama i zaštitu podataka o ličnosti su veoma glasni i uticajni branitelji ljudskih prava kojima građani veruju i koji brzo i profesionalno reaguju na ključne događaje u društvu. Nasuprot porastu poverenja građana u ove institucije, jačaju pritisci vlasti na njih, a državni funkcioneri zahteve zaštitnika i poverenika, doživljavaju kao zaveru protiv države. Posebno snažna kampanja vođena je tokom gotovo čitave 2015. godine protiv zaštitnika građana Saše Jankovića koja predstavlja pritisak na njega lično i na instituciju koju vodi. U kampanji je primetna sprega između izvršne vlasti, poslanika Srpske napredne stranke (SNS) i provladinih medija.

Institucije zaštitnika građana i poverenika uspevaju da se odupru tim pritiscima i održe nezavisnost u odnosu na izvršnu vlast. Time su praktično jedini “kontrolori” izvršne vlasti budući da su svi drugi kontrolni mehanizmi pod uticajem vladajuće stranke (SNS) ili veoma slabi, poput sudstva i parlamenta.

Tokom srpskog predsedavanja OEBS nije postignut sporazum između Vlade Srbije i ombudsmana Saše Jankovića da institucija zaštitnika građana rukovodi procesom izveštavanja o ispunjavanju obaveza OEBS u oblasti ljudskih prava. Iako institucija ombudsmana, poseduje najveće kapacitete za taj proces, Vlada Srbije se opredelila za Institut društvenih nauka. Vlada nije komentarisala (iako se na to usmeno obavezala) ni deo izveštaja organizacija civilnog društva o samoproce- ni predsedavnja, u kome su detaljno opisani napadi na ombudsmana. (Izveštaj o braniteljima ljudskih prava, na insistiranje koalicije OCD unet je kao aneks Izveštaja o samoevaluaciji, sačinjenog iz tri dela. Čine ga odvojeni izveštaji nezavisnih institucija i organizacija civilnog društva i komentari vlade Srbije Vlade na ta dva izveštaja).²⁰⁶

²⁰⁶ Izveštaj: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Izvestaj%20OEBS.pdf>.

Predstavnici nezavisnih institucija²⁰⁷ podneli su inicijativu predsedniku Tomislavu Nikoliću za vraćanje Zakona o načinu određivanja maksimalnog broja zaposlenih u javnom sektoru na ponovno odlučivanje. Potpisnici inicijative, ističu da zakon narušava Ustavom i zakonima utvrđenu nezavisnost određenih državnih organa, neophodnu za ostvarivanje vitalnih prava građana i njihovih interesa.²⁰⁸

U ovom izveštaju osvrnuli smo se i na rad poverenice za ravnopravnost i Agencije za borbu protiv korupcije, dok se o Regulatornom telu za elektronske medije (REM) govori u delu o medijima.

²⁰⁷ Zaštitnik građana, poverenik za informacije od javnog značaja, Agencija za borbu protiv korupcije i poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

²⁰⁸ N1, 3. avgust 2015.

Napadi na zaštitnika građana

Kampanja protiv zaštitnika građana Saše Jankovića²⁰⁹ u kojoj su učestvovali mediji, parlament i Vlada Srbije, ukazuju na pokušaj vlasti da onemogući nezavisne institucije da otvore neka važna pitanja, pre svega kontrolu bezbednosnih službi. Svaki pokušaj da se bezbednosne strukture stave pod civilnu kontrolu, na čemu zaštitnik građana Saša Janković i poverenik za informacije Rodoljub Šabić najviše insistiraju, završi se optužbama da se „narušava ugled vojske i bezbednost zemlje“. Kampanja protiv ombudsmana vođena je mesecima u nekoliko navrata, a niko od visokih državnih funkcionera ili poslanika vladajuće većine u Skupštini Srbije nije stao u odbranu institucije zaštitnika građana i Saše Jankovića.

Permanentne kampanje protiv Jankovića počela je još 2014. godine kad je tražio da se ispita nekoliko konkretnih slučajeva u vezi sa radom službi bezbednosti.²¹⁰ U januaru 2015, Janković je zahtevao da se istraži incident do koga je došlo u septembru 2014, tokom održavanja Parade ponosa kad su pripadnici specijalne policijske jedinice – Žandarmerije primenili silu protiv civila (braće premijera i gradonačelnika Beograda – Andreja Vučića i Predraga Malog). U incidentu su učestvovali i pripadnici Vojske Srbije, odnosno vojne policije i specijalne jedinice „Kobre“.

209 Skupština Srbije izabrala je Sašu Jankovića za zaštitnika građana u dva mandata: 2007, i 2012. godine. Pre stupanja na dužnost prošao je najstrože bezbednosne provere koje važe za osobe koje mogu da imaju uvid u najpoverljivije državne tajne.

210 Tokom 2014, instituciji zaštitnika obratilo se više aktivnih i bivših pripadnika Vojnobezbednosne agencije (VBA), ukazujući na ozbiljne nezakonitosti i nepravilnosti u radu Agencije na štetu političkih, sindikalnih i drugih prava građana i samih pripadnika Agencije. Zaštitnik je planirao da tokom 2014. sprovede prvu sveobuhvatnu kontrolu zakonitosti i pravilnosti rada VBA, tokom koje je trebalo, bez prethodne najave da budu ispitani i pomenuti navodi.

Jankoviću su počele da pristižu pretnje o čemu je obavestio i predsednika Srbije Tomislava Nikolića.²¹¹

U aprilu 2015, plasirana je afera u provladinim medijima (*Informer i TV Pink*) da se student P.G. ubio 1993. godine hicem iz pištolja u vlasništvu Saše Jankovića. Mediji su aludirali na Jankovićevu odgovornost, zahtevajući ponavljanje istrage. Takve nagoveštaje davao je i ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović, koji je na kraju morao da prizna da se nova istraga ne može sprovesti.

Funkcioneri SNS optuživali su Jankovića da je „politikant“, „izdajnik“, „zlonameran“, da ugrožava nacionalne interese i da se ponaša kao opozicija.²¹² Optužbe SNS, po kojima, zaštitnik građana Saša Janković ugrožava bezbednost zemlje, izrečene su i u Skupštini Srbije. Poslanik Srpske napredne stranke Vladimir Đukanović, ocenio je godišnji izveštaj zaštitnika građana (za 2014) kao politički pamflet. Poslanici SNS ignorisali su činjenice iznete u tom izveštaju, što ukazuje na ozbiljno nepoštovanje institucije zaštitnika građana. Rasprava o Izveštaju se svela na grube lične diskvalifikacije ombudsmana i optužbe da podriva sistem bezbednosti.²¹³ Iako je premijer Vučić sprečio da se održe mitinzi za smenu Jankovića koje je njegova stranka zahtevala, ni u toj prilici nije zaštitio integritet nezavisne institucije i zaštitnika građana.

Predsednik skupštinskog odbora za kontrolu službi bezbednosti Momir Stojanović tražio je da se preispita zakon o zaštitniku građana i da mu se ograniči pristup informacijama od javnog značaja kako bi se zaštitili nacionalni i državni interesi.²¹⁴

U urušavanju ugleda ombudsmana imaju ulogu i akademske institucije. Tako je dekan pravnog fakulteta otkazao tribinu na kojoj je

211 *Blic online*, 21. januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/528162/Jankovic-Pretemi-ne-osecam-se-bezbedno>.

212 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/552388/EVROPSKA-KOMISIJA-ZESTOKO-Sramota-jesta-rade-zastitniku-gradjana>.

213 *Blic online*, 21. januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/528162/Jankovic-Pretemi-ne-osecam-se-bezbedno>.

214 *Tv N1*, 15. maj 2015.

trebalo da učestvuju zaštitnik građana Saša Janković, direktorka Beogradskog centra za bezbednost Sonja Stojanović i vanredni profesor Pravnog fakulteta Tanasije Marinković²¹⁵.

Zvaničnici EU pratili su sve u vezi sa Sašom Jankovićem, svesni nartaja i pritisaka na njega. Povodom napada na zaštitnika građana, tokom posete Beogradu, reagovao je i zamenik pomoćnika američkog državnog sekretara Tomas Melia. Izjavio je da Srbija zaslužuje priznanje što ima nezavisne kontrolne institucije, kao što je zaštitnik građana. Prema rečima Melie, zaštitnik građana Saša Janković je izgradio reputaciju kvalifikovanog profesionalca sa dobrom ekipom saradnika. Reputacija je dodatno naglašena činjenicom da ga je parlament reizabrao.²¹⁶ Misija OEBS u Beogradu je izrazila zabrinutost zbog kampanje koja se vodi protiv institucije zaštitnika građana. Zamenik šefa misije Majkl Ujehara podsetio je da su nezavisne institucije, odgovorni mediji, transparentna vlast, kao i odgovorna policijska služba fundamentalni elementi za funkcionisanje svakog demokratskog sistema.²¹⁷ O ugledu zaštitnika građana govore i nagrade koje je dobio. Na primer, krajem 2015 godine, nedeljnik *Vreme* mu je dodelio titulu „ličnost godine“.

Janković je reagovao u nizu slučajeva kršenja ljudskih prava i pokretao niz pitanja kao što su: masovna otpuštanja u MUP; nezakonita upotreba sile u radu Komunalne policije; štrajk poljoprivrednika u decembru 2015; Predlog zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u javnom sektoru; Nacrt zakona o okupljanju građanja; Nacrt zakona o zaštiti podataka o ličnosti; propusti u radu ministra odbrane Bratislava Gašića; izveštaj o kontroli MUP, MO i VBA; unapređenje položaja manjina i ugroženih društvenih grupa...

215 *Blic*, 26. februar 2015.

216 *N1*, 4. februar 2015, <http://rs.n1info.com/a32621/Vesti/Melia-Srbija-srecna-sto-ima-BIRN-FHP-i-Sasu-Jankovica.html>.

217 *Danas*, 22. april 2015.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

Broj žalbi koje stižu na adresu poverenika za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, tokom 2015. godini uvećao se u odnosu na prethodnu godinu, što svedoči o rastu poverenja građana u tu instituciju, ali je istovremeno i potvrda velikog broja problema u ostvarivanju osnovnih prava.²¹⁸

Aktivnosti poverenika Rodoljuba Šabića pokazuju da bi bez jake uloge te institucije, građani teško ostvarivali svoje pravo na informaciju u državnoj administraciji i javnim preduzećima. Većina žalbi koje stižu u kancelariju poverenika (90 odsto) odnosi se na ignoranciju i ćutanje koje državni funkcioneri i činovnici pokazuju kada im stižu pitanja građana i novinara. U većini slučajeva (najmanje dve trećine), institucije reaguju na postavljena pitanja, tek kad poverenik uputi zahtev nadležnoj instituciji na osnovu žalbe građana.²¹⁹

U kršenju Zakona o dostupnosti informacija od javnog značaja i drugih propisa o zaštiti ličnih i poverljivih podataka posebno se ističu javna preduzeća koja izvrđavaju propise tako što umesto "odgovora na pitanje" biraju novčanu kaznu. Ovo je poseban oblik opstrukcije rada kancelarije poverenika. Šabić ističe da „država i ministarstva stimulišu takvo ponašanje“.²²⁰ Među javnim preduzećima koja najčešće ne poštu-

218 <http://www.poverenik.org.rs/ysaopstenja-i-aktuelnosti/2329-godisnji-izvestaj-poverenika-za-2015-godinu.html>.

219 <http://www.meravlade.rs/drzava-suspenduje-pravo-javnosti-da-zna/>, 27. avgust 2015.

220 "Šabić: Javna preduzeća ne daju podatke, vlast ne reaguje", *N1*, 9. decembar 2015. <http://rs.n1info.com/a116342/Vesti/Rodoljub-Sabic-Javna-preduzeća-ne-daju-podatke-vlast-ne-reaguje.html>; „Šabić: Platili su nam 4,5 mil. RSD kazne“, *B92*, 3. januar 2016. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=01&dd=03&nav_id=1081397.

ju rešenja poverenika su „Telekom Srbija“, „Srbijagas“, „Železnice Srbije“, „DIPOS“ i „Magnohrom“.²²¹

Šabić je u januaru 2016, prozvao pojedina javna tužilaštva, jer bez odluke suda zahtevaju od operatera fiksne i mobilne telefonije i interneta da izdaju listinge komunikacija pojedinih osoba, ili da dostave druge podatke o komunikaciji;²²² istog meseca, upozorio je pravna lica i preduzetnike koji se bave poslovima privatnog obezbeđenja da je zadržavanje ličnih karata lica koja ulaze u objekte nedozvoljeno;²²³ u oktobru je osudio neodgovorni odnos javnih komunalnih preduzeća prema ličnim podacima građana.²²⁴

Poverenik je pozvao Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave da pokrene prekršajne postupke protiv gradskih opština koje ne ispunjavaju zakonsku obavezu redovnog ažuriranja informatora o radu organa lokalne samouprave u Beogradu;²²⁵ dva puta je izrekao kaznu Ministarstvu privrede koje je odbilo da izvrši njegovo rešenje i omogućiti organizaciji Transparentnost Srbija i javnosti uvid u Ugovor o pružanju usluga upravljanja i savetovanja, koga je država 21. marta

221 „Prekršajne prijave zbog nedostavljanja informacija od javnog značaja“, *Blic*, 13. oktobar 2015. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/prekršajne-prijave-zbog-nedostavljanja-informacija-od-javnog-znacaja/qkc343g>; „Šabić kažnjava DIPOS“ *N1*, 11. avgust 2015. <http://rs.n1info.com/a83909/Vesti/Sabic-kaznjava-DIPOS.html>; „Šabić primio radnike „Magnohroma“ *Novi magazin*, 29. jul 2015. <http://www.novimagazin.rs/vesti/sabic-primio-radnike-magnohroma>.

222 „Tužilaštva nezakonito traže podatke od operatora telefonije“ *Beta*, 21. januar 2016. <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/23338-sabic-tuzilastva-bez-odluke-suda-traze-podatke-od-operatora-telefonije>.

223 „Šabić: Obezbeđenje i dalje nezakonito zadržava lične karte“ *N1*, 6. januar 2016. <http://rs.n1info.com/a123907/Vesti/Sabic-Obezbedjenje-i-dalje-nezakonito-zadrzava-licne-karte.html>.

224 „Šabić: Skandal u Infostanu, potvrda neodgovornog odnosa prema podacima građana“ *Večernje novosti*, 4. oktobar 2015, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:570229-Sabic-Skandal-u-Infostanu-potvrda-neodgovornog-odnosa-prema-podacima-gradjana>.

225 „Gradske opštine ne poštuju ni naloge poverenika“ *Beta*, 16. jun 2015. <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/6006-poverenik-beograd-i-gradske-opstine-ne-postuju-obavezu-azuriranja-informatora-o-radu>.

potpisala sa „Železarem Smederevo“, HPK Menadžmentom i holandskim HPK Inžinjerinom;²²⁶ zatražio je od BIA da dostavi Inicijativi mladih za ljudska prava podatke o broju prisluškivanih osoba tokom 2014. godine.²²⁷

Šabić je podneo i niz zahteva za pokretanje prekršajnih postupaka protiv ministara i državnih funkcionera. Među njima je i ministar zdravlja Zlatibor Lončar zbog otkrivanja podataka iz zdravstvenog kartona bivšeg vlasnika tabloida *Kurir* u emisiji *TV Pink*.²²⁸ Pokrenuo je postupak nadzora nad sprovođenjem i izvršavanjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti (zbog masovnih otpuštanja u Ministarstvu unutrašnjih poslova).²²⁹

Pravosudni organi ignorišu krivične prijave koje podnosi povernik. Prema njegovoj oceni, iz maja 2015, od nekoliko desetina krivičnih prijava koje je podneo nijedna nije odbačena, ali nijedna nije ni procesuirana.²³⁰ Šabić je u novembru upozorio da je Nacrt zakona o zaštiti podataka „značajno ispod potrebnog i očekivanog nivoa“, jer ignoriše većinu problema koji su uočeni u dosadašnjoj praksi.

226 „Šabić drugi put kažnjava Ministarstvo“, *B92*, 27. avgust 2015. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=08&dd=27&nav_id=1031795; „Šabić: Ministarstvo krši zakon jer krije ugovor o Železari“, *N1*, 14. septembar 2015. <http://rs.n1info.com/a92388/Vesti/Sabic-Ministarstvo-krsi-zakon-jer-krije-ugovor-o-Zelezari.html>.

227 „Šabić traži od BIA da dostavi Inicijativi mladih podatke o prisluškivanju“, *Blic*, 5. maj 2015. <http://www.blic.rs/vesti/politika/sabic-trazi-od-bia-da-dostavi-inicijativi-mladih-podatke-o-prisluškivanju/jqe0tg0>.

228 „Šabić podneo prijave protiv Lončara i Đukić Dejanović“, *Danas*, 24. decembar 2015. http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=313366&title=%C5%A0abi%C4%87%20podneo%20prijave%20protiv%20Lon%C4%8Dara%20i%20%C4%90uki%C4%87%20Dejanovi%C4%87.

229 „ŠABIĆ U AKCIJI: Pokrenuo postupak zbog spiskova viška radnika u MUP“, *Kurir*, 7. decembar 2015. <http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/sabic-u-akciji-pokrenuo-postupak-zbog-spiskova-viska-radnika-u-mup-clanak-2049235>.

230 <http://rs.n1info.com/a60351/Vesti/Sabic-Stanje-u-zastiti-podataka-o-licnosti-zabrinjavaju.html>.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

Za poverenicu za ravnopravnost izabrana je Brankica Janković pošto je istekao mandat Neveni Petrušić (maj 2015). Njen izbor bio je praćen i izvesnim kontraverzama: protiv su bili predstavnici opozicije (Demokratska stranka), ocenjujući da ne ispunjava zakonom propisane uslove za tu poziciju.²³¹ Predstavnici nezavisnog civilnog društva nisu konsultovani tokom predlaganja kandidata za poverenicu. Janković je prethodno bila državni sekretar u Ministarstvu rada.

Tokom 2015, poverenica je reagovala na niz uvredljivih izjava državnih službenika i zvaničnika, koje vređaju ranjive društvene grupe, kao što su izjave ministra odbrane Bratislava Gašića (kojom vređa žene i novinare),²³² narodnog poslanika Aleksandra Martinovića (kojom diskriminiše LGBT osobe),²³³ predsednika opštine Kanjiža Mihalja Bimbo (koji vređa migrante).²³⁴ Ukazivala je i na ravnodušnost državnih institucija prema ranjivim grupama, neadekvatan pravni okvir za njihovu zaštitu kao i visoki stepen netolerantnosti i mržnje prema različitim manjinama u društvu. Konstatovala je da je Srbija daleko od tolerantnog društva i da ne postoji celovit sistem praćenja sankcionisanja slučajeva diskriminacije.²³⁵

231 <http://www.blic.rs/vesti/politika/ds-povuci-predlog-za-izbor-brankice-jankovic-za-poverenicu/eg90ds3>.

232 "Poverenica: Gašićeva izjava nepristojna i uvredljiva za sve žene", *Radio slobodna Evropa*, 7. decembar 2015, <http://www.slobodnaevropa.org/archive/news/20151207/500/500.html?id=27411564>.

233 „Uvrede Aleksandra Martinovića zaštićene imunitetom“, *Danas*, 22. septembar 2015. http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=308308&title=Uvrede%20Aleksandra%20Martinovi%20C4%87a%20za%20C5%A1i%20C4%87ene%20imunitetom.

234 „Poverenica: Bimbo vređao migrante“, *RTV*, 23. decembar 2015. http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/poverenica-bimbo-vredjao-migrante_672835.html.

235 "Poverenica: Mnogo ima povodljivih" *B92*, 24. jun 2015, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=24&nav_category=12&nav_id=1008065.

Agencija za borbu protiv korupcije

Bitka za veća ovlašćenja Agencije za borbu protiv korupcije koja bi omogućila lakše dolaženje do dokaza i veću efikasnost postupaka protiv nosilaca javnih funkcija, obeležila je i prethodnu 2015. godinu. Mediji su čak ukazivali na toukazivali da je Ministarstvo pravde tokom pokušavalo da ograniči ovlašćenja Agencije.²³⁶ Postupci protiv funkcionera i direktora javnih preduzeća iziskuju dosta vremena, jer Agencija nema ovlašćenja da dokaze protiv funkcionera prikuplja onom brzinom kojom bi želela. Agencija nema ni dovoljno kapaciteta, kako bi mogla da kontroliše svih 28.000 aktivnih funkcionera u Srbiji.²³⁷

Agencija je sprovedla nekoliko postupka protiv visokih funkcionera (na primer, ministar Bratislav Gašić, direktor "Srbijagasa" Dušan Bajatović, gradonačelnik Beograda Siniša Mali). Funkcioneri protiv kojih Agencija pokreće postupke, međutim, uglavnom ignorišu odluke da napuste poziciju zbog sukoba interesa. Naime, tokom godinu dana pokrenuto je 128 postupaka, u 40 slučajeva javno je objavljena preporuka za razrešenje s javne funkcije, pokrenuto je 14 inicijativa za smenu, a samo sedmoro „prozvanih“ funkcionera je zaista i smenjeno.²³⁸

Nepriimeren je način na koji pojedini funkcioneri komentarišu postupke i odluke Agencije u cilju diskreditacije ove institucije (na primer, reakcija predsednika Odbora za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Marjana Rističevića povodom mišljenja Agencije o proceni rizika

236 "Ministarstvo pravde opstruiše Agenciju za borbu protiv korupcije?", *Danas*, 6. jul 2015, http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=304379&title=%20Ministarstvo%20pravde%20opstrui%20C5%A1e%20Agenciju%20za%20borbu%20protiv%20korupcije? <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7644-ko-se-zalaze-za-manju-nezavisnost-agencije-za-borbu-protiv-korupcije>.

237 <http://beta.rs/vesti/drustvo-vesti-srbija/14353-agencija-za-borbu-protiv-korupcije-trazi-veca-ovlascenja>.

238 <http://m.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:552589-Samo-Kuzmanovic-podneo-ostavku>.

korupcije u predloženim izmenama i dopunama Zakona o poljoprivrednom zemljištu).²³⁹

Preporuke

- Država treba da jača ulogu nezavisnih institucija za ljudska prava i njihov mandat u skladu sa međunarodnim principima i da štiti osoblje nezavisnih institucija od neopravdanog pritiska i maltretiranja.
- Izvršna i zakonodavna vlast moraju podržati nezavisne institucije tako što će prihvatiti i sprovesti sistemske preporuke. Neispunjavanje preporuka može biti ozbiljna prepreka u pristupnim pregovorima sa EU.
- Države su obavezne da u skladu sa međunarodnim principima obezbede uslove i podstaknu javnu debatu o izveštajima o ljudskim pravima. Kvalifikovanje izveštaja nezavisnih institucija kao političkog pamfleta i slično, u funkciji je diskreditacije i relativizacije izveštaja kao i gušenja diskusije o problemima u državi.
- Neophodno je uspostaviti jasne i transparentne procedure da bi se izbeglo preterano označavanje dokumenata kao tajnih.

VIII – VERSKE ZAJEDNICE

²³⁹ "Agencija za borbu protiv korupcije: Rističević pokušao da nas diskredituje", *Blic*, 7. decembar 2015, <http://www.blic.rs/vesti/politika/agencija-za-borbu-protiv-korupcije-risticevic-pokusao-da-nas-diskredituje/wdfsbqk>.

Odgovornost srpske pravoslavne crkve sve veća

Prema rečima direktora Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, Milete Radojevića, za crkve i verske zajednice 2015. godine je iz budžeta izdvojeno oko 1,023 milijarde dinara, nešto više nego prethodne godine, najavljujući da će već sledeće godine taj iznos biti za 30 odsto manji, kao i da će se umanjivati svake naredne godine. Objasnjavajući da su ovogodišnja sredstva uvećana zbog izmerenja dugova prema sveštenstvu i verskim službenicima, naglasio je da najavljena kontinuirana umanjenja sredstava neće ugroziti isplatu penzijsko-invalidskog i zdravstvenog osiguranja „sve dok za to postoji zakonski okvir i bude politika države.“

Verske zajednice u Srbiji od odobrenog budžetskog iznosa dobijaju sredstva srazmerno broju vernika koji joj pripadaju prema popisu stanovništva: Srpska pravoslavna crkva ima 84,7% pripadnika, Rimokatolička crkva oko 5%, a Islamska zajednica nešto više od 3%. Prema rečima direktora Uprave, „ponašamo se prema zvaničnim podacima i zahtevima verskih zajednica tako da sa te strane nemamo pritužbe o principu raspodele.“ Zakonitost korišćenja sredstava kontroliše Državna revizorska institucija i poreske obaveze crkava i verskih zajednica nisu u domenu rada vladine Uprave. Principijelan stav države jeste da verske zajednice ne plaćaju porez sve dok im ne bude vraćena imovina oduzeta u posleratnom periodu.²⁴⁰

Pojedine verske zajednice, poput Islamske zajednice, potpuno su isključene iz procesa restitucije i nije im vraćano ništa od oduzete imovine. Međutim, postoje određene privilegije u kojima su većina

²⁴⁰ „Radojević dao izjavu za novinsku agenciju Tanjug“, Uprava za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, 2. mart 2015. godine, <http://www.ver.gov.rs/cir/Newsview.asp?ID=362>.

tradicionalnih verskih zajednica ravnopravnije no u promenutom slučaju. Naime, po odluci Ministarstva spoljnih poslova poglavari verskih zajednica u Srbiji moći će da putuju po povlašćenom tretmanu jer će imati diplomatske pasoše, a na osnovu toga što ministar spoljnih poslova ima diskreciono pravo da odobri izdavanje isprave vanredno.

Prema pisanju medija, diplomatski pasoš je već dodeljen patrijarhu Irineju, episkopu slavonskom Jovanu Ćulibrku, muftiji Mevludu Dudiću, predsedniku Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, a u proceduri je izdavanje diplomatskog pasoša reis-ul-ulemi Islamske zajednice Srbije Ademu Zilkiću i drugim vladikama, biskupima i muftijama.

Dok je u Patrijaršiji nezvanično rečeno da je to u sklopu dobre saradnje sa državom, očigledno je da postoji nepisano pravilo da vladike koje nisu državljani drugih država, a službuju u inostranstvu, zbog lakšeg kretanja i obavljanja crkvenih poslova, ulaze u krug vlasnika diplomatskih isprava. Reis-ul-ulema Adem Zilkić izjavio je da očekuje da se uskoro u Ministarstvu spoljnih poslova završi procedura oko izdavanja diplomatskog pasoša: „Na ovoj putnoj ispravi nisam insistirao, iako često putujem i pasoš menjam na dve godine, jer ga brzo popunim pečatima. Koliko znam, diplomatska isprava ne donosi nikakve specijalne pogodnosti, eventualno brži prelazak granice.“

Po zakonu, pravo na diplomatske pasoše imaju predsednik Srbije, članovi Vlade, predstavnici najviših sudskih instanci, načelnik Generalštaba, guverner Narodne banke Srbije. Ovaj dokument dodeljuje se i ambasadorima dobre volje; svi bivši predsednici države, vlade i parlamenta mogu da ih zadrže nakon isteka funkcije, ali u Ministarstvu spoljnih poslova pojašnjavaju da ministar ima diskreciono pravo da odobri izdavanje isprave „vanredno“ zaslužnim građanima, sportistima, kulturnim radnicima i svima za koje proceni da će poboljšati ugled zemlje.

U zvaničnom saopštenju, udruženje građana Ateisti Srbije oštro je kritikovalo ministra spoljnih poslova Ivicu Dačića zbog toga što je „nepoznatom broju“ čelnika verskih zajednica u Srbiji dodelio diplomatske pasoše. Ističući da nije jasno „koji to objektivni razlog može

postojati da se ovi ljudi nagrađuju diplomatskim putnim ispravama“, upitali su ministra zašto takve pasoše nije dodelio onima koji svojim znanjem, veštinom i dobrotom podižu ugled Srbije, poput dece koja pobeđuju na naučnim olimpijadama, ili mladih naučnika i umetnika. U saopštenju se ocenjuje da je država na taj način još jednom pokazala „podaništvo“ prema crkvama, a naročito prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi.²⁴¹

241 „Patrijarh Irinej i verske vođe dobijaju diplomatske pasoše“, Naslovi.net, 14. decembar 2015. godine, <http://www.naslovi.net/2015-12-14/alo/patrijarh-irinej-i-verske-vodje-dobijaju-diplomatski-pasos/17701333>; „Ateisti se pobunili: Umesto talentovanoj deci i naučnicima, dajete diplomatske pasoše sveštenicima“, Kurir, 14. decembar 2015. godine, <http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/ateisti-se-pobunili-umesto-talentovanoj-deci-i-naucnicima-dajete-diplomatske-pasose-svestenicima-clanak-2058699>.

Većinska crkva u Srbiji

Najviši predstavnici države i većinske crkve u Srbiji intenzivno su radili na produbljivanju saradnje i poverenja između ovih institucija. Već u prvim danima analizirane godine, patrijarh srpski Irinej izjavio je da mora da „veruje da će uspeti (Aleksandar Vučić) da podigne Srbiju iz ovog pepela“. Dalje je istakao sledeće: „Mislim da se trudi. Ima nekih naznaka da će biti i rezultata.“²⁴²

U svom obraćanju, tokom prijema za članove Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve, ministar pravde Nikola Selaković, sa saradnicima iz Uprave sa saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, pozeleo je uspešan rad Sabora i očuvanje jedinstva Srpske pravoslavne crkve koja je izuzetno značajan činilac u očuvanju duhovnog bića srpskog naroda. Naglašavajući da država Srbija podržava i da će nastaviti da podržava Srpsku pravoslavnu crkvu i njeno jedinstvo, ministar je takođe istakao da je to ne samo volja nego i obaveza države još od Svetog Save i Svetog Simeona i da onaj koji se nije držao te obaveze uglavnom nije dobro prolazio. Izraživši želju da Srpska pravoslavna crkva u budućnosti bude samo jača, „jer kad bude jača Srpska pravoslavna crkva biće jača i srpska država“. Ukazujući na ulogu Srpske pravoslavne crkve u očuvanju nacionalnog identiteta srpskog naroda u regionu i širom sveta, ministar je „još jednom podvukao da srpska država samo sa Srpskom pravoslavnom crkvom ima svoje ime, svoj identitet, svoje korene i svoju budućnost.“

Patrijarh srpski Irinej zahvalio se na angažovanju države u rešavanju problema vraćanja oduzete imovine, zatim na pomoći države u vidu plaćanja penzijskog i zdravstvenog osiguranja za sveštenike i verske službenike, kao i na pomoći putem budžetskih programa za

242 „Patrijarh: Verujem da će Vučić podići Srbiju iz pepela“, Blic, 8. januar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-verujem-da-ce-vucic-podici-srbiju-iz-pepela/fhke5t2>.

izgradnju hramova. Patrijarh je istakao da „država i Crkva, kao dve glave orla na našem grbu, treba da ujedine napore da kao narod sačuvamo dušu i duhovni identitet.“²⁴³

SPC i Kosovo

Srž i okosnicu duše i duhovnog identiteta čini Kosovo, te se saradnja države i većinske crkve, tradicionalno, prvenstveno zasnivala na toj temi. Tokom tehničkih razgovora o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine u Briselu, direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju u Vladi Srbije Marko Đurić zatražio je da se pitanje položaja Srpske pravoslavne crkve uvrsti u dijalog na visokom političkom nivou. On smatra da se Crkvi već godinama umanjuju prava, značaj i uloga, te je kritikovao nastojanje Kosova da se učlani u UNESCO, jer su to oni koji su rušili i palili crkve.²⁴⁴

Nakon odsudne diplomatske bitke za opstrukciju članstva Kosova u prestižnoj međunarodnoj organizaciji, u intervju za mitrovačko Jedinstvo, patrijarh je izjavio da najveće zasluge za neulazak Kosova u UNESCO pripadaju vrhu srpske države, koja se sdušno založila da šefovima mnogih država objasni istorijsku istinu i značaj svetinja za srpski narod i srpsku kulturu. Patrijarh je izjavio da prognani Srbi sa Kosova ne smeju izgubiti nadu na povratak svojim domovima, iako spaljenim, svojim svetinjama i grobljima svojih predaka. Poruka onima koji su izbegli i koji su prognani, je da se vrate, obnove svoje spaljene domove i povrate svoju uzurpiranu imovinu. Posebna poruka sadašnjim i budućim žiteljima Kosova i Metohije je da budu jedinstveni u

243 Prijem je upriličen 27. maja 2015. godine. „Selaković sa saradnicima priredio prijem za članove Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve“, Uprava za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, 28. maj 2015. godine, <http://www.ver.gov.rs/cir/Newsview.asp?ID=394>.

244 „Đurić: Došlo je vreme da u Briselu branimo položaj SPC“, N1, 29. septembar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a96404/Vesti/Djuric-Doslo-je-vreme-da-u-Briselu-branimo-polozaj-SPC.html>.

svim pitanjima od nacionalnih interesa i opstanka na kosovsko-metohijskim prostorima," rekao je patrijarh.²⁴⁵

Pojedini najviši zvaničnici Srpske pravoslavne crkve nezvanično su reagovali na izjavu profesora istorije i potpredsednika Socijalističke partije Srbije Predraga Markovića, koji je izjavio da se Srpska pravoslavna crkva nije dovoljno angažovala protiv ulaska Kosova u UNESCO, ističući da je patrijarh Irinej još sredinom septembra poslao pismo na preko 200 adresa institucija i pojedinaca u svetu.²⁴⁶

Najviši predstavnici države su se redovno sastajali sa najvišim predstavnicima vaćinske crkve u Srbiji i saradnja na odbrani srpskih interesa u južnoj srpskoj pokrajini je bila toliko intenzivna da se nastavila i posle diplomatskog trijumfa. Potpredsednik Vlade Srbije i ministar spoljnih poslova Ivica Dačić ocenio je nepotrebnim poziv koji je predsednik Srbije Tomislav Nikolić uputio da se o sadržini poglavlja 35 o Kosovu pita šta misli Srpska pravoslavna crkva. Napominjući da se premijer Srbije Aleksandar Vučić već sastajao sa predstavnicima Srpske pravoslavne crkve i svim društvenim faktorima, ovu inicijativu je ocenio suvišnom.²⁴⁷

Činjenica je da se, između ostalih susreta, polovinom oktobra, premijer Srbije Aleksandar Vučić, zajedno sa ministrima, sastao u Vladi sa patrijarhom Irinejem, mitropolitom zagrebačko-ljubljanskim Porfirijem, episkopom raško-prizrenskim i kosovsko-metohijskim Teodosijem i episkopom šumadijskim Jovanom.²⁴⁸ Dan nakon sastan-

245 „Patrijarh srpski Irinej pozvao Srbe da ostanu na KiM“, Blic, 25. decembar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-srpski-irinej-pozvao-srbe-da-ostanu-na-kim/j24tt6e>.

246 „Vladike SPC: Borili smo se protiv Prištine oko Uneska, Marković nije dobro obavesten.“, Blic, 27. oktobar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/vladike-spc-borili-smo-se-protiv-pristine-oko-uneska-markovic-nije-dobro-obavesten/tpy1vgf>.

247 „Dačić: Nepotreban Nikolićev poziv da se crkva izjasni o EU“, N1, 21. decembar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a119982/Vesti/Dacic-Nepotreban-Nikolicev-poziv-da-se-crkva-izjasni-o-EU.html>.

248 „Vučić i Irinej o Briselu i ravnoteži između političkih i ekonomskih interesa Srbije“,

ka u Vladi, patrijarh Irinej je ocenio da je sastanak bio konstruktivan i da je glavna tema bila Kosovo i pregovori sa Evropskom unijom. “Stav crkve je da nema priznavanja Kosova ni pod kakvim uslovima. To je i stav države. U ovom stavu (...) nalazi se i odgovor na sva moguća pitanja o Evropskoj uniji i pregovorima.” Patrijarh Irinej je tom prilikom ponovio dobro poznat stav: “Srbija jeste deo Evrope i naš put jeste u Evropsku uniju, ali taj put ne može biti praćen ucenama. Dakle, da Evropska unija, ali ne po cenu Kosova.”²⁴⁹

Patrijarh Irinej je, tokom cele godine, u nekoliko navrata, javno pozivao sve bivše stanovnike Kosova i Metohije da se vrate svojim domovima, svojim hramovima, grobljima u toj pokrajini, kao što je, na primer, apelovao povodom obeležavanja ktitorske slave Svetog Stefana Dečanskog u manastiru Visoki Dečani.²⁵⁰ Sa druge strane, Patriotski blok na Kosovu i Metohiji, koji čine Demokratska stranka Srbije, Dveri, pokret građana Stara Srbija i Društvo srpsko-slovenske solidarnosti “Grigorije Stepanovič Ščerbin”, ponovo je pozvao patrijarha Irineja da se trajno preseli u Pečku patrijaršiju, čime bi “jasno pokazao celom svetu da je srpska kulturna baština isključivo svojina srpske crkve i srpske države.” U njihovom saopštenju se naglašava da je srpska crkva poslednjih godina pravila greške koje Albanci danas koriste kao argument za otimanje srpske teritorije. Istaknute su dve: 1) Srpska pravoslavna crkva je dozvolila i prihvatila da porušene srpske svetinje obnavljaju oni kojim su ih rušili; 2) pozivanje Srba sa Kosova i Metohije da izađu na lokalne i parlamentarne izbore koje je organizovala Priština čime je legalizovana “secesionistička tvorevina.”²⁵¹

.....
Blic, 15. oktobar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-i-irinej-o-briselu-i-ravnotezi-između-politickih-i-ekonomskih-interesa-srbije/9msp8le>.

249 „Patrijarh za „Blic“: Hoćemo u EU, ali ne po cenu Kosova“, Blic, 15. oktobar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-za-blic-hocemo-u-eu-ali-ne-po-cenu-kosova/lzntzp9>.

250 „Patrijarh Irinej pozvao one koji su napustili Kosovo da se vrate“, Blic, 24. novembar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-pozvao-one-koji-su-napustili-kosovo-da-se-vrate/91qyggg>.

251 „I crkva se ogrešila o Srbe sa Kosova“, Vesto Online, 9. novembar 2015. godine,

I dok se na međunarodnom planu vodila bitka za nepriznavanje Kosova, na terenu su se gomilali postojeći problem. U javnosti se često pisalo o sudbini nedovršene crkve Svetog spasa u Prištini, čija je izgradnja započela 1994. godine u kampusu Prištinskog univerziteta, a koja i dalje nije legalizovana, jer u opštini očekuju da Srpska pravoslavna crkva podnese zahtev za legalizaciju, do predviđenog roka. Prištinski Univerzitet je 2012. godine podneo tužbu zbog toga što je crkva navodno uzurpirala više od 4 hektara zemljišta koje pripada toj ustanovi, a lokalna vlast ne isključuje mogućnost rušenja nelegalnog objekta, mada stvarnu nadležnost za ovo pitanje ima posebna komisija Evropske unije i Vlada Kosova.²⁵²

SPC i državne institucije

Odnos većinske crkve i državnih institucija i dalje se učvršćuje po različitim osnovama. Udruženje građana Biblijsko društvo Srbije, uz blagoslov Srpske pravoslavne crkve, doniralo je ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije 4000 primeraka Svetog pisma Novog zaveta i isto toliko primeraka Pravoslavnog molitvenika. Na tim povodom upriličenom skupu u Velikoj ratnoj sali Generalštaba, u prisustvu najviših predstavnika Ministarstva odbrane, Vojske Srbije i Srpske pravoslavne crkve, ministar odbrane Bratislav Gašić je izjavio da iako postoji istorijska i tradicionalna veza u izgradnji moderne srpske države i njene vojske, ni jedno ni drugo ne mogu bez vere: „Vera u boga je ono što nas spaja. Vojno sveštenstvo kod nas ima svoju tradiciju i uvek su crkva i vojska bili uz svoj narod i kroz vekove prolazili dobro i zlo.“ Tom prilikom, patrijarh Irinej je izjavio sledeće: „Na ovaj način smo se svi vratili k sebi, našoj kulturi i istoriji, važnom faktoru u životu, koji nas je motivisao i

.....
<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/531048/l-ckva-se-ogresila-o-Srbe-sa-Kosmeta>.

252 „Sudbina hrama SPC u Prištini i dalje neizvesna“, N1, 5. februar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a33037/Vesti/Hram-SPC-u-Pristini-ceka-legalizaciju.html>.

hrabrio, davao viši smisao našem položaju da branimo svetinje jednog naroda.“²⁵³

Vraćanje starim vrednostima isticano je i prilikom promocije knjige “Vraćanje verske nastave u obrazovni sistem Srbije”, protojereja stavrofora Milana Jankovića, na kojoj je patrijarh Irinej istakao važnost vraćanja veronauke u srpske škole, ali i očekivanje da država načini “drugi deo tog koraka”, a to je da se veronauka učini redovnim predmetom: “Mislim da je nastalo vreme da se o tome danas i sada može govoriti, da se učini redovnim predmetom, da se ocenjuje kao nekada”. Patrijarh je dodao da bi se time poboljšao kvalitet nastave, a katihete obavezale da taj predmet ozbiljnije shvate.²⁵⁴

Među inicijativama Srpske pravoslavne crkve izdvaja se i insistiranje da se zemni ostaci Nikole Tesle smeste u Hram Svetog Save. Naime, početkom juna, Srpska pravoslavna crkva je na svom zvaničnom sajtu objavila fotografiju koja bi navodno trebalo da svedoči “satanističke obrede” u Muzeju Nikole Tesle. Ista fotografija dostupna je na zvaničnom profilu festivala “Resonate Beograd”, koji je posvećen vizuelnoj umetnosti i digitalnoj kulturi, a reč je o intervjuu sa muzičarem, gitaristom, jednim od izvođača na pomenutom festivalu.

U saopštenju koje je potpisao mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije, fotografija opravdava “umešnost predloga” patrijarha srpskog da se urna sa pepelom velikog naučnika premesti u hram Svetog Save, jer je reč o “krštenoj duši, sinu pravoslavnog sveštenika, sestriću pravoslavnog mitropolita, sahranjenog posle pravoslavnog opela koje su služili pravoslavni sveštenici”, te da je pitanje da li je kremacija izvršena po naučnikovoj želji.²⁵⁵

253 „Donacija Svetog pisma Novog zaveta i Pravoslavnog molitvenika Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije“, Vojska Srbije, 21. avgust 2015. godine, http://www.vs.rs/index.php?news_article=aaa081d0-47fc-11e5-8dfe-00163e135009.

254 „Patrijarh: Veronauka da bude obavezna“, Blic, 2. novembar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-veronauka-da-bude-obavezna/6yh4m1l>.

255 „SPC tvrdi – satanizam, drugi bi rekli intervju“, N1, 9. jun 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a67884/Vesti/SPC-objavila-fotografiju-o-navodnim-satanisticckim-obredima-kod-Tesline-urne.html>.

Direktor Muzeja *Nikola Tesla* Branimir Jovanović napomenuo je da inicijativa da se urna izmesti iz muzeja nije nova jer potiče još iz 2001–2002. godine. Prema pisanju medija, u februaru 2014. godine patrijarh Irinej, tadašnja ministarka energetike Zorana Mihajlović i prvi čovek Privremenog organa uprave Beograda Siniša Mali, potpisali su sporazum o prebacivanju urne u hram Svetog Save, ali od ove ideje ipak se odustalo nakon oštrog protivljenja javnosti.²⁵⁶

Kao i mnogo puta do sada, svaka vrsta kritike delovanja Srpske pravoslavne crkve nailazila je na oštru osudu ili, u najblažem smislu, potpuno ignorisanje od strane crkvenih velikodostojnika. Jedan primer, veoma oštre reakcije jeste reagovanje Eparhije bačke na saopštenje Nezavisnog društva novinara Vojvodine u kojem se kritikuje nastup episkopa bačkog Irineja Bulovića u emisiji RTS-a Upitnik, karakterišući to istupanje kao govor mržnje i poziv na rat. Reakcija Eparhije bačke je izazvala burnu reakciju građanske javnosti, a u svom narednom saopštenju za javnost Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) i Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV), ocenili su da je Srpska pravoslavna crkva, odnosno Eparhija bačka, saopštenjem pod nazivom „Pravi ciljevi napada NDNV na vladiku Irineja i na RTS“²⁵⁷ ne samo demonstrirala svoje duboko neprijateljstvo prema slobodi govora i mišljenja, već da je praktično pozvala na linč Dinka Gruhonjića i Nedima Sejdinovića. U saopštenju se navodi da je Srpska pravoslavna crkva delovanje NDNV, po metodu iz devedesetih, okarakterisala kao neprijateljsko i antidržavno, uz otvorene ili prikrivene pretnje. Novinarska udruženja su istakla da je Srpska pravoslavna crkva, pored pogrešnog prezimena, Gruhonjića nazvala i „Sabahudin“, što predstavlja nacionalističku „denuncijaciju“, odnosno izmišljotinu koja se prvobitno pojavila na neonacističkom sajtu Stormfront uz pozive na obračun

256 „Ponovo polemike oko Tesline urne“, N1, 9. jun 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a67820/Vesti/Teslina-urna-gde-je-njeno-mesto.html>.

257 „Pravi ciljevi napada NDNV na vladiku Irineja i na RTS“, Informativna služba Eparhije bačke, 21. oktobar 2015. godine, http://spc.rs/sr/pravi_ciljevi_napada_ndnv_na_vladiku_irineja_na_rts.

sa njima kao „neprijateljima srpstva“, što je, kako se ocenjuje, više nego zabrinjavajuće.

Usledile su reakcije Upravnog odbora Udruženja BH novinari, Linije za pomoć novinarima, kao i Koalicije nevladinih organizacija „Građanska Vojvodina“.²⁵⁸ Javnim saopštenjem kojim se ukazuje na neophodnost sprečavanja zloupotrebe „neupitne moći koje pojedine verske zajednice, zbog brojnosti, organizacione strukture, ali i prethodnog ratnog iskustva imaju“, reagovalo je i neformalna međunarodna organizacija Novinarska mreža, odnosno saopštenje je potpisalo preko 30 novinara iz regiona.²⁵⁹

Srpska pravoslavna crkva i susedstvo

Povodom Dana i krsne slave Republike Srpske, patrijarh Irinej služio je Svetu arhijerejsku liturgiju u Hramu Hrista spasitelja u Banjoj Luci, a patrijarha su ispred vladličanskog dvora dočekali vladika banjalučki Jefrem, predsednik Republike Srpske Milorad Dodik, premijerka Željka Cvijanović, predsednik Narodne skupštine Nedeljko Čubrilović i više ministara.²⁶⁰

Patrijarh Irinej osveštao je Hram vaskrsenja Hristovog u Prebilovcima koji je sagrađen u sećanje na 4.000 Srba koje su u Drugom svetском ratu ubile ustaše na području Donje Hercegovine, a kako prenose banjalučki mediji, Dodik je u Prebilovcima izjavio da Hram vaskrsenja Hristovog u Prebilovcima nije napravljen da pravi novi razdor, već da podseća na istinu.²⁶¹

258 „NUNS i NDNV: SPC poziva na linč“, Autonomija, 22. oktobar 2015. godine, <http://www.autonomija.info/nuns-i-ndnv-spc-poziva-na-linc.html>.

259 „Novinari brane kolege od Srpske pravoslavne crkve“, N1, 27. oktobar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a103888/Vesti/Novinari-o-SPC.html>.

260 „Patrijarh Irinej doputovao u Banjaluku“, Blic, 8. januar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-doputovao-u-banjaluku/0j60qdn>.

261 „Dodik: Prebilovci treba da zauzmu mesto koje zaslužuju“, Blic, 8. avgust 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/dodik-prebilovci-treba-da-zauzmu-mesto-koje-zasluzuju/jg8v6xt>.

Dani Srpske u Srbiji, koje je organizovalo Predsedništvo Republike Srpske u Srbiji, obeležavani su u nekoliko gradova. Tokom otvaranja manifestacije, patrijarh je u Novom Sadu izjavio da je Republika Srpska "srpska država stvorena u našem vremenu". Episkop bački Irinej (Bulović) rekao je da reka Drina ne razdvaja, već "spaja srpski narod sa obe obale reke" i dodao da se može reći da su Republika Srpska i Srbija jedna celina i da predstavljaju "suštinsko jedinstvo i zajedničko organsko pripadanje čitavom pravoslavnom svetu".²⁶²

Pomenuto "suštinsko jedinstvo i zajedničko organsko pripadanje čitavom pravoslavnom svetu" ipak delimično važi za pravoslavne u Crnoj Gori. Mitropolija crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve i dalje nije regulisala svoj pravni status u Crnoj Gori, a tenzije između organizacionih struktura (klira), ali i sledbenika (vernika) među pravoslavnima su sve intenzivnije i odlučnije.

Prema izveštavanju podgoričkih medija, uoči skupa o Nacrtu zakona o slobodi veroispovesti, koji je trebalo da se održi u Bijelom Polju, grupa okupeljenih vernika Mitropolije crnogorsko-primorske vređala je i nasrtala na mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve Mihaila, pri čemu je morala da interveniše policija. Zbog incidenta, planiran skup, prvi te vrste koji u okviru javne rasprave organizuje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, odlukom ministra za ljudska i manjinska prava Suada Numanovića je odložen.

Vlada Crne Gore pripremila je Nacrt zakona o slobodi veroispovesti koji treba da reguliše odnos države i verskih zajednica i međusobne odnose crkava, ali je Mitropolija crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve već saopštila da je za nju zakon neprihvatljiv i zatražila od države da ga povuče iz procedure, dok je Crnogorska pravoslavna crkva pozdravila rešenja zakonodavca najavljujući svoje primedbe. Zvaničnici Islamske zajednice smatraju da je zakon loš, dok je Katolička crkva najavila da će dostaviti svoje sugestije. Podsećanja radi, u Crnoj Gori,

262 „Patrijarh Irinej: Republika Srpska je srpska država“, Blic, 19. oktobar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-irinej-republika-srpska-je-srpska-drzava/112kz>.

odnos države i verskih zajednica regulisan je zakonom iz 1977. godine; država je 2011. godine okvirno, trajnim sporazumima regulisala odnose sa Rimokatoličkom crkvom, Islamskom i Jevrejskom zajednicom, ali tako nešto nije uradila po pitanju podeljene pravoslavne zajednice.²⁶³

Nakon što je mitropolit Amfilohije podržao proteste Demokratskog fronta protiv vlasti koji su završeni neredima, Crnogorska pravoslavna crkva pozvala je tužilaštvo da zaštiti pravdu procesuiranjem predstavnika Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, mitropolita Amfilohija. Mitropolit Crnogorske pravoslavne crkve Mihailo je dodao da Amfilohijev "dosadašnji i budući angažman i akreditacija u Crnoj Gori nema crkveni, duhovni i pravoslavno-hrišćanski karakter", te da je reč o "duhovnom vođi" anticnogorskog pokreta koji "urušava, predano, građansko biće i karakter Crne Gore". Osvrćući se na ponovljene anti-EU i anti-NATO stavove mitropolita Amfilohija, mitropolit Mihailo je ukazao da su ti istupi i akcije usmereni protiv "emancipatorskih, duhovnih i sveukupnih državnih i društvenih pravaca razvoja crnogorskog društva u celini".²⁶⁴

Nakon osude paljenja hrvatske zastave u Beogradu, mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije, ograđujući se od video snimka na kom peva četničke pesme tokom posete Čikagu, svedočio je da je očekivao diskreditaciju "jer smeta i radikalima u Srbiji i jastrebovima u Srpskoj pravoslavnoj crkvi". Prema njegovim rečima, "postoje neki krugovi u Crkvi koji nisu zadovoljni načinom na koji ovde (u Hrvatskoj) funkcioniše", odnosno kojima smeta "izgrađivanje prijateljskih i bratskih odnosa sa svima i izgrađivanje dijaloga".²⁶⁵

263 „Vernici SPC vređali mitropolita CPC: Sotono, napolje“, N1, 7. septembar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a90702/Svet/Region/Vernici-SPC-vredjali-mitropolita-CPC.html>.

264 „CPC pozvala tužilaštvo da procesuiru Amfilohija“, N1, 4. novembar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a106297/Svet/Region/CPC-pozvala-tuzilastvo-da-procesuiru-Amfilohija.html>.

265 „Porfirije: Smetam radikalima i jastrebovima u SPC“, N1, 15. april 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a51961/Vesti/Porfirije-Smetam-radikalima-i-jastrebovima-u-SPC.html>.

Činjenica je da je mitropolit početkom godine isticao da crkva treba da uklanja predrasude između Srba i Hrvata, jer ona, po svojoj univerzalnoj prirodi, nadilazi parcijalne dnevopolitičke interese. "Nasušna je potreba srpske Crkve u Hrvatskoj da neguje dobre odnose sa obe države. Ističem i principijelno načelo odvojenosti i kooperativne saradnje Crkve i države, pri čemu svako dela u svom domenu. Episkopi i sveštenici treba da rade na 'svezi mira', nastoje da unaprede ono što nas spaja, a ne što nas razdvaja", naglasio je mitropolit Porfirije. Komentarišući položaj pravoslavnih Srba koji žive u Hrvatskoj, mitropolit je istakao da "svako ko ovde živi mora da poštuje zakone ove zemlje id a doprinosi opštem dobru i razvoju države".²⁶⁶

Povodom proslave 400. godišnjice Bogoslovije u manastiru Krka, patrijarh Irinej posetio je Hrvatsku i susreo se sa predsednikom Hrvatske biskupske konferencije, zadarskim nadbiskupom Želimirom Puljićem. Tokom susreta u katedrali sv. Stošije u Zadru, nadbiskup Puljić je istakao da ovaj susret nadilazi dimenzije lokalnih granica i prostora, a patrijarh Irinej da imamo puno više zajedničkog što nas obavezuje da prošlost koja nas je delila ostavimo iz sebe. Nakon isticanja neophodnosti saradnje, patrijarh je konstatovao da je nekada u Zadru bilo mnogo više Srba no što je danas i napomenuo da je "bilo doba kada smo živeli kao braća", te da se moli Bogu da se to vreme vrati.²⁶⁷

Drugog dana posete, patrijarh je izrazio "čuđenje" povodom skidanja ploča sa ćirilničnim pismom u Vukovaru i podsetio da u Beogradu stoje latinične table iako je ćirilica zvanično pismo i deo srpskog identiteta. Nakon služenja liturgije u Manastiru Krka kod Kistanja, patrijarh je izjavio da su Srbi i Hrvati bratski narodi koji su se podelili i naneli jedni drugima zlo koje se ne sme ponoviti. Interesantna je izjava da

266 „Porfirije: Crkva da uklanja predrasude između Srba i Hrvata“, N1, 6. januar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a25370/Svet/Region/Porfirije-Crkva-da-uklanja-predrasude-izmedju-Srbia-i-Hrvata.html>.

267 „Patrijarh Irinej u Zadru: Imamo mnogo zajedničkog, ostavimo prošlost iza sebe“, Blic, 18. avgust 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-u-zadru-imamo-mnogo-zajednickog-ostavimo-proslost-iza-sebe/8070lx5>.

su zlo činili nama susedi i mi njima, "ali mi u mnogo manjoj meri". Na kraju besede, patrijarh je rekao da je bitno oprostiti, ali i dobiti oprost za nedela koja su, kako je naveo, "poneki među Srbima činili".²⁶⁸

Odnos Srpske pravoslavne crkve sa Vatikanom dosegao je neke više nivoe i pored toga što su se najviši predstavnici većinske crkve u Srbiji zadržali na staroj retorici i insistiranjima. Krajem maja, Beograd je posetio predsednik Papskog saveta za unapređenje jedinstva hrišćana, kardinal Kurt Koh i tom prilikom se sastao sa visokim predstavnicima države i većinske crkve. U razgovoru sa ministrom spoljnih poslova Ivicom Dačićem, konstatovani su dobri bilateralni odnosi, istaknut je značaj nastavka ekumenskog dijaloga i izražen je interes za saradnju u međunarodnim organizacijama.²⁶⁹ Predsednik Srbije Tomislav Nikolić se tokom susreta zahvalio Vatikanu na stavu o Kosovu i izrazio zabrinutost da bi odluka o proglašenju Alojzija Stepinca za sveca narušila sve dosad urađeno na poboljšanju odnosa Srbije i Hrvatske.²⁷⁰

Prema rečima patrijarha Irineja, Srpska pravoslavna crkva smatra da još nije vreme da papa poseti srpsku crkvu, te da papu kao državnika vlasti mogu uvek da pozovu da poseti Srbiju i da se Srpska pravoslavna crkva u to neće mešati. U intervjuu za Frankfurtske vesti, patrijarh je izjavio sledeće: "Mi kao Crkva ne bismo imali ništa protiv, nama bi čak bila i čast da primimo papu, ali imamo u vidu ogroman broj našeg naroda koji je iz Hrvatske proteran, a neki i danas žive kao izbeglice u teškim uslovima". Tom prilikom patrijarh je podsetio da su se za vreme Drugog svetskog rata strašne tragedije dogodile na tim prostorima, te

268 „Patrijarh Irinej u Hrvatskoj: Čudi me skidanje ploča sa ćirilicom u Vukovaru“, Blic, 19. avgust 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-irinej-u-hrvatskoj-cudi-me-skidanje-ploca-s-cirilicom-u-vukovaru/zbmd239>.

269 „Dačić i kardinal Koh: Dobri bilateralni odnosi Srbije i Svete stolice“, Blic, 28. maj 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/dacic-i-kardinal-koh-dobri-bilateralni-odnosi-srbije-i-svete-stolice/hqvrnp8>.

270 „Nikolić: Zahvalnost zbog Kosova, zabrinutost zbog Stepinca“, RTS, 28. maj 2015. godine, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1932785/Nikoli%C4%87%3A+Zahvalnost+zbog+Kosova%2C+zabrinutost+zbog+Stepinca.html>.

da je veliki broj katoličkog klira uzeo učešća u najgnusnijim delima nad srpskim narodom.²⁷¹

Predsednik Srbije posetio je, doduše iz drugog pokušaja, papu Franju, a pored aktuelne izbegličke krize i protivljenja Srbije prijemu Kosova u UNESCO, jedna od ključnih tema bila je sporna kanonizacija nadbiskupa Alojzija Stepinca, čija je beatifikacija već završena, a čemu se protive i Srpska pravoslavna crkva i država Srbija. Naime, lično papa Franja zaustovio je proces kanonizacije kontroverznog nadbiskupa i predložio formiranje mešovite katoličko-pravoslavne komisije koja bi trebalo da se pozabavi sporovima između pravoslavne i katoličke crkve u tumačenju uloge i značaja Alojzija Stepinca u Drugom svetском ratu. Ovaj neobičan gest poglavara Katoličke crkve naišao je na veliko odobrenje u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, te se među odlukama majskog Sabora Srpske pravoslavne crkve našlo i prihvatanje dijaloga s Rimokatoličkom crkvom, odnosno Hrvatskom biskupskom konferencijom povodom namere Rimokatoličke crkve da kanonizuje kardinala Alojzija Stepinca. Za predsednika stalne saborske Komisije za dijalog sa Hrvatskom biskupskom konferencijom imenovan je mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije, za predsednika Odbora za Jasenovac episkop slavonski Jovan, dok je za pitanja izučavanja jasenovačkih logora smrti u Gradini, na bosanskoj strain, i dalje nadležan episkop banjalučki Jefrem.

Takođe, među odlukama Sabora Srpske pravoslavne crkve našlo se i prihvatanje obnavljanja dijaloga sa Makedonskom pravoslavnom crkvom, uz posredovanje Ruske pravoslavne crkve. Nakon ispunjenja osnovnog uslova, puštanje iz pritvora arhiepiskopa ohridskog Jovana, prihvaćen je predlog arhiepiskopa Stefana o nastavku dijaloga u cilju prevazilaženja crkvenog raskola i uspostavljanja kanonskog poretka u Makedoniji. U tom dijalogu, Srpsku pravoslavnu crkvu će predstavljati mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, episkop bački Irinej i

271 "Irinej: Papa može da poseti Srbiju kao državnik", N1, 28. septembar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a95897/Vesti/Irinej-Papa-moze-da-poseti-Srbiju-kao-drzavnik.html>.

zahumsko-hercegovački Grigorije, a uz njih će, kao predstavnik Ohridske arhiepiskopije, biti i episkop stobijski David.

Razrešenja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Kada već pominjemo Sabor Srpske pravoslavne crkve, medijski su bila veoma ispraćena saborska razrešenja vladike mileševskog Filareta i vladike kanadskog Georgija i izopštenja bivšeg vladike raško-prizrenskog Artemija i crnorečkog igumana Nikolaja.²⁷² Nedeljama pre majskog sabora, u medijima se mnogo spekulisalo o mogućnostima razrešenja pomenutih vladika, unutar crkvenim lobiranjima i prepirkama i prozivkama, ali kako je i ranije bilo bombastičnih najava u tretiranju vladika koji su bili optuživani za finansijske malverzacije, pa čak i pedofiliju, mnoge je ipak iznenadio ovakav epilog.

Odmah nakon završetka majskog Sabora Srpske pravoslavne crkve, patrijarh Irinej je posetio srpsku zajednicu u Kanadi, ali ovog puta i u svojstvu administratora Eparhije kanadske i imao sastanak sa eparhijskim sveštenicima. Međutim poseta nije protekla bez "tehničkih" problema. Naime, razrešeni episkop kanadski Georgije zatvorio je manastir Svetog preobraženja u Miltonu, gde je i sedište eparhije, a zaključanu kapiju čuvali su ljudi bliski vladici. Nakon razgovora sa policijom, patrijarhu je omogućeno da uđe u manastir i održi službu. Episkop kanadski Georgije (Đokić) smenjen je na zasedanju Sabora Srpske pravoslavne crkve zbog optužbi za nedolično ponašanje. U poslednjih pet godina to je peti put da Sinod vodi kanonski postupak i razešava nekog arhijereja od upravljanja eparhijom.²⁷³ Prema pisanju medija, razrešeni episkop nije hteo da stupi u kontakt sa patrijarhom radi primopredaje dužnosti, niti da napusti kuću koja je u polovičnom vlasništvu Srpske

272 „Završen Sabor SPC – za dijalog sa Katoličkom crkvom“, N1, 30. maj 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a65068/Vesti/Završen-Sabor-SPC.html>.

273 „Patrijarh ušao u manastir uz pomoć policije“, Blic, 7. jun 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-usao-u-manastir-uz-pomoc-policije/4vrbbj9>.

pravoslavne crkve.²⁷⁴ Patrijarhovoј poseti prethodilo je pismo upućeno razrešenom vladiki u kojem ga patrijarh upozorava da ne uzurpira zvanični eparhijski sajt i da će svi koraci koje bude preuzeo doprineti njegovom budućem crkvenom status.²⁷⁵

Povodom smene episkopa Filareta, nakon objavljivanja izveštaja Sabora Srpske pravoslavne crkve, patrijarhu Irineju uputio je pismo lider Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelј, u kom izražava žaljenje zbog nesloge u Srpskoј pravoslavnoj crkvi i smene pojedinih vladika, ali i zaprepašćenje da je vladika smenjen zato što mu je dodelio Orden Belog anđela, te da je spreman da ga vrati. U odgovoru na pomenuto pismo, patrijarh Irinej je demantovao da su razlozi za smenu dodela ordena Vojislavu Šešelju ili pritisak američki ambasador, kako se u medijima dosta spekulisalo, već da je reč o drugim krivicama, čisto kanonsko administrativne prirode.²⁷⁶

Podsećanja radi, krajem januara 2015. Godine, episkop mileševski Filaret u manastiru Mileševa odlikovao je predsednika Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja Ordenom Belog anđela prvog reda, a prilikom uručivanja ordena rečeno je sledeće: „Upravni odbor Eparhije mileševske dodeljuje profesoru doktoru Šešelju, četničkom vojvodi, pobedniku Haškog tribunala visoko odlikovanje Eparhije mileševske orden Belog anđela prvog reda.“²⁷⁷ Kako se i moglo očekivati, usledile

274 „Patrijarh Irinej ubeđuje Georgija da napusti crkvenu kuću“, Blic, 08 jun. 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-ubeduje-georgija-da-napusti-crkvenu-kucu/1k11qpp>.

275 „Pismo bivšem episkopu patrijarh Irinej: Georgije nemoj da mi pretiš“, Blic, 3. jun 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/pismo-bivsem-episkopu-patrijarh-irinej-georgije-nemoj-da-mi-pretis/8330tj3>.

276 „Patrijarh: Šešelј i mabasador SAD nisu razlog za smenu Filareta“, Blic, 30. maj 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-seselji-i-ambasador-sad-nisu-razlog-za-smenu-filareta/h2ps3nf>.

277 „Novi skandal vladike Filareta – Beli anđeo za Šešelja“, Radio slobodna Evropa, 29. januar 2015. godine, <http://www.slobodnaevropa.org/content/novi-skandal-vladike-filareta-orden-vojislavu-seselju/26819404.html>.

su brojne i oštre reakcije na ovaj potez episkopa Filareta²⁷⁸, ali kao i do sada, sama Srpska pravoslavna crkva nije reagovala.

Da odlikovanje Vojislava Šešelja verovatno nije razlog razrešenja vladike mileševskog, ide u prilog činjenica da je mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, samo par meseci kasnije, takođe odlikovao predsednika Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja Ordenom zlatnog lika Svetog Petra Drugog Lovćenskog Tajnovidca. U obrazloženju odlikovanja navodi se da se ono Šešelju dodeljuje za „kosovsko rvanje“ i služenje zakonu svetom božije pravde u odbrani od „pravde“ Haškog suda, kojem, kako se navodi, „tragovi smrde nečovještvom“.²⁷⁹

278 „SPC izazvala nezadovoljstvo zbog odlikovanja Šešelja“, BalkanInsight, 29. januar 2015. godine, <http://www.balkaninsight.com/en/article/spc-izazvala-nezadovoljstvo-zbog-odlikovanja-%C5%A1e%C5%A1elja>.

279 „Amfilohije odlikovao Šešelja“, N1, 26. jun 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a72329/Vesti/Amfilohije-odlikovao-Seselja.html>.

Muslimani u Srbiji

U jednom intervjuu početkom marta, objašnjavajući odnos države prema muslimanima, muftija Muamer Zukorlić je izjavio da već dve godine postoje pozitivni signali iz Beograda, ali da se očekuje da se što pre rešavaju problemi razjedinjenosti Islamske zajednice. Zukorlić smatra da je u vreme vlade bivšeg premijera Srbije Vojislava Koštunice izvršena "brutalna agresija na jedinstvo Islamske zajednice", koja je organizovana uz podršku Sulejmana Ugljanina u Novom Pazaru. On je dodao da je potom u vreme predsednika Srbije Borisa Tadića izvršen drugi udar kako bi se oduzeo legalitet Bošnjačkom nacionalnom veću.²⁸⁰

U istom duhu, reagujući povodom napada u Zvorniku, muftija Zukorlić je izjavio da nije slučajno da se teroristički napad u Zvorniku dogodio u trenutku kada premijer Srbije Aleksandar Vučić najavljuje sveopšti dijalog Bošnjaka i Srba. Sa jedne strane imamo zveckanje u Banjoj Luci rezolucijama o osamostaljenju Republike Srpske, a sa druge "hrabar stav premijera Vučića, koji je ponudio novu viziju odnosa srpskog i bošnjačkog naroda". Oni koji mogu imati korist od ovakvih akcija su oni koji su protiv opstanka Bosne i Hercegovine, koji ne žele srpsko-bošnjački dijalog i otvaranje nove stranice između Srba i Bošnjaka. On nije isključio mogućnost da neko spolja ima potrebu da spreči istorijsko pomirenje dva naroda i da Islamska zajednica ima dobru komunikaciju sa aktuelnom Vladom Srbije. Za razliku od prethodnog perioda, od ove Vlade nismo imali nikakve negativne udare. Ono što nedostaje jesu konkretni koraci u rešavanju nagomilanih problema i mislim da polako već i ova Vlada ulazi u rizičan prostor da predugo odlaže njihovo rešavanje.²⁸¹

280 „Zukorlić: Ne mogu da mrzim Srbiju a ni narod“, Vestionline, 6. mart 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/476556/Zukorlic-Ne-mogu-da-mrzim-Srbiju-a-ni-narod>.

281 „Zukorlić: Napad u Zvorniku je napad na pomirenje Srba i Bošnjaka“, Vestionline, 3.

Osudjujući napad na policijsku stanicu u Zvorniku, muftija Zukorlić je poručio da je taj događaj za svaku osudu i predstavlja udar na ljudske živote, državne institucije i međunacionalne odnose: "Oni koji u ime islama nasilno prolivaju krv čine veliko zlo svima, a posebno muslimanima".²⁸²

Nakon incidenta u Potočarima, među brojnim reakcijama našle su se i reakcije najviših predstavnika Islamske zajednice. Muftija srpski i zamenik reis-ul-uleme Islameske zajednice Srbije Muhamed Jusufspahić izjavio je da je odlazak premijera Aleksandra Vučića u Potočare bila dobra prilika za pomirenje, ali da se uvek umešaju oni ljudi koji tome nisu dozreli, čak ni onda kada je u pitanju njihov interes. Sa druge strane, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji najoštrije je osudio napad na premijera Srbije, ukazujući da je to apsolutno neprihvatljivo i u suprotnosti sa islamskim učenjem i tradicijom muslimana Bošnjaka. Muftija Muamer Zukorlić je tim povodom izjavio: "Napad na premijera je sknavljenje verskih obreda dženaze (sahrane) na tom mestu, a naneta je i šteta državi Bosni i Hercegovini. Ovakvo ponašanje ne koristi žrtvama genocida, kao i njihovim porodicama."²⁸³

Na lokalnom planu, muftija Zukorlić je i dalje oštar u kritikama političara, ali i reakcije nisu naivne. Nakon optužbi muftije Zukorlića da je potpredsednik Vlade Srbije Rasim Ljajić kriv za veliku nezaposlenost i tešku situaciju u Sandžaku i da je politički faktor samo dok ga Beograd podržava, usledila je oštra reakcija Rasima Ljajića, koji je izjavio da je Zukorlić odgovoran za podelu Islamske zajednice i da je

.....
 maj 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/489391/Zukorlic-Napad-u-Zvorniku-je-napad-na-pomirenje-Srba-i-Bosnjaka>.

282 ""Oni koji u ime islama nasilno prolivaju krv čine veliko zlo muslimanima", Vestionline, 28. april, 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Drustvo/488626/Oni-koji-u-ime-islama-nasilno-prolivaju-krv-cine-veliko-zlo-muslimanima>.

283 „Reakcija IZ u Srbiji: Napad na Vučića u suprotnosti sa islamom. A mogli smo da budemo bliže ...“, Vestionline, 11. jul 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/504977/Reakcija-IZ-u-Srbiji-Napad-na-Vucica-u-suprotnosti-sa-islamom-A-mogli-smo-da-budemo-blize>.

“degradirao svojim bahaćenjem, bogatstvom i agresivnošću”, kao i da je odgovoran za pojavu vehabija, jer je “takvim ponašanjem dao prostor nekim pojedincima da krajnje iskrivljeno tumače islam.”²⁸⁴

Gradska uprava u Novom Pazaru saopštila je da je podneta još jedna krivična prijava protiv odgovornih lica iz Islamske zajednice u Srbiji zbog divlje gradnje džamija i drugih objekata. Prema rečima načelnika Odeljenja za inspeksijske poslove, do sada je protiv Islamske zajednice u Srbiji podneto više od deset prijavi, te da se sa podnošenjem prijave nadležnost lokalne samouprave završava id a je na potezu država.

Iz Islamske zajednice u Srbiji odgovorili su da su od 1993. godine na teritoriji opštine, odnosno grada Novog Pazara izgradili više od 40 džamija i da im lokalna samouprava, iako su postojale sve pravne osnove za to, nije izdala nijednu građevinsku dozvolu. Muftija Muamer Zukorlić je ponovio da lokalna vlast uskraćuje prava Islamskoj zajednici onog čega ova verska institucija i ne traži svoja prava na njenim šalterima.²⁸⁵

Pod lupom javnosti bio je i “Pohod na Hadžet”, koji je, već tradicionalno, i ove godine obeležen povorkom od centra grada Novog Pazara ka pomenutom naselju, na čijem čelu su bili predsednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji Mevlud Dudić i muftija Muamer Zukorlić. U povorci su bili imami i učenici medrese obučeni u bele majice sa oznakom Bošnjačkog nacionalnog vijeća i sa crvenim fesovima. Podsećamo da je prošlogodišnja manifestacija izazvala velike polemike zbog uniformisanih učesnika povorke.²⁸⁶

Prema izveštavanju sandžačkih medija, tokom posete Malmeu, gde je bio na proslavi osnivanja Bošnjačke nacionalne fondacije za Švedsku, muftija Zukorlić, upitan šta misli o Miloradu Dodiku i njegovim

284 „Muftija, ti si zlo Sandžaka!”, Vestionline, 6. maj 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/490054/Muftija-ti-si-zlo-Sandzaka>.

285 „Zukorlić nastavlja da gradi na divlje”, Vestionline, 6. oktobar 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/523472/Zukorlic-nastavlja-da-gradi-na-divlje>.

286 „Umesto uniforme fes i bela majica”, Vestionline, 7. septembar 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/517120/Umesto-uniforme-fes-i-bela-majica>.

izjavama o budućnosti Republike Srpske, izjavio je da “neće on cepati Bosnu i Hercegovinu”, te da će mu u Bijeljini odgovoriti tako “da više nikada neće progovoriti”.²⁸⁷ Reagujući na izjavu muftije Zukorlića, Milorad Dodik je rekao da je Zukorlić “ostrasćeni verski fanatik”, koji pokušava da izgradi svoju političku karijeru, ali da ne vidi razloga zbog kojih se meša i u dešavanja u Bosni i Hercegovini i zašto ga proziva. On je naglasio da onako kako Bošnjaci politički hoće Bosnu i Hercegovinu, to nije moguće, te da ne veruje u Bosnu i Hercegovinu “jer je ona promašeni međunarodni, politički i pravni projekat.”²⁸⁸

Zbog sve upadljivijeg delovanja muftije Zukorlića na severu Crne Gore, ove godine, odnosi između Islamske zajednice u Crnoj Gori i Islamske zajednice u Srbiji mnogo su zategnutiji. Reis Islamske zajednice u Crnoj Gori Rifat Fejzić optužio je muftiju Zukorlića da „fašističkim metodama“ pokušava da u Crnu Goru prenese podele među muslimanima koje već dugo traju u Sandžaku i Srbiji, odnosno da muftija Muamer Zukorlić islamsku zajednicu na severu Crne Gore vidi kao deo njegovog sandžačkog muftijstva i Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Integrišući pojedine predstavnike Islamske zajednice Crne Gore u organizacionu strukturu svoje Islamske zajednice, te insistiranjem na bošnjačkom i sandžačkom identitetu na severu Crne Gore, muftija Zukorlić je izazvao odlučnu reakciju Islamske zajednice u Crnoj Gori. Među reakcijama je i odluka Islamske zajednice Crne Gore da iz Odbora u Rožajama isključi hafiza Abdurahmana Kujevića, pomoćnika muftije sandžačkog Muamera Zukorlića uz obrazloženje da je Kujević, angažujući se u Islamskoj zajednici druge države, radio protiv jedinstva Islamske zajednice u Crnoj Gori. Ova odluka naišla je na reakciju rožajskih

287 „Zukorlić zapretio Dodiku: Nećeš ti cepati BiH”, Vestionline, 8. april 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/483811/Zukorlic-zapretio-Dodiku-Necesti-cepati-BiH>.

288 „Dodik: Zukorlić je ostrasćeni verski fanatik”, Vestionline, 8. april 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/484073/Dodik-Zukorlic-je-ostrasceni-verski-fanatik>.

vernika koji su zatražili prijem kod reisa Rifata Fejzića i objašnjenje zašto je hafiz Kujović isključen iz zajednice.²⁸⁹

I ove godine, kao i mnogo puta ranije, Mašihat Islamske zajednice u Srbiji, polovinom marta, izdalo je saopštenje u kome je optužilo policiju Crne Gore da pretresima vozila i putnika na graničnom prelazu Dražanovac, pod izgovorom da traži oružje, maltretira Bošnjake. Navodi se da su maltretirani i pretresani muftija Muamer Zukorlić i njegova pratnja, a naglašeno je da ovo nije prvi put da se crnogorska policija bahato odnosi prema islamskim velikodostojnicima i prema Bošnjacima s obe strane srpsko-crnogorske granice. Na saopštenje Islamske zajednice u Srbiji reagovalo je Odeljenje bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore u Beranama, koje je u svom saopštenju navelo da je policija samo radila svoj posao i to strogo po zakonu.²⁹⁰

Među inicijativama Islamske zajednice u Srbiji izdvaja se obraćanje predsednik Mešihata Mevluda Dudića rukovodstvu međunarodnog aerodroma "Nikola Tesla" u Beogradu sa molbom-zahtevom da se u aerodromskom kompleksu obezbedi prostorija za molitvu (namaz) muslimana koji preko beogradske vazdušne luke dolaze u Beograd ili sa nje lete u svet. Kako sve veći broj muslimana na privremenom radu u inostranstvu, diplomata, privrednika i hadžija iz Srbije i regiona koristi usluge aerodroma, ukazuje se potreba za pronalaženjem adekvatnog prostora za obavljanje namaza.²⁹¹

Islamska zajednica Srbije, prijemom u Bajrakli džamiji, obeležila je 147 godina postojanja, a svečanosti su prisustvovali predsednica Narodne skupštine Maja Gojković, šef delegacije Evropske unije u Srbiji Majkl Devenport, izaslanik predsednika Republike Srbije, princ

289 "Razbuktan sukob zbog verske vlasti", Vestionline, 24. novembar 2014. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/451259/Razbuktan-sukob-zbog-verske-vlasti>.

290 „Zašto su policajci pretresali muftiju?“, Vestionline, 13. mart 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/478038/Zasto-su-policajci-pretresali-muftiju>.

291 „Traže da klanjaju na „Tesli““, Vestionline, 4. jul 2015. godine, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/503242/Traze-da-klanaju-na-Tesli>.

Aleksandar Karađorđević, kao i brojni predstavnici diplomatskog kora i drugih verskih zajednica.²⁹²

Goruće pitanje za Islamsku zajednicu Srbije artikulirano je na pomenutoj svečanosti kada je reis-ul-ulema Adem Zilkić zamerio državi što u Registar crkava i verskih zajednica još nije upisana verska zajednica na čijem je čelu, i što Islamskoj zajednici Srbije nije vraćen ni promil vakufske imovine.

Nekoliko dana kasnije, muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić najavio je mogućnost da se Islamska zajednica Srbije obrati Sudu za ljudska prava u Strazburu, nakon što je Upravni sud osporio pravo njenog upisa u Registar crkava i verskih zajednica. Ističući da je reč o političkoj odluci, muftija je izjavio da su prvi i „za sada jedini tražili i pripremili svu dokumentaciju za upis“, te da svi muslimani, kao građani Srbije, imaju pravo na islamsku zajednicu koja ne bi bila podređena ni nadređena islamskim zajednicama susednih zemalja. Muftija odluku Upravnog suda doživljava kao indirektnu poruku da Islamska zajednica Srbije osnuje političku partiju: „Onda bi nas možda „koalicioni partneri“ gledali kao nekoga ko može da im donese pobjedu na izborima. Možda je to moneta, ali nije to naš put.“²⁹³

U javnosti se u nekoliko navrata provlačila tema izbora za vrhovnog poglavara Islamske zajednice Srbije, pa su se mogli naći izveštaji da je za ovu visoku funkciju kandidovan imam iz Novog Pazara Bekir Makić, koji ne pripada ni Zilkićevoj, ni Zukorlićevoj opciji u podeljenoj Islamskoj zajednici. Navodno, imama Makića je kandidovao Medžlis u Sjenici, čije je jezgro u "neutralnoj" džamiji Ebu-Hanife gde se okupljaju vernici "srednjeg puta" koji zagovaraju pomirenje i koje predvodi upravo imam Makić.

292 „Obeleženo 147 godine islamske zajednice u Srbiji“, Blic, 18. maj 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/obelezeno-147-godina-islamske-zajednice-u-srbiji/y4s2pk9>.

293 „Jusufspahić: Možda se žalimo Strazburu na odluku o IZS“, N1, 22. maj 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a62587/Vesti/Jusufspahic-Mozda-se-zalimo-Strazburu-na-odluku-o-IZS.html>.

Prema rečima muftije sandžačkog Hasiba Suljevića, Bekir Makić ne može biti kandidat za reisa Islamske zajednice Srbije, jer je godinama bio uz Zukorlića, "napadao je našu islamsku zajednicu, nazivao nas je otpadnicima i izdajnicima". On je izneo uverenje da će se Zilkić kandidovati, a da se očekuje da će i Jusufspahić to učiniti. Činjenica je da neki vide upravo Muhameda Jusufspahića na mestu novog reisa, ali činjenica je da je i kandidovan za ambasadora Srbije u Saudijskoj Arabiji i veoma je izvesno da će obavljati tu funkciju.²⁹⁴

Sabor sandžačkog mešihata Islamske zajednice Srbije u svom saopštenju povodom izbora poglavara Islamske zajednice Srbije zatražio je od svih u Islamskoj zajednici i van nje da poštuju Ustav, Statut i druga akta te verske zajednice i da neće prihvatiti neustavna rešenja. Istaknuto je da Sabor traži poštovanje izborne procedure i svih radnji u toku izbora i da neće dozvoliti cepanje Islamske zajednice. U saopštenju se oštro osuđuje mešanje političkih faktora, domaćih i stranih, kao i, kako se tvrdi, očigledne pokušaje pojedinih vladinih predstavnika po pitanju kandidature pojedinaca, koji su u proteklom periodu bili istaknuti rušitelji ugleda najviših predstavnika Islamske zajednice i same institucije Rijaset Islamske zajednice Srbije.

Prema saopštenju, kandidati za reis-ul-ulemu i zamenika reis-ul-uleme moraju biti istaknuti alimi, stariji od 40 godina, koji su obavljali dužnosti u Islamskoj zajednici Srbije najmanje 10 godina i koji su svojim poznavanjem islamskog učenja i svojim ponašanjem stekli opšti ugled i poverenje pripadnika Islamske zajednice.²⁹⁵

Mada otvorenih sukoba nije bilo, na polju verske nastave najintezivnije je vidljiva i dalje oštra podela između organizacionih struktura Islamske zajednice. Nakon što je episkop bački Irinej, predsednik vladine komisije za versku nastavu, saopštio da spisak kandidata za

294 „Makić juriša na Zilkićevo mesto“, Vestionline, 6. jun 2015. godine, <http://www.vestionline.com/Vesti/Srbija/496986/Makic-jurisa-na-Zilkicevo-mesto>.

295 „Mešihat: Zilkić za sada jedini kandidat za reis-ul-ulemu“, Blic, 19. april 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/mesihat-zilkić-za-sada-jedini-kandidat-za-reis-ul-ulemu/cttbsy8>.

nastavnike islamske verske nastave u javnim školama Srbije toj komisiji može podneti samo njen član, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić, Islamska zajednica u Srbiji oštro je reagovala tvrdeći da se u Srbiji islamska veronauka organizuje po meri Srpske pravoslavne crkve, politike i samovoljom Ministarstva prosvete, Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, kao i vladike bačkog, koji već nekoliko godina ne dopuštaju realizaciju islamske veronauke u skladu sa ustavom garantovanim pravom i zakonskim propisima. U saopštenju Islamske zajednice u Srbiji se navodi da je Mešihat pozvao premijera Aleksandra Vučića da zaštiti prava muslimanske dece na veronauku, što je neophodna pretpostavka za dijalog i puno međunacionalno poverenje i pomirenje.²⁹⁶

Dvodnevna poseta turskog premijera Ahmeta Davutoglua Beogradu, krajem decembra, kada se pored zvaničnih susreta sa najvišim predstavnicima ržave, susreo i sa muftijom srbijanskim Muhamedom Jusufspahićem, izazvalo je burnu reakciju bivšeg reis-ul-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i najviših predstavnika Islamske zajednice u Srbiji. U otvorenom pismu upućenom premijeru Turske, Mustafa Cerić ga optužuje da je posetom "samozvanom srbijanskom muftiji" dao podršku "paraverskoj tvorevini koju su 2007. godine formirale srpske bezbednosne službe". U pismu je jasno istaknuto da je turski premijer ovom posetom razočarao i povredio sve Bošnjake, a sličnu kritiku uputio je i muftija Islamske zajednice u Srbiji, Muamer Zukorlić.²⁹⁷

296 „Vladika Irinej: Kandidati za veroučitelje uz potpis Zilkića“, Blic, 10. septembar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/vladika-irinej-kandidati-za-veroucitelje-uz-potpis-zilkica/r2gs1z1>.

297 „Cerić i Zukorlić: Ahmete, izdao si nas i povredio!“, Vestionline, 31. decembar 2015. godine, <http://www.vestionline.com/Vesti/Srbija/542848/Ceric-i-Zukorlic-Ahmete-izdao-si-nas-i-povredio>.

Umesto zaključka

- Simfonijski odnos i delovanje većinske crkve u Srbiji i države demonstriran je u dva slučaja: blokiranje ulaska Kosova u UNESCO i kanonizacije Alojzija Stepinca u Katoličkoj crkvi. U oba slučaja, sinhronizovano delovanje dalo je efekta i barem kratkoročno postignut je željeni cilj. Za zaštitu srpskih interesa na Kosovu i Metohiji, zdušno su se borile obe strukture na svim nivoima, dok su u drugom slučaju znatno zaslužniji najviši delovi hijerarhija.
- Ako je suditi po brojnim izjavama visokih predstavnika vlasti u Srbiji, stav da "nema jake države bez jake crkve" svakako doprinosi tome da je uloga, ali i odgovornost većinske crkve u Srbiji sve veća i sve ozbiljnija. Kao jedan od ključnih aktera u profilisanju nacionalnog identiteta, većinska crkva snosi odgovornost i mora trpeti kritiku javnosti, a država mora da vodi računa o granicama sopstvenog suvereniteta, te da ih štiti u interesu svih građana.
- Sve češći i odlučniji postupci razrešavanja pojedinih vladika i preispitivanja odgovornosti unutar većinske crkve, ipak su prevashodno motivisani intersnim administrativno (često finansijskim), tzv. kanonskim razlozima, a ne onim suštinskim i za ulogu i značaj same institucije i njenog ugleda mnogo bitnijim razlozima.
- Unutar Islamske zajednice, najavljeno političko angažovanje i delovanje pojedinih muftija u obe sukobljene organizacione strukture u velikoj meri će uticati na nužno redefinisanje odnosa između njih. Kao moguće rešenje nameće se realna ili fiktivna "treća opcija", ali nikako ne treba gubiti iz vida snažne interesne skupine u obe organizacione strukture koje neće lako odustati od postojećih ili potencijalnih pozicija. Naravno, ne bi trebalo gubiti iz vida ni interese spoljnih faktora, koji imaju veoma značajnu ulogu u rešavanju ovog problema.
- Na kraju, neophodno je pomenuti jedan veoma važan događaj koji je sigurno jedan od ključnih, na globalnom nivou za proteklu godinu. Teroristički napad u Parizu naišao je na jednoglasnu osudu svih verskih zajednica u Srbiji. Ispred Islamske zajednice u Srbiji, muftija Muamer Zukorlić je izjavio da je neophodno osuditi svaki teroristički čin, pa i onaj koji se dogodio u Parizu, jer je ubijanje nevinih ljudi anticivilizacijsko. Islamska zajednica Srbije najoštrije je osudila teroristički napad u Parizu koji "neće ostvariti ciljeve mračnih sila zla niti rešiti bilo kakve problem bilo gde u svetu". U saopštenju se dalje navodi da "muslimani Srbije i ovaj teroristički čin smatraju aktom nasilja koji ne može biti deo naše vere niti put kojim nas Islam uči pri rešavanju problema".²⁹⁸

298 „Islamska zajednica Srbije: Ubistvo čoveka je ubistvo čovečanstva“, Blic, 14. novembar 2015. godine, <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/islamska-zajednica-srbije-ubistvo-coveka-je-ubistvo-covecanstva/kpe9ze4>.

- Srpska pravoslavna crkva osudila je "gnusni" teroristički napad u Parizu i pozvala medije u Srbiji da ne prenose blasfemične karikature proroka Muhameda, jer time "najgrublje vređaju verska osećanja" sugrađana islamske vere. Srpska pravoslavna crkva je izrazila solidarnost "braći muslimanima" i navela da vernici Srpske pravoslavne crkve, "čija verska osećanja su u pojedinim medijima na isti ili sličan svetogrđni način izložena ponižavajućim prikazima, ni na koji način ne odobravaju takvo shvatanje slobode stvaralaštva i prirode sekularnog društva".²⁹⁹

IX – MANJINE

²⁹⁹ „SPC medijima: Ne objavljujte karikature Muhameda“, N1, 10. januar 2015. godine, <http://rs.n1info.com/a26457/Vesti/SPC-medijima-Ne-objavljujte-karikature-Muhameda.html>.

Diskriminacija još uvek rasprostranjena

Uprkos vidljivim pomacima, diskriminacija u Srbiji je još uvek vrlo rasprostranjena pojava. U Srbiji ne postoji celovit sistem praćenja diskriminatornih pojava i njihovog sankcionisanja. Brankica Janković, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, ističe da se građani najčešće žale na diskriminaciju u zapošljavanju, ili na poslu (36 odsto), u postupcima pred organima javne vlasti (18 odsto), prilikom pružanja javnih usluga, ili pri korišćenju objekata i površina (devet odsto), a od ličnih svojstava najčešće se pritužbe odnose na diskriminaciju na osnovu nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla (17 odsto), invaliditeta (12 odsto), zdravstvenog stanja (10 odsto).³⁰⁰

Tradicionalno, najdiskriminisanije grupe su Romi, LGBT osobe, kao i osobe koje žive sa HIV/AIDS, a da se u pogledu diskriminacije homoseksualnih osoba sve češće prijavljuju slučajevi diskriminacije u oblasti zapošljavanja. Romi su “često izloženi otvorenom i rasprostranjenom govoru mržnje”, a diskriminacija prema njima “najviše je izražena u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i stanovanja”.

Prva poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić, odlazeći sa te funkcije, istakla je da je diskriminacija u Srbiji i dalje veoma raširena pojava, a odgovornost za položaj manjine snosi većina. Prema njenom iskustvu tokom proteklih pet godina, pritužbe koje stižu, odnose se na diskriminaciju zasnovanu na nacionalnosti i etničkoj pripadnosti, među kojima dominiraju pritužbe koje se tiču diskriminacije Roma i Bošnjaka. Dosta je i pritužaba koje se odnose na diskriminaciju osoba sa invaliditetom, žena, starijih i siromašnih osoba, napomenula je Petrušić. Ona smatra paradoksalnim da građani i građanke

³⁰⁰ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=307487&title=Jankovi%C4%87:%20Diskriminacija%20u%20Srbiji%20vrlo%20rasprostranjena.

prepoznaju da su Romi i žene najdiskriminisanije društvene grupe, dok istovremeno rastu predrasude i stereotipi u odnosu na romsku nacionalnu manjinu.³⁰¹

Premijer Vučić je na konferenciji povodom međunarodnog Dana tolerancije rekao da se država suočila sa svim temama u vezi sa tolerancijom i poštovanjem ravnopravnosti koje su stavljane pod tepih u prethodnim decenijama, da je za mnoge probleme već i našla rešenje, te odbacio kritike da su institucije napravljene po meri vladajućih stranaka. On je naveo da je, što se tiče SPC, ali i drugih verskih zajednica, država odvojena od crkve i da se crkva nije uplitala u njen rad, kao ni država u crkveni. Dodao je da smatra da, kao što je dozvoljeno da se kritikuje, isto tako je dozvoljeno i da se iznesu pohvale.³⁰²

Majkl Devenport, šef EU misije, smatra da je Srbija tokom poslednjih nekoliko godina pokazala posvećenost daljem unapređenju ljudskih i manjinskih prava, što dokazuje i završetak rada na Akcionom planu za Poglavlje 23, koje je od suštinskog značaja za pregovore o članstvu Srbije u EU.³⁰³ Istakao je da će otvaranje poglavlja biti samo podsticaj za dalji zajednički rad, ali i to da su neophodne jake demokratske institucije u koje građani imaju poverenje, kao i postojanje pravnog okvira kojim će se regulisati suzbijanje diskriminatornih pojava.³⁰⁴

Devenport je dodao da nezavisna tela imaju važnu ulogu, naročito u kontekstu sistema međusobne kontrole rada organa vlasti, te da je ključno ispunjavanje njihovih prereporuka, kako što se tiče pojedinačnih predmeta, tako i onih kojima se unapređuje čitav pravni sistem. Posebno je naglasio da i civilno društvo ima važnu ulogu u sprovođenju ovog zadatka.³⁰⁵

301 <http://rs.n1info.com/a57078/Vesti/Diskriminacija-u-Srbiji-i-dalje-rasirena.html>.

302 <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/srbija-napreduje-u-borbi-protiv-diskriminacije-ali-ima-tu-jos-dosta-posla/sx49wk9>.

303 Isto.

304 Isto.

305 Isto.

Vlada Srbije je Komitetu za ukidanje rasne diskriminacije dostavila Drugi i Treći periodični izveštaj o primeni Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije. Izveštaj sadrži informacije o sprovođenju preporuka Komiteta sadržanih u Zaključnim zapažanjima, koje su usvojene posle razmatranja inicijalnog izveštaja 10. marta 2011. godine, uključujući zapažanja Komiteta prilikom razmatranja izveštaja Republike Srbije o primeni preporuka sadržanih u stavovima 11, 15, 19, i 22. od 30. avgusta 2013. godine. Sastavni deo izveštaja čini Zajednički osnovni dokument koji je Republika Srbija dostavila 2010. godine. Izveštaj sadrži pregled zakonodavnih, sudskih, administrativnih i drugih mera koje je država preduzela radi primene odredaba konvencije i ostvarivanja pune i efektivne ravnopravnosti i zaštite od rasne diskriminacije. Izveštajem su obuhvaćeni svi aktuelni mehanizmi i mere koje je država uspostavila i sprovodi u cilju zaštite stanovništva od rasne diskriminacije. U izveštaju je, između ostalog, konstatovano da je Vlada Republike Srbije opredeljena za izgradnju institucionalnog i zakonodavnog okvira i mehanizama borbe protiv rasne diskriminacije.³⁰⁶

306 <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/vesti/1496-drugi-i-treci-periodicni-izvestaj-rasna-diskriminacija>.

Romi: i dalje na margini društva

Romi su manjinska grupa sa najvišim procentom diskriminacije i nasilja u svim oblastima života u Republici Srbiji (RS). Po zvaničnoj statistici i popisu stanovništva iz 2011. godine³⁰⁷ u Srbiji živi 147.604 Roma, ali to je daleko ispod relanog broja, i međunarodne organizacije i organizacije za prava Roma u RS su u više navrata ukazivale da je pravi broj romske manjine u Srbiji skoro četiri puta veći od onog koji prikazuje zvanična statistika. Procena je da je tačan broj Roma između 600.000 i 800.000. Položaj Roma u RS karakteriše rasprostranjena diskriminacija na koju ukazuju: nesrazmerno visoka stopa nezaposlenosti, ograničen pristup uslugama socijalne zaštite, neadekvatna zdravstvena zaštita i stepen obrazovanja romske zajednice. Zbog masovnog ugrožavanja ekonomskih i socijalnih prava Romi su ujedno i najsiromašniji građani Srbije. Romi u Srbiji i dalje žive u dubokom siromaštvu, suočavaju se sa kršenjem ljudskih prava, diskriminacijom, antiromskom retorikom, kao i nasiljem koje ugrožava njihov život i povređuje dostojanstvo. 90 odsto pripadnika romske nacionalne zajednice nema stalno zaposlenje.³⁰⁸ Očekivana dužina trajanja života Roma u RS za 12.4 godine kraća u odnosu na ostalo stanovništvo Srbije.³⁰⁹ Samo jedan od 100 Roma doživi 60 godina života. Iako je, generalno, životni vek žena duži od muškaraca, u romskoj populaciji to nije slučaj, a prosečni životni vek Romkinja u Srbiji je 48 godina.³¹⁰

U Beogradu je u 2015. godini održan prvi „Roma prajd“ koji su predstavnici romske zajednice i nekoliko nevladinih organizacija organizovali kako bi ukazali na problem izražene diskriminacije i siromaštva među pripadnicima ove nacionalne manjine. Povorka od oko

307 Popis stanovništva RS, 2011.

308 Blic, „Rom sedam puta siromašniji od najsiromašnijeg Srbina“, 7. april 2015.

309 Tanjug „Petrušić: Romi su i dalje najdiskriminisaniji“, 8. april 2015.

310 Danas, „Institucije diskriminišu Romkinje“, 14. mart 2015.

200 učesnika je uz romske zastave i muziku prošetala od zgrade Vlade Srbije u Nemanjinoj ulici do „Mikser hausa“, gde je počeo Festival romske kulture i aktivizma. Naglašeno je da je neophodno sistemski rešiti probleme Roma, a jedan od koraka je donošenje zakona koji regulišu nelegalna romska naselja, kao i donošenje zakona koji sprečava prinudno iseljavanje bez trajnog smeštaja. Organizatori su naveli da je „Roma prajd“ način da se pokaže da su Romi sastavni deo društva, a da je suština festivala korišćenje umetnosti za promociju romskih interesa.

U izveštaju Evropske komisije o napretku za 2015. godinu ističe se da se Romi i dalje suočavaju sa teškim uslovima života i diskriminacijom u pristupu socijalnoj zaštiti, zdravstvu, zapošljavanju i adekvatnom stanovanju. Zaključeno je da je jedina oblast u kojoj je ostvaren napredak evidencija građana. U svim drugim oblastima nije zabeležen značajniji napredak. Broj „pravno nevidljivih lica“ opao je zahvaljujući novim sistemskim rešenjima. Ipak, međunarodni standardi u prinudnim iseljenjima i preseljenjima još uvek nosu ostvareni. Pitanje položaja Roma je jedna od važnih tema koja ima veliki uticaj na EU pregovore, obuhvaćeni su poglavljem 23, ali se tiču i drugih poglavlja, o socijalnoj politici i o zdravlju. RS u okviru IPA programa dobila više od 60 miliona evra za projekte vezane za integraciju Roma.³¹¹

Zaštitnik građana smatra da su i pored ostvarenih rezultata i dosadašnjih nastojanja državnih organa i lokalne samouprave, Romi i dalje jedna od najranjivijih grupa građana koja se suočava sa velikim teškoćama u ostvarivanju i zaštiti svoji prava.³¹² Uz novu Strategiju za socijalno uključivanje Roma, potrebno je da državni organi što pre donesu i prateći Akcioni plan koji će konkretizovati i operacionalizovati sprovođenje te strategije. Donošenje podzakonskog akta koji sistemski uređuje primenu afirmativne mere za upis učenika romske nacionalnosti u srednje škole, značajno doprinosi uspostavljanju transparentne i unapred poznate procedure i dalje podrške romskim učenicima, radi postizanja svrhe primene te mere. Međutim, primena afirmativnih mera još

311 Fonet, „Bez posla 90 odsto Roma“, 11. jun 2015.

312 Beta, „Romi i dalje jedna od najranjivijih grupa“, 7. april 2016.

ne daje rezultate primerene svojim kapacitetima budući da nije, iako je zakonska obaveza, donet podzakonski akt koji reguliše upis Roma u srednje škole, ne postoje utvrđeni niti razrađeni kriterijumi za njihovu primenu, evidencije o broju upisane dece, a samim tim ni o domašaju primenjenih mera. Nedovoljan broj pedagoških asistenata koji bi Romima trebalo da pruže istu šansu prilikom školovanja samo dodatno pogoršava situaciju. Najveći broj pritužbi koje Zaštitnik građana dobija od građana romske nacionalnosti se odnosi na ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava, odnosno prepreke prilikom ostvarivanja prava iz oblasti socijalne zaštite i probleme u pronalaženju zaposlenja. Ranijih godina najveći broj pritužbi se odnosio na problem "pravno nevidljivih lica", kao i obezbeđivanje smeštaja nakon prinudnih iseljenja iz neformalnih romskih naselja.

Nacionalni savet romske nacionalne manjine usvojio je Platformu za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji³¹³ kao osnovu za punu integraciju i uključivanje pripadnika romske nacionalne manjine u društveni, ekonomski, kulturni i politički život u RS. Platforma je usklađena sa strategijom „Evropa 2020“ i strateškim ciljevima „Dekade Roma 2015–2025“ i predviđa četiri strateške oblasti – obrazovanje, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje, stanovanje i zdravlje. Predviđen je veći broj mera poput inkluzivnog obrazovanja za svu romsku decu, politiku većeg zapošljavanja Roma u javnom sektoru, pružanje preventivne nege i usluga socijalne zaštite pod istim uslovima kao za ostatak stanovništva, mapiranje mikroregija i naselja gde je romska zajednica najdepriviranija na osnovu postojećih pokazatelj, itd.

Diskriminacija je jedan od najvećih problema Roma u Srbiji, a zatim slede nezaposlenost i obrazovanje, pokazala je analiza podataka UNDP-a sa terena pod nazivom „Priče iz života Roma“³¹⁴ Dostupni podaci ukazuju na to da je obrazovanje prioritarna oblast u kojoj je postignut najveći napredak u poboljšanju položaja Roma, na ono što je bilo

313 Nacionalni Savet Roma, "Platforma za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji", 15. april 2015.

314 Danas, „Diskriminacija najveći problem“, 21. jun 2015.

na početku Dekade, i na situaciju ne-Roma. Ovo je posebno vidljivo u napretku u opismenjivanju i završavanju osnovnog i srednjeg obrazovanja. Izveštaj pokazuje da je stopa nezaposlenosti među Romima poboljšana u odnosu na situaciju na početku Dekade i na ne-Rome, ali su pomaci na prihode mešoviti. Takođe se ističe da je Dekada napravila značajan doprinos u podizanju svesti o položaju Roma, ali s druge strane, vlade zemalja učesnica nisu ispunile svoju obavezu merenja napretka na transparentan način.

Česta je diskriminacija Roma pri zapošljavanju. Položaj Roma na tržištu rada samo je jedan od pokazatelja njihove suštinske nejednakosti u društvu i jedna od brojnih posledica otežanog pristupa osnovnim ljudskim pravima sa kojim se ova grupa suočava. Do takvog položaja vodile su dugogodišnja i sistemska marginalizacija i diskriminacija. Veoma je mali procenat Roma zaposlen u državnoj upravi i lokalnim samoupravama.

Obrazovni sistem je Romima teško dostupan, a sa diskriminacijom se sreću na svakom koraku svog školovanja. Stopa napuštanja škole kada su u pitanju romska deca i dalje je visoka. Akcioni plan za Poglavlje 23 predviđa usvajanje pravilnika o upisu romskih učenika u srednje škole kroz mere afirmativna akcije, pružanje podrške za upis Roma u škole i sprečavanje ranog napuštanja škola, i povećanje obuhvata romske dece u obrazovnom sistemu. Doprinos uspostavljanju preduslova za očuvanje i negovanje romskog jezika predstavlja i odluka Nastavno-naučnog veća Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu kojom je uspostavljen Lektorat za romski jezik³¹⁵, čime se konačno omogućava diplomiranim nastavnicima da steknu potvrde o znanju romskog jezika i da se uključe u izvođenje nastave na ovom predmetu. Ovom odlukom romski jezik je stekao ravnopravan status kao i svi ostali jezici nacionalnih manjina čija nastava se organizuje na Filološkom fakultetu u Beogradu i stvoreni su uslovi za razvoj i standardizaciju jezika,

315 Centar za istraživanje etniciteta, „Ustanovljen lektorat za romski jezik na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu“, 19. april 2015.

školovanje stručnjaka na svim visokoškolskim nivoima i otvoren je put da se predanim i kvalitetnim radom formira Katedra za romski jezik.

Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji. Svaka sedma romska devojčica stupi u brak pre 15 godine, a svaka peta postane majka pre navršenog punoletstva.³¹⁶ Svaka peta Romkinja je nepismena i veoma mali broj njih ima radnu knjižicu ili stalno zaposlenje.³¹⁷ Smrtnost odojčadi u romskim naseljima i dalje je gotovo dva puta veća u odnosu na nacionalni prosek i iznosi 12 promila.³¹⁸ Petina romske dece je nehranjena, a gotovo polovina njih zaostaje u razvoju.³¹⁹

Zakonske odredbe za upisivanje „pravno nevidljivih lica“ sprovode se i daju ohrabrujuće rezultate, ali i dalje nedovoljno brzo i efikasno. Do sada je više od 20.000 Roma upisano u matične knjige. Uprkos nesumnjivom progresu koji je ostvaren u vezi sa sprečavanjem apatridije, teškoće u ostvarivanju i dokazivanju prava na državljanstvo i dalje postoje, a među njima se posebno izdvajaju sledeće: neupisivanje činjenice državljanstva istovremeno sa upisom činjenice rođenja, uprkos tome što je nesporno da je lice steklo državljanstvo; dugotrajni postupci sticanja državljanstva; nedosledna primena odredbi Zakona o diskriminaciji RS koje su usmerene na sprečavanje apatridije; teškoće u vezi sa prijavljivanjem rođenja deteta čiji su roditelji ili majka bez dokumenta; teškoće oko priznanja očinstva i sticanja državljanstva po osnovu očevog državljanstva ukoliko majka deteta ne poseduje dokumente ili je njeno boravište nepoznato; nerešeno pitanje uništenih, nestalih i nedostupnih knjiga državljana i teškoće oko dokazivanja ranijeg upisa činjenice državljanstva.

Pitanje prinudnih iseljenja i prava na stanovanje i dalje predstavlja veliki problem. U 166 lokalnih zajednica u zemlji evindetirano je 750 romskih naselja, ali samo 90 opština ima lokalne akcione

316 Politika, „Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji“, 9. april 2015.

317 Isto.

318 Isto.

319 Isto.

planove.³²⁰ Od 750 romskih naselja, 160 su nehigijenska, a u oko 20 odsto nema vode, 40 odsto kanalizaciju i 10 odsto nema struje. Kao i prethodnih godina i u 2015. godini bilo je pokušaja iseljenja neformalnih romskih naselja. Stanovnici neformalnog naselja Grmeč u Zemunu u junu su primili od građevinske inspekcije opštine Zemun rešenja kojima im je naloženo da sami uklone objekte u kojima stanuju u roku od jednog dana, a sve pod pretnjom prinudnog izvršenja. U tom naselju stanuje tridesetak romskih porodica, uglavnom raseljenih sa Kosova. Opština je dostavila rešenja o rušenju stanovnicima naselja i ostavila rok od jednog dana za rušenje objekata, bez poštovanja međunarodnih standarda koji se primenjuju u postupcima iseljenja, obezbeđivanja alternativnog smeštaja i konsultacija sa stanovnicima naselja. Nakon reakcija Poverenice za zaštitu ravnopravnosti i Komiteta pravnika za ljudska prava, direktnom primenom Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima poništena su prethodna rešenja, i stanovnicima ovog naselja je obezbeđen adekvatan alternativni smeštaj. Ovo prvi slučaj da je organ državne uprave direktno primenio međunarodni ugovor kojim se garantuju ljudska prava.

Preporuke

- Usvojiti Lex specialis za legalizaciju neformalnih romskih naselja;
- Pronaći efikasno i jednostavno rešenje za dokazivanje ranijeg upisa činjenice državljanstva u uništenim i nedostupnim matičnim knjigama, bez postavljanja restriktivnih uslova u pogledu dokaza koje je potrebno priložiti;

320 Politika „Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji“, 9. april 2015.

- Doneti posebne i konkretne mere za zapošljavanje, koje će biti prilagođene specifičnoj poziciji romske manjine, i informisati ih redovno o postojećim merama;
- Obezbediti pravilnu primenu Zakona o diskriminaciji RS, a naročito čl. 13 i čl. 7, st. 1, t. 3 Zakon o diskriminaciji RS 10;
- Obezbediti upisivanje činjenice državljanstva istovremeno sa upisom činjenice rođenja uvek kada je nesporno da je lice stešlo državljanstvo, bez obzira na to da li se rođenje upisuje u redovnom postupku, nakon naknadnog upisa u upravnom postupku ili utvrđivanja vremena i mesta rođenja u vanparničnom postupku;
- Obezbediti blagovremeno upisivanje činjenice rođenja svakog deteta odmah po rođenju;
- Mediji, posebno lokalni, da obrate više pažnje na činjenicu da svojim izveštavanjem utiču na javnost i da svojim sadržajima nastavljaju da održavaju stereotipe i predrasude koji su široko rasprostranjeni prema romskoj populaciji;
- Eliminirati rane brakove zbog njihovih pogubnih posledica na obrazovni, socijalni i ekonomski život dece;
- Formirati jedinicu za inkluziju u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja;
- Formirati Katedru za romski jezik pri Filološkom fakultetu u Beogradu;
- Usvojiti pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje svih oblika diskriminacije u institucijama obrazovanja;
- Desegregacija grupa/odeljenja, vrtića/škola i puna integracija romske dece.

Etničke manjine: neophodan sveobuhvatan sistem društvene integracije

Odnos jednog društva prema manjinama ne svedoči samo o poštovanju prava manjinskih grupa, već je i indikator stepena civilizacijskog razvoja tog društva. U državi gde etničke manjine čine više od 15 odsto ukupnog stanovništva i gde žive pripadnici više od 20 etničkih grupa,³²¹ posebno je važno kreiranje politika koje povoljno utiču na kvalitet života manjinskih grupa, primena zakonodavnog okvira za zaštitu prava manjina, kao i uspostavljanje dobrih međuetničkih odnosa. Iako zakonodavni okvir za zaštitu prava manjina u Srbiji pruža pripadnicima manjinskih etničkih grupa određeni stepen zaštite prava, za efikasnu primenu zakona u praksi još uvek nedostaje strategija za integraciju manjina u kontekstu međuetničkih odnosa i dosledna primena zakona o zaštiti brojana malih manjinskih grupa.

Takođe je potrebno uspostavljanje redovnog funkcionisanje saveta za međunacionalne odnose. U Analizi o funkcionisanju saveta za međunacionalne odnose koju je objavila Kancelarija za ljudska i manjinska prava piše da u Srbiji 72 jedinice lokalne samouprave ima obavezu da osnuju savet za međunacionalne odnose, od čega su 53 jedinice tu obavezu ispunilo.³²² Međutim, u većini jedinica lokalne samouprave je ta obaveza samo formalno ispunjena, budući da u samo 17 jedinica savet za međunacionalne odnose zaista funkcioniše. Ovi saveti se

321 Popis stanovništva 2011 – knjiga „Nacionalna pripadnost“, Republički zavod za statistiku, Beograd 2012. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>.

322 „Saveti za međunacionalne odnose“, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Beograd, decembar 2015. http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/nacionalne_manjine/Analiza_SMO_2015.pdf str. 11.

osnivaju u nacionalno mešovitim jedinicama lokalne samouprave radi ostvarivanja, zaštite i unapređenja nacionalne ravnopravnosti i međuetničkog dijaloga na lokalnom nivou, ali, kako se u izveštaju zaključuje, ova tela još ne ostvaruju svoju ulogu u punoj meri. Preporučuje se promena zakonske regulative, kako bi se jasnije definisao njihov delokrug rada.³²³

Nakon nekoliko godina neuspešnih pokušaja da se uspostavi redovno funkcionisanje republičkog Saveta za nacionalne manjine, čiji su članovi predstavnici nacionalnih saveta nacionalnih manjina, resornih ministarstava i drugih institucija za zaštitu prava i sloboda manjina, tokom 2015. godine su održane tri sednice Saveta. Njime predsedava premijer, a potpredsednica je ministarka za državnu upravu i lokalnu samoupravu Kori Udovički. Dobro funkcionisanje republičkog Saveta za nacionalne manjine je važno zato što to pruža priliku predstavnicima nacionalnih saveta da direktno komuniciraju s državnim organima nadležnim da ostvarivanje manjinskih prava realizuju u praksi. „Ako tog tijela nema, onda nema prilike da se komunicira na institucionalnoj razini s vladom i ministrima i onda imamo aktualnu situaciju da se ‘dopisujemo’ i igramo se gluhih telefona”,³²⁴ ističe član Hrvatskog nacionalnog veća Darko Sarić Lukendić. Premda ocenjuju kao pohvalno uspostavljanje redovnog dijaloga s vladom, predstavnici nacionalnih saveta takođe ističu da nedostaju ažurniji odgovori resornih ministarstava na pitanja saveta,³²⁵ tako da ostaje da se vidi koliko će ovo telo doprineti ostvarivanju prava etničkih manjina u Srbiji.

U aprilu 2015. godine u Srbiji je konstituisan novi saziv Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina, koju predvodi predsednica Nacionalnog saveta slovačke manjine Ana Tomanova Mkanova,

323 Isto. str. 12.

324 „Izrada Akcijskog plana”, Zvonko Sarić, *Minority News*, april 2015. <http://www.minoritynews.rs/wp-content/uploads/2013/04/Minority-NEWS-15.pdf>.

325 „Udovički: Ostvaren je kontinuirani dijalog sa manjinama”, *Tanjug/Blic*, 3. novembar 2015. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/udovicki-ostvaren-je-kontinuirani-dijalog-sa-manjinama/krrbkx5>.

a kopredsedavajući je član Bošnjačkog nacionalnog veća Esad Džudžo. Koordinacija je važna zato što se na njenim sastancima usaglašavaju bitna pitanja za etničke manjine, na osnovu čega se dalje pristupa državnim organima u vezi sa rešavanjem određenih manjinskih problematika.

Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina

Oblast u kojoj je Srbija tokom 2015. godine ostvarila izvestan napredak u kontekstu etničkih manjina je unapređenje pravnog okvira. Finalna verzija Akcionog plana (AP) za Poglavlje 23 objavljena je u septembru 2015. godine³²⁶, a Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina³²⁷ usvojen je 3. marta 2016. godine. Na istoj sednici vlade, u martu 2016. godine doneta je i Uredba o postupku raspodele sredstava iz Budžetskog fonda za nacionalne manjine.³²⁸ Usvajanje posebnog AP za ostvarivanje prava nacionalnih manjina je predviđeno u Akcionom planu za Poglavlje 23 – pravosuđe i osnovna prava, u kome se takođe predviđa usvajanje izmena Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, što je planirano za 2017. godinu. Radna grupa za pripremu Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina je takođe formirana, a usvajanje pomenutih izmena i dopuna je predviđeno za drugi kvartal 2016. godine.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave obrazovalo je Radnu grupu za izradu predloga AP za nacionalne manjine u martu

326 Dostupno na <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/9849/finalna-verzija-akcionog-plana-za-pregovaranje-poglavlja-23-koja-je-usaglasena-sa-poslednjim-preporukama-i-potvrđena-od-strane-evropske-komisije-u-briselu-.php>.

327 Dostupno na <http://www.mduls.gov.rs/doc/Akcioni%20plan%20za%20ostvarivanje%20prava%20nacionalnih%20manjina%20-%20usvojen%203.mart%202016.pdf>.

328 „Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina”, *Politika*, 3. mart 2016. <http://www.politika.rs/sr/clanak/350418/Akcioni-plan-za-ostvarivanje-prava-nacionalnih-manjina>.

2015. godine. Članovi radne grupe su predstavnici relevantnih državnih i pokrajinskih organa, nacionalnih saveta nacionalnih manjina, organizacija civilnog društva i Saveta Evrope, a za koordinaciju je zaduženo Ministarstvo pravde. Predsednik Hrvatskog nacionalnog veća Slaven Bačić istakao je da, iako je predviđen inkluzivan i transparentan proces izrade AP za nacionalne manjine, nije poznato po kojim kriterijumima je odlučeno da u radnoj grupi učestvuju predstavnici šest nacionalnih saveta, kojih ukupno u Srbiji ima 24, i kako je odlučeno koji će to saveti biti.³²⁹ Naknadno je Koordinacija nacionalnih saveta odlučila koji će predstavnici nacionalnih saveta učestvovati u radu Radne grupe.³³⁰

Usvajanje AP za nacionalne manjine obeležilo je i nezadovoljstvo Bošnjačkog nacionalnog veća (BNV) čiji je predsednik Sulejman Ugljanin napustio radnu grupu za izradu ovog dokumenta u novembru 2015. godine, uz obrazloženje da državni organi ignorišu sve probleme Bošnjaka i ne uvažavaju nijedan njihov komentar.³³¹ BNV je posebnu kritiku uputilo državnim organima zato što je „Vlada Republike Srbije, iz manjinskog Akcionog plana za pregovaračko poglavlje 23 u okviru pristupanja Srbije Evropskoj uniji, izbacila sve zločine nad Bošnjacima, čime je pokazala jasnu namjeru da ne želi da zločince procesuiru, privede pravdi i kazni. Takav odnos Vlade Srbije prema bošnjačkim žrtvama u Sandžaku predstavlja jasnu poruku svim srpskim ekstremistima i nekažnjenim ratnim zločincima, da će svaki zločin nad Bošnjacima Sandžaka ostati nekažnjen ili će biti nagrađen. Odbijanje da se u Akcionom planu uvrste zločini nad Bošnjacima Sandžaka predstavlja legalizaciju zločina i etničkog čišćenja nad Bošnjacima u Sandžaku, zbog toga

329 „Izrada Akcijskog plana“, Zvonko Sarić, *Minority News*, april 2015. <http://www.minoritynews.rs/wp-content/uploads/2013/04/Minority-NEWS-15.pdf>.

330 *Ljudska prava u Srbiji 2015*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2015, str. 300.

331 „BNV napustio radnu grupu za izradu akcionog plana o manjinama“, *Tanjug/RTV*, 23. novembar 2015. http://rtv.rs/sr_lat/politika/bnv-napustio-radnu-grupu-za-izradu-akcionog-plana-o-manjinama_662450.html.

je i neophodno usvajanje novog Akcionog plana, ali i potpuno novi pristup u procesu njegove izrade i usvajanja“.³³² Pripadnici BNV izrazili su sumnju u javnost rasprave o AP za nacionalne manjine, tvrdeći da je rasprava vođena na internetu, „što nije javna već tajna rasprava“,³³³ čime je onemogućeno svim zainteresovanim stranama da daju svoje komentare. Zbog svega navedenog predstavnici BNV su istakli da AP za nacionalne manjine nije rezultat inkluzivnog procesa u kome su predstavnici nacionalnih manjina mogli aktivno da učestvuju i čiji se glas čuo, te su predložili izmene i dopune nedavno usvojenog AP za nacionalne manjine.³³⁴

Ugljanin se takođe sastao sa šefom Delegacije EU u Srbiji Majklom Devenportom, kako bi mu preneo stav BNV da AP za nacionalne manjine nema potreban legitimitet i da zato Evropska komisija ne bi trebalo da ga usvoji. Međutim, predstavnici Delegacije EU su istakli da je tekst Akcionog plana unapređen, budući da su uvršteni i neki od predloga nacionalnih manjina.³³⁵ Na Ugljaninove optužbe reagovala je i direktorka Kancelarije za ljudska i manjinska prava Suzana Paunović (inače potpredsednica SDPS Rasima Ljajića), koja je Ugljaninu zamerila nametanje političke volje SDA svim članovima bošnjačke nacionalne manjine: „Poistovećivanje političkih zahteva SDA sa nacionalnim savetom i pitanjima kulturne autonomije govori o dubokom nerazumevanju

332 „BNV traži da se usvoji novi manjinski akcioni plan i da međunarodna zajednica uspostavi posebne misije za Sandžak“, zvanični sajt Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 2. april 2016. <http://www.bnv.org.rs/bnv-trazi-da-se-usvoji-novi-manjinski-akcioni-plan-i-da-medunarodna-zajednica-uspostavi-posebne-misije-za-sandzak/>.

333 „BNV predlaže izmene Akcionog plana za prava nacionalnih manjina“, Amela Bajrović, *Radio Slobodna Evropa*, 31. januar 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/javne-rasprave-o-izmeni-akcionog-plana-za-prava-nacionalnih-manjina/27521803.html>.

334 Prijedlog izmjena i dopuna Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina u okviru pregovaračkog poglavlja 23 <http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2016/01/Prijedlog-AP-za-manjine-BNV.pdf>.

335 „Ugljanin i Devenport o Akcionom planu za poglavlje 23“, *Sandžačke novine/Sandžak press*, 19. februar 2016. <http://sandzakpress.net/ugljanin-i-devenport-o-akcionom-planu-za-poglavlje-23>.

ili zloupotrebi institucije nacionalnog saveta. Do trenutka napuštanja radne grupe Bošnjačkom nacionalnom savetu više puta je ponovljeno da radna grupa nema mandat da se bavi ustavnim promenama, promenama političkog sistema, osudama ratnih zločina i slično, već da će se o tome razgovarati u okviru drugih radnih grupa i tela“.

Narodni poslanik i takođe funkcioner SDPS, Meho Omerović je povodom Ugljaninove izjave da je u Sandžaku „rat blizu“, ukoliko se nastavi sa ovakvim odnosom prema Bošnjacima i njegovog zahteva Savetu bezbednosti da pošalju međunarodne snage u Sandžak, izjavio da „pozivanje međunarodnih snaga da zaštite Bošnjake u Sandžaku od terora i asimilacije, poziv za reakciju Savetu Evrope i optužbe na račun svih drugih koji drugačije misle da su saradnici službi bezbednosti, samo su nastavak suludih izjava u jeku izborne kampanje“.³³⁶ Svakako je važno imati u vidu kontekst u kome su nastale prethodne izjave, ali je istovremeno odgovornost države da uvaži i razmotri primedbe i kritike predstavnika nacionalnih manjina, naročito u kreiranju dokumenta koji definiše aktivnosti usmerene ka boljoj integraciji etničkih manjina. Konsultativni proces i usvajanje AP za nacionalne manjine ne bi trebalo da budu obeleženi političkim nadmetanjima, budući da se radi o dokumentu koji nije samo važan kao jedan od formalnih uslova EU integracije Srbije, već i kao dokument koji će bitno odrediti buduće aktivnosti usmerene ka boljoj, potpunijoj i sistemskoj integraciji etničkih manjina.

Etnička distanca

Akcionni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina dobio je pozitivne ocene međunarodnih eksperata, Evropske komisije i nezavisnih organa u Srbiji, ali ostaje da se vidi u kojoj meri će biti primenjen. Implementacija zakonskih rešenja u oblasti ostvarivanja prava etničkih

³³⁶ „Ugljanin o ‘plavim šlemovima’ u Sandžaku: Nisam preterao“, Jelena Petrović, *N1*, 6. april 2016. <http://rs.n1info.com/a149355/Vesti/Vesti/Sulejman-Ugljanin-o-plavim-slemovima-cetnicima-Sandzaku.html>.

manjina ostaje jedan od najvećih problema. U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu piše da se zakonodavstvo u ovoj oblasti najdelotvornije sprovodi u Vojvodini, ali i da ga je potrebno ojačati, naročito u drugim delovima Srbije.³³⁷ Takođe se ističe da je posebno važno da se zakonodavstvo sprovodi u oblasti obrazovanja, upotrebe jezika i pristupa medijima i verskim uslugama na jezicima manjina, što ne bi trebalo da utiče na učenje zvaničnog jezika koje je važno za uključenost etničkih manjina u društvo.³³⁸ Dakako, jedno je preporuka, a drugo realnost, pa se tako godinama, naročito mlađi pripadnici različitih etničkih grupa koji žive u istoj sredini, sporazumevaju na engleskom jeziku ili se ne sporazumevaju uopšte. Takvu situaciju omogućio je sistem u kome su škole u višejezičnim sredinama odvojene, gde se mladi različitih etničkih pripadnosti ne druže, posećuju različite kafiće i ne govore jezike drugih etničkih grupa iz zajednice.³³⁹ Mladi iz manjinskih grupa se i ne ohrabruju da uče zvanični jezik, niti većinsko stanovništvo u multietničkim sredinama nastoji da nauči jezik manjinskih zajednica. Institucija ombudsmana je skrenula pažnju na to da „pripadnici nacionalnih manjina po završetku školovanja često nemaju funkcionalno znanje srpskog jezika i samim tim jednake šanse u daljem obrazovanju i prilikom zapošljavanja, što dovodi i do povećanja etničke distance, na štetu razvoja građanskog društva“.³⁴⁰

Sistem je formalno obezbedio izvestan stepen zaštite prava manjina, koji u praksi za posledicu neretko ima odvojeni život različitih etničkih grupa. Imajući to u vidu, ne iznenađuje ni podatak da je etnička distanca mladih u Srbiji na visokom nivou, odnosno da je nakon distance prema ljudima drugačije seksualne orijentacije to najizraženiji

³³⁷ Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu, str. 68.

³³⁸ Isto.

³³⁹ „U obrazovanju sve više segregacije manjina“, Beta/RTV, 23. mart 2015. http://www.rtv.rs/sr_lat/mladi/obrazovanje/u-obrazovanju-sve-vise-segregacije-manjina_581142.html.

³⁴⁰ „Ombudsman: Srbija nije obezbedila službenu upotrebu ćirilice“, Beta/N1, 20. februar 2016. <http://rs.n1info.com/a136380/Vesti/Vesti/Ombudsman-Srbija-nije-obezbedila-sluzbenu-upotrebu-cirilice.html>.

oblik socijalne distance. Istraživanje o stavovima mladih iz 2015. godine pokazuje da mladi u Srbiji najveću distancu osećaju prema Hrvatima, Romima i tražiocima azila sa Bliskog istoka.³⁴¹ Istraživanja javnog mnjenja poverenika za zaštitu ravnopravnosti o stavovima opšte populacije u Srbiji, takođe pokazuju da pripadnost etničkoj manjini predstavlja najčešći osnov za diskriminaciju, kao i da najveća etnička distanca postoji prema Albancima, Hrvatima, Bošnjacima i Romima.³⁴² U drugom istraživanju zaštitnika građana o percepciji javnosti u vezi sa pravima ranjivih grupa u Srbiji naveden je podatak da etnička distanca raste, što je oblik socijalne interakcije bliži, odnosno emotivno važniji, kao što je to slučaj sa sklapanjem braka i vaspitanjem dece. Drugim rečima, veći je broj ispitanika koji ne bi želeli da ostvaruju ovakve tipove socijalne interakcije sa pripadnicima određenih etničkih grupa.³⁴³

U ovom kontekstu važne su i poruke koje šalje državni vrh, pri čemu se tokom 2015. godine posebno izdvojila izjava predsednika Srbije prilikom postavljanja kamena temeljca za buduće Centre izvrsnosti Univerziteta u Kragujevcu: „Svi centri izvrsnosti, a posebno Banka za matične ćelije sačuvaće ono najbitnije, najvažnije i najlepše karakteristike srpskog naroda. Sve manje se dece rađa, a bračni parovi traže rešenje u obraćanju lekarima u inostranstvu. To rešenje treba da bude ovde, ta deca treba da budu srpska deca sa srpskim genetskim kodom, prošlošću i budućnošću. To me je vodilo da se zalažem za ovu ustanovu”³⁴⁴ Ovo nije prvi put da predsednik zanemaruje činjenicu da

341 „Mladi u Srbiji 2015: stanja, opažanja, verovanja i nadanja”, Smiljka Tomanović i Dragan Stanojević, Friedrich Ebert Stiftung/SeCons, Beograd 2015. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf>.

342 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu, str. 60.

343 „Percepcija javnosti u vezi sa pravima ranjivih grupa u Republici Srbiji i poznavanje nadležnosti i percepcija rada zaštitnika građana”, Zaštitnik građana, 2015. str. 34 http://www.ombudsman.rs/attachments/4174_Percepcija%20javnosti%20-%20ZG%202015.pdf.

344 „Tomislav Nikolić...ta deca treba da budu srpska deca sa srpskim genetskim kodom, prošlošću...”, *Beta*, 25. januar 2016. <http://beta.rs/izjava-dana/komentar-drustvo/23680->

nije predsednik srpskog naroda, već svih građana Srbije, a ovakve izjave mogu imati samo štetne posledice po međuetničke odnose u Srbiji. Na ovaj način se takođe povećava etnička distanca, često bazirana na nepoznavanju kulture, običaja, jezika i specifičnosti drugih etničkih grupa, pa su najdelotvorniji mehanizmi za razbijanje predrasuda upravo škole, seminari i drugi programi edukacije za mlade tokom kojih imaju priliku da, nekada i prvi put, upoznaju pripadnike drugih etničkih grupa. Veoma je važno da se nastave ovakvi programi, koje godina uspešno vode organizacije civilnog društva, kao i da se slični programi sprovedu u formalnom obrazovnom sistemu, jer bi to doprinelo razvoju boljih međuetničkih odnosa.

Privatizacija medija i informisanje na jezicima manjina

Zakonodavna promena koja je ugrozila pravo manjina na informisanje na maternjem jeziku jeste usvajanje seta reformskih medijskih zakona koji propisuju obavezu privatizacije medija. Jedan od razloga za privatizaciju medija je uspostavljanje veće nezavisnosti medija u odnosu na, prethodno dominantan uticaj politike na njihov rad. Mediji na manjinskim jezicima često su bili pod uticajem nacionalnih saveta nacionalnih manjina, koji su i sami veoma politizovani. Međutim, u praksi se pokazalo da su se tokom procesa privatizacije brojni manjinski mediji ugasili, jer nije pronađeno odgovarajuće rešenje za njihov opstanak. Nedim Sejdinović iz Nezavisnog društva novinara Vojvodine ističe da su u procesu privatizacije medija bila predviđena izvesna zakonska rešenja koja je trebalo da očuvaju manjinske medije i spreče njihovo gašenje: „Zakon za te medije predviđa neku vrstu garancije koja nalaže novom vlasniku da zadrži postojeću strukturu programa, a to znači i obim programa na manjinskim jezicima”³⁴⁵ Ipak, brojni medi-

.....
tomislav-nikolic--ta-deca-treba-da-budu-srpska-deca-sa-srpskim-genetskim-kodom-prosloscu.

345 „Vojvodina: Privatizacija manjinskih medija”, Vesela Laloš, *Radio Slobodna Evropa*, 2. jul 2015. <http://www.slobodnaevropa.org/a/vojevodina-privatizacija-manjinskih->

ji su prestali sa radom, između ostalog, i zbog nedostatka ekonomskih interesa novih vlasnika medija da programe na manjinskim jezicima zadrže. Novinarka lista *Mađar so* Margareta Tomo smatra da od manjinskih medija nema profita, a „onaj ko kupi neki medij svakako želi da od toga zarađuje“.³⁴⁶ Ona je takođe saglasna da je privatizacija medija početak njihovog gašenja. S druge strane, treba podsetiti da je Srbija potpisala međunarodne dokumente kao što su Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, čime se obavezala na očuvanje manjinskih jezika u sredstvima informisanja.

Tokom rasprava o privatizaciji medija često je pominjano projektno finansiranje medija, koje bi trebalo da doprinese održivosti i stabilnom izvoru finansija za medije koji emituju sadržaj na jezicima manjina i spreči njihovo nestajanje. Šefica Odeljenja za medije Misije OEBS u Srbiji Gordana Janković je naglasila obavezu različitih nivoa vlasti da finansiraju medije putem projekata³⁴⁷, ali se u praksi pokazalo da se mere ublažavanja posredica privatizacije na medije koji emituju program na jezicima etničkih manjina nisu adekvatno sprovodile. U nepovoljnoj poziciji se tako našao *Radio Zrenjanin*, čijim radnicima akcije nisu prenete u skladu sa zakonom, iako medij nije prodat. Međutim, *Radio Zrenjanin* ne samo da nije našao kupca, već njegov kapital nije ni ponuđen u poslednja dva kruga prodaje.³⁴⁸ Ovo svakako nije jedini primer neuspele privatizacije medija u Srbiji, ali se na njemu vide manjkavosti ovog procesa koji je zbog brojnih problema u primeni dobio i svoj epilog u Narodnoj skupštini Srbije. Naime, Skupština je usvojila Autentično tumačenje odredbi člana 142. Zakona o javnom informisanju i medijima kojim je delimično ublažila štetne posledice

.....
[medija/27105905.html](http://www.pravamanjina.rs/index.php/sr_YU/aktivnosti/649-autentnim-tumačenjem-zakona-o-javnom-informisanju-i-medijima-delimino-ublaene-tetne-posledice-po-prava-graana-na-javno-informisanje).

346 Isto.

347 „Srbija: Neizvesna sudbina manjinskih medija“, Norbert Šinković, *Radio Slobodna Evropa*, 18. decembar 2015. <http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-neizvesna-sudbina-manjinskih-medija/27435652.html>.

348 „Sledi brisanje delatnosti“, M. Podar, *Danas*, 3. mart 2016.

stanovišta Agencije za privatizaciju, po kome se podela besplatnih akcija zaposlenima u medijima može sprovoditi samo na osnovu Zakona o privatizaciji, a ne Zakona o javnom informisanju, što je ugrozilo pravo pripadnika etničkih manjina da budu informisani na svom jeziku.³⁴⁹ Posledice ove odluke su i to što su zbog neuspele privatizacije pojedini mediji na jezicima manjina prestali da postoje nakon decenija emitovanja kvalitetnog programa, koji je sada siromašniji i manje raznovrstan nego ranije.

O tome svedoči i dopis hrvatske poslanice u Evropskom parlamentu Marijane Petir komesaru za proširenje Johanesu Hanu. Ona je izrazila zabrinutost povodom gašenja *Radio Subotice*, „jedinog radija u Srbiji koji je svakodnevno emitovao program na hrvatskom jeziku [...čime je Srbija...] još jednom ozbiljno prekršila prava hrvatske nacionalne manjine“.³⁵⁰ Han se složio da privatizacija postavlja izazove i istakao da je u Izveštaju EK o napretku Srbije za 2015. godinu naglašena potreba da RTS osigura dosledan pristup informacijama na jezicima nacionalnih manjina, kao i da se obezbede uslovi za održivost lokalnih manjinskih medija i medijskih programa.³⁵¹

U cilju unapređenja zakonodavnog okvira u oblasti informisanja na jezicima etničkih manjina u Srbiji, potrebne su izmene i dopune dva zakona. Naime, Zakon o javnom informisanju i medijima propisuje obavezu lokalne samouprave, pokrajina i države da izdvajaju sredstva za konkursno projektno finansiranje kroz sufinansiranje medijskih sadržaja, ali bi ovaj zakon trebalo da bude promenjen i da obaveže lokalne samouprave u kojima žive pripadnici etničkih manjina da raspišu

349 „Autentičnim tumačenjem Zakona o javnom informisanju i medijima delimično ublažene štetne posledice po prava građana na javno informisanje“, Zvanični sajt zaštitnika građana, 6. mart 2016. http://www.pravamanjina.rs/index.php/sr_YU/aktivnosti/649-autentnim-tumačenjem-zakona-o-javnom-informisanju-i-medijima-delimino-ublaene-tetne-posledice-po-prava-graana-na-javno-informisanje.

350 „Srbija da obezbedi održivost manjinskih medija“, *Tanjug/B92*, 19. februar 2016. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=02&dd=19&nav_id=1098318.

351 Isto.

posebne konkurse za informisanje na jezicima manjina.³⁵² Osim toga, trebalo bi da bude promenjen i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, što bi trebalo da otvori nove mogućnosti za manjinske medije. U toku su pripreme za izmene i dopune oba zakona, te ostaje da se vidi u kojoj će meri poboljšati trenutno loše stanje u kome se nalaze mediji na jezicima manjina.

Etnički motivisani incidenti i politički pritisci

Nakon fudbalske utakmice Srbija–Albanija (oktobar 2014. godine) koja je prekinuta nakon što se nad stadionom u Beogradu pojavio dron sa mapom Velike Albanije i nereda koji su potom nastali na terenu, dogodili su se brojni incidenti u Vojvodini tokom kojih su oštećeni ugostiteljski objekti čiji su vlasnici pretežno pripadnici albanske nacionalne manjine. Ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović je u februaru 2015. godine predstavio Izveštaj o stanju javne bezbednosti na području Vojvodine za 2014. godinu, u kome se navodi da su s aspekta bezbednosti najugroženiji pripadnici etničkih manjina bili pripadnici albanske, turske i goranske nacionalne manjine, kao i da je ukupno oštećeno 26 ugostiteljskih objekata čiji su vlasnici pripadnici te tri etničke grupe.³⁵³ Takođe je zaključio da se broj etnički motivisanih sukoba svake godine smanjuje, pa je u 2014. godini bilo 15 odsto manje takvih incidenata u odnosu na prethodnu.

U novembru 2015. godine zabeležen je slučaj političkog nasilja nad članovima Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine u Kovačici. Predsednik opštine Kovačica i član Srpske napredne stranke (SNS) Jan Husarik pozvao je na razgovor više članova Nacionalnog saveta Slovačka, tokom koga on sam nije bio prisutan. Umesto njega sastanak su

352 „Ušumović: Obezbediti finansiranje manjinskih medija“, *Beta/RTV*, 11. decembar 2015. http://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/subotica/usumovic-obezbediti-finansiranje-manjinskih-medija_669021.html.

353 „U Vojvodini najugroženiji Albanci, Turci i Goranci u 2014.“, *Beta/N1*, 27. februar 2015. <http://rs.n1info.com/a38732/Vesti/U-Vojvodini-najugrozeniji-Albanci-Turci-i-Goranci-u-2014.html>.

vodila dva člana SNS koji su pokazali da raspolažu informacijama o članovima Saveta i o članovima njihove najbliže porodice, pa su ucenama, pritiscima, pretnjama i obećanjima primoravali članove Saveta da potpišu dokument kojim bi bila smenjena aktuelna predsednica Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine Ana Tomanova Makanova i obezbeđeno novo vodstvo Saveta blisko SNS.³⁵⁴ U saopštenju koje je povodom ovog incidenta napisala Koordinacija nacionalnih saveta nacionalnih manjina navodi se da se „sa pritiscima ne suočava samo Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine već se slično dešava i u svim drugim savetima“.³⁵⁵ Nedopustivo je da predstavnici nacionalnih saveta nacionalnih manjina budu izloženi zastrašivanju, pretnjama i drugim nedemokratskim mehanizmima. Država je dužna da ispita istinitost ovih navoda, pošalje jasnu poruku da takvi ispadi neće biti tolerisani i da preduzme adekvatne mere za njihovo sprečavanje.

Zastupljenost etničkih manjina u državnim organima i službena upotreba jezika i pisma manjina

Nekoliko godina je problem, inače sporog pravosuđa u Srbiji bio i nedostatak sudskih tumača za jezike etničkih manjina, pri čemu je najviše problema evidentirano u slučaju tumača za bosanski jezik u Novom Pazaru i Užicu. U sudskim postupcima pripadnici manjinskih grupa imaju pravo na prevod na maternji jezik ukoliko to zatraže, međutim, ovo je pravo teško ostvarivo u praksi, budući da sudskih tumača za bosanski jezik nije bilo u Srbiji zbog čega su u višim sudovima u Novom Pazaru i Užicu stopirano čak 284 sudska procesa.³⁵⁶ Ministarstvo

354 „SNS pretil nacionalnim manjinama u Vojvodini“, *Opozicionar*, 18. novembar 2015. <https://opozicionar.com/sns-pretil-nacionalnim-manjinama-u-vojvodini/>.

355 „Nacionalni saveti protiv političkih pritisaka“, *Beta/RTV*, 23. novembar 2015. http://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/nacionalni-saveti-protiv-politickih-pritisaka_662343.html.

356 „Stižu tumači za bosanski jezik“, K. Živanović, *Danas*, 2. jun 2015. http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=302662&title=Sti%C5%BEu%20tuma%C4%8Di%20za%20bosanski%20jezik.

pravde je objavilo javni oglas za postavljanje stalnih sudskih prevodilača za bosanski jezik, što je svakako pohvalno jer doprinosi ostvarivanju prava etničkih manjina na korišćenje maternjeg jezika pred sudovima, ali je interesantan podatak da je oglas raspisan dva dana pred dolazak komiteta eksperata Saveta Evrope za primenu Evropske povelje o regionalnim jezicima i jezicima manjina.³⁵⁷ Shodno tome, postavljena su dva sudska prevodioca za bosanski jezik za područje Višeg suda u Užicu i tri u Novom Pazaru.³⁵⁸

Zaštitnik građana poslao je Mišljenje još 2012. godine, kojim se ukazuje na propuste u ovoj oblasti, pa je nejasno zašto Ministarstvo pravde nije ranije rešilo ovaj problem, budući da bi se time izbegla odugovlačenja na sudovima, zastarevanje slučajeva i posledično kršenje prava građana.³⁵⁹ Etničke manjine u Srbiji imaju ustavno pravo na službenu upotrebu maternjeg jezika u upravnom, sudskom i drugim postupcima, što je dovoljan i najvažniji argument za državu da obezbedi sudske tumače za bosanski jezik, koji je maternji jezik 140.000 građana Srbije i treća po veličini jezička grupa u Srbiji.³⁶⁰ Stoga je pohvalno što su nadležni državni organi preduzeli korake za rešenje ovog problema. Dok za bosanski jezik građani na raspolaganju za sada imaju samo jednog licenciranog sudskog tumača iz Novog Sada, manjak tumača postoji i za jezike drugih etničkih manjina. Albanska, češka i bugarska nacionalna manjina su Ministarstvu pravde prijavile nedostatak sudskih tumača i poslale inicijativu za imenovanje novih tumača, na šta se čeka odgovor.³⁶¹

357 Isto.

358 Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2015. godinu, str. 85.

359 Isto.

360 „Tumači sada uče Bošnjake srpski!“, V. Crnjanski Spasojević, *Večernje novosti*, 2. jun 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:551051-Tumaci-sada-uce-Bosnjake-srpski>.

361 „Stižu tumači za bosanski jezik“, K. Živanović, *Danas*, 2. jun 2015. http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=302662&title=Sti%C5%BEu%20tuma%C4%8Di%20za%20bosanski%20jezik.

Što se tiče službene upotrebe jezika manjina u institucijama pokrajine, poslanici su se retko služili jezicima manjina u Skupštini Vojvodine tokom 2015. godine, iako za to postoje zakonski osnov i realne mogućnosti. Naime, u Skupštini Vojvodine poslanici mogu da govore na šest jezika, uključujući pet jezika manjina, ali je tokom 2015. godine to pravo iskoristilo samo devet poslanika koji su govorili na mađarskom jeziku i tri na slovačkom jeziku.³⁶² I dok pojedini poslanici iz manjinskih zajednica ističu da su navikli da koriste izraze iz političkog žargona i tehničke termine na srpskom jeziku, ali da ne beže ni od korišćenja jezika manjina, novinar Norbert Šinković smatra da se poslanici služe jezicima manjina isključivo u političke svrhe. On smatra da političke partije insistiraju da njihovi poslanici govore na jezicima manjina uglavnom u političkim kampanjama, kad se takođe građanima dele višejezični flajeri i leci.³⁶³ Trebalo bi motivisati poslanike da koriste jezike manjinskih etničkih zajednica, budući da je upravo višejezičnost u institucijama jedno od zakonom garantovanih manjinskih prava.

Pripadnici etničkih manjina takođe bi trebalo da budu više zastupljeni u državnoj upravi i institucijama, naročito na lokalnom nivou, što je takođe jedan od zaključaka Izveštaja Evropske komisije.³⁶⁴ U izveštaju piše i da je etničko albansko stanovništvo i dalje nedovoljno zastupljeno u javnim službama na jugu Srbije, te da ni bošnjačka zajednica nije dovoljno zastupljena u lokalnoj upravi, sudstvu i policiji u Sandžaku.³⁶⁵ Ovo je posebno problematično kada se ima u vidu etnička struktura stanovništva ova dva regiona, pa se ne stiče utisak da etničke manjine imaju adekvatan broj predstavnika u državnim organima.

Ištvan Pastor je na sednici Pokrajinskog saveta za bezbednost u februaru 2015. godine skrenuo pažnju ministru unutrašnjih poslova

362 „Poslanici retko govore na jezicima manjina“, Sanja Kljajić, *RTV*, 16. decembar 2015. http://rtv.rs/sr_ci/vojvodina/poslanici-retko-govore-na-jezicima-manjina_670450.html.

363 Isto.

364 Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu, str. 69.

365 Isto, str. 68 – 69.

Nebojši Stefanoviću da u policiji u Srbiji nema dovoljno pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica.³⁶⁶ Ovo je posebno problematično u slučaju romske nacionalne zajednice, čiji pripadnici svake godine pokazuju sve više interesovanja za učešće u radu policije, ali veoma mali procenat kandidata uspešno položi prijemni ispit za osnovnu policijsku obuku. Stoga je potrebno osnaživanje Roma za uključivanje u rad policije podizanjem njihove informisanosti o uslovima za upis na osnovnu policijsku obuku i omogućavanjem ostvarivanja uslova za pripremu prijemnog ispita za rad u policiji.³⁶⁷ Neophodno je podići svest o značaju učešća pripadnika etničkih manjina u radu policije, državne administracije, pravosuđa i drugih državnih organa. Važno je da pripadnici etničkih manjina budu predstavljeni u državnim organima Srbije i da učestvuju u njenom političkom životu, zato što to doprinosi stabilnosti celokupnog društva.

Obrazovanje

Obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina je jedan od najvažnijih načina ostvarivanja manjinskih prava. Obezbeđivanje udžbenika na jezicima etničkih manjina u Srbiji godinama nije realizovano u potpunosti, pri čemu se problem sa nastavom učenika kojima je albanski maternji jezik izdvaja kao posebno problematičan. O tome smo više pisali u poglavlju Jug Srbije. Međutim, i predstavnici drugih etničkih manjina u Srbiji su se tokom 2015. godine žalili da učenici iz manjinskih zajednica ne ostvaruju u potpunosti svoje pravo na obrazovanje na maternjem jeziku. Slaven Bačić iz Hrvatskog nacionalnog veća rekao je da „ne postoji spremnost da se finansiraju udžbenici na hrvatskom jeziku iz državnog budžeta“, pa Hrvatsko nacionalno vijeće (HNV) knjige

366 „Pastor: nedovoljan broj pripadnika manjina u policiji“, *Autonomija*, 27. februar 2015. <http://www.autonomija.info/pastor-nedovoljan-broj-pripadnika-manjina-u-policiji.html>.

367 „Šta koči upis Roma na osnovnu policijsku obuku“, D. Vukosavljević, *Politika*, 13. mart 2015. <http://www.politika.rs/scc/clanak/321623/Sta-koci-upis-Roma-na-osnovnu-policijsku-obuku>.

za osnovce štampa iz sopstvenih sredstava, dok srednjoškolci uče iz srpskih knjiga.³⁶⁸

Predstavnici rumunske i bugarske etničke manjine generalno, pozitivno ocenjuju ostvarivanje prava na nastavu na maternjem jeziku u mestima s dovoljno prijavljenih učenika. Predstavnici rumunske zajednice ističu da problemi postoje pri sprovođenju ankete kojom se učenici izjašnjavaju o želji da pohađaju nastavu na maternjem jeziku, kao i u drugim organizacijskim aspektima – na primer, u isto vreme se organizuju časovi informatike i rumunskog kao maternjeg jezika. Stoga je potrebno da izborni predmet maternji jezik s elementima nacionalne kulture bude uklopljen u raspored časova tako da ga učenici mogu nesmetano pohađati.³⁶⁹ Tokom školske 2014/2015. godine je u Požarevcu rumunski jezik s elementima nacionalne kulture učilo 107 učenika osnovnih i srednjih stručnih škola i gimnazija, a u Zaječaru 202 učenika, dok su se za vlaški govor s elementima nacionalne kulture, u oba grada prijavila ukupno 84 učenika.³⁷⁰

Ministarstvo prosvete je neposredno uoči početka školske 2014/2015. godine poslalo dopis školskim upravama u Sandžaku o uvođenju dvojezičnog obrazovanja za Bošnjake, koje bi se prema proceni BNV negativno odrazilo na proces obrazovanja Bošnjaka na bosanskom maternjem jeziku i pismu. U tom kontekstu BNV je poslalo dopis ministru prosvete Srđanu Verbiću u kome piše da „ovaj čin predstavlja školski primer pravnog i administrativnog nasilja, s obzirom da pripadnici bošnjačke nacionalnosti imaju apsolutno pravo na obrazovanje na svom maternjem jeziku, kako je to propisano članom devet Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kojima se takođe dvojezična nastava može primeniti samo u izuzetnim slučajevima“.³⁷¹

368 „Hrvati žele veća prava u Srbiji“, *Al Jazeera*, 10. mart 2015. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hrvati-zele-veca-prava-u-srbiji>.

369 „Srpsko-rumunski odnosi i status i položaj vlaške nacionalne manjine u Srbiji“, ISAC fond, Beograd 2015. str. 12 <http://www.isac-fund.org/download/SR-RU-Odnosi.pdf>.

370 Isto, str. 79.

371 „Ministarstvo: Dvojezičnost ne eliminiše obrazovanje na bosanskom“, *Tanjug*

Predstavnicima BNV takođe su se obratili zaštitniku građana koji je poslao Mišljenje Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Ministarstvo je uvažilo Mišljenje zaštitnika građana i pristupilo izradi pravilnika o bližim uslovima ostvarivanja dvojezične nastave, sa ciljem da se stvori pravni osnov za dalje razvijanje ovog procesa kao jednog od modela obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina.³⁷²

Povodom predloga izmena i dopuna Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja sastali su se predstavnici Koordinacije nacionalnih saveta i ministar prosvete u avgustu 2015. godine. Tada je ministru predočeno da ne treba izjednačiti dvojezičnu nastavu sa nastavom na jeziku nacionalne manjine. I Liga socijaldemokrata Vojvodine je osudila izjednačavanje dvojezične nastave sa nastavom na jezicima etničkih manjina koje je predložilo Ministarstvo prosvete, zato što bi u Vojvodini dovelo do brzog gašenja nastave na maternjem jeziku. LSV, takođe smatra da se predloženim izmenama i dopunama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja krši pravo etničkih manjina na obrazovanje na maternjem jeziku. Obrazloženje Ministarstva prosvete za uvođenje dvojezične nastave u nekim opštinama je da takav vid nastave sprečava segregaciju dece. Imajući u vidu važnost obrazovanja za sve građane Srbije, veoma je važno da Ministarstvo precizno odredi pravni osnov i uslove pod kojima se dvojezična nastava uvodi u obrazovni sistem Srbije, kako bi se izbeglo ukidanje nastave na jeziku etničkih manjina koje je garantovano zakonima Srbije.

Ministarstvo prosvete je u novembru 2015. godine najavilo da je pripremljen poziv za udžbenike na jezicima nacionalnih manjina kako bi se svi nedostajući udžbenici obezbedili, te da će se u decembru početi sa sprovođenjem.³⁷³ Do kraja godine nisu obezbeđeni svi potrebni udžbenici, ali je u martu 2016. godine potpisan Sporazum o obezbe-

.....

Večernje novosti, 4. septembar 2014.

372 Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2015. godinu, str. 85.

373 „Uskoro će biti obezbeđeni svi udžbenici na jezicima nacionalnih manjina“, *Beta/Blic*, 3. novembar 2015. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/uskoro-ce-biti-obezbedeni-svi-udzbenedeni-na-jezicima-nacionalnih-manjina/5tj4s5m>.

đivanju nedostajućih udžbenika na jezicima bošnjačke, bugarske, mađarske, rumunske, rusinske, slovačke i hrvatske nacionalne zajednice. Ovo su ujedno i predstavnici manjina koji su sa ministrom prosvete i direktorom Zavoda za udžbenike potpisali Sporazum.³⁷⁴ Primitno je odsustvo predstavnika albanske nacionalne zajednice, pa se postavlja pitanje sudbine udžbenika na albanskom jeziku, odnosno da li će država dati adekvatan odgovor na višegodišnji problem učenika koji pohađaju nastavu na albanskom jeziku. Direktorica Kancelarije za ljudska i manjinska prava Suzana Paunović je rekla da će novu školsku 2016/2017. godinu učenici dočekati sa kompletnim udžbenicima na jezicima nacionalnih manjina,³⁷⁵ ali ostaje da se vidi u kojoj meri će ti zaista biti realizovano.

374 „Potpisan sporazum o udžbenicima za manjine“, *FoNet/N1*, 24. mart 2016. <http://rs.n1info.com/a145951/Vesti/Vesti/Potpisan-sporazum-o-udzbenedicima-za-manjine.html>.

375 „Paunović: Urađeno sve za otvaranje poglavlja 23“, *Beta/Tanjug/B92*, 11. maj 2016. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=05&dd=11&nav_category=11&nav_id=1129910.

Zaključci

- Broj pritužbi podnetih poverenici za zaštitu ravnopravnosti zbog diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti predstavlja 18,4 odsto ukupnog broja pritužbi podnetih tokom 2015. godine.³⁷⁶ To nije zanemarljiv procenat, naročito imajući u vidu da je svake godine diskriminacija po ovom osnovu jedan od najviše zastupljenih oblika diskriminacije u Srbiji. Zakonodavni okvir za zabranu diskriminacije postoji godinama, a u okviru procesa evrointegracija Srbije, dodatno je unapređen. Ovo svakako, ne znači da je posao završen, niti da postojanje zakona podrazumeva njihovu primenu. U Srbiji je naročito problematična nedovoljna primena zakonskih propisa koji unapređuju kvalitet života etničkih manjina i njihovo uključivanje u život zajednice. Neophodno je da se napori države i društva usmere ka implementaciji zakona u ovoj oblasti. Takođe je potrebno da se pri donošenju budućih zakona vodi računa o postojećem zakonodavnom okviru, kako se ne bi pojavljivale nelogičnosti koje dodatno otežavaju primenu zakona u praksi.
- Srbija nije u potpunosti završila harmonizaciju zakonodavstva sa evropskim u kontekstu zaštite prava etničkih manjina. Veoma je važno da predstavnici manjinskih etničkih grupa i civilnog društva budu aktivno uključeni u kreiranje zakonodavstva, i da se njihovo mišljenje i predlozi čuju i uvažavaju, više nego do sada. Potrebni su jasni kriterijumi odabira članova radnih grupa i transparentnost procesa pisanja zakona u ovoj oblasti. Usaglašavanje propisa i konsultacije sa velikim brojem zainteresovanih strana nisu lak zadatak, ali doprinose kvalitetu donetih zakonskih rešenja i omogućavaju doslednije sprovođenje propisa u praksi.

- Takođe, bilo bi dobro da etničke manjine ne budu važne predstavnicima vlasti i političkim partijama samo u predizbornim kampanjama i tokom formiranja vlade, već da se izgradi sveobuhvatni sistem integracije manjina u društvo, uz uvažavanje njihovih prava i potreba. Stoga je neophodno da se poveća zastupljenost etničkih manjina u organima državne uprave, kao i u političkom i javnom životu zajednice. Položaj i prava etničkih manjina su integralni deo šireg konteksta ljudskih prava, i potrebno je da u državi koja pretenduje da postane članica Evropske unije budu regulisani u skladu sa demokratskim standardima.

³⁷⁶ Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. god. str. 55.

Ravnopravnost polova i posebna zaštita žena

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine ukupan broj žena je 51.31 odsto, tj. 3.687.686. Žene u Republici Srbiji (RS) predstavljaju većinsko stanovništvo. Iako Ustav RS i brojni zakoni proklamuju ravnopravnost polova, zabranjuju diskriminaciju u odnosu na pol, zabranjuju nasilje nad ženama, žene se i dalje suočavaju sa velikim problemima, kao što su: nasilje u porodici i partnerskim odnosima, ekonomska neravnopravnost, neravnopravnost u obrazovanju, neravnopravnost učešća u političkom životu, neravnopravnost pri zapošljavanju, neravnopravna zastupljenost žena na mestima donošenja odluka, i mnogi drugi. Sa još većim problemima se suočavaju višestruko diskriminirane grupe žena kao što su žene sa invaliditetom, Romkinje, žene starije dobi i slične kategorije.

Po pitanju zakonodavnog okvira Ustav RS³⁷⁷ članom 15 proklamuje ravnopravnost polova i razvijanje politike jednakih mogućnosti. Iako je Zakon o ravnopravnosti polova³⁷⁸ usvojen 2009. godine, mnogobrojne odredbe zakona koje se odnose na uspostavljanje ravnopravnosti polova u političkom, ekonomskom i kulturnom životu se ne primenjuju u praksi. Brojna istraživanja i statistički podaci državnih organa i civilnog sektora govore u prilog tome. Zakon o zabrani diskriminacije³⁷⁹ u članu 20 zabranjuje diskriminaciju u odnosu na pol ili zbog promene pola.³⁸⁰

377 Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, 2006.

378 Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS, 104/09.

379 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, 22/09.

380 Zakonom je zabranjeno i nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje u odnosu na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu s predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji predodređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.

Zakon o radu³⁸¹ zabranjuje stavljanje u nepovoljniji položaj osoba koje traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol. U julu 2014. godine, usvojene su izmene i dopune Zakona o radu koje idu u prilog osnaživanja žena na radnom mestu i uspostavljanja ravnoteže između porodičnih i profesionalnih obaveza zaposlenih majki. Izmene zakona, odnosno odredbi koje idu u prilog zaštiti materinstva, jesu one kojima se ostvaruje posebna zaštita žena sa aspekta bezbednosti i zdravlja na radu. Jedan od primera neprimenjivanja ovih odredbi je i činjenica da je u februaru 2015. godine došlo do privremenog prekida isplate dela naknade trudnicama koji se obezbeđuje iz republičkog budžeta. Takođe, u 2015. godini jednokratna pomoć porodiljama je smanjena za više od 50 odsto. Uz sve navedeno, opšte je rasprostranjena praksa zaključivanja ugovora na određeno vreme prilikom zapošljavanja mladih žena, kao i dobijanje otkaza nakon što žena ostane u drugom stanju.³⁸²

I pored brojnih nacionalnih strategija i protokola koji se odnose na diskriminaciju žena i nasilje u porodici i partnerskim odnosima³⁸³,

381 Zakon o radu, Službeni glasnik RS, 24/05, 61/05 54/09.

382 Slučajevi: *Blic* „Bez zaštite: Trudnica dobila otkaz jer je progovorila o nepravdi“, 19. maj 2016; 021.rs „Trudna profesorka dobila otkaz u Karlovačkoj gimnaziji“, 21. januar 2016.

383 Nacionalnom Strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2010–2015., usvojenom 2009. godine, utvrđuje se celovita politika države u cilju eliminisanja svih oblika diskriminacije žena, a prioriteti su ekonomija, obrazovanje, zdravlje, suzbijanje nasilja nad ženama, kao i pitanje rodnih stereotipa u medijama. Pored Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena, postoji još nekoliko važnih strateških dokumenata koji se odnose na unapređenje položaja žena, kao što je novousvojena Strategija prevencije i zaštite protiv diskriminacije (Strategija prevencije i zaštite protiv diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05-ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12), Nacionalna strategija za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325 „Žene, mir i bezbednost“ (2010–2015) i Nacionalne strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2010–2015). U januaru 2014. godine Vlada RS je usvojila Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, čime je upotpunjen skup posebnih protokola koje su različita ministarstva donela u cilju saradnje u borbi protiv nasilja nad ženama u Srbiji. Narodna skupština RS je u oktobru 2013. godine ratifikovala

stopa femicida u 2015. godini je za 26 odsto veća u odnosu na prethodnu godinu. Od januara do avgusta 2015. godine, Savetovalištu protiv nasilja u porodici se javilo 2.130 žena.³⁸⁴ Polovina tih žena trpi nasilje, dok je druga polovina tražila savete o tome kome da se obrate, odnosno, ko bi mogao da im pomogne, ali i informacije o advokatskim uslugama. U sigurne kuće su tokom 2015. godine primljene 84 žene i 73 dece. U 2015. godini 34 žene su stradale u porodičnom nasilju, što je znatno veći broj u odnosu na 2014. godinu kada je ubijeno 27 žena. Analiza Autonomnog ženskog centra svedoči da su sve ubijene žene ubijene od ruke supruga, sina, bivšeg partnera i rođaka. Osam žena ubijeno je nožem, sedam hicima iz pištolja i isto toliko iz puške. Polovina ovih ubistava desila se u porodičnom domu. Srbija još uvek nije uvela hitne mere zaštite za žrtve, kao što je iseljenje nasilnika na licu mesta, niti je ustanovila jedinstven SOS telefon za teritoriju cele zemlje. Nisu formirani ni krizni centri za pomoć žrtvama seksualnog nasilja, niti je do kraja definisan način funkcionisanja besplatne pravne pomoći za žrtve nasilja. Nasilnicima se i dalje presuđuju neprimereno niske kazne, a umesto njih, žene i deca žrtve nasilja moraju da napuste svoj dom.

Rezultati istraživanja organizacija civilnog društva i državnih institucija o stavovima građana Srbije prema rodnoj ravnopravnosti pokazuju da su stereotipni stavovi o rodnim ulogama prisutni podjednako i kod žena i kod muškaraca. Tradicionalno utemeljeni stereotip o rodnoj ulozi žene da svoje vreme prvenstveno posveti neplaćenom radu u domaćinstvu i podizanju dece produbljuje rodnu segregaciju u obrazovnom sistemu i na tržištu rada, a ključan je i za opravdavanje male zastupljenosti žena u politici i na mestima odlučivanja. U isto vreme broj slučajeva ubijenih žena u porodičnim i partnerskim odnosima je u stalnom porastu.

.....
Istanbulsku konvenciju Saveta Evrope o borbi protiv nasilja nad ženama (Sl. glasnik RS (Međunarodni ugovori), 12/13.) koja je prvi i jedini pravno obavezujući instrument u oblasti nasilja nad ženama u Evropi.

384 Danas, „Zaštitu zatražilo 2.130 žena“, 14. avgust 2015.

Shvatanje nasilja u porodici kao “privatne, lične stvari” ili “dela folklor”, kao i očekivanje da je “žena dužna da s vremena na vreme istrpi zlostavljanje” su faktori koji doprinose rastu nasilja prema ženama, a izvor su im patrijarhalni, bračni i porodični modeli života i podela uloga koji se pojačavaju zbog snažne retraditionalizacije društva, uticaja nacionalizma i religije, neadekvatnih reakcija institucija, kao i neadekvatnog medijskog izveštavanja. Tome je doprinela i militarizacija 90-ih godina prošlog veka, i rat koji je Srbija vodila na teritoriji post jugoslovenskih republika, promovišući nasilni obrazac kao metod za rešavanje konflikta. Desno orijentisane političke stranke koje su podstrekivale i učestvovala u sukobima 90-ih, podržavaju nacionalističke organizacije i traže ukidanje abortusa, promovišu nasilje prema Romkinjama i Romima i teže da umanje stepen stečenih ženskih i drugih ljudskih prava. Potpomognut medijima, uticaj svih ovih faktora je zabrinjavajuć i nesaglediv.

Sistem zaštite žena od nasilja ne bavi se činjenicom da su ubistva žena u porodici ili partnerskim odnosima najčešće konačni ishod dugotrajnog nasilja nad žrtvom. Femicidu skoro uvek prethode višestruki incidenti nasilja prema žrtvi, a često i prema članovima porodice i trećim licima izvan porodičnog nasilja, koji su ostali bez adekvatnog i pravovremenog odgovora nadležnih organa. Žrtvama nije obezbeđena adekvatna zaštita, što kod njih razvija nepoverenje u sistem. Najčešća izrečena krivična sankcija za nasilje u porodici, u poslednjih pet godina, je uslovna osuda (između 55–59 odsto ukupno izrečenih sankcija). Sledi kazna zatvora (22–32.6 odsto). Najčešće izrečena kazna zatvora je u trajanju od tri do šest meseci (26–27 odsto), dok su gotovo polovinu od toga osude na zatvor od tri meseca do jedne godine. Usluge rehabilitacije za žene žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima nisu planski uspostavljene, niti se razvijaju, i resursi lokalnih zajednica se nedovoljno koriste.

Predstavljanje žena u medijima tradicionalno karakteriše stereotipno rodno predstavljanje uz prisustvo manje ili više otvorene diskriminacije žena. Veoma je uočljivo široko medijsko odsustvo empatije sa

patnjama žrtava i njihovih najbližih. U izveštajima o nasilju nad ženama dominira muška priča, većina medijskih izveštaja o tome je ostao vezan za „pojedinačni slučaj“, bez dubljeg preispitivanja problema i društvene odgovornosti. Prisutna je stalna banalizacija nasilja, prikaz problema bez dubinskog istraživanja, svođenje tekstova na neproverene činjenice, i dr.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike, među zaposlenima je 44 odsto žena, a među nezaposlenima 54.3. Razlika u zaradi je oko 16 odsto na štetu žena. One su vlasnice 29.7 odsto nepokretnosti, i 30.5 odsto preduzeća. Među direktorima firmi ima 20.8 odsto žena, a na čelu upravnih odbora 14.3 procenta. U Skupštini Srbije žene čine 22.4 odsto poslanika, na čelu parlamenta je žena. Među odbornicima u lokalnim strukturama ima ih 21.2 odsto, a među gradonačelnicima i predsednicima opština svega 4.2 odsto. Istraživanje o rodnoj ravnopravnosti u političkim partijama koje je predstavila Akademija ženskog liderstva³⁸⁵ pokazuje da se muškarci češće kandiduju na parlamentarnim izborima, dok se žene kandiduju za niže pozicije vlasti, uglavnom za pozicije u lokalnim samoupravama. Čak 24.6 odsto žena nikada nisu bile kandidatkinje za javne funkcije. Nešto malo više od polovine ispitanica smatra da u strankama nema dovoljno žena i da u odlučivanju ne učestvuju ravnopravno, dok takvo mišljenje ima samo 19.2 odsto ispitanika. Podaci Republičkog zavoda za statistiku³⁸⁶ pokazuju da su žene, gotovo u svim sektorima, manje plaćene od muškaraca za isti posao. Najveća razlika je u finansijskom sektoru i delatnostima osiguranja u kojima plata žena, za isti posao, iznosi 91.144 dinara, a plata muškaraca 120.518 dinara. Paradoksalno je da je čak i u sektoru zdravstva i socijalne zaštite, u kojem žene čine većinu zaposlenih, plata žene u proseku manja za 15.463 dinara u odnosu na zaradu muškarca. U kategoriji profesora ili lekara, starosti od 30 do 50 godina, iako imaju isto

385 Danas, „Četvrtina žena nikada nisu bile kandidatkinje za javne funkcije“, 21. novembar 2015.

386 Dostupno na: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2014/pdf/G20146008.pdf>.

obrazovanje, i istu dužinu radnog staža, žene i muškarci ipak imaju različite plate. Muškarci su češće na rukovodećim položajima, češće su na specijalizacijama i usavršavanjima i manje su na bolovanjima – što porodičkim, što onim koji se uzimaju zbog dečjih bolesti.

Žene u RS su diskriminisane i po pitanju vantelesne oplodnje. Ženama bez partnera država ne dozvoljava vantelesno oplodjenje. Lečenje neplodnosti dopušteno je supružnicima i onima u vanbračnoj vezi. Dakle, samo žene koje imaju muža/partnera mogu da idu na veštačku oplodnju.³⁸⁷ U Zakonu o lečenju neplodnosti postupcima biomedicinski potpomognutog oplodjenja (BMPO) iz 2009. piše da “pravo na lečenje neplodnosti postupcima BMPO imaju punoletna i poslovno sposobna žena i muškarac koji vode zajednički život u skladu sa zakonom kojim se uređuju porodični odnosi – supružnici, odnosno vanbračni partneri i koji su, s obzirom na godine života i opšte zdravstveno stanje, sposobni da vrše roditeljsku dužnost...” Kako se dalje navodi, “izuzetno, pravo na lečenje neplodnosti postupcima BMPO ima i punoletna i poslovno sposobna žena koja sama živi i ispunjava uslove iz stava 1 ovog člana, uz sporazumnu saglasnost ministra nadležnog za poslove zdravlja i ministra nadležnog za porodične odnose, ako za to postoje naročito opravdani razlozi”. Međutim, nije objašnjeno šta se podrazumeva pod tim “izuzetno” i “opravdani razlozi”. U Srbiji postoji veliki broj žena koje bi želele dete, ali nemaju partnera ili su lezbejke.

Takođe, podaci iz istraživanja o iskustvima žena na porođaju³⁸⁸ pokazuju da se skoro polovina žena (45 odsto) nije osećalo zaštićeno i sigurno, dok se skoro isto toliko (44 odsto) osećalo usamljeno. Čak 65 odsto žena nije bilo uključeno u donošenje odluka prilikom sopstvenog porođaja, a 63 odsto smatra da njihovo mišljenje nije bilo uvaženo ni poštovano. Kod većine žena (75 odsto) zdravstveni radnici/ce koje su sretale tokom porođaja, nisu se predstavljali imenom, prezimenom i/ili strukom. Skoro dve trećine žena (63 odsto) je tokom porođaja bilo žedno, a petina (20 odsto) gladno.

387 Danas, “Država i dalje diskriminiše žene bez partnera”, 09. januar 2015.

388 Danas, “Trudnice usamljene, žedne i omalovažavane tokom porođaja”, 3. mart 2015.

Preporuke

- Uvesti nova krivična dela (proganjanje, seksualno uznemiravanje, sakaćenje ženskih polnih organa) i nove mere bezbednosti, i pooštriti kazne za pojedina krivična dela;
- Izmene Krivični zakonik Srbije – uvesti nove i redefinisati postojeća krivična dela, i uspostaviti efikasnije mehanizme pomoći za žrtve svih oblika nasilja obuhvaćenim Istanbulskom Konvencijom (naknade štete žrtvama, pitanja teritorijalne nadležnosti u situaciji kada počilac ima stalno boravište na teritoriji Srbije, i nadležnosti u slučajevima seksualnog nasilja);
- Unaprediti efikasnost izvršavanja sudskih odluka i sprečiti da neizvršenje odluke ide u korist učiniocu;
- Unaprediti evidencije o slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima;
- Žrtvama nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima obezbediti dostupne sigurne kuće i programe ekonomskog, socijalnog i psihološkog osamostaljivanja žena i njihovog osnaživanja za samostalan život;
- Uvesti redovnu, plansku, usklađenu, praćenu i kontinuiranu obuku postupajućih službenika u policijskim upravama, organima starateljstva, sudovima, javnim tužilaštvima i zdravstvenim ustanovama o sadržaju i obavezama koje proističu iz Opštih i posebnih protokola;
- Neophodno je obezbediti dovoljna i stabilna finansijska sredstva (izdvajanja iz budžeta) za usluge podrške žrtvama, kao i finansiranje nezavisnih ženskih organizacija koje su specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom muškog nasilja;
- Obrazovni programi i materijali u sistemu visokog obrazovanja moraju uključiti rodnu perspektivu, rodno osetljiv jezik i odgovarajuću literaturu koja se bavi rodnom problematikom i kritičkim promišljanjem materijala iznetog u udžbenicima;
- Promeniti Zakon o lečenju neplodnosti postupcima BMPO;
- Doneti nove zakonske akte koji bi omogućili i ženama bez partnera i lezbejskim parovima vantelesnu oplodnju;
- Poboljšati uslove na porodiljskim odeljenima u bolnicama;
- Stalno širenje svesti o nedopustivosti nasilja prema ženama (i deci) i povećanje dostupnosti informacija o zaštiti i uslugama, posebno za višestruko diskriminisanu grupu žena;
- Potrebno je osmisliti afirmativne mere obrazovanja, prekvalifikacije i zapošljavanja za žene koje su bile izložene nasilju i koje su započele samostalni život, koje uključuju sistematsku psihološku i pravnu podršku, ali i adekvatno informisanje potencijalnih korisnica i poslodavaca;
- Kreirati specijalne programe i treninge koji izlaze u susret potrebama višestruko diskriminisanih grupa žena – žene sa invaliditetom, Romkinje, žene starije dobi i slične kategorije;
- Dalje povećanje udela žena među poslanicima; povećanje udela žena na položajima predsednika odbora, šefova poslaničkih grupa, među članovima međunarodnih delegacija;
- Razviti različite forme podsticaja za poslodavce koji zapošljavaju i zadržavaju na poslu starije žene, kao i žene iz drugih marginalizovanih grupa, uključujući žene koje su izložene nasilju;
- Obezbediti da usluge smeštaja za žene (i njihovu decu) žrtve nasilja budu besplatne, bez obzira na njihov radni status.

Osobe drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

Društveni položaj osoba drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u Republici Srbiji (RS) karakteriše visok stepen diskriminacije u svim oblastima. Postoji određeni zakonski okvir koji reguliše problem nasilja i diskriminacije prema LGBT populaciji, međutim, stepen diskriminacije prema LGBT osobama je veliki, i tužilaštvo, mediji i predstavnici vlasti i dalje svoju politiku zasnivaju na govoru mržnje, koji u osnovi sadrži stereotipe i predrasude prema LGBT populaciji. Brojni zakoni u RS regulišu oblast ravnopravnog položaja LGBT osoba, to su Zakon o radiodifuziji iz 2002, Zakon o radu iz 2005, Zakon o visokom obrazovanju iz 2005, Zakon o zabrani diskriminacije iz 2009, Zakon o javnom informisanju iz 2011, Zakon o mladima iz 2011, Zakon o socijalnoj zaštiti iz 2011, Zakon o zdravstvenom osiguranju iz 2011, Izmene Krivičnog zakonika Srbije iz 2012, Zakon o obrazovanju odraslih iz 2013, Zakon o učeničkom i studentskom standardu iz 2013, Zakon o kinematografiji iz 2014. i Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera iz 2014. Međutim, problem je u (ne)primenjivanju postojećeg pravnog okvira. U 2014. Godini organizacija Labris je u saradnji s Forumom za etničke odnose i drugim organizacijama za zaštitu ljudskih prava izradio javne politike iz oblasti zaštite prava i poboljšanje kvaliteta života LGBT osoba. Započeli su i monitoring sprovođenja Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i Akcionog plana, kao i zločina iz mržnje i preporuka Saveta Evrope. Promovisan je i Model zakona o registrovanim istopolnim zajednicama. U aprilu 2015. godine potpisana je Platforma ujedinjenja LGBT organizacija u Srbiji. Platforma je nastala iz potrebe LGBT zajednice da organizacije koje se bore za prava LGBT osoba u toj borbi budu jedinstvene, da definišu međusobnu saradnju, kao

i saradnju sa drugim organizacijama koje su fokusirane na poštovanje, ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava.

U Beogradu je 20. septembra 2015. godine održana treća Parada ponosa. Oko hiljadu učesnika prošetalo je glavnim beogradskim ulicama, a skup je završen ispred Skupštine gde su održani govori. Centralne beogradske ulice bile su zatvorene za saobraćaj, a prisutan je bio i veliki broj policajaca i pripadnika specijalnih jedinica pod punom opremom. Šetnja je prošla bez incidenata. Zahtevi prajda se odnose na usvajanje zakona o pravnim posledicama promene pola i zakona koji bi regulisao status istopolnih parova. Jedan od zahteva je i donošenje Deklaracije protiv homofobije, čijim bi se usvajanjem u parlamentu pokazalo da u Srbiji postoji istinska volja za unapređenje položaja LGBT zajednice. Uporedo sa paradom, održan je i skup „Ponos trans osoba“. Policija je zabranila dva skupa desničarskih organizacija *Obraz* i *Naši*, koje su nameravale da održe skupove u Beogradu. Do sada je bilo devet pokušaja organizovanja Parade ponosa, od toga su se tri desile. 2009, 2011, 2012. i 2013. godine državne vlasti su zabranile održavanje Parade ponosa pod izgovorom visokih bezbednosnih rizika.

Na osnovu prethodnih istraživanja koja su sprovedena u Srbiji i u regionu, a tiču se sadržaja udžbenika i tretiranja istopolne seksualne orijentacije u njima, dobijeni su rezultati koji ukazuju na postojanje diskriminatornog sadržaja u udžbenicima i to kroz patologizaciju istopolne seksualne orijentacije, kao i kroz podržavanje negativnih stereotipa i predrasuda.³⁸⁹ Način na koji autori misle i odnose se prema seksualnosti smešta samu seksualnost u već postojeće tradicionalne, heteronormativne okvire. Kada se naučni diskurs smesti u svakodnevni govor dobijamo stereotipne izgovore za diskriminaciju, isključivanje i nasilje prema osobama istopolne seksualne orijentacije.³⁹⁰

Ne postoje zvanični objedinjeni podaci o broju krivičnih dela motivisanih mržnjom prema LGBT osobama. Zbog straha od stigmatizacije

³⁸⁹ Analiza diskriminatornog sadržaja srednjoškolskih udžbenika, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2014.

³⁹⁰ Isto.

i daljeg nasilja, zločini iz mržnje prema LGBT osobama ostaju često neprijavljeni. LGBT osobe koje su izložene nasilju i diskriminaciji od novembra 2015. Godine imaju mogućnost da anonimno prijave sve vrste napada putem portala *www.dasezna.lgbt* koji će beležiti slučajeve iz cele Srbije. Cilj ove baze je da se na lakši način prijavi nasilje, ali i da se država pozove na odgovornost i da nas zaštiti jer je to njihov posao. Takođe, da se na jednom mestu evindetiraju slučajevi nasilja koje doživljavaju lezbejke, gejevi, biseksualne i trans osobe, zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Istraživanje javnog mnjenja iz 2015. godine pokazuje da se 72 odsto LGBT populacije susreće sa psihičkim nasiljem, 51 odsto kaže da je izloženo diskriminaciji, a 23 odsto da je pretrpelo fizičko nasilje.³⁹¹ Nasilje nad LGBT osobama je nevidljivo u javnosti, dok ga državne institucije ne prepoznaju i zbog toga se retko sankcioniše. Strah od otkrivanja seksualne orijentacije i nepoverenje u državne institucije da će im pomoći, glavni su razlog zbog kog LGBT osobe retko prijavljuju nasilje.

Ne postoji zakon koji uređuje status i položaj transseksualnih i transrodnih osoba. Zakonski je jedino uređeno to da se iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja snosi najmanje 65 odsto od cene zdravstvene usluge za promenu pola iz medicinskog razloga. Transpolne osobe u Srbiji se nalaze u pravnom vakuumu od trenutka kad započnu život u skladu sa sopstvenim rodnim identitetom, pa sve do završetka hirurške operacije promene pola, što je sve zajedno proces koji traje više godina. Tokom tog perioda ozbiljno su im ugroženi pravo na rad i zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, kao i različiti aspekti svakodnevnog života. Glavni problemi transrodnih osoba odnose se na probleme sa administracijom i birokratijom prilikom pokušaja promene imena, oznake pola i jedinstvenog matičnog broja građana. Mogućnost promene dokumenata od izuzetne je važnosti za transosobe u svim situacijama u kojima se zahteva pokazivanje dokumenta u kome stoje ime i oznaka pola – lične karte, radne knjižice,

³⁹¹ Centar za istraživačko novinarstvo Srbije, "Pokrenut portal za prijavu nasilja nad LGBT osobama", 19. novembar 2015.

zdravstvene knjižice, vozačke dozvole, putnih isprava, uverenja o školovanju, itd. Nesklad između opaženog roda i podataka u dokumentima znatno otežava ili u potpunosti onemogućava zapošljavanje i ostvarivanje mnogih drugih prava. Stanje dodatno komplikuje (ne)mogućnost dobijanja srednjoškolske ili fakultetske diplome sa novim podacima i osobu stavlja u nezavidan položaj na mnogim mestima, uključujući i sam sistem zdravstvene zaštite. Ostaju neregulisana i mnogobrojna pitanja iz oblasti bračnog i porodičnog života, osiguranja i nasleđivanja. U 33 evropske zemlje postoje zakonska rešenja kojima je moguće priznavanje rodnog identiteta transosoba, dok u 16 zemalja priznanje nije moguće. Zabrinjavajući je podatak da 24 zemlje (među kojima se nalazi i Srbija) zahtevaju sterilizaciju pre priznavanja rodnog identiteta, kao i da su za pravno priznavanje tog identiteta neophodni uslovi – dobijanje dijagnoze mentalnog poremećaja, invazivna operacija i nemogućnost ostanka u istoj bračnoj zajednici. Grupa pravica u saradnji sa Gejten – LGBT organizacijom i transosobama napravili su Model zakona o rodnom identitetu, koji uređuje i štiti prava transosoba. Ovim modelom zakona predviđeno je da se ubrza i olakša administrativni proces promene dokumenata, odnosno da obezbedi pravno priznavanje rodnog identiteta, štiti od diskriminacije i garantuje transosobama prava u pogledu rada, zaposlenja, osiguranja, porodičnog i bračnog života. Zakonom se državi predlažu jasne procedure koje će transosobama omogućiti pravnu sigurnost i smanjiti zloupotrebe. Ovde posebno treba istaći pravo na promenu imena, oznake pola i JMBG-a u dokumentima odmah po ustanovljenju transidentiteta, odnosno odmah nakon dobijanju dijagnoze transseksualizma, a ne nakon operacije promene pola.

U Srbiji se ne priznaju istopolne zajednice, tj. ne postoji registrovano istopolno partnerstvo. Time je uskraćeno pravo na međusobno izdržavanje, ne postoji zaštita od porodičnog nasilja, ne postoji pravo na zajedničku imovinu, pravo na nasleđivanje, uskraćena su prava u slučaju bolesti, kao i prava iz penzijskog, zdravstvenog i socijalnog osiguranja. Model zakona o registrovanim istopolnim zajednicama sadrži

prikaz pravne regulacije istopolnih brakova, registrovanih partnerstva, kao i neregistrovane istopolne zajednice u uporednom i međunarodnom pravu koji ističe najbolje prakse zemalja u svetu i regionu. Predlog teksta Zakona o registrovanim istopolnim zajednicama u potpunosti obuhvata sva prava i obaveze koji nastaju i proizlaze iz zajednice života dve osobe kao što su pravo na izdržavanje, zaštitu od nasilja u porodici, pravo nasleđivanja, pravo da partner/ka bude smatrana članom porodice u slučaju bolesti drugog partnera/ke, tj. regulišu sve ono što je inače regulisano i spada u regulativu braka u heteroseksualnim odnosima, a do sada nije bilo pravno priznato homoseksualnim zajednicama.

Preporuke

- Sankcionisati diskriminatorne prakse prema LGBT osobama u svim oblastima radi otklanjanja uzroka i posledica njihovog nastanka. Koristiti konkretne slučajeve diskriminacije LGBT osoba koji su zabeleženi kod Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Pokrajinskog ombudsmana i nevladinih organizacija;
- Ukinuti sav diskriminatorni sadržaj koji se odnosi na seksualnu orijentaciju i rodni identitet u udžbenicima i drugom dopunskom nastavnom materijalu za osnovne i srednje škole i univerzitete;
- Usvojiti Zakon o registrovanim istopolnim zajednicama ili kroz dopunu postojećih zakonskih rešenja omogućiti ostvarivanje osnovnih prava koja proističu iz dugoročnog zajedničkog života;
- Unaprediti položaj transpolnih osoba kroz izmene i dopune većeg broja zakona i propisati efikasne procedure u vezi sa promenom imena i pola transpolnih osoba ili ih regulisati posebnim zakonom, ili sva pitanja pravnog statusa transrodnih (uključujući i transpolne osobe) regulisati posebnim zakonom;
- Sprovesti sistemsku obuku i edukaciju državnih službenika i zaposlenih u javnom sektoru za primenu antidiskriminacionih propisa o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu – u obrazovanju, zdravstvu, policiji i drugim oblastima;
- Kreirati programe, kampanje i kodekse ponašanja za poslodavce i zaposlene u privatnom i javnom sektoru, kako bi se stvorile radne sredine bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodno identiteta;
- Redovno sprovoditi istraživanja o nivoima prihvaćenosti/socijalne distance prema LGBT osobama, kao i o efikasnosti postojećih zakona;
- Uspostaviti sveobuhvatan statistički sistem koji bi uključio podatke o učestalosti i prirodi diskriminacije i nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodno identiteta.

Starije osobe: bez poboljšanja njihovog položaja

Položaj starijih osoba u Srbiji se tokom 2015. godine nije značajno poboljšao u odnosu na prethodnu godinu, a moglo bi se reći da se u određenim aspektima njihov život starijih čak i pogoršao. Generalna sekretarka Evropske federacije penzionera i starih lica Karla Kantonova je u novembru 2015. godine rekla da penzioneri u Srbiji žive vrlo loše, kao i da je siromaštvo i ovde najviše pogodilo starije osobe. Ona smatra da se politika smanjenja socijalnih fondova koju vodi srpska vlada ne razlikuje od odluka drugih evropskih zemalja, ali zaključuje i sledeće: „Od moje poslednje posete, pre skoro godinu dana, primetila sam da se problemi penzionera u Srbiji nisu rešili, a da su se neke stvari i pogoršale“.³⁹² Stari su i dalje među najugroženijim i najmarginalizovanim grupama u društvu, o čemu svedoče i podaci međunarodnih organizacija i broj pritužbi nezavisnim organima u zemlji. Naime, 9,4 odsto pritužbi koje su tokom 2015. godine podnete poverenici za zaštitu ravnopravnosti odnose se na diskriminaciju na osnovu starosnog doba, pri čemu se starije osobe uglavnom žale na diskriminaciju u oblasti rada i zapošljavanja.³⁹³ U prilog tome svedoči i podatak da više od četvrtine nezaposlenih evidentiranih u Nacionalnoj službi za zapošljavanje čine osobe starije od 50 godina.

Srbija je 2015. godine zauzela 66. mesto prema Globalnom indeksu starenja koji meri sigurnost prihoda, zdravlje, podsticajno okruženje i kvalitet života starijih osoba u 96 zemalja sveta.³⁹⁴ U odnosu na 2014.

³⁹² „Penzioneri žive loše“, K.M. *Večernje novosti*, 19. novembar 2015.

³⁹³ Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu, str. 8.

³⁹⁴ Globalni indeks starenja za 2015. godinu <http://reports.helpage.org/global-agewatch-index-2015-insight-report.pdf>.

godinu kad je bila na 78. Mestu, Srbija je ostvarila izvesno poboljšanje, premda je ponovo dobila loše ocene za pristup tržištu rada, podsticajno okruženje i zdravlje starijih osoba. Podaci Globalnog indeksa starenja takođe ukazuju na demografsko starenje stanovništva Srbije – osobe starije od 60 godina u 2015, su činile 24,4 odsto ukupne populacije, 2030, godine će taj procenat biti 27,2, dok se za 2050. godinu predviđa da će čak 32,3 odsto populacije Srbije biti starije od 60 godina.³⁹⁵ Trend demografskog starenja stanovništva nije karakterističan samo za Srbiju, već i za celu Evropu, zbog čega je veoma važno da se nađu sistemski rešenja za sprečavanje diskriminacije ove starosne grupe i njihovo aktivno uključivanje u život zajednice.

Diskriminacija starijih osoba je veoma rasprostranjena pojava u Srbiji, iako Ustav Republike Srbije zabranjuje svaku diskriminaciju, po bilo kom osnovu, uključujući starosno doba.³⁹⁶ Nažalost, u svakodnevnom životu diskriminacija starijih osoba je veoma česta pojava, uglavnom u oblasti pružanja javnih usluga, pri korišćenju objekata i površina, u oblasti rada i zapošljavanja i u postupcima pred organima javne vlasti.³⁹⁷ U Srbiji se ova društvena grupa i dalje tretira pretežno kao teret, a mnoga Ustavom zagarantovana prava starije osobe ne ostvaruju. Zbog diskriminacije, starije osobe lako postaju i žrtve predrasuda, zanemarivanja, ali i nasilja.

Penzije

Stari su takođe društvena grupa koja je izuzetno pogođena siromaštvom, čemu svakako nije pomoglo smanjenje inače malih penzija. Direktorica Kancelarije za ljudska i manjinska prava Suzana Paunović istakla je povodom obeležavanja Međunarodnog dana starijih osoba da „dok životni vek i kvalitet života starijih raste u svim razvijenim

³⁹⁵ Isto.

³⁹⁶ „Sl. glasnik RS“, br. 98/06.

³⁹⁷ Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu, str. 114.

zemljama, u Srbiji svaka deseta stara osoba živi ispod granice siromaštva; više od 11.000 osoba starijih od 65 godina prima socijalnu pomoć, a gotovo pola miliona starih osoba ima minimalnu penziju.³⁹⁸ Smanjenje penzija negativno se odrazilo na starije osobe, naročito imajući u vidu veliku nezaposlenost u Srbiji zbog čega su penzije u velikom broju domaćinstava jedini pouzdan prihod ne samo, za penzionera već i za najbližu porodicu.

Podaci fonda Penziono-invalidskog osiguranja (PIO) pokazuju da u Srbiji živi oko 1,700.000 penzionera, od kojih 60 odsto dobija do 25.000 dinara, 35 odsto dobija između 25.000 i 40.000, a samo 10 odsto ima penziju veću od te sume.³⁹⁹ Prosečna penzija u Srbiji je 2015. godine bila oko 188 eura (23.159 dinara), a u poređenju sa zemljama regiona, penzije u Srbiji su među najnižima. Naime, u Bosni i Hercegovini su prosečne penzije više nego u Srbiji, ali se razlikuju između entiteta, dok je u Hrvatskoj prosečna penzija oko 302 eura.⁴⁰⁰ Odluka Vlade Srbije o smanjenju penzija navodi na zaključak da se penzije u Srbiji tretiraju više kao socijalna pomoć, a ne pravo stečeno tokom radnog veka. Premda penzije do 25.000 dinara nisu smanjivane, podaci ukazuju na to da upravo starije osobe koje pripadaju ovoj grupi penzionera žive najteže.

Održivost penzionog fonda Srbije takođe je upitna. Naime, iz doprinosa oko 1,7 miliona zaposlenih isplaćuje se otprilike isti broj penzija, međutim da bi sistem normalno funkcionisao trebalo bi da zaposlenih bude četiri puta više.⁴⁰¹ Posledice su vidljive, budući da je

398 „Pola miliona starih ima minimalnu penziju“, *Tanjug/Blic*, 30. septembar 2015. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/pola-miliona-starih-ima-minimalnu-penziju/zpn29er>.

399 Tribina „Siromaštvo i diskriminacija penzionera i starijih osoba u Srbiji“, *Penzin.rs*, 15. jun 2016. <http://www.penzin.rs/tribina-siromastvo-i-diskriminacija-penzionera-i-starijih-osoba-u-srbiji/>.

400 „Pogledajte koliko iznose penzije u zemljama regije“, Ika Ferrer Gotić, *N1*, 15. jun 2016. <http://ba.n1info.com/a100549/Biznis/Pogledajte-koliko-iznose-penzije-u-zemljama-regije.htm.l>.

401 „Jedan radnik na jednog penzionera“, J.Ž. Skenderija, *Večernje novosti*, 28. decembar 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:583521-Jedan->

penzioni sistem već godinama u velikim problemima, a sve više penzionera spada u grupu siromašnih. Dok je prosek penzija u zemljama članicama EU oko 800 eura, u Srbiji je ona četiri puta manja.⁴⁰²

Rezultati ankete koju je sproveo Udruženje sindikata penzionera Srbije nedvosmisleno pokazuju da je smanjenje penzija negativno uticalo na većinu ispitanika. Ukupno 1705 penzionera je popunilo anketu, od kojih 80 odsto smatra da im je nakon smanjenja penzija kvalitet života drastično umanjen u pogledu ishrane, kulture, klimatsko-banjskog oporavka itd. dok oko 85 odsto konstatuje značajan negativan uticaj na mogućnost kupovine lekova i zdravstvenih pomagala.⁴⁰³ Takođe ne iznenađuje podatak da čak 84.6 odsto ispitanika ne doživljava stranku penzionera –PUPS, kao zaštitnika njihovih prava, te da odluku Vlade o smanjenju penzija oko 90 odsto ispitanika ne podržava.⁴⁰⁴ Iako su pred tv kamerama reakcije penzionera na smanjenje penzija bile pune razumevanja, naročito tokom poseta političkog vrha Srbije domovima za stare,⁴⁰⁵ ipak u anonimnim anketama penzioneri imaju veću slobodu, pa ne iznenađuju ove oprečne reakcije.

Kao što je bio slučaj i prethodnih godina, u naročito teškom položaju su poljoprivredni penzioneri u Srbiji čija su prosečna mesečna primanja 10.474 dinara.⁴⁰⁶ Zbog loše infrastrukture i zapuštenih puteva, pojedina seoska naselja u Srbiji su nepristupačna, a njihovi žitelji – najčešće starije osobe, budući da mladih gotovo da i nema u selima –

.....

radnik-na-jednog-penzionera.

402 Isto.

403 Preliminarna analiza ankete „Uticaj smanjenja penzija na vaš život“, Mihajlo Mitrović, *Udruženje sindikata penzionera Srbije*, 19. jun 2016, <http://www.usps.org.rs/index.php/aktuelno/aktivnosti-i-akcije/88-n-pr-li-in-rn-n-liz>.

404 Isto.

405 Poseta premijera Srbije Aleksandra Vučića zemunskom Dnevnom centru i klubu za stare „Dragiša Čirić“ u februaru 2016. godine <http://rs.n1info.com/a134771/Vesti/Vesti/Kako-zive-penzioneri-u-Srbiji.html>.

406 „Pogledajte koliko iznose penzije u zemljama regije“, Ika Ferrer Gotić, *N1*, 15. jun 2016. <http://ba.n1info.com/a100549/Biznis/Pogledajte-koliko-iznose-penzije-u-zemljama-regije.html>.

uglavnom žive u siromaštvu. Iako većina starijih ljudi pati od neke hroničnih bolesti, lekari zbog loše infrakstrukture retko dolaze u ta sela, a starijim osobama je izuzetno teško da do lekara u najbližem većem mestu odu samostalno.⁴⁰⁷ Premda zakonom garantovana zdravstvena zaštita, za žitelje zapuštenih sela ona u svakodnevnom životu nije ostvariva. Takođe, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u Srbiji oko 300.000 starijih osoba živi samo,⁴⁰⁸ a svako drugo jednočlano domaćinstvo je staračko.⁴⁰⁹ Situacija se dodatno pogoršava u slučajevima starijih osoba koje same žive u napuštenim i zabačenim selima.

Nasilje nad starima

Osim što su društvena grupa najviše izložena siromaštvu i usamljenosti, starije osobe takođe su neretko meta nasilja i zlostavljanja. Nasilje u porodici je tema o kojoj starije osobe nerado govore, jer su osobe koje ih zapostavljaju i zlostavljaju najčešće njihova deca i drugi članovi njihove najbliže porodice. Stoga se stariji retko odluče da prijave zapostavljanje i diskriminaciju, iako je ona rasprostranjena. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti Brankica Janković izjavila je da je „nasilje svakako u porastu kada su u pitanju sve društvene grupe, a poslednjih dana smo svedoci eskalacije nasilja u porodici gde je akcenat bio na ženama. Nasilje nad starima je takođe vrlo prisutno, ali je ono mnogo teže za prepoznavanje i manje je vidljivo“.⁴¹⁰ Pojedini slučajevi

407 „Dve Srbije – Aktivno starenje, pristup pravima i siromaštvo starijih u selu i u gradu“, Nadežda Satarić, *Blog o socijalnom uključivanju*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 17. septembar 2014. <http://www.socijalnoukljucivanje.gov.rs/blog/?p=3900>.

408 „Samuje više od 300.000 starih“, B. Caranović, *Večernje novosti*, 2. februar 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:476303-Samuje-vise-od-300000-starih>.

409 „Samo da ne umremo bez sveća: Tragična priča srpskih staraca sa sela!“, M. Raca, *Telegraf*, 29. april 2015. <http://www.telegraf.rs/vesti/1545554-samo-da-ne-umremo-bez-sveca-tragicna-prica-srpskih-staraca-sa-sela>.

410 „Nasilje nad starima – najbolje čuvana porodična tajna“, *Tanjug/N1*, 15. jun 2015.

zlostavljanja starijih osoba u porodici ponekad se završe teškim zločinima, koji su zabeleženi i tokom 2015. godine. Posebno težak slučaj dogodio se u Beogradu, u martu 2015. godine kad je T.V. sekirom usmrtila svoju majku i baku.⁴¹¹ U aprilu 2015, P.J. je do smrti tukao majku u Vranju.⁴¹² Najnovija istraživanja takođe potvrđuju da više je od 75 odsto starijih osoba koje su žrtve nasilja u porodici, ženskog pola.⁴¹³

Podaci istraživanja Crvenog krsta Srbije, poverenika za zaštitu ravnopravnosti i populacionog fonda Ujedinjenih nacija ukazuju na rasprostranjenost zlostavljanja starijih osoba. Čak 19,8 odsto starijih u Srbiji je doživelo neki oblik zlostavljanja ili zanemarivanja, čemu najčešće prethodi „diskriminacija do koje dovode predrasude, stereotipi i ideja o neproduktivnosti starijih, kao i slika da su stariji pasivni primaoci pomoći i teret za društvo“.⁴¹⁴ Veoma je rasprostranjeno finansijsko zlostavljanje starijih koje oni često ne prepoznaju, smatrajući da drugi i mlađi imaju veće potrebe od njih. Istraživanje je pokazalo da 13,5 odsto ispitanika ne odlučuje u potpunosti o načinu trošenja sredstava kojima raspolažu, a čak 54 odsto starih lica izjavilo je da izdržava i druge članove svoje porodice.⁴¹⁵ Najnovija istraživanja pokazuju da je čak 40 odsto ispitanika „dalo članovima porodice ovlašćenja da raspolažu njihovim finansirama“.⁴¹⁶ Međutim, finansijsko, odnosno ekonomsko

.....
<http://rs.n1info.com/a69268/Vesti/Nasilje-nad-starima-najbolje-cuvana-porodicna-tajna.html>.

411 „Satarom ubila majku i baku dok je beba bila u stanu“, Boris Vuković i Mihailo Jovičević, *Blic*, 2. mart 2015. <http://www.blic.rs/vesti/hronika/stravicno-satarom-ubila-majku-i-baku-dok-je-beba-bila-u-stanu/zdtd812>.

412 „Vranje: Sin ubio majku“, *B92*, 25. april 2015. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=04&dd=25&nav_id=984791.

413 „Svaka peta starija osoba doživela neki oblik zlostavljanja“, *Tanjug/Politika*, 15. jun 2016. <http://www.politika.rs/scc/clanak/357218/Svaka-peta-starija-osoba-doživela-neki-oblik-zlostavljanja>.

414 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu, str. 50 – 51.

415 Isto.

416 „Svaka peta starija osoba doživela neki oblik zlostavljanja“, *Tanjug/Politika*, 15. jun

zlostavljanje ne odnosi se samo na smanjeno odlučivanje starih o raspolaganju sopstvenim sredstvima, već i na ostavljanje starijih osoba da žive u siromaštvu. Prema ovom negativnom trendu Srbija se nalazi u samom evropskom vrhu.⁴¹⁷

Veoma je važno razumeti nasilje nad starima kao krivično delo, a ne porodičnu stvar, jer bi to doprinelo podizanju svesti o ozbiljnosti ovakvih dela. Godinama se nasilje nad starima u Srbiji tretiralo kao "porodična stvar", sramota o kojoj se u javnosti ne govori. Proćiće još mnogo godina dok se svest o ovom problemu ne promeni, a kako bi ovaj širi društveni problem počeo da se rešava potrebno je informisati starije, pozivati ih da prijave nasilje i pokazati da za njega ne postoji tolerancija odnosno odrediti adekvatnu kaznu nasilnicima. U ovom procesu je potrebna saradnja nezavisnih državnih organa, institucija i ministarstava koje se bave pravima starijih osoba i drugih ranjivih i diskriminiranih grupa. Takođe je potrebno izmeniti Porodični zakon i Krivični zakonik i uskladiti Zakon o policiji, Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i u porodici.⁴¹⁸ Potrebna je i Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći koji bi žrtvama nasilja u porodici pružio mogućnost da dobiju besplatan pravni savet. Potrebno je unaprediti zakonodavni okvir u oblasti zaštite starijih osoba, ali je podjednako važno i razumevanje da briga o starijim osobama nije samo porodična, već i obaveza društva i države.

Srbija je imala Nacionalnu strategiju o starenju, za period od 2006 – 2015. godine, koja se nije dosledno primenjivala. U određenim segmentima ostvarena su poboljšanja, naročito u oblasti institucionalne zaštite, ali je sprovođenje, genralno govoreći, tekla mnogo sporije nego što je to planirano ovim strateškim dokumentom. Evaluacija realizacije je pokazala da su starije žene nesrazmerno opterećene obavezama

.....
2016. <http://www.politika.rs/scc/clanak/357218/Svaka-peta-starija-osoba-dozivela-neki-oblik-zlostavljanja>.

417 „Svaka peta starija osoba zlostavljana“, *Informer*, 26. decembar 2015.

418 Isto.

nege bolesnih i nemoćnih članova porodice i kućnim poslovima, kao i da su mnogo češće žrtve nasilja u porodici.⁴¹⁹ Starijim ženama nije u dovoljnoj meri omogućeno da učestvuju u radu institucija javne vlasti, a položaj starijih žena na selu je posebno ugrožen zbog nedostataka penzijskog sistema u odnosu na žene koje se bave poljoprivredom. Potrebno je doneti novi strateški dokument o starenju koji će uzeti u obzir realne probleme starijih osoba i predvideti ostvarive načine za njihovo rešavanje, kao i prateći Akcioni plan.

Domovi za starije osobe

Slučaj koji je obeležio 2015. godinu i ukazao na alarmantno stanje u domovima za stare je trovanje salmonelom korisnika doma za starije „Dvoje“ u Vranićima koje je odnelo sedam života, a o čemu je takođe pisano u prethodnom godišnjem izveštaju Helsinškog odbora. Treba napomenuti da je u trenutku proglašavanja epidemije salmonelle ovaj privatni dom imao licencu, odnosno da nije ilegalno poslovao. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja licencu je suspendovalo ovom domu 24. aprila 2015. i ponovo mu odobrilo mogućnost rada tri meseca kasnije. Ovaj slučaj podsetio je na zabrinjavajuće stanje ne samo u ilegalnim već i u legalnim domovima za starije osobe, neadekvatnu i nedovoljnu inspekciju domova za stare i opštu nebrigu za naše najstarije sugrađane.

Problem inspekcija je taj što su one često nesinhronizovane i što se ne postupa dovoljno rigorozno prema nesavesnim pružaocima usluga domskog smeštaja za starije osobe. Premda Ministarstvo zatvara ilegalne domove za starije – tokom 2015, zatvoreno je 17 domova, a od početka 2014. godine zatvoreno ih je 37 – broj ilegalnih domova stalno raste budući da postojeći legalni državni i privatni domovi ne raspolažu dovoljnim smeštajnim kapacitetom za sve stariju populaciju Srbije.⁴²⁰ Na

419 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu, str. 20.

420 „Ilegalni starački domovi, opasnost po život ljudi“, Suzana Duka, *RTS*, 15. februar

više od 200 registrovanih i legalnih domova za starije osobe, od kojih je samo 40 državnih, postoji samo 10 inspektora za proveru ispravnosti rada domova, pa se neretko dešava da domovi ispune sve uslove rad samo dok ne dobiju licencu, nakon čega se uslovi života za njihove korisnike drastično pogoršaju.⁴²¹ Načelnica socijalne inspekcije Minsitarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Biljana Zekavica takođe ističe da je potrebno ažurnije postupanje pravosudnih organa u postupcima koje je inspekcija socijalne zaštite pokretala tokom prethodnih godina, budući da najveći broj njih nije završen.⁴²²

Ministar Aleksandar Vulin najavio je da će do kraja 2016. godine svi domovi i institucije za smeštaj starih proći proces licenciranja, te da će biti izjednačen kvalitet usluga za sve korisnike u privatnim i državnim domovima za starije osobe.⁴²³ Koliko je moguće ostvariti ovo obećanje sa samo deset inspektora socijalne zaštite i brojnim ilegalnim domovima koji su neregistrovani ili registrovani kao privredna preduzeća i turistička odmarališta, ostaje da se vidi.

Zaključak

- Znanje i iskustvo starijih osoba trebalo bi koristiti, a ne odbacivati kao što se u Srbiji godinama radi. Stare treba angažovati i omogućiti im da budu ravnopravni članovi zajednice koliko je moguće i koliko im zdravstveno stanje dozvoljava. Umešto netrpeljivosti koju mlađe generacije često pokazuju prema starima, trebalo bi razvijati međugeneracijsku solidarnost. Posebno treba imati u vidu da je Srbija zemlja starijih ljudi, njeno stanovništvo postaje sve starije, tako da treba razvijati programe i usluge za stariju populaciju i kreirati politike koje podstiču njihovo puno uključivanje u život zajednice. Svi građani Srbije imaju Ustavom garantovano pravo da žive dostojanstveno, a obaveza je države da izgradi sistem koji će im to i omogućiti.

.....
2016. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2211359/ilegalni-staracki-domovi-opasnost-po-zivot-ljudi.html>.

421 „Samo deset inspektora nadležno da kontroliše 200 domova za stare“, Ljubinka Malešević, *Dnevnik*, 28. april 2015. <http://www.dnevnik.rs/drustvo/samo-deset-inspektora-nadlezno-da-kontrolise-200-domova-za-stare>.

422 „Ilegalni starački domovi, opasnost po život ljudi“, Suzana Duka, *RTS*, 15. februar 2016. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2211359/ilegalni-staracki-domovi-opasnost-po-zivot-ljudi.html>.

423 „Vulin: Ne sme biti ilegalnih domova za stare“, *Tanjug/Blic*, 28. januar 2016. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/vulin-ne-sme-bit-ilegalnih-domova-za-stare/rj9r2xg>.

X – REGIONALIZACIJA I DECENTRALIZACIJA

Strah i otpor

U Srbiji vlada strah i otpor prema regionalizaciji i decentralizaciji, a glavni razlog za to su nacionalizam i nerazumevanje suštine decentralizacije i regionalizacije. Regionalizacija iziskuje dublje razumevanje. Dolazak naprednjaka na vlast 2012, dodatno je radikalizovao stav protiv decentralizacije i regionalizacije. Njihova strategija od dolaska na vlast je bila onemogućavanje vojvođanske autonomije i u tom smislu su imali veoma osmišljenu državnu politiku. Na tom zadatku angažovane su razne desničarske grupacije, Srpska pravoslavna crkva (SPC) a i Rusija podržava takvu orijentaciju naprednjaka.

Politikolog Pavel Domonji, ističe da je u Srbiji, osim institucionalnih prepreka, tema decentralizacije i regionalizacije države proterana iz javnog govora. A glavni razlog za to je strah od decentralizacije i regionalizacije, koji postoji u političkoj kulturi Srbije, smatra on.⁴²⁴

Kulturološkinja Aleksandra Đurić Bosnić ističe da se u Srbiji regionalizacija i decentralizacija shvataju kao izdaju nacionalnog jedinstva. Svako dovođenje u pitanje celine, odnosno pokušaj prestrukturiranja, modernizacije Srbije, čak i razgovora na tu temu, kako ističe, "tumači se kao nešto što je ravno izdaji i stranom plaćeništvu i posmatra se kao opasno ugrožavanje nacije i opasno komadanje države. U srećnije organizovanim zemljama nacionalni koncepti, kao bitni izvori izgradnje društva su prevaziđeni, nažalost, u Srbiji to nije tako". Ona smatra da je Ustav iz 2006. godine produžio centralističku agoniju Srbije i zbog toga najviši pravni akt mora da se menja.⁴²⁵

Uprkos otporu i onemogućavanju bilo kakve javne rasprave na tu temu, sve češće se čuju glasovi koji zahtevaju decentralizaciju, pre svega iz ekonomskih i finansijskih razloga. Aleksandar Šapić, čija je grupa građana na lokalnim izborima u beogradskoj opštini Novi Beograd

⁴²⁴ <http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-regionalizacija-i-decentralizacija/26923480.html>.

⁴²⁵ Isto.

osvojila najviše glasova, izjavio je da je Srbiji potrebna decentralizacija, jer opštine imaju manja ovlašćenja nego mesne zajednice pre 30 godina.⁴²⁶ Po njegovim rečima, decentralizacija je osnov za ravnopravan, pravilan i dobar razvoj svakog grada, pa i opštine.⁴²⁷

Najdosledniji zagovornik decentralizacije je predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV) Nenad Čanak. On ističe da je suština političke borbe LSV demokratizacija Srbije, a u okviru decentralizacije i demokratizacije Srbije i autonomija Vojvodine. On ocenjuje da je potrebna decentralizacija u više regiona raznih nivoa autonomnosti, podizanje odgovornosti lokalnih samouprava, s time da lokalne samouprave moraju imati više izvornih sredstava.⁴²⁸

Za decentralizaciju se zalažu i manjine, posebno one koje su teritorijalno kompaktne. Nezavisni poslanici i predstavnici manjina u Skupštini su, na prvom slušanju predloga za reformu političkog sistema, naveli da je neophodna decentralizacija Srbije, promena izbornih jedinica, smanjenje broja poslanika, kao i poboljšanje zakonskog okvira za zaštitu nacionalnih manjina.⁴²⁹

Šaip Kamberi, predsednik opštine Bujanovac je istakao da je potrebno da se pristupi suštinskoj decentralizaciji uz postojanje opštih principa međunarodnog prava i promovisanje upotreba manjinskog jezika na teritoriji na kojoj održane manjine žive.

Sulejman Ugljanin iz iste poslaničke grupe istakao je da je potrebno najhitnije pristupiti donošenju novog krovnog manjinskog zakona koji jasno i konačno treba da definiše šta su manjine u Srbiji, šta su nacionalni saveti i koja su njihova ovlašćenja.

426 <http://www.informer.rs/vesti/izbori/68936/SAPIC-Srbiji-potrebna-decentralizacija>.

427 Isto.

428 <http://lsv.rs/vesti/lsv-se-bori-za-demokratizaciju-i-decentralizaciju-srbije-14387/http://lsv.rs/vesti/lsv-se-bori-za-demokratizaciju-i-decentralizaciju-srbije-14387/>.

429 <http://www.blic.rs/vesti/politika/predlozi-za-promenu-politickog-sistema-decentralizacija-manje-poslanika/498mws9>.

Vojvodina: autonomija na udaru

Vojvodina se nalazi na raskrsnici: ili će pristati na ukidanje autonomije ili će se najzad izboriti za autonomiju kakvu želi. I pored brojnih istraživanja koja ukazuju da 75 odsto Vojvođana želi autonomiju (mada nije jasno kakvu), takav stav nije zastupljen u političkoj sferi, ili ne na način koji bi mobilisao i pokrenuo Vojvođane da izbere svoje pravo na to, pre svega kroz zahtev da se promeni ustav Srbije i shodno tome preuredi držva na modernism osnovama – decentralizaciji i regionalizaciji.

Pogubni centralizam uveden antibirokratskom revolucijom 1988, a cementiran ustavom iz 2006, Srbija je dovedena do egalitarizacije i osiromašenja svih njenih delova, posebno najrazvijenijih. Kao jedan od najprosperitetnijih regiona obe Jugoslavija, Vojvoduina je tim centralizmom postala najveći gubitnik.

Od 2012. godine Vojvodina je bila pod stalnim pritiskom naprednjaka koji su ulagali ogromnu energiju da preuzmu Vojvodinu od Demokratske stranke koja je tamo na vlasti od 2000. godine. Svoje osvajanje Vojvodine naprednjaci su počeli preinačavanjem izbornih rezultata na lokalnom nivou iz 2012. godine odnosno tzv. usaglašavanjem izbornih rezultata na lokalnom sa republičkim nivoom. Derogacija autonomije tokom poslednje četiri godine bio je uspešan i uglavnom je bio praćen i diskreditacijom demokrata i preinačavanje izbornih rezultata na lokalnom nivou sa republičkim. Naprednjaci su preuzeli vlast u Novom Sadu i nizu manjih opština. Ovaj proces je bio moguć jer demokrati nisu ispunili očekivanja koje su građani imali od njih.

Izbori 2016

Najveći uspeh Srpske napredne stranke na izborima aprila 2016. je pobjeda u Vojvodini, što im je bio cilj otkako su došli na vlast 2012. godine. Zanimljivo je da Vučić nije vodio kampanju protiv autonomije, mada naprednjaci žele njeno ukidanje, već se i ovog puta fokusirao na navodnu korupciju i pljačku pokrajinskih čelnika.

Pobedu SNS u Vojvodini pozdravile su sve desničarske opcije (ne samo partije, već i grupacije koje sve vreme aktivno rade na sužavanju pokrajinske autonomije), jer je to za njih dragocen rezultat. One smatraju da će se ovom pobjedom konačno i neopozivo stati na kraj vojvođanskom "separatizmu" i "autonomaštvu". Ističu da srpska državna i teritorijalna celovitost kada je Vojvodina u pitanju ne sme više nikad da bude dovedena u pitanje.

Model preuzimanja podrazumevao je intimidaciju, podmićivanje, čak i nasilje, ali i kontinuiranu demonizaciju i kriminalizaciju demokrate. Taj scenario se pokazao efikasnim jer je na aprilskim izborima 2016. godine Vojvodina bila najveća pobjeda za SNS. Osim što su demokrate još u vreme premijera Đinđića doneli Omnibus rezoluciju o Vojvodini, oni se nisu pokazali kao istinski zagovornici vojvođanske autonomije. Zajedno sa DSS i socijalistima su doneli ustav iz 2006. godine koji je u suštini dalje marginalizovanje autonomije i nastavak Miloševićeve politike centralizacije.

Dolaskom naprednjaka na vlast 2012. godine, uglavnom na obećanju da će se boriti protiv korupcije, samo je intenziviran proces obesmišljavanja autonomije. Već prve godine naprednjačke vlasti, ozbiljnom zloupotrebom Ustavnog suda, Skupština Vojvodine naterana je da nametnutim novim Statutom APV, prividno sama sebi, oduzme i ono malo fasadne autonomije, koje joj je omogućavao inače izrazito antivojvođanski aktuelni ustav. Živan Berisavljević, predsednik Vojvođanske konvencije ističe da je taj statut bio u funkciji brutalne politike prisilnog instaliranja naprednjačke vlasti nad nizom vojvođanskih gradova i opština, rasprodaja vojvođanske zemlje i najnovije otimačine

ono malo preostalih vojvođanskih ekonomskih resursa, nasrtaj na Vojvođansku akademiju nauka i njeno srozavanje na status pukog udruženja građana i drugo.⁴³⁰

Ustavom Republike Srbije građanima je zajemčeno pravo na pokrajinsku autonomiju i lokalnu samoupravu. To su dva oblika teritorijalne decentralizacije, inače unitarno uređene RS. Ovo pravo građana predstavlja jedan od ustavnih mehanizama ograničenja državne vlasti, i podleže samo nadzoru ustavnosti i zakonitosti, ali ne i celishodnosti u postupanju. Sistem lokalne samouprave uređuje veći broj propisa od kojih treba istaći Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o teritorijalnoj organizaciji RS, Zakon o lokalnim izborima, Zakon o glavnom gradu i Zakon o finansiranju lokalne samouprave. Jedinice lokalne samouprave imaju brojne i veoma značajne nadležnosti za svakodnevni život građana. Zakon o lokalnoj samoupravi razlikuje izvorne i nadležnosti koje lokalnim samoupravama prenose viši nivoi vlasti (Republika i Pokrajina). Za delegirane ili prenete nadležnosti viši nivo vlasti obezbeđuje i prenosi lokalnim samoupravama sredstva neophodna za njihovo obavljanje, dok za poslove iz okvira izvornih nadležnosti lokalnih samouprava obezbeđuju potrebna sredstva kroz vlastite ili izvorne prihode.

Srbija još nije ni počela sa decentralizacijom što će, međutim, postati važna tema u procesu pregovora sa EU. Poslednjih godina, u kontinuitetu se odvija nekoliko nepovoljnih procesa opšteg karaktera, koji su prisutni i u sistemu finansiranja na lokalnom nivou. Glavni trendovi su: 1) Centralizacija prihoda – težnja ka smanjenju prihoda lokalne samouprave u korist povećanja prihoda budžeta Republike; 2) Prevođenje namenskih prihoda u opšte – težnja da se određenim prihodima oduzme namenski karakter, kako bi se mogli koristiti za bilo koju namenu i rasporediti na bilo koje budžetske korisnike; 3) Neplanско odlučivanje – praksa donošenja odluka u nekom pojedinačnom, a ne strateškom cilju; 4) Prilagođavanje bezakonju – praksa da se propisi

430 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=305157&title=Vojvodina%20u%20Srbiji,%20one%20pod%20Srbijom.

prilagođavaju nekom nepovoljnom stanju, umesto da se njihovom primenom, takvo stanje promeni na bolje.

U poslednje dve godine iz javnog govora nestala je tema regionalizacije i decentralizacije, a pojačali su se zahtevi za ukidanje autonomije Vojvodine. Međutim, vodi se i veoma dinamična rasprava u intelektualnim krugovima, civilnom društvu i nekim medijima. Pavel Domonji, politikolog, ističe da "Regionalizacija je pitanje političke budućnosti Srbije", ali da u „u političkoj kulturi u Srbiji tradicionalno postoji strah od decentralizacije koja se posmatra kao državna, teritorijalna i nacionalna fragmentacija.⁴³¹ Filozof Miroslav Keveždi upozorava da bez regionalizacije i decentralizacije Srbija neće moći da crpi sredstva iz evropskih fondova koji su namenjeni regionima.⁴³² A politikolog Duško Radosavljević ističe da je pristojna država ona koja svoje građane ne ponižava i ocenio da decentralizacija u Srbiji proizvodi strah.⁴³³

Pitanje Vojvodine je u fokusu međunarodnih aktera koji su prisutni u Srbiji, pore svega EU i nekih međunarodnih organizacija. Poslanici Evropskog parlamenta usvojili su Rezoluciju o Srbiji u kojoj se, između ostalog, Srbiji preporučuje da autonomiju Vojvodine ne treba umanjivati i da Zakon o finansiranju Vojvodine treba usvojiti bez daljeg odlaganja. Majkl Devenport je izjavio da „Vladavina prava mora da se poštuje. Ustav Srbije propisuje da se Zakon o finansiranju Vojvodine mora usvojiti. Evropska komisija poziva na to u svojim godišnjim izveštajima već duže vreme i taj pravni akt od suštinskog značaja još uvek nedostaje”.⁴³⁴ On je takođe izjavio da kapaciteti i resursi nižih nivoa vlasti treba da odgovaraju njihovim odgovornostima i treba osigurati

431 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/domonji-srpski-nacionalisti-se-plase-autonomije-vojvodine_582666.html.

432 Isto.

433 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/domonji-srpski-nacionalisti-se-plase-autonomije-vojvodine_582666.html.

434 <http://mondo.rs/a872956/Info/Ekonomija/EU-upozorava-Srbiju-da-mora-da-donese-zakon-o-finansiranju-Vojvodine.html>.

odgovarajuće konsultacije kada je reč o zakonodavstvu koje ima implikacije na njih”.⁴³⁵

U rezoluciji se takođe ističe kaže da "kulturalna raznolikost Vojvodine doprinosi identitetu Srbije" i naglašava da "autonomija Vojvodine ne može biti dovedena u pitanje, a zakon o sredstvima Vojvodine mora biti usvojen bez odlaganja, kao što predviđa ustav”.⁴³⁶

EU i druge međunarodne organizacije (FAO) je već veoma prisutna u Vojvodini i kroz finansiranje raznih razvojnih projekata u poljoprivredi. Država Srbija do sada nije uspela da sama razvije strategiju o razvoju poljoprivrede mada su se sve dosadašnje vlade o tome izjašnjavale.

Na inicijativu Evropske banke za obnovu i razvoj i organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih Nacija UNFAO, i Ministarstva poljoprivrede iz 2011. donesen je zakon koji ima za cilj da bolje uredi oblast finansiranja poljoprivredne proizvodnje kao jednu od kritičnih tačaka razvoja poljoprivredne proizvodnje u Srbiji. Ovim zakonom, koji treba da stupi na snagu 1. juna 2016. godine, uspostavlja se sistem predžetvenog finansiranja u Srbiji. Primarnim poljoprivrednim proizvođačima to omogućava da finansiraju naredni proizvodni ciklus koristeći zalogu na budućim poljoprivrednim proizvodima kao sredstvo obezbeđenja pozajmice.⁴³⁷ Srbija će, stupanjem na snagu Zakona o predžetvenom finansiranju postati prva zemlja u Evropi koja je uvela ovakvo inovativno rešenje u oblasti finansiranja poljoprivredne proizvodnje.

Pobeda naprednjaka u Vojvodini na aprilskim izborima (2016) ne znači da će, ukoliko ostanu na putu evropeizacije Srbije, biti u poziciji da ukinu i ono malo nadležnosti AP Vojvodine jer će na taj način pokazati da ne poštuju kriterijume dva pregovaračka poglavlja, 23 i 24, koja se odnose na prava nacionalnih manjina, koja se realizuju i konzumiraju kroz autonomni okvir. Vojvodina će, kako kaže Jovan Komšić, biti

435 <http://www.intermagazin.rs/krenuli-su-na-vojvodinu-devenport-trazi-novi-zakon-vojvodini/>.

436 <http://www.blic.rs/vesti/politika/rezolucija-evropskog-parlamenta-sto-pre-otvoriti-poglavlja-23-i-24-u-pregovorima-sa-l2tp9q2>.

437 <http://rpks.com/srbija-prva-u-evropi-uredjuje-predzetveno-finansiranje/>.

neko merilo evropeizacije Srbije. U tom kontekstu ne očekujem ukidanje nadležnosti i totalno obesmišljavanje svake vojvođanske autonomije. Ako se Srbija okrene ka nekoj vrsti veće simetrije sa propozicijama neliberalne demokratije, koje su dominantne u delu istoka Evrope, sa Rusijom i putinovskim modelom upravljanja, onda nije logično očekivati da će vladajuće garniture u Srbiji narednih godina respektovati nešto što je karakteristika evropskog političkog sistema, a to je subsidiarnost – saradnja svih nivoa vlasti i upravljanje na više nivoa.⁴³⁸

Odnos Beograda prema Vojvodini

Zakon o finansiranju lokalnih samouprava je u suštini vraćanje Miloševićevskoj politici centralizacije i koncentracije moći i para u Beogradu. To je zaključak pokrajinskog sekretara za lokalnu samoupravu i međuregionalnu saradnju Branislava Bugarskog. On izjavio da je vlada u Vojvodini nezadovoljna što je samo jedan predstavnik Vojvodine uključen u pregovore sa Evropskom unijom. Izražena je želja da učestvuju u timu Srbije za pregovore sa EU za 29 pregovaračkih poglavlja. Bugarski je kazao i da pokrajinska vlast preko svoje Evropske akademije organizuje obuku za pisanje evropskih projekata u cilju dobijanja sredstava iz evropskih fondova. Takođe je istakao dinamičnu međuregionalnu saradnju Vojvodine dodajući da je ta pokrajina ostvarila čak 86% ukupnog broja projekata prekogranične saradnje u Srbiji.⁴³⁹

Budžet Vojvodine će, prema rečima Pokrajinskog sekretara za finansije Zorana Radomana, biti najmanji od donošenja Ustava 2006. godine. On je ocenio da je Fiskalna strategija za sledeću godinu, koju je Vlada Srbije usvojila, kulminacija zakidanja Vojvodine za sredstva koja joj pripadaju. Pokrajinska vlada nije uspela i pored brojnih pokušaja da inicira donošenje Zakona o finansiranju Vojvodine.

438 <http://www.slobodnaevropa.org/content/komsic-vojvodina-ce-bit-merilo-evropeizacije-srbije/27708433.html>.

439 <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/8464-vojvodina-treba-vie-da-se-ukljui-u-pregovore-sa-eu->.

Radoman ističe da se nastavlja nezakonito i protivustavno finansiranje Vojvodine, koje svake godine donosi građanima Vojvodine manjak u kasi i manjak u odnosu na ono što je ustavna obaveza". Prema Fiskalnoj strategiji Vlade Srbije budžet Vojvodine će biti oštećen za preko 40 milijardi dinara. Vojvodina će raspolagati sa nekih 12 milijardi dinara, sa kojima treba da zadovoljimo sve nadležnosti i potrebe građana, što je ponižavajuće za građane".⁴⁴⁰

Iz Vojvodine niko nije učestvovao čak ni u timu koji je zadužen za poglavlje koje se tiče poljoprivrede. Pokrajinski sekretar za lokalnu samoupravu rekao je da pokrajinska vlast preko svoje Evropske akademije organizuju i obuku za pisanje evropskih projekata kako bi ljudi iz lokalnih samouprava i iz pokrajinske uprave mogli da rade na njima i dobiju raspoloživa sredstva iz evropskih fondova.⁴⁴¹

Bugarski je takođe podvukao da da Vlada Srbije je Zakonom o načinu određivanja maksimalnog broja zaposlenih u javnom sektoru ugrozila poslovanje pokrajinske administracije, koja je u 2012. godini smanjila broj zaposlenih, a od koje se sada očekuje otpuštanje novih 250 zaposlenih. Srbijavode i Srbijašume nisu tretirane ovim zakonom, dok Vode Vojvodine i Vojvodinašume jesu. Posledica toga je da je ugroženo poslovanje Vojvodinašuma, jer moraju da otpuste 140 zaposlenih, iako su u protekloj godini, za razliku od svih republičkih javnih preduzeća, ostvarili dobit od 77 miliona dinara".⁴⁴²

Branislav Bugarski, pokrajinski sekretar za međuregionalnu saradnju, je svojom izjavom u Briselu da je Vojvodini mesto u EU izazvao burne reakcije nacionalista. Oni tu izjavu tumače kao cepanje Srbije

440 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/radoman-politicko-zakidanje-vojvodjanskog-budzeta_665930.html.

441 <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/8464-vojvodina-treba-vie-da-se-ukljui-u-pregovore-sa-eu->.

442 http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/bugarski-vlada-ugrozava-rad-vojvodjanskih-institucija_666362.html.

odnosno odvojen ulazak pokrajine u EU. DSS je zato zatražio hitno zasjedanje Vlade Vojvodine, te razrešenje dužnosti Bugarskog.⁴⁴³

Osnivanje Vojvođanske akademije

Odluka Vlade Vojvodine da pokrene osnivanje vojvođanske akademije naišlo je na oštre reakcije nacionalista, posebno SANU I predstavnika SNS, te desničarskih organizacija. Osnivanje VANUK-a bila bi svakako važan elementa vojvođanske autonomije. Čim je pokrenula inicijativu da od Pokrajinske skupštine zatraži odluku o osnivanju Vojvođanske akademije nauka, umetnosti i kulture – VANUK-a, vojvođanska Vlada na čelu sa Demokratskom strankom suočila se stalnim i kontinuiranim napadima vladajuće koalicije u Srbiji, odnosno naprednjaka. Odluka o osnivanju Vojvođanske akademije je usvojena, ali je naprednjačka opozicija izbegla da se na dveni red pitanje vojvođanske autonomije i njenog sadržaja, jer je osnivanje akademije važan kortak ka uspostavljanju suištinske autonomije. Naime, premijer Vučić je očigledno shvatio da bi bilo kontraproduktivno ići protiv i da ne treba direktno tražiti njeno ukidanje – bar ne pre vojvođanskih pokrajinskih izbora. Serija pokušaja da se vojvođanska vlada sruši kao “nelegitimna” ili bar “rekonstruiše” tako da se iz nje izbace demokrate nije uspela.

Miroja Jovanovića, potpredsednika Treće Srbije, tvrdi da je Pajtićeva deklaracija kojom se osniva Vojvođanska akademija nauka neustavna, jer ni po Zakonu o javnim službama, navodno, ne može da se osniva takva organizacija.⁴⁴⁴ I prilikom osnivanja novosadskog univerziteta vođena je slična polemika tokom 60tih. Tada je zaslugom Stevana Doronjskog Novi Sad dobio svoj univerzitet.

Poslanik SNS-a u Skupštini Vojvodine Vladimir Galić izjavio da se VANUK ne može osnovati po Statutu APV i Ustavu Srbije, prema tumačenju Ustavnog suda, nego da Vojvodina samo, po Zakonu o

443 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/pajticevi-otcepili-vojvodinu-hoce-u-eu-bez-srbije-clanak-1978415>.

444 Politika, 21. Juli 2015.

naučnoistraživačkoj delatnosti Srbije, može biti osnivač naučnog instituta. Zatim je vojvođanski funkcioner DSS-a Borko Ilić izneo mišljenje da je VANUK “osnovan kao pokušaj utemeljenja vojvođanske nacije, državnosti i vojvođanskog identiteta, a verovatno i kao utočište za istrošene komunističke kadrove koji prosto ne žele da sede u SANU, jer im očigledno ne odgovara predznak ‘srpski’, pa izmišljaju VANU, VANUK”.⁴⁴⁵

Dveri osnivanje VANUK-a kvalifikuju “kao pokušaj destabilizacije u Vojvodini i u čitavoj Srbiji, i to u trenutku kada se naša zemlja nalazi u veoma teškoj situaciji”. Najdalje je otišla Treća Srbija, prioritarno i oformljena kao organizacija za rušenje autonomije Vojvodine, koja je nekoliko dana pre osnivanja VANUK-a, kod Privrednog suda registrovala svoj VANUK – to jest “Visoki akademski novosadski ujediniteljski klub”, radi obeležavanja velikog jubileja – stogodišnjice prisajedinjenja Banata, Bačke, Baranje i Srema Kraljevini Srbiji 1918. godine.⁴⁴⁶

SANU je takođe oštro kritikovala odluku Skupštine autonomne pokrajine Vojvodine da osnuje svoju naučnu instituciju i tim povodom je saopštila da je odluka “donesena u zanimljivom trenutku i sa još zanimljivijim pravnim obrazloženjem, odluka o formiranju VANUK nas je uverila da se radi o upornom i pripremljenom političkom nastojanju koje će, ponovo upozoravamo, imati za rezultat relativizaciju ili čak razbijanje jedinstvenog naučnog, umetničkog i kulturnog prostora.”⁴⁴⁷

Međutim, Privredni sud u Novom Sadu je zaustavio formiranje VANUK-a, jer je odbio njenu registraciju. Predsednik suda je tražio mišljenje od Vlade Srbije o tome da li je takva protiv Vlade. Vlada je potom podnela zahtev Ustavnom sudu da oceni ustavnost odluke vojvođanskog parlamenta. SNS je inače najavila da će na prvoj sedenici nove Vlade ili parlamenta doneti odluku o ukidanju VANUK-a.

445 <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1314681>.

446 Isto.

447 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:556601-Osnivanje-VANU-Akademija-politicka-firma>.

Autonomaške vanparlamentarne grupacije

Autonomaši i njihove organizacije konstantno su na udaru kritike nacionalista i skoro svih beogradskih partija koje u svakom nagoveštaju autonomije ili regionalizacije Srbije vide separatizam. Centralizam je duboko ukorenjen u tradiciji svih srbijanskih partija što je ogromna prepreka za vojvođansku autonomiju.

U Vojvodini su registrovane dve organizacije Vojvođanska partija i Vojvođanski koji se zalažu za federalizaciju Srbije. U takvoj federalizovanoj Srbiji Vojvodina bi postala republika. Lider Vojvođanske partije Aleksandar Odžić zajedno sa potpredsednicom stranke Sanjom Telarov bio je i u poseti Kataloniji i sastali su se sa poslanicima katalonskog parlamenta. Uz pomoć Republikanske levice Katalonije, Vojvođanska partija je postala i član Evropske partije, a Odžić je pozvan da se obrati Evropskom parlamentu.⁴⁴⁸

Živan Berisavljević, jedan od najznačajnijih zagovornika federalizacije Srbije, ističe da vojvođanska regionalna i politička elita, bez obzira iz koga naroda potiče, mora razumeti da je državno jedinstvo sa Srbijom vekovna težnja srpskog naroda koji u Vojvodini živi, što se kao istina i tendencija tim više mora uvažavati što je srpski narod već dugo većinski narod u Pokrajini. Neophodno je stoga da ona nastavi da se zalaže za postizanje istorijskog dogovora sa Srbijom o osnovama na kojima ta dva entiteta mogu trajno da tvore Republiku Srbiju kao zajedničku složenu državu. Pri tome, Vojvodina prihvata činjenicu da Srbija kao entitet ima stečeno istorijsko pravo – pravo na međunarodnopravni subjektivitet, koji ona svojom voljom i prenosi na zajedničku državu, dok politički subjektivitet Vojvodine podrazumeva pravo na vlastiti konstitutivni akt, punu zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast, pravo na upravljanje vlastitim resursima i pravo na sudelovanje u organima zajedničke države.⁴⁴⁹

448 <http://www.alo.rs/katalonci-sponzorisu-republiku-vojvodinu/3336>.

449 http://www.danas.rs/nedelja.26.html?news_id=311606&title=Borba%20za%20Vojvodinu%20kao%20li%C4%8Dno%20iskustvo.

Na Četvrtoj Vojvođanskoj konvenciji⁴⁵⁰ je Akcionoj grupi Skupštine Srbije podnela svoje predloge za izmenu Ustava Srbije. Predsednik Konvencije Živan Berisavljević ističe da članice Konvencije smatraju da je važeći Ustav neoprostivo centralističkog i antivojvođanskog miloševićevskog ustava, jedan od postojanih i primarnih generatora sveopšte i duboke krize u kojoj se već godinama nalazi Srbija kao društvo svekolikih poraza i kao nedovršena država.⁴⁵¹

Berisavljević podvlači da kad je o ustavnom statusu Vojvodine reč, da su svi okupljeni oko Konvencije najautentičniji deo evropskog bića Vojvodine, koji se iskazao na IV Vojvođanskoj konvenciji, želi da Vojvodina trajno bude u državi Srbiji, ali odbija da i dalje ostane pod državom Srbijom, kao njen postjogurtaški ratni plen, njena politički obezličena severna pokrajina i njena ekonomski sve devastiranija kolonija. Mi, kako ističe, da najzad i vojvođansko pitanje, kao najkrupnije nerešeno ustavno i demokratsko unutrašnje pitanje države Srbije, razrešimo istorijskim demokratskim dogovorom kakav predlažemo. Dakle, bez njegove internacionalizacije, kao eminentno unutrašnje pitanje.⁴⁵²

Osim autonomaških partija, NVO, pojavljuje se i grupa koja se zove "Mlada Vojvodina". Ona je postala poznata ispisivanjem grafita po gradovima Vojvodine "Vojvodina – Katalonija". Oni tvrde da su Vojvođanski pokret i Vojvođanski klub "suviše meki" i nisu hteli da učestvuju u nekim njihovim akcijama. Takođe, za lidera DS i predsednika Pokrajinske vlade Bojana Pajtića kažu da je "plaćenik" Beograda. Beogradski mediji članove te grupe kvalifikuju kao "ekstremnu grupu koja izvodi

450 Četvrta Vojvođanska konvencija nije politička stranka, ali, zajedno sa Vojvođanskim klubom, predstavlja nezaobilazan politički faktor u Vojvodini. Osim Vojvođanskog klubai Vojvođanske partije, oko Vojvodjanske konvencije su okupljene i brojne nevladine organizacije, mediji te istaknuti pojedinci iz javnog života Vojvodine ali i Srbije.

451 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=305157&title=Vojvodina%20u%20Srbiji,%20ne%20pod%20Srbijom.

452 Isto.

akcije, poput ispisivanja grafita, pod okriljem noći, anonimni su i, naravno, nisu registrovani pri nadležnim državnim organima.⁴⁵³

Tretman manjina

Međuetnički odnosi su pod budnim okom pokrajinskog ombudsmana, Evropske unije i lokalnih nevladinih organizacija što je doprinelo smanjenju incidenata i tenzija. Međutim, u određenim situacijama veoma lako dolzi do incidenata kao povodom utakmice između Srbije i Albanije kada su devastirane radnje Albanaca u Vojvodini.

Zbog veoma zategnutih odnosa Srbije i Hrvatske, položaj Hrvata u Srbiji su ponovo je predmet rasprave između dve države.. Krajem 2004. potpisan je »Sporazum između Republike Hrvatske i Srbije i Crne Gore o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj, koji između ostalog predviđa i garantirana mesta hrvatske zajednice u parlamentu nešto poput Srba u Saboru. U Hrvatskom nacionalnom vijeću kažu da se sporazum Hrvatske i Srbije iz 2005. godine ne poštuje u dovoljnoj mjeri. Hrvati nemaju predstavnika u Skupštini Srbije. Knjige za osnovce štampaju iz sopstvenih sredstava, dok srednjoškolci uče iz srpskih knjiga. Hrvatska je implementaciju ovog Sporazuma postavila kao uslov za otvaranje poglavlja 23 u pregovorima Srbije sa EU.

U Vojvodini će srednjoškolci i drugi kandidati imati pravo da prijemni ispit za viisokoškolske ustanove polažu na jeziku nacionalne manjine na kome su sticali srednje obrazovanje, a fakulteti i visoke škole su dužni da im to obezbede. Ovu odluku je na predlog pokrajinske vlade usvojila skupština APV. Opozicija smatra da je ona nezakonita i da krši autonomiju univerziteta, zbog čega je bila uzdržana prilikom glasanja.⁴⁵⁴

453 <http://www.blic.rs/vesti/politika/alarm-vojvodina-dobila-svoje-separatiste/p230cs3>.

454 <http://www.politika.rs/scc/clanak/324259/Na-fakultetima-u-Vojvodini-prijemni-i-na-jezicima-manjina>.

Nacionalni ispadi desničarskih grupacija

Desničarske organizacije su udarna pesnica naprednjaka u osporavanju vojvođanske autonomije i najaktivniji su upravo u Vojvodini. Država nijednom nije reagovala na njihove incidente između ostalih i one usmerenje protiv manjina.

Jedna od akcija ovih organizacija bio je skup na kojem je trebalo da izraze podršku ruskom predsedniku Vladimiru Putinu. Međutim stotina aktivista među kojima je bilo i predstavnika zabranjene grupe "Nacionalni stroj" uz pratnju policije odšetalo do prostorija LSV i uništilo zastavu ove stranke. Na skupu su se pojavili predstavnici organizacija "Naši", "Obraz", "Rodoljubiva omladina", ali su istaknute i zastave zabranjene organizacije "Nacionalni stroj", kao i fašistički simboli. Te iste organizacije pokušale su da organizuju protest ispred prostorija LSV, ali nisu dobili dopuštenje.⁴⁵⁵

Međutim, srpskim desničarima pariraju i mađarski. Tako je u Sentu osnovana kancelarija Jobik, izrazito desničarske stranke iz Mađarske. Na to su oštro reagovali predstavnici Demokratske stranke ističući da to predstavlja ugrožavanje stabilnosti u Vojvodini, te da su vojvođanske vrednosti, njenu multietičnost i multinacionalnost gradile generacije i zato se ne sme dozvoliti da desničarske i nacionalističke stranke dovede u pitanje ove vrednosti.⁴⁵⁶

Jobik je uz podršku određenih nevladinih organizacija 2013. godine izdao saopštenje u kojem se navodi da se u slučaju Srbije ne sme dozvoliti ista greška koja je napravljena u pridruživanju Rumunije Evropskoj uniji. Tom prilikom korišćeni su termini "otcepljene teritorije" i "južnih krajeva", čime se ni u jednom trenutku ne skriva

455 <http://www.telegraf.rs/vesti/1880770-na-ulicama-novog-sada-ekstremna-desnica-i-fasisticki-simboli-na-mitingu-izgazena-zastava-lsv-foto>.

456 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=310475&title=DS:%20Jobik%20ugro%C5%BEava%20bezbednost.

nezadovoljstvo i konfliktan odnos prema davno ustanovljenom geopolitičkom statusu ovih prostora.⁴⁵⁷

Jovan Komšić ističe da je reč o ideološki ekstremnoj političkoj platformi koja nije usamljena i ima svoje saveznike u manjim opozicionim partijama i nekoliko NVO, koje su insistirale da se u Evropskom parlamentu permanentno aktuelnom drži tema vojvođanskih Mađara u Srbiji, kao jedna vruća i konfliktan tema. Neka vrsta politički neutralnog konteksta nije dobar saveznik vladajućih garnitura ni u Mađarskoj, ni u Srbiji, a ni u Pokrajini. Ima razloga za upozorenje na politizaciju jednog delikatnog pitanja koje može da šteti etničkim odnosima u Vojvodini, a pre svega može da nanese štetu Mađarima, što je 2013. godine predsednik SVM-a Ištvan Pastor i naglasio.⁴⁵⁸

Ištvan Pastor, predsednik saveza vojvođanskih Mađara, je tim povodom izjavio “Mi sami znamo šta su problemi i kako se rešavaju i ne treba nam tutor iz Mađarske”.⁴⁵⁹ Ištvan Savai, potpredsednik i poslanik Jobika u mađarskom parlamentu, na otvaranju kancelarije u Senti je rekao da im je cilj da “olakša komunikaciju sa Mađarima” u “južnim krajevima” (kako inače Jobik naziva Vojvodinu).⁴⁶⁰

Politička scena u Vojvodini

Vojvođanskom političkom scenom poslednjih 15 godina dominirala je Demokratska stranka koja je bila i na vlasti za to vreme, zatim SNS, SPS i tradicionalno Vojvođanska liga socijaldemokrata. Od mađarskih stranaka dominira Savez vojvođanskih Mađara. Na sceni su politički aktivne i brojne nevladine organizacije i posebno Nezavisno društvo novinara Vojvodine.

457 http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=310664&title=Distanciranje%20od%20Jobika%20je%20u%20interesu%20vojvo%20anskih%20Ma%20ara.

458 Isto.

459 .

460 Isto.

NVO “Mađarski pokret” čiji je jedan od osnivača Tomaš Koherc je organizacija koja se suprotstavlja politici vodećih mađarskih partija ali zbog toga trpe pritiske od SVM. Tamaš Korhec je izjavio da je ta NVO trpila neviđene pritiske jer je izrazila solidarnost sa devet odbornika u Skupštini grada Subotice koje je SVM isključio iz stranke jer su osnovali frakciju “Mađarskog pokreta” u odborničkoj grupi SVM, koja je tim činom prepolovljena. Koherc ističe da “Smatra da je njihovo isključenje u potpunosti u domenu odmazde zbog toga što su iskazali svoje sopstveno mišljenje i nisu se složili sa nekim stavovima predsednika stranke i Ildiko Lovaš. Nema to nikakve veze sa statutom Saveza vojvođanskih Mađara.”⁴⁶¹

Jožef Hužvar je jedan od pripadnika frakcije “Mađarskog pokreta” u odborničkoj grupi SVM u Skupštini grada Subotice koga je SVM zbog toga isključio iz stranke.

“Kada se prvi put desilo da je jedini argument protiv frakcije bilo lupanje šakom o sto i povik “Partija tako hoće!”, a mi to nismo prihvatili – tada smo isključeni iz SVM-a. Ja mislim da stranka radi protiv sopstvenog interesa kada nas zbog toga isključuje iz svojih redova.”⁴⁶²

Laslo Varga, doskorašnji član SVM ističe da unutar stranke ne postoji mogućnost da se formira neko drugo krilo. On ističe da postoji ogromno nezadovoljstvo dominantnim načinom na koji se upravlja poslovima u mađarskoj zajednici. Zbog toga značaj broj ljudi razmatra kako bi mogli da budu pitani na nivou celog sistema. Ono što je važno je da niko ne planira formiranje nove stranke. Unutar stranke ne postoji mogućnost da se formira neko drugo krilo. Varga ističe da se među nezadovoljnim razmatra formiranje nevladine organizacije, koja bi zastupala drugačiji način upravljanja poslovima unutar mađarske zajednice.⁴⁶³

461 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/subotica/korhec-svm-vrsi-odmazdu-nad-mp_667179.html.

462 Isto.

463 <http://www.politika.rs/scc/clanak/335418/Laslo-Varga-ne-formira-NVO>.

Sandžak: poverenje prema Beogradu nije obnovljeno

Društvena, politička i ekonomska situacija u Sandžaku je već četvrt veka u stagnaciji sa trendom regresije zbog nespremnosti države da rešava ne samo egzistencijalne probleme, već, pre svega, ono što je u tom regionu činjeno devedesetih. Olako prelažanje preko zločina nad Bošnjacima (Sjeverin, Priboj i sl.) kao i poricanje odgovornosti države za njih, doprinosi frustraciji bošnjačkog stanovništva koje živi na margini srbijanskog društva. Beograd takođe, nije pokazao političku volju da pomogne konstituisanju bošnjačke manjine; upravo suprotno, značajno je doprineo raskolu unutar bošnjake zajednice, koja nema potencijal da se odupre razornoj politici Beograda.

Politički život u Sandžaku vrti se oko tri dominantne političke opcije: Srpske demokratske akcije (SDA) Sandžaka sa Sulejmanom Ugljaninom na čelu, Sandžake demokratske partije (SDP), čiji je osnivač Rasim Ljajić i Bošnjačke demokratske zajednice (BNZ) Sandžaka, bliske muftiji Muameru Zukorliću, čiji je predsednik Jahja Ferhatović. Organizacije civilnog društva su manje-više podeljene između ove tri opcije, koje se u suštini međusobno ne razlikuju, osim po tome – koja u određenom trenutku saraduje s Beogradom. To takođe pokazuje da je svaki napor da se bošnjačka manjina konstituiše i integriše u političku, ekonomsku i društvenu zajednicu osuđen na neuspeh.

Kako je srpska nacija, istovremeno s državom nastajala u otporu i u ratovima protiv Osmanskog carstva, jaki antiislamski, antiosmanski, kasnije i antiturski resantimani postali su sastavni deo i temelj, kako srpskog identiteta, tako i srpske istoriografije. To se manifestuje, kako u interpretaciji načina osmanske vladavine Balkanom, tako i negatorskim odnosom prema viševjekovnom nasleđu te imperije, na koje se primenjuje sistematski *damnatio memoriae* (brisanje iz pamćenja).

Stereotipima, hiperbolama, metaforama i raznim drugim preterivanjima građena je slika „strašnog Turčina“, koje se srpska kultura i historiografija nisu oslobodile sve do savremenosti, kada se kreira fantazam o pretećem neoosmanizmu i turskim pretenzijama na Balkan. Još uvek srpska historiografija nije uspela da osmanski period smesti u racionalno-kritički diskurs. Ta matrica je poslužila za dehumanizaciju muslimana u Jugoslaviji početkom devedestih. Do danas nije mnogo učinjeno na dekonstrukciji tih stereotipa.

Odnos Beograda prema Bošnjacima opterećuje takva percepcija muslimana. Dodatno je pojačan i međunarodnim kontekstom, odnosno pojavom Islamske države (ID) i terora koga ona sprovodi. Činjenica da na strani Islamske države ratuju i borici sa Balkana samo komplikuje odnos Bošnjaka sa državom, jer se u većini medija provlači teza da je Sandžak potencijalno region podložan uticaju islamista i da je stoga pretnja bezbednosti Srbije.

Uprkos zakonima koji regulišu status manjina, problem je što se ne primenjuju, jer za to ne postoji politička volja. Osim teškoća u konstituisanju bošnjačke zajednice, a time i njenog identiteta, ekonomski i socijalni problemi dodatno opterećuju region. Oni su i glavni uzrok radikalizacije mladih ljudi i odlaska nekih od njih na ratišta Bliskog istoka.

Autonomija Sandžaka

Pitanje decentralizacije i regionalizacije postalo je ozbiljna prepreka u funkcionisanju Srbije. Otuda i brojne inicijative na svim nivoima za njeno prevazilaženje. Jedna od njih je i zahtev nekih partija u Sandžaku za sticanje autonomije. Njeni glavni zagovornici su Sulejman Ugljanin i muftija Moamer Zukorlić koji su tokom poslednjih decenija naizmenično zagovarali autonomiju, pozivajući se na referendum iz 1991. godine.

Bošnjačko nacionalno veće (BNV) je, pozivajući se na to, donelo odluku da se od 25. do 27. oktobra organizuju Dani samoopredeljenja

„u čast referendumu o autonomiji Sandžaka održanog 25–27. oktobra 1991. godine“. Ovom odlukom Sulejman Ugljanin je praktično vratio autonomiju u politički diskurs. On je svoju ideju lansirao prilikom izbora za Bošnjačko nacionalno veće kada je rekao da je „autonomija Sandžaka nešto neminovno i to će biti“.

Neki komentatori smatraju da Ugljanin pokušava da mobilise biračko telo uoči izbore, ali i da sebe prikaže „kao jedinog borca za prava Bošnjaka u Sandžaku i Srbiji“. Politički analitičar Dušan Janjić podseća da je Stranka demokratske akcije (SDA) 1991. godine, kad je referendum održan, bio deo istoimene stranke Alije Izetbegovića (u Bosni i Hercegovini). Analitičar Branko Radun navodi podatke o svjevremenom referendumu o političkoj autonomiji: tad je na glasanje izašlo 185.473 (70,19 odsto biračkog tela) građana, protiv su bila 1982 građanina Sandžaka (1,02 odsto), dok su za političku autonomiju Sandžaka glasala 183.302 glasača (98,98 odsto).⁴⁶⁴

Sulejman Ugljanin, predsednik SDA, održao je obećanje da će nastaviti sa traženjem autonomije, jer smatra da je „autonomija lek za trenutno stanje u Sandžaku“. Na protestnom skupu početkom januara 2016. godine Ugljanin je naglasio da se mora menjati loše stanje u regionu, jer to je „direktan rezultat upravljanja pomoću daljinskog upravljača iz Beograda. Podelili su Bošnjake na pet odsto onih kojima je sve dozvoljeno i 95 odsto onih koji žive kao robovi“.⁴⁶⁵ Ugljanin je ponovio i stav Bošnjačkog nacionalnog vijeća kojim se traži da akcioni plan Srbije za poglavlja 23 i 24 pregovorima za članstvo u EU ne bude usvojen sve dok u izradi tog dokumenta ne budu uključeni predstavnici Bošnjaka i drugih manjina.

Autonomija uživa široku podršku među Bošnjacima u Sandžaku. Međutim, tamo žive i Srbi koji nikad do sada nisu otvarali pitanje autonomije. Zato Sead Biberović, programski koordinator NVO Urban in smatra da je autonomija veoma ozbiljno pitanje, kojem treba pristupiti

464 "Ugljanin bi opet da cepa Sandžak", Kurir, 24. avgust 2015.

465 <http://www.blic.rs/vesti/politika/ugljanin-autonomija-sanzaka-je-lek-za-ovakvo-stanje/9j35mzw>.

na odgovoran način, što će biti neminovno ukoliko Srbija želi u Evropsku uniju. Bošnjaci u tome treba da vide svoju šansu i da je iskoriste. U to treba da se uključe najrelevantnije državne i manjinske institucije, nevladin sektor i drugi. Potreban je ozbiljan razgovor o tome kako doći do različitih vidova i nivoa autonomije“.⁴⁶⁶

Istovremeno se lansirala i inicijativa za formiranje prekograničnog sandžačkog regiona. Više hiljada ljudi je za samo nekoliko dana potpisalo internet-peticiju kojom se od vlada Srbije i Crne Gore traži da dozvole formiranje ekonomskog prekograničnog sandžačkog regiona, koji bi se prostirao na teritoriji obe države. Iza peticije stoji grupa bošnjačkih nevladinih organizacija, a prema njihovoj zamisli, sandžački region bi obuhvatao nekoliko gradova na severu Crne Gore, kao i deo Sandžaka u Srbiji. Jedan od inicijatora ovog projekta je predsednik HG „Sandžak Euregio“ Zaim Čelebić, koji živi u Nemačkoj, i koji je izjavio da će uskoro biti poslat poziv vladama Crne Gore i Srbije za zvanično formiranje prekogranične regije.⁴⁶⁷ Čelebić tvrdi da bi formiranje regiona doprinelo stvaranju povoljnijeg poslovnog ambijena, i omogućilo direktne apliciranje prema fondovima EU.⁴⁶⁸ Muftija Zukorlić takođe podržava ideju o prekograničnom regionu i u više navrata je o tome govorio.

Beograd ima veoma tvrd stav kad je reč o regionalizaciji, što je, u suštini u skladu sa konceptom države kakvu Beograd želi – centralizovanom, s dominacijom centra. U skladu s tim stručnjak za strana ulaganja Milan Kovčević kaže da je tu reč o "čisto političkoj priči", koja nema nikakve veze s ekonomskim razvojem Sandžaka.⁴⁶⁹ A politički analitičar blizak desničarima Branko Radun smatra da je ova inicijativa pomalo

466 <http://www.slobodnaevropa.org/content/ugljanin-bosnjaci-u-sanzaku-imaju-pravona-svoju-drzavu/27325685.html>.

467 "Sandžak bi bio država u državi", Naše novine, 25. jun 2015.

468 Isto.

469 Isto.

licemerna, jer su Bošnjaci podržavali odvajanje Crne Gore od Srbije, pa samim tim i odvajanje Bošnjaka u dve države.⁴⁷⁰

Islamska zajednica i identitet Bošnjaka

Turska pokušava da obezbedi ulogu posrednika u rešavanju spora između dve islamske zajednice u Srbiji. Tim povodom u Ankari su se sastali predsednik turskog Dijaneta (Uprave za verska pitanja) dr Mehmed Gormez i reis Islamske zajednice (IZ) BiH Husein Kavazović koji je i vrhovni poglavar dela muslimana u Sandžaku i Srbiji (januar 2015). Neki mediji u Sandžaku objavili su informaciju da su Gomez i Kavazović potpisali protokol o saradnji u 12 tačaka, i da je dogovoreno (tačka 10) „da turski Dijanet i IZ BiH zajednički rade na rešavanju problema u islamskim zajednicama na Balkanu“. Takođe se navodi da se razgovaralo o situaciji u Islamskoj zajednici Sandžaka i da su dogovorene zajedničke akcije na formiranju jedinstvene islamske zajednice u Sandžaku i Srbiji. Islamska zajednica u Srbiji (IZuS) koju je godinama predvodio muftija Moamer Zukorlić, a prošle godine ga je zamenio dr Mevlud Dudić, organizovana je na nivou mešihata za Srbiju i smatra se delom IZ BiH. U Srbiji deluje i rijaset Islamske zajednice Srbije, a u Sandžaku se pojavila i takozvana „treća opcija“ ili „srednji put“ koga čini grupa nezadovoljnih imama iz obe islamske zajednice, a koji takođe žele da budu pomiritelji.⁴⁷¹ Naime. grupa sandžačkih imama, koji su napustili Zilkića i Zukorlića, već duže vreme rade na ujedinjenju islamskih zajednica Srbije. Na čelu grupe je imam Makić koji kaže da njihovu inicijativu podržava Dijanet islamske zajednice u Turskoj, kao i rijaset Bosne i Hercegovine, koji ovih dana formira komisiju za razgovore o ujedinjenju islamskih zajednica.

Problem konstituisanja bošnjačke manjine i stabilizovanje njenog identiteta prelama se i preko zahteva da se bošnjački jezik zove bosanski jezik, čemu se protivi SANU (Srpska akademija za nauku i umetnost).

470 Isto.

471 „Vernike spaja Ankara?“, Večernje novosti, 3. februar 2015.

Ugljanin u pismu koje je uputio premijeru Aleksandru Vučiću ističe da je položaj Bošnjaka u Srbiji težak i neprihvatljiv, a da država to dodatno otežava kršeći Ustav, zakon i pravila međunarodnog prava.⁴⁷² Pitanje jezika u regionu ima posebno mesto, jer je u suštini političko pitanje. Problem je nastao kao reakcija na srpsku pretenziju da ceo region govori srpski jezik, iz čega bi sledilo da su svi Srbi. Ova tvrdnja se oslanja da devenaestovekovni concept nacije čija je glavna komponenta bio upravo jezik. Zato su i Hrvatska i Crna Gora svoje jezike nazvale po imenima svojih država. Beograd se opire pokušaju da se bosanskim nazove jezik kojim govore svi Bosanci. Kad je, konkretno reč o BiH, Beograd smatra da svaka zajednica govori svojim jezikom, što je upereno protiv konstituisanje državnog identiteta Bosne.

Bosanska akademija za nauku i umetnost (BANU) ističe da „niko nema pravo da drugim ljudima i narodima određuje ko su, šta su, a pogotovo da određuje kojim jezikom govore i kako se njihov jezik imenuje, što je SANU apsolutno nedozvoljeno i neosnovano ponovo učinila. Suvereno je pravo svakog naroda da svoj jezik naziva svojim istorijskim imenom, koje je njemu razumljivo i blisko i koje za njega ima faktičku istorijsku verodostojnost. Ne dopuštamo nikakvim srpskim lingvistima i filozofima da presuđuju o tome kako ćemo mi zvati naš jezik“.⁴⁷³ Sandžački muftija Muamer Zukorlić kaže da, „ako bih bio do kraja ciničan“, onda bih srpsku kulturu i srpski jezik nazvao vlaškom kulturom i jezikom, jer su Bošnjaci vekovima Srbe nazivali Vlasima, a njihov jezik vlaškim, kao i da mu je žao što je SANU dala sebi za pravo da se na taj način sroza.⁴⁷⁴

Lokalni mediji i portali pod Zukorilićevom kontrolom preneli su i saopštenje Rijasetu Islamske zajednice BiH u kome stoji da je stav SANU o bosanskom jeziku rezultat napora „akademika nacionalnista na sprovođenju velikosrpske hegemonističke politike na Balkanu“. Potpredsednik Bošnjačkog nacionalnog veća Esad Džudžo kaže da je

472 „Omerović: Ugljanin pravi circus“, Večernje novosti, 19. februar 2015.

473 Bošnjaci neće bošnjački nego bosanski jezik, Politika, 31. avgust 2015.

474 Isto.

„rodni list bošnjačke pismenosti i kulture Povelja Kulina bana, napisana bosanskim jezikom i bosančicom, kao bosanskim pismom još 1189. godine“.⁴⁷⁵ Profesor srpskohrvatskog jezika i jugoslovenskih književnosti Sead Biberović smatra da je „jezik vrlo pogodan za političku manipulaciju, a naročito samo ime jezika, koje je predmet dogovora i to obično političkih struktura, a ne stručnih krugova“.⁴⁷⁶ Iako je institut SANU zaključio da „svi koji znaju srpski jezik, znaju i bošnjački, pa državnim institucijama u Srbiji i RS preporučuje da deluju u skladu s tim, što bi značilo da su nepotrebni sudski tumači za bosanski jezik ili nastava na bosanskom (bošnjačkom) jeziku.“⁴⁷⁷

Problem naziva jezika postao je, međutim, ozbiljan. Došlo je do blokade rada sudova, jer je traženo pravo na sudskog tumača za bosanski jezik. Da bi omogućilo deblokadu sudova, na zahtev dva viša suda u Sandžaku, Ministarstvo pravde objavilo je oglas za postavljanje sudskih prevodilaca za bosanski jezik – po tri za više sudove u Novom Pazaru i Užicu.

Udruženje turske manjine u Sandžaku

U Novom Pazaru je 2014. osnovano udruženje Turaka u Srbiji koje je pokrenulo inicijativu da se Bošnjaci upisuju kao Turci, a cilj je, kako su objasnili, formiranje turska nacionalna manjina u Srbiji, što bi doprinelo privlačenju investitora iz Turske u ovaj kraj. Inicijativa je izazvala brojne reakcije bošnjačkih prvaka, koje tvrde da je „namera Udruženja urušavanje bošnjačkog identiteta“. Tim povodom predsednik Bošnjačke akademije nauka i umetnosti akademik Muhamed Filipović, je izjavio da se „ne isključuje mogućnost da je sve usmereno da se ovdašnjim Bošnjacima oduzme politički i svaki drugi legitimitet i legalitet“. On takođe smatra da cilj može biti i da se stvori mostobran za

475 Isto.

476 Isto.

477 Isto.

tursku politiku u Sandžaku, odnosno Bosni, jer to ne bi ostalo bez refleksija na BiH gde živi, otprilike, isto toliko Sandžaklija.⁴⁷⁸

Reagovao je i Sulejman Ugljanin, koji je rekao da je ova akcija „maslo srpskih nacionalista i velikosrpskih snaga, čija je želja da Bošnjake podele, umanje njihovu snagu, onemogućuje ih da ostvare svoja prava i razbiju ih“.⁴⁷⁹ Potpredsednik BNV Esad Džudžo je izjavio da „niti smo Turci srpskog jezika, niti smo Srbi turskog zakona. Bošnjaci smo bogumilsko-islamske tradicije i kulture i bosanskog jezika. Autohtoni na Balkanu“.⁴⁸⁰ Reagovala je i Bošnjačka kulturna zajednica, koja u saopštenju navodi „da organizatori ove akcije priznaju da u Srbiji ne postoje pripadnici turske nacionalne zajednice i da bi turcizacijom Bošnjaka ova zajednica mogla da nastane“.⁴⁸¹

Islamski borci i bezbednosna zajednica u Srbiji

Pojava ekstremističkih grupa je „neka vrsta ideološkog naslijeđa koje je ostavljeno ovdje tokom rata, kroz djelovanje vojne formacije El Mudžahid i ideološke matrice kojom je ona djelovala“.⁴⁸² Međutim, kako ističe prof. Vlada Azinović, „mi imamo drugu generaciju dobrovoljaca koji odlaze u rat u Siriju, a to su mladići od 18 ili 19 godina, koji, ja vjerujem, istinski to doživljavaju kao neku vrstu svoje vjerske dužnosti i zbog toga odlaze“.⁴⁸³

Reč je o mladićima uglavnom iz siromašnih porodica, sa društvene margine i najveći broj njih odlazi u potrazi za nekim identitetom. Zemlje Zapadnog Balkana veoma malo nude mladim ljudima u smislu

478 „Mostobran za tursku politiku u Sandžaku“, Danas, 28. avgust 2016.

479 „Bošnjaci nisu Turci“, Sandžak Danas, 7. avgust 2016.

480 Isto.

481 Isto.

482 <http://www.slobodnaevropa.org/content/islamsku-drzavu-poraziti-ne-samo-vojno-vec-i-ideoloski/26670744.html>.

483 Isto.

samoostvarenja. Ti mladi ljudi su uglavnom nezaposleni, kako u Bosni, tako i u Srbiji, na Kosovu i u Makedoniji.

Prof. Azinović navodi da, “mi nemamo više društvene uzore. Imamo jedno potpuno haotično društvo u kojem je sve sada postalo normalno i moguće. Sve što je ranije bilo za osudu ili za prijekor, sada se tolerira ili se čak ohrabruje”.⁴⁸⁴ Islamski teolog Muhamed Jusić ističe: “Iskustvo iz svijeta nam govori da se takve ideologije i takvi pokreti ne mogu pobijediti samo represivnim mjerama i da bi fokus trebao biti na drugim uzrocima koji dovode do toga da se ljudi širom svijeta regrutuju u takve skupine”.⁴⁸⁵

Azinović tvrdi da je “kriminalizacija tih pojava nešto što bi trebalo biti posljednja instanca kojom se one nastoje suzbijati. Najlakše je hapšiti, međutim, nama nedostaje čitav niz drugih zaštitnih i preventivnih mjera koje nemaju veze sa zakonima. Koje počinju od porodice, škola ili društva, socijalnih službi, vjerskih zajednica, koje bi se morale uključiti sa nekom vrstom kontranarativa”.⁴⁸⁶

Činjenica da je četrdesetak mladića iz Sandžaka odlučilo da ratuje u Siriji, uglavnom za terorističku organizaciju, Islamska država, podstaklo je debatu o opasnosti za bezbednost Srbije.

Profesor, kriminolog Dobrivoje Radovanović smatra da su obučeni pojedinci zadojeni radikalnim idejama veoma opasni, jer njima treba samo korak do terorističke akcije. Suština svake akcije protiv takvih grupa je da im se preseku tokovi novca i da se uhapsu vođe koje regrutuju uglavnom mlade ljude. Nažalost, vođe su često verski lideri.⁴⁸⁷

Vojni analitičar Aleksandar Radić ocenio je da je Srbija na “vrlo solidnom mestu” na mapi potencijalnog rizika od terorizma u Evropi i naglasio da je jako važno da se identifikuje i uspostavi nadzor nad svim

484 Isto.

485 <http://www.slobodnaevropa.org/content/uzroci-i-suzbijanje-odlaska-u-tudje-ratove-represivne-mjere-nisu-rjesenje/26608792.html>.

486 Isto.

487 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/493370/Ko-su-i-gde-se-kriju-radikalni-islamisti-na-Balkanu>.

licima koji su kao ratnici islama otišli u Siriju. Upozorio je da je Islamska država opasniji protivnik nego što se misli na Zapadu.⁴⁸⁸

Ministar spoljnih poslova Ivica Dačić je na tu opasnost upozorio na skupu u Briselu. Rekao je da bi Srbija mogla da se nađe na meti terorista, da takva opasnost uvek postoji, ali da su islamski teroristi dosad retko preduzimali akcije u region Zapadnog Balkana.⁴⁸⁹

Prema pisanju *Blica*, izvor iz bezbednosnih struktura je izneo podatak da se od njih 40 koji su otišli pojedinačno, ili u parovima, preko Turske do Sirije, desetak njih vratilo, jer je bilo razočarano stanjem na terenu. Jezgro radikalnih islamista u Raškoj, kako ističe, čini grupa od oko 120 ljudi. Oni organizuju ilegalne vehabijske škole u podrumima privatnih kuća.⁴⁹⁰

Države nastale od bivših republika SFRJ, i još neke balkanske države, razmenjivale su spiskove radikalnih islamista, kako bi ih zaustavili na svojim granicama. Najveću opasnost, prema rečima operativaca i stručnjaka za bezbednost, predstavljaju, ustvari, povratnici sa ratišta, koji su okrvavili ruke i zato će oni biti pod posebnom prismotrom.⁴⁹¹

Povodom odlaska mladih ljudi na strana ratišta, Skupština Srbije je na predlog Rasima Ljajića usvojila izmene Krivičnog zakonika, kojim se krivično sankcioniše odlazak na strana ratišta. Svako ko u Srbiji vrbuje, podstiče druge, organizuje grupu, obučava, oprema ili prikuplja novac za učestvovanje u ratu, kazniće se sa, od dve do 10 godina zatvora.

Do sada nema informacija da se u Srbiji sprovodi vojna obuka radikalnih grupa. Skupština Srbije usvojila je šestomesečni izveštaj svih službi bezbednosti i tada je potvrđeno da ne postoje saznanja o vojnim

488 Alo, 8. januar 2015.

489 Naše novine, „Bar 100 ljudi iz Srbije ratuje uz džihadiste“, 4. decembar 2014.

490 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/493370/Ko-su-nasi-radikalni-islamisti/komentari/13602614/komentar-odgovor>.

491 Isto.

obukama na području Sandžaka. To je izjavio predsednik skupštinskog odbora za kontrolu službi bezbednosti Momir Stojanović.⁴⁹²

Nakon masakra u Parizu službe bezbednosti u Srbiji pooštrile su mere praćenja ekstremista. Najveća pažnja je fokusirana na Novi Pazar, gde su mnogi ekstremisti ubijanje 12 novinara lista „Šarli Ebdo“ na društvenim mrežama prokomentarisali sa odobrenjem, navodeći da su teroristi „osvetili Muhameda“. Policija pod pažnjom drži vođe navijačke grupe „Ekstremi“.⁴⁹³

Snimak boraca Islamske države kojim se poziva na ubijanje ljudi na Balkanu, objavljen je na društvenim mrežama 5. juna 2015. godine. U 20-minutnom propagandnom filmu poruke su slali borci poreklom sa Balkana. Snimak izazvao je burne reakcije u regionu i zabrinutost zbog lakoće kojom Islamska država stvara i plasira svoj propagandni materijal.

Mediji prenose i brojne zapadne analize među kojima i analizu nemačkog „Velta“ u kojoj se ističe da je Zapadni Balkan postao neka vrsta „ulaznih vrata“ za islamističke borce. Kako se podseća, region važi za omiljenu tranzitnu rutu džihadističkih boraca. Tu je i svojevrsna međustanica za islamiste iz Nemačke, Francuske, Belgije, Austrije i Holandije kad odlaze na ratišta na Bliskom istoku. Takođe, balkanske zemlje se više ne koriste samo za regrutovanje boraca – one postaju mesta u koja se borci sa ratišta vraćaju i na kojima se možda pripremaju teroristički napadi.⁴⁹⁴

Posebnu pažnju emitovanom snimku posvetio je proruski nedeljnik Pečat koji navodi da je video-poruka pristalicama Islamske države na Balkanu verovatno tek signal i najava poziva na konkretne akcije.⁴⁹⁵

Direktor BIA Aleksandar Đorđević izjavio je da je na ratištima Bliskog istoka za sada angažovano oko 25 ljudi sa područja naše zemlje.

492 <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/drzava-je-stvorila-zukorlica-i-sad-imamo-problem/67093>.

493 „Terorizam: svi ekstremisti pod lupom srpske policije“, Blic, 10. januar 2015.

494 Tanjug (9. jun 2015) „Velt“: ID se infiltrira na Balkanu, Politika.

495 „Balkanski džihad“, Pečat, 12. jun 2015.

Posle video-snimka Islamske države srpski ministar unutrašnjih poslova Nebojša Sefanović rekao je da je policija spremna, i da državne službe neće dozvoliti da se terorizam prelije u Srbiju. Međutim, vojni analitičar Aleksandar Radić ocenio je da službe bezbednosti u regionu nemaju dovoljne kapacitete da operativno pokrivaju Bliski istok i da teško mogu da imaju uvid u to šta se tamo zaista dešava i koji se sve njihovi građani bore na strani džihadista. Takođe, naglasio je da najveća potencijalna opasnost može biti od povratka mudžahedina u matične zemlje.⁴⁹⁶

Momir Stojanović, predsednik odbora Skupštine Srbije za kontrolu službi bezbednosti naglašava da „mi jesmo na nekom tranzitnom putu, jesmo možda ugroženi više danas nego što smo bili juče, ali napisu u medijima i opšta euforija oko mogućih napada nemaju realnih osnova.“⁴⁹⁷ Ističe da su migranti potpuno novi aspekt pretnji čini potencijalno prisustvo boraca ID među migrantima. On podvlači da domaće bezbednosne službe pomno prate sve one za koje znaju da su povezani sa ovom organizacijom. Njih ima desetak u raško-polimskoj oblasti.⁴⁹⁸

Kako je snimak objavljen u vreme kada su Srbiju preplavili migranti s Bliskog istoka, mnogi stručnjaci za bezbednost su isticali da ekstremisti Islamske države mogu lako izvesti terorističke napade i na teritoriji Srbije. Posebnu opasnost, prema njima, predstavlja ulazak velikog broja migranata iz Sirije i Iraka u Srbiju, jer bi među njih vrlo lako mogli da se infiltriraju i teroristi.⁴⁹⁹ Vojno-politički komentator Ljubodrag Stojadinović ističe da je u Srbiji moguća pojava „tranzitnog terorizma“.⁵⁰⁰

Sve službe bezbednosti u stanju su pripravnosti povodom migrant-ske krize, rekao je ministar pravde Nikola Selaković. On je rekao da se stanje pune pripravnosti odnosi na sve bezbednosne i obaveštajne

496 Isto.

497 Preteća poruka ekstremista – nerealna, Politika, 16. jul 2015.

498 Motrimo na još deset ratnika ISIS, Blic, 29. jul, 2015.

499 „ISIS preti i Srbiji“, Informer, 27–28 jun 2015.

500 „Srbija na meti 15 terorista“, Alo, 30. juna 2015.

službe, Vojsku Srbije i policiju, koje su dužne da zaštite granicu Srbije. Dodao je da dolazi sve više ekonomskih migranata i da će Srbija nastaviti da se humano ponaša prema svim izbjeglicama i migrantima.⁵⁰¹

Dragan Simeunović, profesor sa Fakulteta političkih nauka smatra da, opasnost od terorizma po Srbiju nije velika, ali se, s obzirom na prisustvo velikog broja imigranata koji prolaze kroz Srbiju, ona ne može potpuno isključiti.⁵⁰² On, međutim, smatra da Srbija nema na raspolaganju dovoljan broj policajaca koji bi obezbeđivali sve ugrožene tačke.⁵⁰³

Saša Vukadinović, bivši šef BIA ističe da, iako opasnost od islamskog radikalizma na Balkanu postoji godinama, država radi svoj posao i zaštititi će svoje građane.⁵⁰⁴ Takođe, obaveštajne službe, kako navodi Informer, već izvesno vreme drže na oku „bezbednosno interesantne osobe“, koje bi mogle da budu povezane sa ID i terorizmom. Reč je uglavnom o povratnicima s ratišta na Bliskom istoku, ali i drugim ekstremistima, kojih ima i među vehabijama. Možemo da sprečimo svaku organizovanu aktivnost, ali problem su „slobodni strelci“, koje je nemoguće kontrolisati, jer dejstvuju samostalno i bez šire organizacije.⁵⁰⁵

Vojni analitičar Miroslav Lazanski napomenuo je da najveća pažnja treba da se obrati na migrante koji žele da se zadrže na jugu Srbije, u Raškoj i Beogradu, jer među njima sigurno ima i pripadnika ISIS. Bezbednosne službe treba da prate sve one koji žele da se zadrže u Bujanovcu ili Preševu i one koji se upute ka Raškoj, Sandžaku ili Kosovu pošto je poznato da je na ovim prostorima bilo jakih terorističkih ćelija. Uz to, treba obratiti pažnju i na one koji odluče da se zadrže

501 <http://www.nezavisne.com/novosti/e-x-yu/Vojska-i-policija-u-Srbiji-u-stanju-pripravnosti/355925>.

502 "Trižne centre ne čuvamo od terorista", Naše novine, 27. jul 2015.

503 Isto.

504 "ISIS: Od Srbije pravimo kalifat", Informer, 15. jul 2015.

505 Isto.

u Beogradu, jer su tu i diplomatska predstavništva koja oni mogu da napadnu.⁵⁰⁶

Prema podacima srpskih bezbednosnih službi u Siriji trenutno ratuje 18 osoba sa teritorije Srbije. Sedmorica pripadnika ISIS iz Srbije je poginulo na ratištu, a dvojica su se vratila, ali trenutno ne borave na teritoriji Srbije.⁵⁰⁷

Prema podacima službi bezbednosti o terorističkoj organizaciji ISIS, mesdžid "Furkan" u Novom Pazaru nije regrutni centar za odlazak na ratište u Siriji, ali jeste mesto gde se može uspostaviti veza s ljudima koji ratuju na strani ISIS. Ističe se da je sigurno da svi koji su iz Srbije otišli da ratuju u Siriji bili u „Furkanu“. Niko od onih koji su iz Srbije otišli da ratuju za ISIS nije se vratio.⁵⁰⁸ "Furkan" je u međuvremenu rasformiran na poziv reisa Kavazovića, a članovi su raspoređeni po drugim džamijama.

Dnevni list Blic navodi podatke Međunarodnog centra za studije radikalizma pri Kraljevskom koledžu u Londonu, prema kojima je iz Srbije u redove Islamske države otišlo sedamdesetak osoba, dok se sa teritorije Kosova džihadistima pridružilo nešto manje od 150 boraca. Bosna je ubedljivo najveći „izvoznik“ terorista, s obzirom na to da je njih 330 postalo deo Islamske države. Islamistima se iz Albanije priključilo 90 ljudi, dok ih iz Makedonije ima najmanje, samo 12.⁵⁰⁹

Srpski mediji su posebnu pažnju obraćali na ratnike s Kosova. Citira se izjava direktora Odeljenja za antiterorizam u policiji Kosova Fatos Makolija koji je ukazao da se regrutacija Islamske države na Kosovu sve više odvija preko interneta koji se ne koristi samo za regrutaciju već i za širenje propagande i sakupljanje novca.⁵¹⁰

Zoran Dragišić, profesor Fakulteta bezbednosti, ističe da u svakoj zemlji, pa i u Srbiji postoje „meki“ ciljevi, tačnije veliki državni centri,

506 "Džihadista se sakrio među izbjeglicama!", Informer, 22–23 septembar 2015.

507 "Vođa džihadista bi da ubija Srbe!", Alo, 6. jun 2016.

508 "Specijalac ISIS vrbuje po Srbiji", Blic, 27. jul 2015.

509 "Iz Srbije u džihadiste otišlo više desetina ekstremista", Blic, 11. jun 2015.

510 "Balkanski džihad", Pečat, 12. jun 2015.

koncerti ili druga mesta gde se ljudi masovno okupljaju i koji bi mogli biti potencijalna meta terorističkog napada.⁵¹¹

Delovanje policije u Sandžaku

Policija se u Sandžaku doživljava kao kolonijalna. Nepoverenje prema policiji je veliko i potiče još iz devedesetih, iz vremena otmica, državnog terora i represije. Država nije mnogo uradila na obnovi poverenja Bošnjaka u institucije sistema, uključujući policiju.

Narodni poslanik SDA Sandžaka i predsednik Izvršnog odbora stranke Enis Imamović je u parlamentu govorio o učestalim bahatim i neprijateljskim akcijama policije prema građanima Novog Pazara. Reкао je da policija u Novom Pazaru i drugim sandžačkim opštinama sprovodi masovne kontrole pod izgovorom, navodno neplaćenih kazni za najobičnije saobraćajne prekršaje, naglasivši da se takve akcije ne sprovode u drugim gradovima. On je rekao da se policija zbog običnih saobraćajnih prekršaja, masovnim kontrolama i privođenjima u Novom Pazaru izivljava, bahato ponaša prema slobodnim građanima Novog Pazara i Sandžaka, dok ujedno nije u stanju da reši brojna teška ubistva koja su se desila u Novom Pazaru, masovnu trgovinu drogom i druge oblike teškog kriminala.⁵¹²

Kad je reč o odnosu prema islamskim borcima, policija se nametnula kao jedino relevantna institucija u Sandzaku. U razgovoru za Helsinški odbor (jun 2015), tvrde da sve drže pod kontrolom, da ne postoji opasnost od organizovanog terorizma, ali da se "nikad ne zna" kad je reč o "usamljenim vukovima".

Načelnik policijske uprave Novi Pazar Dragan Terzić prekomandovan je iz Pančeva. Smatralo se da će postavljanje načelnika koji nije iz regiona uticati na smanjenje krimanaliteta u Sandžaku. Bezbednosna situacija tokom poslednjih pet godina jeste unapređena. Smanjilo se nasilje između političkih neistomišljenika (što je posebno problem

511 "Srbija na meti 15 terorista", Alo, 30. jun 2015.

512 <http://www.sda.rs/vijesti/1803-ministri-da-objasne-akcije-policije-u-sandzaku.html>.

uoči izbora). Međutim, i dalje je veliki broj nerešenih slučajeva ubistava počinjenih tokom posednjih nekoliko godina.

Zamenik načelnika policijske uprave Jasmin Dušanac (Bošnjak) je iz Novog Pazara, što je važno kad je reč o jačanju poverenja u polciju. Duštinac je i član Nacionalnog saveta za bezbednost.

Vršnjačko nasilje među maloletnicima, kao i nasilje u porodici i dalje su veliki problem. Posebno što se porodično nasilje nerado prijavljuje. Čak i kad se žene odluče, pritisak porodice da odustanu, je ogroman.

Policija je pokazala spremnost da učestvuje u projektu Helsinškog odbora. Njihovo učešće na projektu otvara prostor na dugi rok, za izgradnju poverenja među mladiim ljudima koji su dezorijentisani i podložni raznim uticajima. U razgovoru s mladima, predstavnici policije naglašavaju da nisu sve vehabije teroristi i nisu sve vehabije ekstremne, ali ima bezbednosno interesantnih lica na koja službe moraju da obrate pažnju. Određeni broj mladih otišao je u Siriju, neki su se vratili, a neki još nisu. Kažu da složenu situaciju, kakva je u Sandžaku, druge policijske uprave nemaju. Posebno se prate Facebook stranice radi identifikovanja onih koji nameravaju da idu na ratišta.

Premijer Aleksandar Vučić je u januaru 2015, formirao mešovitu radnu grupu koja se bavi ovim problemima (ratišta i strani ratnici). Srbija je počela rad na izradi strategije za borbu protiv terorizma i rad na akcionom planu za sprečavanje terorizma i nasilnog ekstremizma. Radna grupa za izradu strategija formirana je u julu 2015, i OEBS pomaže pri njenoj izradi.⁵¹³ Posebna pažnja, kako ističe državni sekretar MUP Aleksandar Nikolić, biće na prevenciji, zaštiti, gonjenju, kao i umanjenju posledica od eventualnih terorističkih akata.⁵¹⁴

Policija u Sandžaku je izvršila i nekoliko hapšenja u vezi sa terorizmom, odnosno onih oni koji su upućivali ljude na ratište, (jul 2014), ali je u međuvremenu to prešlo u nadležnosti Specijalnog suda.

513 (<http://www.blic.rs/vesti/politika/oebs-ce-pomagati-srbiji-u-borbi-protiv-terorizma/Orfkvje>).

514 Isto.

Zaključci i preporuke

- Srbija se nalazi pred velikim izazovima, spoljnim i unutrašnjim, posebno kad je reč u unutrašnjoj organizaciji Srbije; u ta pitanja spada i sandžačko, odnosno bošnjačko pitanje;
- da bi se zaustavili negativni trendovi u Sandžaku neophodne su investicije, domaće i strane, kako bi se stvorili uslovi za otvaranje novih radnih mesta i jačanje pravne države; država bi morala posvetiti više pažnje ovom regionu, kako bi se vratilo poverenje bošnjačke zajednice u nju; uprkos obećanjima premijera Vučića do sada nije bilo promena u tom pogledu;
- nacionalni saveti (veća) imaju porvenstveno zadatak da socijalno i kulturno-identitetski doprinose konsolidovanju manjinskih zahteva;
- neophodno je preduzeti preventivne i zaštitne mere, kako bi se sprečila radikalizacija mladih ljudi; to znači rad sa porodicama, školama, socijalnim službama i verskim zajednicama, kako bi se obezbedilo suprotstavljanje radikalnim stavovima, argumentima i novim tumačenjima;
- uloga policije može imati važnu ulogu u prevenciji posebno ako uspostavi odnos poverenja sa mladim ljudima; za jačanje poverenja u policiju, neophodno je nastaviti sa reformama struktura bezbednosti koje podrazumevaju i ublažavanje posledica prošlosti kao što su izmene u nacionalnoj strukturi policijskog sastava i kažnjivost za policijsku torturu tokom devedesetih;
- neophodno je kontinuirano obrazovati mlade ljude o ekstremizmu i upoznavati ih sa opasnostima koje nosi;
- kontinuirane aktivnosti organizacija civilnog društva neophodne su za delovanje u prevenciji ekstremizma; organizacije civilnog društva, imaju poverenje unutar zajednice te predstavljaju most između građana i institucija i imaju važnu ulogu u jačanju poverenja u institucije.

Jug Srbije: stalna neizvesnost

Jug Srbije je jedan od najnerazvijenijih regiona u Srbija, sa slabom infrastrukturom i malim izgledima za ozbiljne investicije koje bi oživele ovaj region. I Albanci i Srbi odlaze u potrazi za poslom.

Region je opterećen i neraščićenim odnosima iz prošlosti. Tenzije između Albanaca i Beograda su stalne bez obzira na obećanja koja dolaze iz Beograda. Osim toga Albanci, kao i Srbi na severu Kosova, su taoci nerešenog odnosa Beograda i Prištine. Mada bi Briselski sporazum trebalo da stabilizuje status i jednih i drugih, situacija na terenu se veoma sporo menja ili se uopšte i ne menja. Životni problemi sa kojima se suočavaju Albanci (nostrifikacija diploma, udžbenici i sl) ukazuju da još uvek nema suštinske normalizacije odnosa između Prištine i Beograda.

Albanci se žale na česta hapšenja, često zato što ističu albansku zastavu na proslavama. Hapsili su mladiće koji su slavili pobjedu nogometne reprezentacije Albanije. Žale se da nemaju pristup IPA fondovima, da njihova imena pišu ćirilicom, svi sudski postupci se vode samo na srpskom jeziku iako zakon garantuje i upotrebu jezika manjine. Traže da Srbija počne poštovati vlastiti ustav i ljudska prava zagantirana evropskim i drugim međunarodnim aktima.

Predsednik opštine Preševo Ragmi Mustafa ističe dana jugu Srbije od 2000/2001. godine nijedna vlada Srbije nije učinila ništa da reši najveći broj problema na tom području, posebno političkih, a da sadašnja pogotovo to ne čini. Kaže da nijedna od 12 tačaka iz sporazuma o prekidu sukoba na jugu Srbije nije rešena.⁵¹⁵

Tokom 2015. godine završeno je više objekata koji su ranije počeli da se grade, a među njima odeljenje subotičkog Ekonomskog fakulteta u Bujanovcu i porodilište u Preševu.

⁵¹⁵ <http://www.naslovi.net/2015-12-16/akter/mustafa-ova-vlada-ne-resava-probleme/17718507>.

delova, nameštaja, poljoprivrede i turizma. Pregovara se i o dolasku turske Hal banke koja je odnedavno većinski vlasnik Čačanske banke.⁵¹⁶

Popis stanovništva

Albanci nisu učestvovali na popisu stanovništva 2011. godine, što utiče i na finansijsku podršku nacionalnih saveta koja zavisi, između ostalog, i od broja zajednice. Prema zvaničnim podacima na jugu ima samo 5000 Albanaca koliko je zvanično učestvovalo na popisu. U rešavanje ovog problema uključila se međunarodna zajednica koja je ponudila metodologiju kojom treba da se izvrši procena broja Albanaca na jugu Srbije.

Nakon procene stanovništva međunarodni stručnjaci izašli su sa statistikom koja utvrđuje broj ljudi na jugu Srbije. Prema tim podacima u Bujanovcu živi 38.300 ljudi, u Preševu 29.650 a u Medveđi 7.442. Predsednik Koordinacionog tela Zoran Stanković ističe da su te brojke vrlo bliske procenama državnih organa Srbije. Albanci smatraju da su cifre veće i da ih ima za 25.000 više.

Indikativno je ponašanje policije koja, prema navodima građana iz Medveđe, po nalogu Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije, sve učestalije pozivaju na informativne razgovore građane albanske nacionalnosti.

Na ovaj način MUP naime, proverava mesto prebivališta onih koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu. Prema informacijama koje su prosleđene HOS, na razgovor je pozvano oko 1000 građana i svima je naloženo da prijave prebivalište u roku od osam dana. Na osnovu rešenja o tom postupku MUP, očigledno je reč o nastojanju da se građani koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu izbrišu iz biračkih spiskova u opštini Medveđa.⁵¹⁷ Ove akcije MUP odvijaju se

⁵¹⁶ http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=09&dd=29&nav_id=1045263.

⁵¹⁷ Iz razgovora Helsinškog odbora.

uoči predstojećih izbora, što pobuđuje sumnje u moguće manipulacije biračkim spiskovima. Na prethodnim izborima mnogi Albanci su bili ometani prilikom dolaska u zemlju i tako im je uskraćeno pravo glasa.

Ramadan Jakupi, stanovnik Medveđe albanske nacionalnosti, je 23. jula 2015. godine otišao u lokalnu policijsku stanicu kako bi izvađio novu čličnu kartu. Tada je saznao da, prema policijskoj evidenciji, on zapravo ne stanuje na adresi gde je proveo veći deo svog života i na kojoj i dan danas stanuje.⁵¹⁸

Prema svedočenju samog Jakupija, službenici policijske stanice Medveđa saopštili su mu da je uvidom u centralnu evidenciju te policijske ispostave ustanovljeno da je adresa koja stoji u njegovoj staroj ličnoj karti navodno fiktivna zbog čega mu je oduzeto prebivalište i zbog čega mu neće biti izdata nova lična karta. Kada je upitao kako je moguće da mu bude oduzeto prebivalište na adresi na kojoj živi čitavog svog života i sa koje se nikada, čak ni privremeno nikada nije bio odselio, policijski službenici iz Medveđe su mu odgovorili da je moguće da je u pitanju neka greška, ali da je teret dokazivanja te greške ipak na njemu kao oštećenom licu.⁵¹⁹

Zećir Simani (78) iz sela Tupale u opštini Medveđa izvršio je samoubistvo nakon što mu je samovoljom lokalne policije nezakonito oduzeto srpsko državljanstvo, a time i pravo na penziju koju je stekao u Srbiji. Svojim očajničkim činom Simani je iznova skrenuo pažnju na problem izbrisanih građana Medveđe albanske nacionalnosti kojima su oduzeta prebivališta i državljanstva nakon što su ih Miloševićeve snage bezbednosti proterale sa tog područja u leto 1999. godine.⁵²⁰

Simaniju su prebivalište i državljanstvo oduzeti tokom njegovog nedavnog kratkotrajnog bolničkog lečenja u Prištini gde su mu nastanjeni i sinovi koji su iz Medveđe takođe izbegli zbog terora Miloševićevih

518 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/124612-Nastavak-terora-odmetnutih-dravnih-struktura.html>.

519 Isto.

520 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/122628-smrt-zbog-oduzetog-dravljanstva.html>.

snaga bezbednosti po okončanju rata 1999. godine i povlačenja vojno-policijskih snaga sa Kosova.

S obzirom da je oduzimanje državljanstva za sobom povlačilo i suspenziju prava na penziju ostvarenu u Srbiji, Simani je jedinu alternativu pronašao tako što je sebe lišio života.⁵²¹

U Medveđi su raspisani izbori nekoliko meseci posle iznenadne smrti dugogodišnjeg predsednika Opštine i lidera GG "Za gornju Jablanicu" Slobodana Draškovića, jer njegovi "naslednici" nisu uspeali da održe nijednu skupštinsku sednicu u zakonskom roku od 90 dana. Pobedila je naprednjačka koalicija sa SPS-om, PUPS-om i Jedinstvenom Srbijom. Formirana je vladajuća većinu sa Partijom za demokratsko delovanje. Za predsednika Skupštine izabran socijalista Milisav Miletić.

Nakon zahteva za osnivanjem Zajednice albanskih opština primetna je aktivnost SNS na jugu Srbije. Čak je i premijer Vučić učestvovao u kampanji za lokalne izbore. Lično je telefonom pozivao građane da izađu na izbore.

Đorđe Vukadinović, politički analitičar, smatra da je vlast iskoristila najavu osnivanja "takozvane zajednice albanskih opština za dodatnu mobilizaciju srpskog življa i tu su zapravo pravi rivali bili Grupa građana i stranke vlasti iz Beograda". Politički analitičar Dejan Vuk Stanković takođe smatra da je asocijacija "vid pritiska" na Srbe na Kosovu zbog osnivanja Zajednice opština sa većinskim srpskim stanovništvom.⁵²²

Zajednica albanskih opština

Nacionalni savet Albanaca je još prilikom izbora za taj savet najavio da će se zalagati za osnivanje Zajednica albanskih opština. Albanci na jugu Srbije polažu ista prava kao i Srbi na svereu Kosova. Ova inicijativa nije naišla na odobravanje Beograda. Proglašenje Zajednice albanskih opština nisu podržali svi Albanci niti sve albanske partije.

521 Isto.

522 <http://rs.n1info.com/a92436/Vesti/Analiticari-o-izborima-u-Medvedji.html>.

Loša ekonomska situacija, stalni nadzor policije nad albanskim stanovništvom, nemogućnost isticanja nacionalnih simbola, nedozvoljena upotreba albanskog jezika u sudskim i drugim institucijama na nivou države, sve su to razlozi, kako ističe Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac, zbog čega su albanski odbornici opština Preševo, Medveđe i Bujanovac doneli odluku o formiranju Asocijacije opština nastanjenih Albancima u Preševskoj dolini. Traže samo reciprocitet, odnosno “isto ono što imaju Srbi koji žive na Kosovu, a što je dogovoreno u Birselu”.⁵²³

Jonuz Musliju, predsednik opštine Bujanovac, i Ragmi Mustafa, predsednik opštine Preševo, tvrde da za ovaj čin imaju podršku „Tirane i Prištine”. Ni Priština ni Tirana to nisu demantovale. Edi Rama, premijer Albanije, je tokom posete Srbiji na prolazu kroz Bujanovac i Preševo (2014) izneo stav da Albanci u „Preševskoj dolini” treba da imaju ista prava kao i Srbi na KiM, podrazumevajući, između ostalog, i politički okvir koji prema Zajednici srpskih opština utvrđuje Briselski sporazum.⁵²⁴ Zapadna zajednica takođe još nije reagovala.

Beograd se pribojava da bi to mogao biti dodatni geopolitički pritisak da se kosovsko pitanje konačno reši na liniji punog prihvatanja „realnosti”, odnosno kao uslova za konačno priznanje granica Srbije.⁵²⁵ Predsednik skupštinskog Odbora za Kosovo i Metohiju Milovan Drecun smatra daje formiranje zajednice albanskih opština ekstremno i neprihvatljivo i da se nikako ne može praviti bilo kakva paralela Zajednici srpskih opština. On ističe da glavni cilj uticaj na sprovođenje Briselskog sporazuma.⁵²⁶ Ivica Dačić, ministra spoljnih poslova, upozorio je Albance u Preševu da ne prave neku paralelu sa Zajednicom srpskih

523 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/albanci-presevske-doline-zrtve-pristine-i-beograda>.

524 <http://www.politika.rs/scc/clanak/338540/Zasto-Zapad-cuti-o-ZAO>.

525 Isto.

526 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2034557/Drecun%3A+Neprihvatljivo+formiranje+zajednice+albanskih+op%C5%A1tina+.html>.

opština na Kosovu i Metohiji i da se ne igraju vatrom i da poštuju Ustav i poredak Republike Srbije.⁵²⁷

Problem udžbenika

Bez obzira na stalne najave da je problem u procesu rešavanja, on ipak i dalje jeste jedan od ključnih problema sa kojima se albanska zajednica suočava. Dok albanski lideri u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa apeluju na Beograd da omogući albanskim učenicima jednaka prava, Ministarstvo prosvete, u čijoj je nadležnosti rešavanje ovog problema, za sada se ne oglašava. Učenici osnovnih škola na albanskom jeziku prinuđeni su da uče jedino iz beleški koje im diktiraju nastavnici u školama. Najsporniji je udžbenik istorije, jer se u njemu, između ostalog, lider Oslobođilačke vojske Kosova Adem Jašari opisuje kao heroj koji se borio protiv bezbednosnih službi Srbije. Više od 100.000 udžbenika koje je Ministarstvo prosvete sa Kosova posalo u Srbiju je zaključano na srpskoj carini.

Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac kaže da je Nacionalni savet Albanaca od Ministarstva prosvete Srbije tražio da im obezbedi školske knjige. Pošto nisu dobili nikakav odgovor, obratili su se kosovskom ministarstvu, odakle je stigla donacija. Arifi ocenjuje da je nejasno zašto trpe sve knjige, ako je samo sporan udžbenik istorije.⁵²⁸ On smatra da nema političke volje na strani Beograda da se reši problem udžbenika jer, kako kaže, ostali udžbenici nisu sporni. Umesto da se formira Komisija koja bi rešila taj problem do sada nije bilo zvaničnih reakcija niti vlade niti carine Srbije.⁵²⁹

Albanci su tražili i pomoć premijera Aleksandra Vučića Bujanovcu ali on se na to oglašio. S obzirom da je izjavio da se “u Srbiji ne mogu u

527 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2034433/Da%C4%8Di%C4%87%3A+Upozoravam+Albance+sa+juga+da+se+ne+igraju+vatrom.html>.

528 <http://www.slobodnaevropa.org/content/kosovski-udzbenici-zbog-jasarija-nepozeljnu-srbiji/27433885.html>.

529 Isto.

nastavi koristiti udžbenici koji falsifikuju istorijske činjenice”, problem je ostao i dalje nerešen. Albanski prosvetni radnici kažu da se “nastava odvija uz korišćenje udžbenika koji su dobili saglasnost ministarstva i koji su prevedeni na albanski jezik.”⁵³⁰

Oni smatraju da problem nije trenutni i da zahteva temeljnu koordinaciju između prosvetnih vlasti Srbije i dela Nacionalnog saveta Albanaca koji se bavi obrazovanjem kako bi došlo do usklađivanja sadržaja udžbenika, pre svega iz društvenih nauka.⁵³¹

Zoran Stanković, predsednik Koordinacionog tela, priznaje da postoji problem udžbenika i ističe da je ministar Verbić u Tirani dogovorio da neki udžbenici na albanskom koji ne mogu biti sporni stignu u škole na jug Srbije. Umesto tih udžbenika, pojavili su se udžbenici štampani u Prištini. U njima je mnogo toga sporno, a naš stav je da se ne mogu uvesti u obrazovanje dok god se Briselski dijalog Beograda i Prištine ne završi i dok se ne utvrde simboli, oznake i dok se ne usaglasi bliža istorija.⁵³²

Drugi važan problem vezan je nostrifikacija diploma. Naime, većina mladih Albanaca koji studiraju na Kosovu ili Albaniji suočavaju se sa problemom nostrifikacije diploma. Procedura za nostrifikaciju je dugačka i za sada, kako navode mladi sa juga Srbije, nije poznato da je neko dobio nostrifikaciju diplome.⁵³³

Srbija još nije rešila problem upotrebe albanskih nacionalnih simbola. Predsednik Nacionalnog saveta Albanaca i Skupštine opštine Bujanovac Jonuz Musliu tražio je da se omogući slobodna upotreba zastave i simbola Albanije. U zakonu je precizirano da u Srbiji ne mogu da se koriste nacionalni simboli i znamenja druge države. Albanci službeno mogu da koriste samo izmenjenu zastavu. Uprkos zakonskoj

⁵³⁰ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=312062&title=%20%20Musliju%20najavljuje%20proteste%20Albanaca%20u%20Makedoniji%20i%20na%20Kosovu.

⁵³¹ Isto.

⁵³² <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:579131-Zoran-Stankovic-Albanci-ne-veruju-ni-Amerikancima>.

⁵³³ Isto.

zabrani, Nacionalni savet Albanaca odbija da koristi izmenjenu zastavu sunarodnika na jugu Srbije.

Bezbednosni izazovi juga Srbije

Opštine na jugu Srbije (Preševo, Medveđa, Bujanovac), kada je reč o bezbednosti Srbije, percipirane su kao područje nestabilnosti pre svega zbog mogućnosti preliivanja nestabilnosti sa Kosova. Migrantska kriza i sukob u Kumanovu (2015) samo su učvrstili strahovanja zvanične Srbije da je taj region bezbednosno kritičan. Posebno i zbog toga što to područje naseljava albansko stanovništvo koje socijalno, politički i ekonomski gravitira ka Kosovu.

Nakon sukoba u Kumanovu (Makedonija) proleća 2015. godine, pitanje bezbednosti ponovo je došlo u prvi plan. Beograd je promptno reagovao uzimajući stranu zvanične Makedonije. Sukob se uglavnom sagledava u kontekstu stvaranja Velike Albanije te otuda i medijsko oživljavanje te teze. Srpski mediji su neobjektivno izveštavali o sukobu u Kumanovu, izbegavajući činjenicu da su se i Makedonci i Albanci pobunili protiv vlade, te da u aktuelnoj vladi učestvuje i albanska partija i slučajno. Ovakve teze utiču i na tretman Albanaca u svim zemljama u okruženju i stalno se podozreva njihova rušilačka uloga. To važi i za Jug Srbije.

Većina komentara u srpskim medijima se bavila mogućnošću preliivanja sukoba u Srbiju preko Albanaca na Kosovu i na jugu Srbije. Bezbednosne službe su zvanično javnost obaveštavale da je Srbija bezbedna i da nema indicija da se kriza iz Makedonije može preneti u zemlju. Predsednik Odbora za Kosovo Milovan Drecun je izjavio da je vojska na jugu zemlje pojačala stepen borbene gotovosti i da je sposobna da održi stabilnost. On je ocenio da nije “uočeno formiranje naoružanih albanskih terorističkih grupa na području Preševa, Bujanovca i Medveđe i da su se Albanci ponašali veoma odgovorno, da je oko 700 Albanaca

sa područja Kumanova jedno vreme bilo na jugu centralne Srbije i da nije bilo nikavih incidenata".⁵³⁴

Migrantska kriza je dodatno podigla bezbednosni nadzor tog regiona. Prema nekim podacima jedno vreme je preko Preševa ulazilo u Srbiju između 5.000 i 7.000 ljudi. Zoran Stanković, predsednik Koordinacionog odbora, ističe da se ceo taj međunarodni izbeglički kanal sliva kroz područje juga Srbije. Uočeno je dva talasa. U prvom je bilo mlado, muško, radno sposobno stanovništvo, koje je išlo kao prethodnica da pripremi uslove za ovu drugu populaciju koja sada dolazi i koja je najveća. To su žene, deca, a pojavljuje se i veliki broj starih.

Vojna baza „Jug“ kod Bujanovca otvorena je 2009. godine i doživljava se kao važan punkt za očuvanje bezbednosti u samoj Srbiji, posebno u kontekstu „veliko albanskog projekta“. Baza je izgrađena u sporazumu sa Severnoatlantskim savezom. Albanci iz Preševa i Bujanovca su svojevremeno negodovali zbog izgradnje ove baze uz argumentaciju da bi sredstva uložena u bazu bila isplativija da su uložena u ekonomiju tog regiona. Na području opštine Preševo, prvu liniju odbrane administrativne linije čine baze: Cvore, Mučibaba, Ukmemet, Debelo brdo, Kozjak, Pečeno brdo i Mađere. U njihovoj zaleđini su Ševarske livade i policijski punktovi Depce, Oraovica, Reljan i Miratovac. Na teritoriji Bujanovca: Golema čuka, Dobrosin, Devojačka čuka i Kadrova čuka, sa Tašlakom i Guri gatom u pozadini i policijskim punktovima: Končulj, Dobrosin i Breznica. Sa teritorije Vranja administrativna linija se štiti bazama: Ornice, Jezerska mahala, Debela glava, Trstena i Vrtogoš.

Nedavno je u okviru baze otvoren i Centar za simulacije za obuku multinacionalnih jedinica uz prisustvo generala potpukovnika Frederik Ben Hodžisa, komandanta Kopnene vojske SAD za Evropu, koja je Vojsci Srbije donirala opremu vrednu 2,1 milion dolara.⁵³⁵ Pripadnici-

⁵³⁴ <http://rs.n1info.com/a60798/Vesti/Nema-prelivanja-krize-iz-Makedonije-na-jug-Srbije.html>.

⁵³⁵ <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/otvoren-centar-za-simulacije-u-vojnoj-bazi-jug/lplsc94>.

ma multinacionalnih snaga iz cele Evrope, koji se ovde obučavaju za složene operacije u raznim zemljama sveta, Centar pomaže da se najpre sredstvima simulacije u kabinetima upoznaju sa onim što ih čeka na terenu.⁵³⁶

Odlukom NATO, Srbija je potpisala i sporazum o ukidanju zone zabrane letova na jugu Srbije i time je povratila teritorijalni integritet nad delom svog vazdušnog prostora. To znači da će Beogradu koristiti taj deo vazdušnog prostora bez prethodne saglasnosti KFOR-a, kao što je do skora bio slučaj. Ovakva odluka podrazumeva i normalno patroliranje srpske vojne i policijske avijacije u nadgledanju područja uz granicu sa Makedonijom, Kosovom, kao i granice sa Crnom Gorom i Albanijom.

⁵³⁶ Isto.

Zaključci i preporuke

- Da bi se stvorili uslovi za obnovu poverenja između većinske i manjinske zajednice neophodno je da Vlada i državne institucije, mediji i drugi akteri pokažu političku volju i da se ozbiljno angažuju u integrisanju albanske zajednice u širu političku zajednicu;
- Neophodna je dekonstrukcija stereotipa o Albancima kao remećilačkom, kriminalnom i terorističkom faktoru. Zato je neophodno medijsko angažovanje i drugačiji pristup obrazovnom sistemu. Samo je tako moguće stvoriti preduslove za normalizaciju odnosa.
- Neophodno je ekonomski obnoviti region kroz izgradnju infrastrukture kao ključnom faktoru za privlačenje investicija;
- Beograd mora rešiti problem udžbenika i nostrifikacije diploma na zadovoljavajući način koji će albanskoj zajednici omogućiti regularno obrazovanje i zapošljavanje;
- Suštinska implementacija Briselskog sporazuma je jedina pretpostavka za stvaranje atmosfere poverenja između dve zajednice;
- Beograd mora obezbediti mehanizam samouprave albanske zajednice. Logično je i legitimno da i druge zajednice traže isti status koji imaju Srbi na severu Kosova.

XI – EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA

Daleko od održivih rešenja

Shodno očekivanjima, 2015. godina je bila prilično teška za stanovništvo Srbije. Nakon što su krajem prethodne godine doneti zakoni koji su omogućili smanjenje penzija i plata zaposlenih u javnom sektoru,⁵³⁷ ovi građani su umanjena primanja dobijali tokom cele godine. Zbog pokretanja stečaja bez posla je ostalo nekoliko desetina hiljada radnika, a zaposleni u privatnom sektoru bili su u stalnom strahu za svoja radna mesta. Pri takvim okolnostima, rad na crno je bio prisutan u gotovo svim oblastima, a do regularnog zapošljavanja se teško dolazilo. Najveći broj građana je, kao i država, bio primoran da štedi ne bi li održao svoje kućne budžete. U još većem problemu bili su nezaposleni, penzioneri, porodilje i druge grupe izdržavanih lica. Ipak, država je uspjela da obezbedi dovoljno sredstava za socijalnu zaštitu i razne nadoknade različitim kategorijama stanovništva u stanju socijalne potrebe, uprkos štednji na svim nivoima. Sistemske reforme, međutim, nisu za beležile značajniji pomak.

Dečja zaštita van fokusa javnih politika

Zaštita dece kao najranjivije kategorije stanovništva, iako prioritet u sistemu socijalne zaštite, i dalje nije pokrivena sistemski i predstavlja veliki razlog za zabrinutost. Uprkos određenom napretku, širom Srbije još uvek ima dece koja odrastaju bez odgovarajuće podrške odraslih, koja ne pohađaju školu i koja su čak egzistencijalno ugrožena jer nemaju obezbeđenu redovnu i koliko-toliko kvalitetnu ishranu. Sporadične

⁵³⁷ Umanjenje penzija i plata zaposlenih u javnom sektoru obračunava se počev od isplata za novembar 2014, koje su izvršene u decembru. Za potrebe ove "nacionalne akcije štednje" usvojena su dva zakona: Zakon o privremenom uređivanju osnovica za obračun i isplatu plata, odnosno zarada i drugih stalnih primanja kod korisnika javnih sredstava i Zakon o privremenom uređivanju načina isplate penzija. Oba zakona su objavljena u Službenom glasniku RS, br. 116/2014.

priče koje dospevaju u javnost nedvosmisleno potvrđuju da država još uvek nije ostvarila sveobuhvatnu zaštitu dece, mada su odavno usvojena nova zakonska rešenja u mnogim oblastima koje su od vitalnog značaja za njihov razvoj i opštu dobrobit. Tako, uprkos obaveznom predškolskom i osnovnom obrazovanju, i dalje ima dece koja uopšte ne započinju školovanje, kao i one dece koja ga prekidaju u vrlo ranom uzrastu; zdravstvena zaštita uglavnom pokriva obavezne vakcinacije, dok se drugi aspekti zdravlja prate ukoliko roditelji ili staraoci dovedu dete u zdravstvenu ustanovu, a to se ne dešava uvek; socijalnom zaštitom su obuhvaćena deca za koju postoji saznanje da su u stanju socijalne potrebe, ali ne i ona za koju se ne zna itd. Manjkavosti, ali i propusti u različitim oblastima lako dovode do situacije da je dete "nevidljivo" u sistemu, što dalje vodi ka brojnim rizicima uključujući i razne oblike nasilja i zlostavljanja dece. To je istakao i državni sekretar Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Nenad Ivanišević, koji je govoreći o napretku u sektoru reforme dečje zaštite ipak priznao da "i dalje ima dece koja su zaboravljena, što uz hroničan nedostatak sredstava, birokratiju i sporu promenu svesti upućuje na dodatni oprez".⁵³⁸ Evidentno je da se zaštiti dece ne posvećuje dovoljna pažnja, niti su problemi vezani za njihov razvoj nametnuti u javnom životu. Obnovljeni Savet za prava deteta inicirao je ponovno pokretanje procedure za donošenje Zakona o zaštitniku prava deteta, urađena je revizija starog nacrtu zakona (iz 2008.) i sačinjen novi predlog, ali se tu opet stalo. Nije doneta ni Strategija za očuvanje dečjih prava koju je Ministarstvo najavilo početkom godine, tako da Srbija i dalje nema instrumente i mehanizme kontrole ostvarivanja dečjih prava, iako se na to obavezala međunarodnim dokumentima.

538 Okrugli sto „Multinacionalna Unicef evaluacija: postignuća u oblasti reforme sistema dečje zaštite 2005–2012“, februar 2015.godine, hotel "Metropol", Beograd.

"Nevidljiva deca"

Prema podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, država je u 2015. za razne oblike podrške porodici i deci izdvojila preko 50 milijardi dinara. Tom sumom su obuhvaćena i deca u hraniteljstvu, porodice sa dečjim dodatkom, porodice koje primaju novčanu socijalnu pomoć, roditeljski dodaci, porodiljske nadoknade i druge prinadležnosti. Dečji dodatak je primilo nešto više od 367.000 dečaka i devojčica, 44.000 porodica sa više od 88.000 dece primilo je novčanu socijalnu pomoć, roditeljski dodatak je ostvarilo 59.000 majki za 61.000 dece, dok je za hraniteljske porodice koje brinu za oko 6.000 dece odvojeno 209 miliona dinara. Za socijalne ustanove u kojima je u oktobru bilo 792 deteta odvojeno je više od 21 milion dinara.

Ministar Aleksandar Vulin je tokom cele "godine štednje" ponosno ponavljao da budžet Republike Srbije nije smanjen ni za jedan dinar što se tiče socijalnih davanja i da je srpska Vlada jedina u Evropi koja se u godini krize tako ponašala. Međutim, i on je priznao da to nije dovoljno "jer nije moguće rešiti svaki problem", barem ne dok država ne ojača ekonomski, zbog čega je prioritet Vlade otvaranje novih radnih mesta. Ipak, iako je stanje u zemlji daleko od dobrog i realno nema mnogo prostora za snažniju finansijsku podršku svih socijalno ugroženih kategorija, UNICEF-ovo istraživanje, po kome u Srbiji samo 48 odsto siromašne dece prima dečji dodatak, dok je svako deseto dete koje ga prima iz bogate porodice, ukazuje da i postojeća rešenja u socijalnoj zaštiti nisu dobra. Ovo istraživanje je, inače, rađeno u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, a ministar Vulin ga je okarakterisao kao relevantno i obećao da će ta situacija uskoro biti promenjena: "U ovoj godini promenimo Zakon o finansijskoj podršci porodicama sa decom i rešiti neke od tih zloupotreba. To se dešava poslednjih 14 godina, ali mi ćemo to ispraviti u roku od godinu dana od kada smo napravili novu Vladu Srbije".⁵³⁹ Naravno, olako i nerealno obećanje i dalje je samo to – obećanje.

539 "Ministar Vulin u poseti Užicu", Užička nedelja, 13. januar 2015.

U međuvremenu, ne mali broj siromašne dece je bez institucionalne podrške i preživljava zahvaljujući enormnom naporu roditelja ili staralaca koji, eventualno, primaju neki vid socijalne pomoći, ali često čak ni to. Centri za socijalni rad i dalje nemaju ažurne baze podataka, a godinama najavljivana izrada socijalnih karti za svakog stanovnika više se ne pominje; umesto njih, Ministarstvo je napravilo "socijalni profil opština", koji nije ništa drugo do objedinjeni skup podataka iz sopstvene i baza podataka Republičkog zavoda za statistiku, Nacionalne službe za zapošljavanje i Republičkog fonda PIO. I pojedinačno, i zajedno, ove baze podataka se oslanjaju na prijavljene i poznate korisnike, dok država i dalje nema sistem za otkrivanje i praćenje promena koje dovode do socijalne ugroženosti.

U posebno teškom položaju su deca (i odrasli, takođe) u zabačenim ruralnim sredinama, za čije neverovatne životne priče javnost saznaje iz medija. Oni tada dospevaju u kratkotrajnu žižu interesovanja koja obično rezultira nekom ad hoc humanitarnom akcijom, ali sistemsko rešenje za takve i sve druge slučajeve – izostaje. Umesto toga, socijalnu zaštitu dobijaju korisnici po već uhodanoj šemi koja ima brojne nedostatke, dok se u pomenutim slučajevima Ministarstvo više angažuje na pronalaženju donatora nego na otklanjanju problema koji su doveli do pravne nevidljivosti. Naravno da je u situaciji ograničenih finansijskih mogućnosti države pomoć humanitarnih organizacija i raznih donatora neophodna i neprocenjiva, čak i onda kada je "politički" uslovljena. No, ta praksa će verovatno nestati jednom kad privredni ambijent bude stabilniji i oslobođen političkog uticaja. Za sada, pomoć se u najvećoj meri upućuje ka socijalno ugroženoj deci, a jedan od glavnih domaćih donatora tokom 2015. bilo je Udruženje osiguravača Srbije, koje je obezbedilo 40 šestomesečnih stipendija za decu iz socijalno ugroženih i hraniteljskih porodica i vaučere za kupovinu sportske opreme za 63 odličnih đaka. Više kompanija je odvojilo deo profita i tako omogućilo da deca u ustanovama dobiju paketiće za novogodišnje i uskršnje praznike; na donatorskoj večeri u februaru prikupljeno je oko 100.000 evra u novcu i robi za Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine u Zvečanskoj

ulici u Beogradu i Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju "Sremčica"; Ministarstvo je uspelo da obezbedi boravak 347 dece koji su korisnici narodnih kuhinja u odmaralištu Crvenog krsta u Baošićima, gde inače tokom leta boravi 2.200 socijalno ugrožene dece itd. Ipak, mnogo dece je i dalje bez adekvatne pomoći.

"Deca ulice"

Za "deca ulice" takođe nije pronađeno sistemsko rešenje. Njihov broj na ulicama srpskih gradova nikako ne jenjava, mada je problem prepoznat od strane brojnih nevladinih organizacija, pa i samog Ministarstva. Prihvatišta su se i u 2015. suočavala sa finansijskim poteškoćama, a birokratske procedure i nedostatak saradnje među raznim državnim institucijama otežavali pronalaženje održivog rešenja čak i u slučajevima gde je bilo kristalno jasno da će dete nakon ukazane pomoći ponovo završiti na ulici. Ovaj problem je utoliko značajniji budući da su "deca ulice" u najvećem broju slučajeva zlostavljana i u visokom riziku da potpadnu pod neki vid organizovanog kriminala i postanu njegove žrtve. Prema rečima ministra Vulina, u 2014. je više od 500 dečaka i devojčica interventno izdvojeno iz njihovih porodica, dok je 4.986 dece bilo izloženo različitim oblicima fizičkog i psihičkog nasilja.⁵⁴⁰

Međutim, složena struktura ove pojave koju nisu uspele da iskojene ni države sa visoko razvijenim i stabilnim sistemima socijalne zaštite, nije zabrinula ministra Vulina koji je početkom godine izrazio očekivanje da će do kraja mandata problem "deca ulice" biti rešen. Ministar je rešenje video u izgradnji novih kapaciteta pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine "Vasa Stajić" u Beogradu, koji već jedanaest godina sprovodi program posebnog intenzivnog tretmana (PIT). Kako je objasnio, sa Ministarstvom pravde je postignut dogovor da dođe do promene objekta u kome se sprovodi PIT program, "jer su potrebni veći kapaciteti i humaniji uslovi", a najavio je i da će se program proširiti na

540 "Skoro 5.000 dece u Srbiji zlostavljano prošle godine", Blic, 19. novembar 2015.

čitavu Srbiju, na nekoliko centara za smeštaj dece bez roditeljskog staranja.⁵⁴¹ Prema rečima direktora Zavoda, Dragana Rolovića, program bi trebalo da zaživi u još šest gradova “jer za njim postoji velika potreba”, budući da je za sve vreme sprovođenja kroz PIT program prošlo 208 dečaka, od 7 do 14 godina, iz Beograda ali i drugih gradova.⁵⁴² PIT program će se ubuduće primenjivati i prema devojčicama, a ministar je ubeđen da se u tom programu leče traume dece i daje im se druga šansa: “Jedno je pronaći dete i odvojiti ga od ulice, a drugo je pitanje šta onda raditi sa njim, jer nisu sva deca odmah za institucije ili hraniteljske porodice, već sa njima mora posebno da se radi što omogućava PIT program”.⁵⁴³ Prema njegovim rečima, u više od 115 lokalnih samouprava i centara za socijalni rad formirani su i posebni timovi koji se bave i bore isključivo sa ovim problemom. Ono što ministar ne zna ili nije hteo da kaže je činjenica da nijedan od tri postojeća zavoda za vaspitanje dece i omladine (u Beogradu, Nišu i Kruševcu), kao ni domovi za decu, nemaju podatke o (ne)uspešnosti programa koje sprovode, jer država nema sistem koji bi pratio kretanje dece koja su u riziku. Izuzet retkih slučajeva kada vaspitači svojevoljno zadrže kontakt sa nekim detetom i nakon izlaska iz ustanove, ili dete ostane u sistemu socijalne zaštite npr. kroz smeštaj u hraniteljsku porodicu, svi ostali ponovo postaju “nevidljivi” i najčešće prepušteni sami sebi. O tome govori činjenica o vrlo visokom recidivu kod dece koja su bila smeštena u zavodima, kao i nesporna “linija napredovanja” koja vodi ka maloletničkom zatvoru u Valjevu i dalje, ka kazneno popravnim zavodima za odrasle. Treba istaći da za takvo stanje nisu odgovorni zaposleni u ovim ustanovama, već država i političke stranke koje uporno postavljaju neprofesionalne partijske kadrove na najviše i najodgovornije pozicije. Njihovo neznanje i propusti ne mogu se anulirati demagoškom retorikom, ali ni izgradnjom novih objekata u kojima će profesionalci i nadalje sagorevati u poslu za koji nije kreirana održiva strategija.

541 “Proširenje programa za ‘decu ulice’”, Blic, 6. februar 2015.

542 “Novi objekat za primenu PIT programa”, Press Online, 18. januar 2016.

543 Isto.

Nedovršeni sistem hraniteljstva

U oblasti usvojenja i hraniteljstva učinjeni su određeni pozitivni pomaci. Iako su uslovi za usvojenje strogi i praćeni komplikovanom procedurom, tokom 2014. i 2015. je usvojeno 356 dece, što je neznatno više u odnosu na 2013. kada je novu porodicu dobilo 155 mališana. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje preko centara za socijalni rad, odnosno centara za porodični smeštaj i usvojenje reguliše i nadzire usvojenja, već godinama ne uspeva da ubrza postupak pravdajući strogu proceduru brigom za decu. Iako je takav stav svakako opravdan, činjenica je da su i zakonske odredbe i praksa Ministarstva uticale na stvaranje rigoroznih uslova koji su često suprotni interesu deteta. Podatak da registrovani usvojitelja ima gotovo osam puta više nego dece koja čekaju da budu usvojena, predstavlja dovoljan razlog za preispitivanje funkcionalnosti ove mere zaštite dece.

Prema podacima Ministarstva, u nešto više od 4.400 hraniteljskih porodica je krajem decembra bilo 5.800 dece bez roditeljskog staranja, a u ustanovama još oko 800, od kojih najviše dece sa smetnjama u razvoju. Ministar Aleksandar Vulin je na završnoj godišnjoj konferenciji u okviru projekta socijalne inkluzije “Generacija budućnosti” u Skupštini Srbije, naglasio da u ustanovama skoro da nema dece mlađe od tri godine: “Najveći broj dece je u ustanovama ne zato što nema prostora u hraniteljskim porodicama, već zato što je to za njihovo zdravstveno stanje najbolje. Samo ona deca koja zbog zdravstvenog stanja moraju da budu lečena i čuvana, smeštena su u institucijama”.⁵⁴⁴ Istina je, međutim, da su ta deca u ustanovama jer ih niko ne želi – ni roditelji koji su ih odbacili na samom rođenju, ali ni hranitelji i usvojitelji. Helsinški odbor je u svojim izveštajima i na brojnim skupovima više puta ukazao na nedopustivu praksu u porodilištima širom Srbije, gde lekari predlažu roditeljima da novorođenče sa smetnjom odmah daju u ustanovu,

544 “Vulin: Porastao broj usvojenja, manje dece u institucijama”, RTS, 22. decembar 2015. (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2149185/vulin-porastao-broj-usvojenja-manje-dece-u-institucijama.html>).

pa čak savetuju majke da ih i ne vide kako se “ne bi vezale”. Na drugoj strani, roditelji koji ne žele da se odreknu svog deteta suočavaju se sa enormnim teškoćama u njegovom podizanju – od nerazumevanja i otpora sredine, do loše zdravstvene zaštite, nedostatka socijalne podrške itd. U takvoj situaciji, neki se i nakon nekoliko godina odlučuju da dete smeste u ustanovu, što je, sve zajedno, veliki propust države. Takođe, još uvek nije razvijen sistem tzv. specijalnog hraniteljstva kojim bi potencijalni hranitelji/usvojitelji bili motivisani i osnaženi da preuzmu brigu o detetu sa specifičnim razvojnim potrebama. U poslednjih par godina je primetna promena stava u ministarstvima zdravlja i socijalne politike, koja ohrabruje ostanak dece u biološkim porodicama. Na žalost, kad su u pitanju deca sa smetnjama u razvoju, takvu politiku ne prate konkretni potezi pa će ona još dugo rasti izolovana u specijalizovanim ustanovama, lišena roditeljske ljubavi i prava na srećno detinjstvo. Na to upućuju i aktivnosti Ministarstva, koje je tokom godine uložilo značajna sredstva u opremanje ustanova za decu sa smetnjama u razvoju, otvaranje senzornih soba, ali i izgradnju sasvim novih objekata (u Petrovcu na Mlavi).

Za razliku od njih, deca koja su smeštena u hraniteljskim porodicama imaju bolje šanse i uslove za odrastanje, te je njihovo izmeštanje iz socijalnih ustanova bilo dobra odluka. Neki problemi, međutim, i dalje postoje. Centri za porodični smeštaj i usvojenje nemaju dovoljno kadrova i opreme da bi mogli da obavljaju kvalitetan i kontinuiran nadzor nad detetom i hraniteljima, što je potencijalno veliki rizik. S druge strane, podrška biološkoj porodici koja ima probleme ili joj je već oduzeto dete, još uvek nije zadovoljavajuća. Mada ministar Vulin tvrdi “da u Srbiji nijedno dete roditeljima nije oduzeto zbog siromaštva, već samo kada je teško maltretirano ili je žrtva nasilja”,⁵⁴⁵ to nije tačno. Obrazloženje za oduzimanje deteta je, u najvećem broju slučajeva, neadekvatno obavljanje roditeljske dužnosti koje obuhvata i nesposobnost roditelja da detetu obezbedi neophodne uslove za život i razvoj. Nevladine organizacije su godinama upozoravale na nelogičnost da se

545 Studio B, 26. maj 2015.

roditeljima oduzima dete jer nisu ekonomski situirani, da bi se onda finansijski stimulisali hranitelji koji prihvataju to dete. Nedostatak kreativnih rešenja kao brze reakcije na životnu situaciju video se i na primeru dečaka i njegove bake iz sela Veliki Crljeni kod Lazarevca⁵⁴⁶ koji punih osam godina žive sami i u siromaštvu, budući da su roditelji napustili dete, a baka ne radi. Upravo toliko vremena je trebalo da se pronađe vrlo jednostavno i efikasno rešenje – da Centar za socijalni rad baki obezbedi status hranitelja.

Dobre rezultate je dao pilot-projekat koji Ministarstvo uz podršku UNICEF-a i Fondacije Novaka Đokovića sprovodi u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu, a kojim je za 430 porodica sa oko 900 dece omogućena podrška porodičnog saradnika. Uslugu mogu da dobiju porodice koje su u krizi i koje se suočavaju sa najrazličitijim problemima, uključujući i ekstremno siromaštvo, u cilju da se ojačaju i da obezbede deci sve što im je potrebno da rastu uz roditelje. Porodični saradnik proverava da li su članovi porodice zaposleni, da li imaju obezbeđena sva prava ako su ugroženi, da li su deca upisana u škole ili vrtiće, pomaže u uspostavljanju bolje komunikacije među članovima domaćinstva itd. Prema rečima direktora Doma za decu i omladinu “Duško Radović” iz Niša, Igora Stojkovića,⁵⁴⁷ zahvaljujući porodičnim saradnicima u ovom gradu je bar 10 odsto dece sprečeno da izađu iz biološke porodice, što je ogroman uspeh.

Osobe sa invaliditetom: segregacija umesto inkluzije

Ministarstvo je u 2015. obezbedilo 400 miliona dinara za usluge u zajednici, osam puta više nego prethodne godine. Ako se tako nastavi, život bi bio znatno olakšan ne samo porodicama sa decom, već i mnogim drugim socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. Među njima su svakako i odrasle osobe sa invaliditetom, čiji se status u društvu

546 Televizija GEM, 6. decembar 2015. (www.gemrtv.rs).

547 “Ohrabrujući rezultati pilot projekta porodični saradnik”, RTV, 14. januar 2016.

postepeno popravlja, ali ne u dovoljnoj meri i veoma sporo. Za unapređenje njihovog položaja kroz projektno finansiranje udruženja, u 2015. je izdvojeno 324 miliona dinara.

Višegodišnja upozorenja nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima i udruženja osoba sa invaliditetom, da uprkos zakonskoj regulativi ovim licima nije omogućeno čak ni pravo na slobodno kretanje, napokon su pokrenula nadležne da obezbede dostupnost bar najvažnijim državnim institucijama. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja je sa MUP-om izdvojilo novac da sve Policijske uprave postave rampu za osobe sa invaliditetom, a sa PIO fondom i Republičkim fondom za zdravstveno osiguranje je dogovoreno da do kraja 2015. godine svaka njihova filijala ima rampu ili lift.

Prema dostupnim podacima, u Srbiji je oko 1.700 osoba obolelih od progresivne neuromišićne bolesti. Udruženja distrofičara dobila su tokom godine 8,2 miliona dinara za redovno funkcionisanje, ali to ni izbliza ne rešava njihove osnovne probleme – obrazovanje i zapošljavanje. Ivanka Jovanović iz Saveza distrofičara Srbije kaže da se osobe koje boluju od ove bolesti i danas suočavaju sa mnoštvom prepreka, iako je učinjen pomak u odnosu na period pre 10 ili 12 godina: “Dobra je zakonska regulativa, doneti su razni propisi iz oblasti obrazovanja, zapošljavanja, socijalne zaštite, uvedeni servisi pristupačnosti, zapošljavanje na otvorenom tržištu, međutim, u praksi i dalje postoje mnoge prepreke”.⁵⁴⁸

Slične probleme imaju i osobe obolele od multiple skleroze kojih u Srbiji ima oko 5.500, pri čemu u svakoj deceniji taj broj raste za oko 15 odsto. U zemlji je registrovano 30 njihovih udruženja, za čiji rad je u 2015. obezbeđeno 16,5 miliona dinara. Obeshrabrujuć je podatak da je prosek starosti članova udruženja svega 28 godina, a najveći broj obolelih ne radi.

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, početkom godine na evidenciji je bila 21.131 osoba sa invaliditetom, od kojih 7.000 žena. Njihova obrazovna struktura je krajnje nepovoljna – 43

548 “Položaj distrofičara bolji, ali još postoje predrasude”, Tanjug, 4.jun 2015.

odsto ima samo osnovno obrazovanje ili nikakvu kvalifikaciju, a 51 odsto srednje obrazovanje. Svega 4,96 odsto osoba sa invaliditetom ima visoko obrazovanje. Pored toga, i dalje je prisutna velika diskriminacija, a poslodavci izbegavaju i zakonsku obavezu zapošljavanja ovih osoba i čak su radije spremni da plate kaznu. Da bi podstakla zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Nacionalna služba za zapošljavanje odvojila je više od 500 miliona dinara, kao i 750 miliona dinara za refundaciju plata zaposlenih u zaštitnim radionicama u 49 preduzeća. Krajem godine, ministar Vulin je izneo podatak da je 2015. bila rekordna po zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ustvrdivši da je posao dobilo 4.575 osoba, od kojih 1.758 žena.⁵⁴⁹ Nakon brojnih štrajkova u preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju, Ministarstvo privrede ih je izuzelo iz procesa privatizacije, tako da su ova preduzeća, poznata po skraćenici DES⁵⁵⁰, opstala.

Međutim, glavni problem – obrazovanje osoba sa invaliditetom, daleko je od prihvatljivog rešenja. Iako su u Srbiji uspostavljene zakonske pretpostavke za inkluzivno obrazovanje, u praksi i dalje postoje mnogobrojne prepreke. To je zaključak i konferencije “Intervencije zasnovane na dokazima i izazovi inkluzije”, koja je sredinom juna održana u Sava centru u Beogradu. Otvarajući skup, predsednica Narodne skupštine Maja Gojković je rekla da su nerazumevanje, deklarativno prihvatanje i odbijanje novih obrazovnih pristupa i dalje otvorena pitanja za naše društvo, dok je ministar Aleksandar Vulin potvrdio da će školovanje osoba sa invaliditetom još dugo biti problem, ali da “nerazumevanje i predrasude možemo i moramo da pobedimo”.⁵⁵¹ Jasno je, međutim, da u suštini država nije pokazala dovoljnu odlučnost za

549 “Vulin: Rekordna godina zapošljavanja osoba sa invaliditetom”, Dnevnik, 30. decembar 2015.

550 Skraćenica DES je uvedena šezdesetih godina prošlog veka za preduzeća koja su zapošljavala osobe sa deformisanim sluhom. Kasnije je prihvaćena kao oznaka za sva preduzeća koja imaju zaštitne radionice, odnosno zapošljavaju osobe sa različitim oblicima invaliditeta.

551 “Nerazumevanje, predrasude, glavne prepreke za inkluziju”, Blic, 18. jun 2015.

uvođenje inkluzivnog obrazovanja, kao što i u drugim oblastima nije uvela antidiskriminatorne mere. Pored zdravstva, gde je problem jako uočljiv, stimulatívni pristup je izostao i kod drugih ministarstava. Primera radi, stipendiranje dece i mladih sa smetnjama u razvoju, ili socijalno ugroženih, nije prepoznato kao donatorstvo koje treba osloboditi finansijskih obaveza. Kako je najavljeno, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja sa Ministarstvom finansija radi na zakonskom rešenju kako da se donacije oslobode poreza i PDV-a.⁵⁵²

Predsednik Saveza slepih i slabovidih osoba, Milan Stošić, kaže da su obrazovanje i zapošljavanje najveći problemi i za tu populaciju. On je u više navrata istakao da je država inkluzivnim obrazovanjem omogućila da se mladi koji imaju probleme sa vidom upišu u škole, ali u prosveti nema udžbenika na Brajevom pismu i drugih pomagala neophodnih slepima i slabovidima. U Srbiji, prema podacima Saveza, 12.000 građana ima velike probleme sa vidom. Od tog broja, 9.000 osoba je potpuno slepo, a 3.000 slabovido. U martu 2015. Skupština Srbije je usvojila dugo najavljivani Zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča⁵⁵³, ali je formiranje centara za obuku pasa i njihova nabavka prepuštena udruženjima, koja će to teško moći da finansiraju.

I gluve i nagluve osobe su dočekale da se donese Zakon o upotrebi znakovnog jezika⁵⁵⁴, međutim, njegova implementacija ide sporo i teško. Profesionalnih tumača za znakovni jezik ima samo 12, i mada

552 Povodom dodeljivanja stipendija od strane Udruženja osiguravača Srbije đacima i studentima iz ustanova socijalne zaštite ili koji se nalaze u hraniteljskim porodicama, ministar Aleksandar Vulin je rekao: "Ovakvih stipendija bi moglo da bude više. Svako pristane na stipendiju do oneoporezovanog dela. Tu bi morali nešto da uradimo i promenimo, i u saradnji sa Ministarstvom finansija dođemo do rešenja da se stipendije ne oporezuju i time olakšamo donatorima da pomognu". Među 40 mladih koji su dobili stipendije od oko 10.000 dinara, bilo je 6 đaka i 4 studenta sa invaliditetom. "Vulin: Preduzeća da pomognu ugroženoj deci", RTS, 29. maj 2015. (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1934028/vulin-preduzeća-da-pomognu-ugroženoj-deci.html>).

553 Službeni glasnik RS, br. 29/15.

554 Službeni glasnik RS, br. 38/15.

oni pokrivaju teritoriju cele Srbije u postupcima pred sudovima, slabo su plaćeni od strane države. S druge strane, upravo je u državnim institucijama najveća diskriminacija gluvonemih osoba, a dešavalo se i da tumače izbacuju iz lekarskih ordinacija. Zbog toga je Ministarstvo zdravlja uputilo dopise svim domovima zdravlja na nivou Srbije, sa preporukom da se omogući prioritet pregledima pacijenata u pratnji i objašnjenjem da prisustvo profesionalnog tumača, shodno pomenu-tom zakonu, ne znači povredu prava pacijenata i lekarske etike. Izuzev javnih servisa Radio televizija Srbije i Radio televizija Vojvodine, koji već duže vreme imaju tumače znakovnog jezika u vrlo malom broju informativnih emisija, RTS je započeo i proces titlovanja domaćih serija, kako bi mogle da ih prate osobe sa oštećenim sluhom. Krajem oktobra, kompanija Telenor je u Beogradu otvorila Telecentar za gluve i nagluve osobe, koji povezuje sve članove 44 organizacija sa hitnim službama, policijom i vatrogascima. U Srbiji ima oko 30.000 gluvih i nagluvih osoba.

Deinstitucionalizacija: nedostaje politička volja

Velika obećanja pratila su i proces deinstitucionalizacije u okviru koga je, zaključno sa 2015. godinom, realizovano ukupno 19 projekata u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, koje je sa 2,3 miliona evra finansirala Evropska unija. Na skupu na kome su predstavljeni rezultati projekta "Otvoreni zagrljaj", ministri zdravlja i socijalne zaštite Zlatibor Lončar i Aleksandar Vulin su poručili da on ne sme da ostane samo pilot projekat, već da mora postati deo sistema i da će za to biti odvojena sredstva iz budžeta. U okviru ovog projekta su otvorena dva centra za mentalno zdravlje (u Kikindi i Vršcu), kao organizacione jedinice specijalnih psihijatrijskih bolnica iz Novog Kneževca i Vršca, dok je iz socijalnih ustanova izašlo oko 150 osoba sa mentalnim problemima, a više od 200 njih pripremljeno za izlazak. Objekti "Stanovanja uz podršku" otvoreni su u Velikom Popovcu, Čurugu, Novom Bečeju, Staroj Moravici, Starom Lecu, Jabuci i Vlasotincu, dok je program zbrinjavanja

odraslih lica u hraniteljskim porodicama pokrenut u Kulini i Aleksincu. Dnevni boravci za ove osobe su otvoreni u Šapcu, Valjevu i Beogradu, a usluga "Pomoć u kući" u Jagodini, Čićevcu i Žabarima.

No, i pored ostvarenih rezultata, deinstitutionalizaciju i dalje prati snažan otpor zaposlenih u zdravstvenim i socijalnim ustanovama, a vrlo malo je urađeno i na planu destigmatizacije osoba sa mentalnim smetnjama. Da li zbog toga što i sami ne veruju da je deinstitutionalizacija moguća i neophodna, ili zato što se ulagaju zaposlenima u svojim sektorima, tek, resorni ministri i dalje podržavaju priču o opstanku institucionalnog smeštaja. Otvarajući novoizgrađeni objekat za stanovanje uz podršku u selu Tešica kod Aleksinca, ministar Vulin je rekao da je proces deinstitutionalizacije započeo, da je daleko odmakao i da je nepovratan, ali je istovremeno dodao: "To ne znači da ćemo ukinuti institucije i prestati sa zbrinjavanjem naših korisnika na ovaj način".⁵⁵⁵ Krajem godine, na međunarodnoj konferenciji "Procena vrednosti i efekata deinstitutionalizacije u sistemu socijalne zaštite u Republici Srbiji", državni sekretar u Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nenad Ivanišević, pojasnio je da "proces deinstitutionalizacije nije postupak iseljavanja korisnika i zatvaranja ustanova za smeštaj u sistemu socijalne zaštite, već su aktivnosti usmerene na razvoj, unapređenje usluga za korisnike na smeštaju, a i na uspostavljanje i unapređenje usluga i servisa koji treba da preveniraju institucionalni smeštaj korisnika".⁵⁵⁶ Konferencija je bila završna aktivnost projekta Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu i Evropskog centra za socijalnu politiku i istraživanja iz Austrije, koji se bavio troškovima efektivnosti i efikasnosti procesa deinstitutionalizacije u sistemu socijalne zaštite u Srbiji. Mada bi Ministarstvo trebalo da usvoji preporuke svoje referentne naučne ustanove, kojima se sugerišu načini i koraci za unapređivanje procesa deinstitutionalizacije, očito je da se ovoj temi pristupa

⁵⁵⁵ "Proces deinstitutionalizacije mora biti moguć i održiv", Tanjug, 13. februar 2015.

⁵⁵⁶ "Održana konferencija o efektima deinstitutionalizacije", 17. decembar 2015.

(<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/odrzana-konferencija-o-efektima-deinstitutionalizacije/>).

krajnje obazrivo i selektivno. Helsinški odbor već nekoliko godina u svojim izveštajima i u brojnim prilikama posvećenim ustanovljavanju centara za mentalno zdravlje u zajednici, upozorava na nedostatak političke volje kao ključni problem zbog koga proces deinstitutionalizacije još uvek nije dobio očekivani zamah.

Demografska politika bez prave strategije

Stanovništvo Srbije se svrstava u grupu izuzetno starih populacija. Negativni prirodni priraštaj i veliki odliv reproduktivno sposobnog stanovništva odavno zahtevaju prilagođavanje i promenu politika u svim oblastima, čemu se još uvek ne poklanja potrebna pažnja. Zbog toga se stanovništvo već suočava sa velikim problemima za koje ne postoje rešenja, što neretko dovodi do brojnih povreda osnovnih ljudskih prava. Većiti izgovor da loša ekonomska situacija ne dozvoljava adekvatan odgovor na potrebe građana, nije prihvatljiv, budući da iza njega ne stoji jasna i sveobuhvatna strategija sa precizno definisanim ciljevima i planovima, kao ni politička posvećenost.

Tranzicija u koju se ušlo kasno, sa devastiranom privredom i institucijama, ostavila je najteže posledice na onaj deo stanovništva koji je 80-ih godina bio u punoj radnoj snazi. Nakon više od tri decenije turbulentnih događaja i dramatičnih životnih iskustava, danas su stari, bolesni, iscrpljeni i najčešće egzistencijalno ugroženi. U 2015. je penzije primalo nešto više od 1,7 miliona ljudi, od kojih je najviše starosnih – 60,7 odsto, porodičnih – 20,8 odsto, a invalidskih oko 18,5 odsto. Prema podacima Instituta za evropske studije, prosečna penzija je iznosila 193 evra, dok je u isto vreme u Hrvatskoj iznosila 352 evra, u Crnoj Gori 273 evra, u Makedoniji 205 evra, u Republici Srpskoj 175 evra, a u Federaciji BiH 181 evro.⁵⁵⁷ Iako penzije u Srbiji iznose 51 odsto prosečne plate, one realno ne pokrivaju troškove života. Čak i sa određenim olakšicama u zdravstvenom osiguranju, javnom transportu i sl. najveći

⁵⁵⁷ "Kolike su naše penzije", Večernje novosti, 27. jul 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:559517-Kolike-su-nase-penzije>.

broj penzionera ne može da preživi bez podrške dece. Ukoliko to nije slučaj, suočeni su sa neimaštinom pa čak i glađu, te ne čudi da je upravo ova populacija najveći korisnik narodnih kuhinja.

Starost bez zaštite i podrške

Na drugoj strani, radno aktivne osobe ili ne zarađuju dovoljno i rade više poslova koji im oduzimaju vreme, ili ne žele da brinu o ostarelim roditeljima pa smeštaj u ustanovu vide kao najkomfortnije rešenje. U nemogućnosti da obezbedi nove kapacitete država je zbrinjavanje starih prepustila privatnom sektoru, ne obezbedivši pritom valjani pravni okvir i mehanizme kontrole. Prema podacima iz januara ove godine, u Srbiji su registrovana 202 doma za stare, od toga 162 u privatnom vlasništvu, a 40 u državnom. Ekspanzija privatnih domova koji su uredno registrovani kao privredna delatnost u Agenciji za privredne registre, ali o kojima Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nema nikakva saznanja, otvorila je brojne mogućnosti za razne zloupotrebe – od nehumanog i lošeg tretmana korisnika, do poreskih utaja. Na upozorenja Helsinškog odbora i još nekih nevladinih organizacija da su hraniteljske porodice i starački domovi van kontrole, niko nije reagovao. Nakon što je sedam osoba preminulo od trovanja salmonelom u staračkom domu “Dvoje” u Vranićima kod Čačka,⁵⁵⁸ pojačan je inspeksijski nadzor, a ministar Vulin je često isticao da su inspektori uradili više kontrola nego ikad: “Od kako već 11 godina postoji nadležna inspekcija za kontrolu domova, u proteklih devet godina pronašla je 37 ilegalnih domova. Mi smo poslednje dve godine pronašli i zabranili rad 37 nelegalnih domova. Dakle, onoliko koliko se radilo za devet godina, mi smo uradili za nešto manje od dve godine”.⁵⁵⁹ To, međutim, ne menja činjenicu da je kontrola domova za stare vrlo slaba, pogotovo ako se ima u vidu da Ministarstvo za taj

558 Analiza slučaja i odgovor Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja dostupni na adresi: http://www.helsinki.org.rs/serbian/ljprava_t09.html.

559 “Vulin: Ne sme biti ilegalnih domova za stare”, Tanjug, 28. januar 2016.

važan posao ima samo 10 inspektora, 3 u Vojvodini i 7 u ostatku Srbije. Poseban problem je nedostatak saradnje između različitih ministarstava i inspekcija, koji bi mogli da koordiniraju svoje aktivnosti kad bi imali jasno definisan pravni okvir i šire nadležnosti. Praksa u kojoj se svaka inspekcija bavi samo svojim poslom i nema obavezu da informiše druge čak ni kada utvrdi nedostatke, već se pokazala kao pogubna. To bi trebalo da se promeni kada bude uspostavljen Jedinostveni informacioni sistem za inspekcije, na kome radi Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave uz savetodavnu podršku USAID. Ovaj posao će trajati tri godine, a sistem bi trebalo da postane funkcionalan od 2018. kada se očekuje da budu povezane i koordinirane sve inspekcije, u cilju efikasne razmene podataka i dokumenata, procene rizika i postupanja u inspeksijskom nadzoru. U okviru reforme državne uprave, u aprilu 2015. je usvojen vrlo važan Zakon o inspeksijskom nadzoru,⁵⁶⁰ koji predviđa ovlašćenja i dužnost svake inspekcije da u svojoj oblasti obavlja nadzor nad neregistrovanim subjektima i primenjuje prinudne inspeksijske upravne mere. Puna primena je krenula tek u aprilu ove godine, dok je za usaglašavanje posebnih zakona predviđen rok od 24 meseca. U međuvremenu, brojni privredni subjekti u raznim delatnostima i dalje rade bez dozvole, sa neprijavljenim i nekvalifikovanim radnicima, uz velike bezbednosne rizike itd. U tom smislu, javni apel ministra Vulina građanima da svoje roditelje smeštaju samo u domove koji poseduju licencu, ne znači apsolutno ništa dok ne postoji sistem kontinuiranog nadzora. Dom za stare u Mirijevu je imao licencu, ali je 1. septembra izbio požar u kome je teško povređeno šest osoba;⁵⁶¹ dozvolu za rad je imao i dom “Lara” u Jajincima, ali je njihova štitenica nestala i nakon četiri dana pronađena mrtva od promrzlina, i to u blizini doma.⁵⁶²

560 Službeni glasnik RS, br. 36/15.

561 “Požar u Domu starih u Mirijevu”, Večernje novosti, 1. septembar 2015.

562 “Baka ‘išetala’ iz doma za stare, nađena mrtva na ulici četiri dana kasnije”, Blic, 8. januar 2016.

Proces licenciranja ustanova, inače, još nije završen, iako je bilo planirano da se okonča do kraja 2015. godine. Ministarstvo je tokom godine uložilo 847 miliona dinara u opremanje i podizanje kvaliteta ustanova u državnom vlasništvu, kako bi dobile licence, a za 2016. je najavilo završetak procesa i izdvojilo još sredstava za tu namenu. Veliko je pitanje da li će se taj plan i ostvariti, jer je ministar već početkom godine malo relativizovao obećanje: "Za ovu godinu predvideli smo 290 miliona dinara i nadamo se da će to biti dovoljno da završimo, ili bar privedemo kraju proces licenciranja".⁵⁶³ Prema njegovim rečima, tada će "u savremenim uslovima koji neće zaostajati za domovima EU, boraviti 15.000 korisnika, a za još 22.000 njih biće obezbeđeni uslovi u dnevnim boravcima".⁵⁶⁴

Za najveći broj starih koji žive u svojim kućama još uvek nisu razvijene usluge podrške u zajednici, mada ih je više nego ranije. Ove usluge bi trebalo da obezbede lokalne samouprave, kao i nevladine organizacije kroz projektno finansiranje. Međutim, u opštinskim budžetima najčešće nema dovoljno novca, tako da su broj i kvalitet usluga vrlo neujednačeni – gradovi, po pravilu, odvajaju određena sredstva u te svrhe, ali u manjim opštinama jedva da postoji poneki servis, a u nekima nijedan. Pored toga, problematičan je i pristup zdravstvenim ustanovama. Kućne posete su predviđene samo u okviru primarne zdravstvene zaštite, dok je za bilo kakav specijalistički pregled neophodan dolazak u odgovarajuću ustanovu, što je za veliki broj starih nepremostiva teškoća.

Najavljena privatizacija banjskih lečilišta dodatno je izazvala negodovanje starijih građana, ali i zaposlenih u ovim centrima. Vlada je osnovala radnu grupu čiji je zadatak da radi na postizanju odgovarajućeg rešenja za sve banje pojedinačno, koju čine ministar zdravlja Zlatibor Lončar, privrede Željko Sertić, ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Aleksandar Vulin i ministar trgovine, turizma i telekomunikacija Rasim Ljajić. U svojstvu predsednika radne

⁵⁶³ "Vulin: Ne sme biti ilegalnih domova za stare", Blic, 28. januar 2016.

⁵⁶⁴ "Vulin: Izborićemo se sa ilegalnim domovima za stare", Politika, 18. decembar 2015.

grupe, Vulin je u više navrata ponovio da Srbija neće ponoviti grešku nekih zemalja u okruženju, koje su potpuno izgubile rehabilitacionu i zdravstvenu ulogu svojih banja. Prilikom posete Banji Koviljači, on je obećao da će banje ostati na usluzi osiguranicima: "Uostalom, naši osiguranici su ulagali u svaku od ovih banja, sa željom da jednog dana i oni postanu povlašćeni korisnici i ove banje, kao i svake druge. I te kako će se voditi računa o tome i neće biti ničega što može da liči na pljačkašku privatizaciju, kakva je bila u proteklih 12 godina".⁵⁶⁵ Naravno, budući da privatizacija podrazumeva transformaciju u profitabilno poslovanje, na prvi javni poziv za privatizaciju 14 banja i specijalnih bolnica javili su se najpoznatiji biznismeni Miodrag Kostić, Petar Matijević, Filip Cepter, ali i kompanije iz Rusije, Nemačke, Kine, Kipra, koji sigurno nemaju nameru da obavljaju socijalnu funkciju. Privatizacija je obustavljena zbog sudskih sporova oko vlasništva koje država vodi sa Fondom PIO i ponovo će biti pokrenuta sredinom ove godine, a ministar privrede Željko Sertić očekuje da će prvih 14 banja biti prodato do kraja 2016. Neke banje bi, prema njegovim rečima, mogle da budu klasični spa centri, dok bi veći deo trebalo da budu lečilišta "pa da gosti pored zabavnog dela troše pare i na lečenje".⁵⁶⁶ Sve to sasvim jasno govori da će one biti nedostupne za najveći broj srpskih penzionera, ali je važno ukoliko se uspe u nameri da novi vlasnici zadrže postojeći kadar i eventualno otvore nova radna mesta.

Nešto više sreće sa državom imali su vojni penzioneri, kojima je u novembru napokon priznato pravo na vanredno povećanje penzija od 11,06 odsto. Zahtevi vojnih penzionera dospeli su do Ustavnog suda, na osnovu čijeg rešenja je država morala da isplati razliku nastalu nezakonitim uskraćivanjem povećanja penzija. Ukupan dug, računajući od 1. januara 2008. isplaćen im je u jednoj rati početkom 2016, nakon što su oni ili njihovi naslednici morali da potpišu sporazum sa Fondom

⁵⁶⁵ "Vulin: Naši ljudi neće u tuđe banje", Kurir, 4. maj 2015.

⁵⁶⁶ "Banje sredinom godine ponovo na prodaju", TV N1, 9. januar 2016. <http://rs.n1info.com/a124718/Biznis/Privatizacija-banja-u-Srbiji.html>.

PIO i odustanu od sudskih sporova prema državi. Prosečan iznos isplaćenih razlika je oko 305.000 dinara.

Proces revizije invalidskih penzija koji je bombastično započeo 2014. godine, nastavio se i u 2015. mada bez velike medijske pažnje. U javnost su dospeli samo paušalni podaci, da je izvršeno veštačenje oko 4.000 invalidskih penzija i da je kod 10 odsto utvrđeno da ima nedostataka koji povlače oduzimanje tog prava.

Spore promene u politici zapošljavanja

Uprkos brojnim kritikama i nezadovoljstvu, Vlada je uspela da bez većih otpora sprovede mere štednje i za to dobila priznanje od mnogih aktera u međunarodnoj zajednici. Mada je stanovništvo teško podnelo smanjenje ionako malih plata i penzija, zatvaranje jednog dela većitih gubitaša i reformu javnog sektora, to se nije odrazilo na poverenje premijeru Aleksandru Vučiću i Srpskoj naprednoj stranci, koji će nakon izborne pobede ponovo biti u prilici da određuju sastav novog kabineta. Ono što interesuje najveći broj građana je kada će živeti bolje, a najveći strah i dalje predstavlja gubitak radnog mesta. Tržište rada nije razvijeno u dovoljnoj meri da apsorbuje čak ni one koji posao traže prvi put, a još manje bivše zaposlene, naročito one koji imaju dosta radnog staža ali nedovoljno za penzionisanje. Otvaranje novih radnih mesta Vlada je proglasila za prioritet, a 2015. za godinu borbe za povećanje zaposlenosti. Za mere aktivne politike zapošljavanja NSZ opredeljeno je 2,8 milijarde dinara i 500 miliona za osobe sa invaliditetom. Uštede na penzijama, platama, beneficiranom radnom stažu, iskorišćene su i za otpremnine i razne socijalne pakete radnicima preduzeća u restrukturiranju nad kojima je otvoren stečaj. Za mlade je najavljen "paket stručne prakse", gde je Nacionalna služba za zapošljavanje plaćala deo zarade mladima koji nemaju iskustvo, a hoće da rade, dok je poslodavac dužan da još šest meseci zadrži osobu na poslu.

Prema podacima Ministarstva finansija, na kraju 2015. bilo je zaposleno 1.883.000 ljudi; stopa zaposlenosti, koja predstavlja udeo

zaposlenih u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina, iznosila je 42,4 odsto. Za muškarce je stopa zaposlenosti bila 50 odsto, a za žene 35,2 odsto. U isto vreme, stopa nezaposlenosti je bila 17,9 odsto (2014. je bila 19,4 odsto). Za muškarce je stopa nezaposlenosti bila 17,4 odsto, a za žene 18,4 odsto. Pored nepovoljnijih trendova za žene, pri zapošljavanju je dominirao rad na određeno vreme – 57 odsto, dok je rad na neodređeno bio zastupljen u 20,9 odsto, a rad van radnog odnosa u 22,1 odsto slučajeva zapošljavanja. Čak 67,4 odsto nezaposlenih je duže od 12 meseci tražilo posao.

Direktor Nacionalne službe za zapošljavanje Zoran Martinović, izjavio je prilikom obeležavanja 14. decembra – Dana NSZ, da udeo mladih do 30 godina starosti u registrovanoj nezaposlenosti iznosi 25,4 odsto, osoba starijih od 50 godina je 27,4 odsto, a od 30 do 49 godina 47,3 odsto. Kvalifikaciona struktura je, takođe, nepovoljna – od ukupnog broja nezaposlenih na evidenciji NSZ je 31,3 odsto nekvalifikovanih ili niskokvalifikovanih, 54,3 odsto su osobe sa srednjim nivoom obrazovanja, a svega 14,4 odsto sa višim i visokim obrazovanjem.⁵⁶⁷

Pojačanim radom inspekcija, tokom godine je otkriveno 539 neprijavljenih subjekata, najviše ugostiteljskih lokala i kladionica, ali i nelegalnih vrtića i domova za stare. Inspektori rada (ima ih 242 u celoj zemlji) su pronašli 16.408 ljudi angažovanih na crno, a otkrivene su i čitave "nepostojeće firme". Prema tvrdnji Ministarstva rada, od ukupnog broja zatečenih koji su radili na crno, naknadno je zaposleno njih 12.240. Međutim, poslovanje u sivoj zoni i dalje je veliki problem ne samo za državu, nego još i više za preduzeća koja rade u skladu sa zakonima. Pored kafana i kladionica koje su najčešće predmet kontrole, rad na crno je veoma prisutan u građevinarstvu i drugim oblastima, a tekstilnu industriju je skoro uništio. Tekstilci tvrde da su svi nadležni u državi već godinama upoznati sa problemom i čutke gledaju propast preduzeća.⁵⁶⁸ Država postupa stihijski, bavi se posledicama, i

567 "Srbija nezaposlenost spustila na nivo iz 2009.", TV B92, 14. decembar 2015. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=12&dd=14&nav_id=1074434.

568 "Tekstilna industrija puca po šavovima", Šumadijapress, 7. decembar 2015.

to s vremena na vreme, umesto da ukloni uzroke. "Glavni generator sive ekonomije su preveliki nameti privredi, čak 348 obaveza po raznim osnovama, od kojih je čak 240 parafiskalnih. Oni koji rade legalno, plaćaju porez i zaposlene, taj pritisak ne mogu da izdrže, naročito ako na tržištu imaju nelojalnu konkurenciju neregistrovanih firmi koje, budući da nikome ništa ne plaćaju, mogu da daju damping cene. Time se vrši ustavna diskriminacija preduzeća koja poštuju zakon, jer im država nije obezbedila da pod istim uslovima posluju na tržištu. Ali, još pogubnije su ekonomske posledice, pošto legalne firme ne mogu da obezbede veću akumulaciju, veće ulaganje u tehnologiju, nova radna mesta", izjavio je Milan Knežević, predsednik Asocijacije malih i srednjih preduzeća i dodao da značajnijeg pomaka neće biti dok god kontrole idu kao akcije, a inspektori redovno obilaze samo firme "u čijim prostorijama radi klima".⁵⁶⁹ Privrednici se slažu da je tako jer svaka vlast žmureći na ove probleme čuva glasače i socijalni mir, a ne brine mnogo šta će biti za 10 godina, kada će probleme morati da rešava neko drugi.

U pogledu zapošljavanja, veliki izazovi će tek uslediti. Naime, nakon brojnih spekulacija oko broja zaposlenih koji su višak u javnom sektoru, izgleda da je Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave najzad napravilo računicu. Prema poslednjim podacima, u javnom sektoru je trenutno 514.573 zaposlenih na neodređeno vreme, od kojih je 75.000 višak. Među njima je i 12.000 osoba koje će ispuniti uslov za penziju, dok bi ostali trebalo da dobiju rešenja o prestanku radnog odnosa tokom naredne tri godine.⁵⁷⁰ Međutim, realizacija plana je zapela na samom početku – 9.000 službenika je još na svojim radnim mestima, iako je trebalo da ih napuste do kraja februara ove godine. U Fiskalnom savetu smatraju da je ovaj plan racionalizacije javnog sektora preambiciozan i da neće uspeti, te predlažu druge mere za trajno umanjene deficita. S druge strane, ministri Dušan Vujović i Kori Udovički

.....
<http://sumadijapress.co.rs/tekstilna-industrija-puca-po-savovima/>.

569 "Svaki drugi dinar van domašaja poreznika", Danas, 14. avgust 2015.

570 "Koliko zaposlenih je višak u javnom sektoru?", TV N1, 6. april 2016. <http://rs.n1info.com/a149583/Video/Koliko-zaposlenih-je-visak-u-javnom-sektoru.html>.

kažu da se od smanjenja deficita neće odstupiti i da će se racionalizacija sprovesti prema planu, te da će za isplatu otpremnina biti obezbeđena sredstva. Biće to veliki izdatak koji država ne može da podnese, zbog čega se planira kredit Svetske banke.

Drugi veliki izazov biće rešavanje problema nekoliko preduzeća u restrukturiranju i onih koja su od strateškog interesa, jer zapošljavaju veliki broj ljudi. Ministar privrede Željko Sertić izjavio je na Biznis forumu na Kopaoniku da posle 31. maja 2016. nijedno preduzeće više neće imati zaštitu i da produženja roka za privatizaciju ili stečaj preduzeća u restrukturiranju, neće biti.⁵⁷¹ Za njihove radnike koji ostanu bez posla, takođe su obezbeđena sredstva za otpremnine. Na predlog Ministarstva privrede, Vlada je 3. marta 2016. usvojila Zaključak⁵⁷² kojim se saglasila da iz sredstava budžeta uplati sredstva za povezivanje staza bivšim zaposlenima u preduzećima u restrukturiranju koji su stekli uslov za penziju, kao i bivšim zaposlenima u stečajnim dužnicima u kojima je stečaj otvoren u 2015. i u kojima je Agencija za licenciranje stečajnih upravnika imenovana za stečajnog upravnika.

Svakako da su socijalni programi veoma važna mera koja značajno utiče na održivost i socijalni status desetina hiljada porodica. Ono što zabrinjava je činjenica da izuzetno mali broj građana iskoristi otpremnine za samozapošljavanje. Pored nedostatka inicijative koja je karakteristična za sve bivše socijalističke države, problem predstavlja i loš privredni ambijent u kome teško opstaju i firme koje dugo posluju, a kamoli početnici. Već pomenuta niska kvalifikaciona struktura dodatno sužava moguće opcije, posebno kad se radi o korišćenju sredstava iz raznih izvora, uključujući evropske fondove. Nedostatak edukacije i profesionalne podrške pri izradi kompleksne projektne dokumentacije, onemogućava većinu građana da apliciraju i dobiju sredstva sa kojima bi razvili posao i otvorili nova radna mesta.

571 "Sertić: Najveći problem preduzeća u restrukturiranju", TV Studio B, 9. mart 2016.

<http://studiob.rs/sertic-najveci-problem-preduzeca-u-restrukturiranju/>.

572 <http://pio.rs/images/dokumenta/Arhiva/Povezivanjestaza/2016/Zakljucak%20Vlade%20o%20povezivanju%20staza-2016.pdf>.

Sa opredeljenjem da ekonomiju razvija tako da u fokusu budu preduzetnici, Vlada Srbije je 2016. proglasila za "Godinu preduzetništva" i kreirala paket različitih programa čiji je cilj da se ojačaju preduzetničke snage, pomogne preduzetnicima koji počinju posao ili su ga, do određenog nivoa, već razvili i pruži finansijski i nefinansijski oslonac za dugoročni razvoj preduzetničkog duha. Ministar privrede Željko Sertić je objasnio da će se "Godina preduzetništva" zasnivati na tri glavna stuba – unapređenju poslovnog okruženja, direktnoj podršci preduzetnicima i razvoju preduzetničkog duha.⁵⁷³ U tu svrhu je izdvojeno 16,06 milijardi dinara, a kako je najavljeno, pored konkretnih paketa pomoći biće vođena i strateška akcija pokretanja talasa najšireg društvenog napora za inaugurisanje principa preduzetništva kao načina mišljenja u ekonomiji, obrazovanju, kulturi, državnim politikama i svim najznačajnijim društvenim procesima.

Važno je što je Vlada uvidela probleme i ograničenja koji blokiraju razvoj privatne inicijative, od psiholoških do finansijskih (npr. problem sredstava obezbeđenja), i što je nove programe bazirala na podršci preduzetnicima i pravnim licima, a ne na njihovim nedostacima. Ukoliko ova inicijativa naiđe na dobar odziv, to bi bio važan podstrek nezaposlenima, naročito mladima i građanima srednjih godina. Oni stariji će se, po svemu sudeći, i nadalje oslanjati na državu, čekajući da ona obezbedi zapošljavanje ili neki vid socijalne podrške, do odlaska u penziju. Naravno, pitanje je kolike penzije i socijalna davanja će moći da podnese budžet u narednim godinama, ali je sigurno da se krajnje nepovoljan odnos između radno aktivnog i izdržavanog stanovništva mora hitno menjati i to paralelno sa izradom novih strategija u svim oblastima društva, koje će kao polaznu tačku imati demografske projekcije.

XII – SRBIJA I SUSEDI

573 "Sertić: U Godini preduzetništva podrška 16,6 milijardi dinara", Tanjug, 1. mart 2016.
<http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=232402>.

Saradnja zemalja Zapadnog Balkana – prioritet EU

Odnosi Srbije sa susednim zemljama još uvek su na niskom nivou, prvenstveno zbog ratnog nasleđa, interpretacije ratova i nekonsolidovanih granica. S obzirom da je regionalna saradnja jedan od prioriteta, koje Evropska unija (EU) postavlja pred sve zemlje kandidate, dinamika na političkom nivou je znatno приметnija. Međutim, nije praćena ekonomskim, kulturnim i drugim strategijama. Srbija se nastoji nametnuti kao konstruktivni regionalni činilac, ali, njen ambivalentan odnos prema Bosni i Hercegovini (BiH), osporavanje kosovske nezavisnosti, kao i stalne tenzije s Hrvatskom, ali i Crnom Gorom, svedoče da ona još uvek nije spremna da prihvati realnost.

Regionalna saradnja i međusobno povezivanje država regiona ključni su za dugoročnu bezbednost i prosperitet Zapadnog Balkana. Najvažniji je, svakako ekonomski razvoj. Evropska unija je najavila iznos od milijardu eura iz predpristupnih fondova za saobraćajnu infrastrukturu. Region Zapadnog Balkana biće transportno i energetski povezan tokom narednih godina, kako bi se podstakao oporavak i ojačala ekonomska saradnja i stvorilo što otvorenije tržište za ulaganja. Goran Svilanović, generalni sekretar Saveta za regionalnu saradnju, ističe da je "cilj (je) da se usmere sva sredstva i energija, uključujući i ono što Savet za regionalnu saradnju uz pomoć i podršku EU može da pruži na razvojne programe i projekte koji će povećati zaposlenost i bruto društveni proizvod. Svima je potpuno jasno da, kad je u pitanju pridruživanje EU ono što dolazi za svaku od naših zemalja jeste da nema govora da ćemo savladati celi proces ako ne unapredimo nivo ekonomskog razvoja".⁵⁷⁴

⁵⁷⁴<http://lat.rtrs.tv/program/tekst.php?id=2772>.

Strategija Jugoistočna Evropa 2020, Saveta za regionalnu saradnju kao ključni ekonomski dokument predviđa dvostruko veći trgovinski promet unutar regiona sa sadašnjih 94 na 210 milijardi eura, povećanje BDP sa 36, na 44 odsto evropskog proseka, otvaranje do milion radnih mesta povećanjem stope zaposlenosti sa 39 na 44 odsto, kao i broja visokoobrazovanih za 300.000 u okviru radne snage.

Srbijanski političari redovno ističu da je jačanje regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu jedan od ključnih prioriteta, što je više puta isticao i Ivica Dačić kao predsedavajući OEBS.

Francuski državni ministar za evropska pitanja Mihael Rot je na sastanku ministara, održanog u Parizu u cilju pripreme Konferencije o Zapadnom Balkanu (24. maj 2016) istakao da će Nemačka, zajedno sa svojim evropskim partnerima, i dalje podržavati zemlje Zapadnog Balkana. S druge strane postoje jasna očekivanja, pre svega u odnosu na pridržavanje demokratskim načelima, vladavini prava i zaštiti temeljnih prava koja nisu svrha sama po sebi, već značajan indikator i neophodan preduslov za članstvo u Evropskoj uniji.⁵⁷⁵

Prvu u nizu ovih konferencija na kojima se sastaju predsednici vlada, ministri ekonomije i spoljnih poslova zemalja Zapadnog Balkana, organizovala je nemačka savezna vlada u Berlinu. Godinu dana kasnije (2015), je austrijska prestonica Beč bila domaćin ove konferencije na vrhu. Cilj ovih skupova jeste da se konkretnim projektima doprinosi pomirenju, ekonomskom razvoju zemalja Zapadnog Balkana i približavanju regiona Evropskoj uniji, ali takođe i da se ove zemlje obavežu na bližu regionalnu saradnju.

U kontekst zaoštrenih odnosa EU sa Rusijom Balkan je ponovo dobio na strateškoj važnosti. Tako su šefovi diplomatija Višegradske grupe i zemalja Zapadnog Balkana osnovali u Pragu Zapadno-balkanski fond, po ugledu na Višegradski fond, koji će uključiti civilni sektor i podsticati i finansirati projekte prekogranične saradnje u raznim oblastima, od infrastrukture do kulturne razmene. Šef češke diplomatije Lubomir Zaoralek je tom prilikom izjavio da "očekuje da taj fond kao i Višegradski,

⁵⁷⁵ <http://www.belgrad.diplo.de/Vertretung/belgrad/sr/03/Westbalkan240516Seite.html>.

postane ključni instrument regionalne saradnje pošto je privredna, infrastrukturna i kulturna regionalna saradnja ključni korak da se ne ponove tenzije i mržnje iz prošlosti".⁵⁷⁶

Evropska komisija je usvojila paket za 2015. godinu o programima za pomoć u procesu pristupanju za podršku reformama i regionalnoj saradnji zemalja koje žele da se pridruže EU; podrška iznosi ukupno milijardu eura. Johanes Han, komesar za evropsku politiku susedstva i pregovora o proširenju, je izjavio da "taj paket pokazuje njihovu jaku obavezanost prema perspektivi EU za Zapadni Balkan i Tursku. Ovo je dugoročna investicija u sopstvenu stabilnost EU, njenu sigurnost i prosperitet i podržaće političke i ekonomske procese reformi zemalja koje se na svom putu ka pridruživanju EU".⁵⁷⁷

I OEBS je u Jugoistočnoj Evropi fokusiran na promovisanju regionalne saradnje u cilju očuvanja stabilnosti. Žerar Studman, specijalni predstavnik predsedavajućeg OEBS za Zapadni Balkan, ohrabrio je sve misije na terenu u Jugoistočnoj Evropi da nastave s jačanjem međusobne saradnje. Istakao je da, „bez obzira na napredak i prepreke kroz koje svaka prolazi na svom tranzicionom putu, države Zapadnog Balkana se sve suočavaju sa novim izazovima koji proizilaze iz masovnih tokova migracija kroz region. U tom kontekstu, OEBS, kao vodeća organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi, ne sme da previdi ove izazove. Kao platforma za dijalog, OEBS treba da doprinese oblikovanju zajedničkih politika, pri tom na najbolji način koristeći svoje mehanizme za prevenciju konflikata".⁵⁷⁸

Poslanici vladajuće nemačke partije Hrišćansko demokratske unije (CDU) i Hrišćansko socijalna unija (CSU) tražiće od nemačke vlade da

⁵⁷⁶ <http://www.blic.rs/vesti/politika/regionalna-saradnja-u-pragu-osnovan-fond-za-zapadni-balkan/795edtl>.

⁵⁷⁷ http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2015/20151211_sr.htm.

⁵⁷⁸ <http://mf.gov.rs/sr/index.php/2015-01-15-13-45-30/16266-2015-12-22-10-46-22?lang=lat>.

Balkan vrati u fokus nemačke politike” i da region bude tertian kao “region od posebne važnosti”.⁵⁷⁹

Srbija se percipira kao središnja zemlja Zapadnog Balkana i stoga ne čudi da se njoj posvećuje posebna pažnja. Smatra se da će, ukoliko se Srbija pokrene u pravcu EU, to imati pozitivan uticaji na susedne zemlje. To podrazumeva da Srbija odustane od svojih (ne)skrivenih teritorijalnih ambicija u regionu. Specijalni odnosi premijera Aleksandra Vučića sa EU i posebno Nemačkom počeli su onog trenutka kad je potpisan Briselski sporazum kao korak napred u konsolidovanju kosovske države.

Bodo Veber, analitičar u Veću za demokratizaciju politike iz Berlina, takođe ističe da je uspon Aleksandra Vučića kao novog, jakog čoveka Srbije, doveo do novog političkog saveza koji se čini neprirodnim, ali ga Brisel smatra potrebnim. To je rezultat posebne situacije u kojoj se Evropska unija našla u Srbiji.⁵⁸⁰ Erik Gordi, profesor na Univerzitet-skom koledžu u Londonu, naglašava i da je uticaj Rusije u region do-prineo tom novom odnosu. On smatra da evropski političari u ovom trenutku gledaju na Vučića kao na neku protivtežu predsedniku (Tomislavu) Nikoliću, koji je mnogo više naklonjen Rusiji. Oni veruju da bi Vučić mogao smanjiti proruskim entuzijazam u Srbiji. To je sada, verovatno, najvažniji razlog što Brisel podržava Vučića.⁵⁸¹

579 „Od Merkelove će se tračiti promena fokusa”, Danas, 11–12 jun 2016.

580 <http://www.slobodnaevropa.org/a/zasto-vucic-od-eu-dobija-vise-pohvala-nego-djindjic/27779700.html>.

581 Isto.

Hrvatska: politika jača od ekonomije

U Hrvatskoj je 2015. godina bila u znaku republičkih i predsedničkih izbora, i, s tim u vezi, radikalizacije stavova političkih aktera. Dominirale su teme iz nedavne prošlosti koje su podstakle razmenu oštrih izjava između Srbije i Hrvatske. To je stavilo u drugi plan potencijalnu saradnju, kako na ekonomskom, tako i političkom planu. Vraćanje na nacionalističku retoriku značajno je uticalo na srpsku manjinu koja se opet našla između Beograda i Zagreba. I jedna i druga strana su koristile srpsku zajednicu (jedna kao ugroženu, a druga kao remetilačku manjinu), što je objektivno uticalo i na povećanje osećanja nesigurnosti u toj zajednici.

Odnosi sa Hrvatskom su i dalje osetljivi, jer nisu razrešeni problemi vezani za devedesete. Ratno nasleđe ostaje nepremostiv problem, s obzirom da Srbija poriče odgovornost za dešavanja u Hrvatskoj. Svako pominjanje Oluje, Vukovara, Dubrovnika... diže tenziju i okidač je za verbalne uvrede s obe strane. Većina srpskih političara misli da je članstvom u EU Hrvatska dobila mogućnost da ucenjuje Srbiju i da će to nastaviti tokom pristupnog procesa.

Od Vojislava Šešelja, Zakona o univerzalnoj jurisdikciji, slučaja Veljka Marića⁵⁸², rešavanje problema nestalih, migrantska kriza

582 Marić je u Srbiji osuđen zbog ubistva Petra Slijepčevića 1991. godine. Uhapšen je u aprilu 2010. prilikom prelaska srpsko-bugarske granice. U Hrvatsku je prebačen početkom juna prošle godine nakon dugih pregovora između dve države. Optužnica, podignuta u avgustu 2009. godine, Marića je teretila da je “kao pripadnik hrvatskih oružanih formacija prilikom akcije ‘čišćenja’ sela Rastovec 31. oktobra 1991. u uniformi i naoružan ušao u kuću porodice Slijepčević gde je u Petra Slijepčevića ispalio više hitaca iz automatske puške, u prisustvu njegove supruge Ane”. Veljko Marić je hrvatski ratni veteran koji je u Srbiji osuđen na 12 godina zatvora zbog ratnog zločina, privremeno je pušten na slobodu u trajanju od tri meseca radi lečenja; <http://www.blic.rs/vesti/hronika/hrvatski-ratni-veteran-veljko-maric-pusten->

odnosno blokada granice, te najava Hrvatske da će nabaviti višecjevni raketni sustav M270 – sve to je opterećivalo odnose Hrvatske i Srbije tokom 2015. godine.

Uprkos zategnutim odnosima i najavama da će inauguraciji novoizabrane predsjednice Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović prisustvovati diplomata nižeg ranga, srpski premijer Aleksandar Vučić je ipak otišao na inauguraciju. Predsednik Tomislav Nikolić je odbio da ide, navodno zbog “njene izjave u kojima je Vojvodinu proglasila državom i Srbe u Hrvatskoj Hrvatima, kao i činjenica da je inauguracija zakazana na Sretenje, 15. februar, Dan državnosti Srbije”.⁵⁸³ Zanimljivo je da je Beograd čak i javno navijao za pobjedu HDZ i promenu vlasti u Hrvatskoj i, shodno tome su iz Beograda poslani poruke kako veruju da će imati bolje odnose s desnom vladom.

S obzirom na značaj srpsko-hrvatskih odnosa za region, pogoršanje njihovih odnosa su u fokusu kako regiona, tako i EU.

Stjepan Mesić smatra da odnosi Srbije i Hrvatske nisu onakvi kakvi bi trebali biti u najboljem interesu obeju zemalja i cele regije. Odnosi nisu, kako ističe, onakvi kakve je on pokušavao graditi jer su i dalje opterećeni prošlošću. Mesić ističe da bez suočavanja s istinom o prošlosti nema budućnost, ali to nikako ne znači “da smijemo biti taoci, ili zarobljenici prošlosti”.⁵⁸⁴

Milorad Pupovac, predsjednik Srpskog narodnog vijeća, smatra da su odnosi Hrvatske i Srbije više-manje u blokadi. Nema ozbiljnije suradnje ni oko otvorenih pitanja, kao što je povratak izbjeglica, nestala lica, suđenja za ratne zločine, kulturno blago i granica, ni oko bilateralnih odnosa općenito. Nema ni suradnje Srbije i Hrvatske u regionalnim pitanjima od zajedničkog interesa i od interesa za druge zemlje regije. Ponovo dolaze do izražaja razlike u njihovim geopolitičkim ulogama.⁵⁸⁵ Dragan Markovina, historičar iz Splita, smatra da su loši odnosi

.....
na-privermenu-slobodu-zbog-operacije/09tgv1e.

583 <http://www.energypress.net/nikolic-ne-ide-na-inauguraciju-kolinde-grabar-kitarovic/>.

584 „Stjepan Mesić: Odnosi lošiji nego u vreme moje vlasti” *Danas*, 20. April 2015.

585 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=305321&title=Poja%C4%8Dana%20

Srbije i Hrvatske iz raznih razloga svedeni na niske grane, i da će tako ostati još neko vreme.

Predsednik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) Tomislav Žigmanov izjavio je da već više od pola godine gotovo da i nema saradnje između Srbije i Hrvatske, da nema institucionalnog dijaloga, da predstavnici jedne i druge strane komuniciraju preko medija, iznose oprečna stajališta, i ta vrsta stanja samo donosi napetosti i stvara velike nesporazume”.⁵⁸⁶

Zanimljivo je da i ruski ambasador u Zagrebu Anvar Azimov smatra da su odnosi Hrvatske i Srbije slični odnosima Rusije i EU, uz konstataciju da u oba slučaja ima manjka poverenja i političke volje, te da bi se zvaničnici dveju država morali što više sastajati i razgovarati.⁵⁸⁷

Novi ministar spoljnih poslova Miro Kovač je izjavio: “Želimo sa Srbijom dobrosusedske, zdrave odnose za šta su potrebni zdravi temelji. Treba rešiti pitanja koja se tiču ratnog nasleđa. Želimo dobrosusedske odnose nalik onima između Nemačke i Francuske”. Istakao je da zbog toga treba biti jasan i rešiti probleme koji postoje i oko pregovora s EU, jer Hrvatska, kako je rekao, želi da Srbija napreduje, ali i da ispunjava kriterijume. Kovač je rekao da Zagreb želi da se hrvatski zahtevi ugrade u pregovaračka merila i dodao da formalno pregovore sa Srbijom o članstvu vodi Evropska komisija.⁵⁸⁸ To se pre svega odnosi na zahtev Hrvatske da Srbija stavi van snage zakon kojim se proglasila nadležnom za procesuiranje ratnih zločina počinjenih na području drugih država bivše Jugoslavije. Hrvatska vlada je najavila kako će tokom pristupnih pregovora Srbije sa Europskom unijom insistirati na

.....
antisrpska%20kampanja%20u%20Hrvatskoj.

586 <http://www.autonomija.info/zigmanov-saradnje-između-srbije-i-hrvatske-gotovo-da-i-nema.html>.

587 <http://www.nspm.rs/hronika/ambasador-rusije-u-zagrebu-odnosi-hrvatske-i-srbije-slicni-kao-odnosi-eu-i-rusije.html?alphabet=l>.

588 <http://www.newsweek.rs/region/71987-hrvatski-ministar-da-srbi-i-hrvati-budu-kao-francuzi-i-nemci-.html>.

tome u okviru Poglavlja 23. o pravosuđu i ljudskim pravima, što je i učinila, pokušajem da blokira otvaranje tog poglavlja.

Ratno opterećenje

Povratak Vojislava Šešelja iz Haga (zbog lečenja) je dodatno podigao tenzije, jer je on svoje verbalne napade i uvrede usmerio na Hrvatsku, između ostalog, zapalio je i hrvatsku zastavu ispred ambasade. Na to je Zagreb oštro reagovao, ističući u protestnoj noti da je „apsolutno nedopustivo da optuženi ratni zločinac Šešelj, s nekolicinom svojih pristauša i neometan od strane policije pali hrvatsku zastavu te svojim izjavama podsjeća na retoriku iz devedesetih”.⁵⁸⁹ U međuvremenu Vojislav Šešelj je oslobođen svih tačaka optužnice i za sada je “slobodan i nevin čovek”, što je dodatno podiglo region na noge.

Tradicionalno se dodatno dižu tenzije prilikom obeležavanja dana “Oluje”, “Bljeska” i drugih datuma koji su vezani za rat devedesetih. Srpska strana svaku takvu manifestaciju osuđuje podsećajući na stradanja Srba u Drugom svetskom ratu. Koristi se svaka prilika da se i hrvatska vlast, bez obzira o kome je reč, prikuje za ustaštvo. Predsednik Nikolić, komentarišući proslavu “Oluje”, je izjavio da je pre 20 godina, proterivanjem i ubijanjem Srba iz Hrvatske, dovršen povesni zadatak Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske.⁵⁹⁰

Odbacivanje obostranih tužbi pred Međunarodnim sudom pravde Hrvatska je dočekala sa razočarenjem. Premijer Zoran Milanović je izjavio da Hrvatska poštuje odluku suda, ali da ne odustaje od pitanja nestalih i povratka kulturnog blaga.⁵⁹¹ Predsednik Ivo Josipović, jedan od pisaca hrvatske tužbe, nije zadovoljan presudom i kaže da je “Sud

589 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=306020&title=Zagreb:%20Nikoli%C4%87%20uvredio%20Hrvatsku.

590 <http://www.telegram.hr/politika-kriminal/nikolic-tvrdi-da-je-hrvatska-paradom-srbima-porucila-da-se-ne-vracaju-i-da-ih-sve-ceka-ponovo/>.

591 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:532244-Zagreb-ne-vidi-svoj-zlocin>.

zauzeo konzervativno stanovište i podigao lestvicu za genocid veoma visoko”.⁵⁹² On ističe da je Hrvatska bila žrtva agresije i da su pokušali pokazati da su svi događaji od Dalmacije do Slavonije bili deo jedinstvene namere da se počinii genocid i da su bili svesnii rizika da će tužba biti odbačena.⁵⁹³ Ministar pravosuđa Orsat Miljenić samtra da je Sud potvrdio ono što je Hrvatska “uvek tvrdila”: da je na Hrvatsku izvršena agresija, da je agresiju izvršila JNA i srpske snage, ali ono što je najvažnije – da je sve bilo vođeno i organizovano iz Srbije.⁵⁹⁴

Vraćanje kulturnog blaga iz Srbije u Hrvatsku traje više od deset godina. Radi se o vrednim predmetima duhovne i svetovne baštine, sklonjenih neposredno pre ili tokom ratnih dejstava iz Hrvatske i smeštenih u velike nacionalne kulturne institucije – Narodni muzej u Beogradu, Muzej Srpske pravoslavne crkve i Republički i Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture. Potpisivanjem sporazuma između vlada Srbije i Hrvatske 2002. godine, počeo je proces njihovog vraćanja. Predviđeno je i osnivanje mešovite srpsko-hrvatske komisije za povraćaj kulturnih dobara. Asja Drača-Muntean, predsednik srpskog dela mešovite srpsko-hrvatske komisije za povraćaj kulturnih dobara i pomoćnica ministra kulture i informisanja, kaže da je od 2002. do 2004. godine Republici Hrvatskoj vraćeno je više od 20.000 inventarnih jedinica, a od 2012. godine Hrvatska potražuje nešto više od 1000 predmeta.⁵⁹⁵

Što se tiče kulturnog blaga Srpske pravoslavne crkve, vraćeno je, između ostalog, kompletna umetnička zbirka sa 56 predmeta manastira Krka, četiri ikone iz manastira Dragović, 26 ikona iz riznice manastira Krupa, prestona ikona Bogorodice sa ikonostasa Crkve svetog Dimitrija u Dalju.

592 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:532244-Zagreb-ne-vidi-svoj-zlocin>.

593 Isto.

594 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:532244-Zagreb-ne-vidi-svoj-zlocin>.

595 <http://www.naslovi.net/2015-03-13/politika/nestalo-7-000-ikona-iz-hrvatske/13770091>.

Osim duhovne baštine Srpske pravoslavne crkve, među vraćenim kulturnim dobrima ima i onih koja su pripadala muzejima, katoličkim crkvama i manastirima, galerijama, pa i onih koji su bili u privatnom vlasništvu. Tako su prethodnih godina, između ostalih, vraćeni predmeti iz Gradskog muzeja u Vukovaru, Bauerove zbirke, franjevačke Crkve svetih Filipa i Jakova u Vukovaru, predmeti iz zbirke porodice Paunović iz Vukovara. Franjevačkom samostanu Sveti Jeronim vraćena je 2009. godine slika „Sveta obitelj sa malim Ivanom Krstiteljem i svetim Jeronimom“, a Memorijalnom muzeju u Jasenovcu 6531 predmet.⁵⁹⁶

Nestali u sukobima u Hrvatskoj između 1992. i 1995. predstavljaju najveću opstrukciju u međusobnim odnosima. Broj nestalih još uvek nije usaglašen. Hrvati navode da je nestalo 930 građana hrvatske nacionalnosti, dok je Srba znatno manje – 670. Beograd ne spori hrvatske podatke o nestalim Hrvatima, ali tvrdi da je Srba daleko više – 1868.⁵⁹⁷

Već duže vreme odnose između dveju zemalja opterećuje pitanje upotrebe ćirilice u Vukovaru koje je postalo državno pitanje u Hrvatskoj. Ono je, u suštini posledica nerešenog pitanja nestalih s početka devedesetih. Naime, Gradsko veće Vukovara zabranilo je upotrebu srpskog pisma na tablama zvaničnih institucija. Za ćirilčne dopise vlastima, Srbi moraju da traže odobrenje, a zahtev plaćaju tri eura. Milorad Pupovac, predsednik Srpskog narodnog vijeća ocenjuje da se položaj Srba u Hrvatskoj u posljednje tri godine pogoršao jer je u Hrvatskoj, kako navodi, iznova obnovljena netolerancija i nacionalistička atmosfera. Antimanjinska, posebno antisrpska kampanja je veoma snažna. Posebno je snažna bila ona antićirilčna sa posledicama koje još traju. Takva atmosfera i takva kampanja proizvodi strahove i bijeg od identiteta.⁵⁹⁸

596 Isto.

597 <http://www.politika.rs/sr/clanak/319510/Drustvo/Hrvatska-zaboravila-naknadni-spisak-nestalih-Srba>.

598 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=305321&title=Poja%C4%8Dana%20antisrpska%20kampanja%20u%20Hrvatskoj.

U Izveštaju Srpskog narodnog veća o međunacionalnim odnosima u Hrvatskoj se navodi da je povećan broj incidenata i etničko nasilje nad Srbima od ulaska Hrvatske u EU i, neočekivano, od dolaska leve koalicije na vlast. Jedan od razloga za to je činjenica da HDZ, uvek kada je u opoziciji, želi da nacionalnu euforiju iskoristi za povratak na vlast. Srpsko narodno veće konstatuje da je i predsednička kampanja Kolinde Grabar Kitarović bila temeljena na nacionalizmu.⁵⁹⁹ Navodi se da su u 2015 godini zabeležena 82 slučaja etnički motivisanog nasilja u kojem su stradali Srbi. Zabeleženo je i niz slučajeva međunacionalne netrpeljivosti prema Srbima, ali i fizički napadi i razni oblici vređanja. Kada je reč o uvredljivim grafitima, najviše ih je u Zagrebu, a ima i primera da dugo ostanu na zgradama a da ih niko ne izbriše. Uvredljivih graffiti ima i u drugim gradovima, pogotovo Splitu, a najčešće je ispisano “Srbe na vrbe”, “Ubij Srbina”, “Selite se Srbi”.⁶⁰⁰

Izveštaj ističe da Vlada Srbije može pomoći Srbima u Hrvatskoj na sistemski način, posebno kad je riječ o povratku izbjeglica i razvoju povratničkih sredina, a naročito kada je u pitanju očuvanje identiteta, što znači u afirmaciji značajnih identitetskih obilježja – kulturnih, umjetničkih, istorijskih – koji mogu pomoći da Srbi u Hrvatskoj budu otporniji na osporavanje njihovog identiteta i na ozbiljne procese asimilacije kojima su izloženi.⁶⁰¹

Rehabilitacija Draže Mihailovića je takođe, izazvala lose reakcije u Hrvatskoj. Vesna Pusić, bivša šefica hrvatske diplomatije, tvrdi da će odluka o rehabilitaciji Draže Mihailovića izazvati podele u Srbiji i zakomplikovati naše regionalne odnose.⁶⁰²

Dogovor o razgraničenju Srbije i Hrvatske još nije postignut. Inače, Srbija i Hrvatska su osnovale međudržavnu komisiju za iscrtaivanje

599 <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:549083-Sve-je-vise-napada-na-Srbe-u-Hrvatskoj>.

600 Isto.

601 <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1309649>.

602 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/rampa-ka-eu-hrvati-srbiju-blokiraju-zbog-draze-clanak-1784085>.

granične linije, koja uprkos višegodišnjim naporima, do sada nije dala gotovo nikakve rezultate. Radila je sa prekidima, a od 2003, do 2010, nije održan nijedan sastanak. Od odmrzavanja dijaloga održane su četiri runde razgovora, od kojih je poslednja bila krajem 2011.

Zagreb predlaže arbitražu pred Međunarodnim sudom ili Stalnim arbitražnim sudom. Spor oko granica traje već 13 godina i Vesna Pušić smatra da je moguće rešiti samo arbitražom, jer "ne treba više imati iluzija da je moguće postići dogovor".⁶⁰³

I profesor međunarodnog prava Tibor Varadi smatra da će se teško doći do dogovora direktnim pregovorima dveju strana, jer je mnogo spornih tačaka. Ukoliko bi se za ovo sporno pitanje potražila međunarodna arbitraža, obe zemlje morale bi da poštuju donetu odluku. Ali, pitanje granica ne može pred sudovima da pokrene samo jedna strana, već obe moraju da se slože oko međunarodne arbitraže.⁶⁰⁴

Profesor dr Josip Jurčević, sa zagrebačkog Instituta "Ivo Pilar", ističe da srpska etnička zajednica ravnopravno sudeluje u teškoj sudbini velike većine hrvatskih državljana.⁶⁰⁵ U Hrvatskoj se, kaže Jurčević, već godinama neprekidno povećavaju siromaštvo, nezaposlenost, iseljavanje, socijalno raslojavanje, opšte nezadovoljstvo, beznade.⁶⁰⁶

Migrantska kriza

Migrantska kriza se takođe odrazila na odnose Hrvatske i Srbije, posebno na samom početku kada je čak došlo i do zatvaranja granice između dve zemlje. To je naročito pogodilo privrednike na obe strane. Privrednici iz Srbije i Hrvatske su se zalagali za rešavanje problema,

603 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:537661-Hag-meri-i-granice-sa-Hrvatskom>.

604 Isto.

605 Po popisu iz 1991. u Hrvatskoj je bilo 528.000 Srba, 201.000 Srba 2001. a 186.000 Srba 2011.

606 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:532897-Zagreb-ponovo-trese-antisrpska-histerija>.

jer su velike kompanije trpile milionske štete. Zaobilaženje granice Batrovci-Bajakovo je preskupo, a mnogi nisu imali izbor, nego da čekaju da granica bude otvorena. To je bio ozbiljan problem za privredu, jer su posledice najviše osetile one kompanije koje se bave uvozom i izvozom.⁶⁰⁷ Osim izvoznike u Hrvatsku, pogodilo je u izvoznike u Italiju. Jer, izvoznicima žitarica, nije bilo isplativo da preusmeravaju robu, na primer, preko Mađarske.⁶⁰⁸ Tako su privrednici sa obe strane bili najjači lobisti za ukidanje blokade.

Kulturna saradnja

Kultura je bila i sad jeste jedan od najznačajnijih oblika saradnje dve države koji ih povezuje, ne samo od vremena sticanja njihove nezavisnosti devedesetih godina i na početku XXI veka, već ih spaja i zbog zajedničke istorije koju su delili u dvema Jugoslavijama. Nesuglasice su u ovom trenutku daleko veće i neke su duboko ukorenjene, a su bile prisutne gotovo tokom čitavog XX veka. Njih su najčešće podsticali od ostrašćeni kulturni poslenici i intelektualna elita koje još uvek imaju snažan uticaj.

Političke elite u regionu ne razumeju, ili ne žele da razumeju značaj kulture, pa je nedostatak novca zajednički imenitelj za sve kulturne tokove u zemljama okruženja i jedan od najvažnijih uzroka još uvek nedovoljne kulturne saradnje u regionu. Zato je obnavljanje i jačanje kulturne saradnje tokom protekle dve decenije više bilo izraz lične inicijative kulturnih poslenika nego političkih struktura. Tek od 2004 godine počinje normalizacija odnosa između Hrvatske i Srbije. Tome su doprineli pisci, pozorišta, nevladine organizacije koje su organizovale kulturne sadržaje. Posebno je zapažena razmena na nivou muzičara, koju čine brojni nastupi popularnih pevača sa obe strane. Nažalost,

607 http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=308503&title=Ako%20blokada%20potraje,%20bi%20C4%87e%20poskupljenja.

608 Srpski privrednici. Isto.

još uvek je jak nacionalizam u kulturnim elitama što usporava značajniju saradnju.

Uzajamnim izložbama, „Kolekcija Pavla Beljanskog: Biseri moderne“ i „Miroslav Kraljević i sledbenici“ u organizaciji Spomen zbirke Pavla Beljanskog iz Novog Sada i Moderne galerije iz Zagreba, počela je kulturna saradnja između glavnog grada Hrvatske i Vojvodine. Sledeće godine u Zagrebu se planiraju izložbe „Nadežda Petrović: S obe strane objektivna“ i „Retrospektiva Save Šumanovića“.

Pokrajinski sekretar za kulturu i informisanje Slaviša Grujić kazao je da se ne radi o običnoj razmeni slika. Kako je istakao, „Otvorili smo neke nove puteve i dogovaramo se. Očekujemo da dođu nove izložbe, kako bi mogli da uživamo u svemu onom što Hrvatska ima i može da ponudi, jer je to bitno. Normalno je da na ovoj razdaljini, i sa dugogodišnjim zajedničkim kulturnim identitetom koji smo delili razmenjujemo ovakve izložbe“.⁶⁰⁹

Zamenik načelnika Ureda za kulturu, obrazovanje i sport grada Zagreba Tedi Lušetić, naglasio je da će se saradnja nastaviti, jer smatra da je „ovakva saradnja stručnjaka pravi put da se ovakve izložbe predstavljaju trećim zemljama. To je budućnost za manje narode sa zajedničkim snagama i vrlo sličnim jezikom“.⁶¹⁰

Reditelj Kokan Mladenović smatra da su kulturna razmena, umetnička mobilnost, regionalna saradnja neminovna budućnost ovih prostora koju uslovljava zajednički jezik i ekonomska logika. Zato je region najlogičnije tržište za kulturu. Mladenović kaže: „Mislim da je prostor bivše Jugoslavije, ili tačnije tržište jednog jezika, naše najlogičnije tržište. Mi te jezike možemo da zovemo kako god hoćemo, ali činjenica da Crna Gora, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Srbija govore istim jezikom, ili ako hoćete svima razumljivim jezikom, onda je logično razmišljati da te naše sve skuplje predstave budu dostupne bar pozorišnoj publici

609 <http://www.mojnovisad.com/vesti/nastavak-kulturne-saradnje-zagreba-i-novog-sada-id6225.html>.

610 Isto.

na tom području. Siguran sam da će nas, ako već nema emocija, bar ekonomska logika naterati da u budućnosti intenzivno saradjujemo“.⁶¹¹

Jasenovac: sporna tačka

Obeležavanje 71-godišnjice proboja zatvorenika iz ustaškog koncentracionog logora u Jasenovcu, 1945. godine je izazvalo je polemike i u Hrvatskoj i u Srbiji. Naime, Hrvatska je u prethodnim sazivima vlada imala jedinstven stav o Jasenovcu koji se, između ostalog, očitovao prilikom godišnjica, i doslednim podržavanjem jugoslovenskog antifašističkog pokreta. Aktuelna vlada je, ne samo promenila retoriku, već je otvorila prostor za relativizaciji zločina u Jasenovcu, kao i izjednačila ustaštvo i komunizam.

Predsednik Sabora Željko Rajner je izjavio da „današnja demokratska Hrvatska nije utemeljena niti na ustaškom režimu NDH i zločinima koje je učinio, niti na totalitarnom komunističkom režimu i zločinima koje je taj režim činio, od Bleiburga, Križnih puteva do Golog otoka, Macelja i drugih. Moderna hrvatska država utemeljena je na braniteljima i Domovinskom ratu“.⁶¹²

Nakon brojnih izjava hrvatskih aktuelnih lidera koje su izazvale oštra reagovanja u regionu, a u u svetu, hrvatska predsenica je izjavila: „Ne želim kao predsednica da participiram u daljem intenziviranju ideoloških podjela, želim to da završim, jer smatram da politikanstvo u vezi sa Jasenovcem i Blajburgom ponovo viktimizira njihove žrtve. Žrtve zaslužuju dostojanstvo, pijetet i mir“.⁶¹³

Prof. dr Mirajana Kasapović ističe da nije došlo samo do raspada kolektivnog sećanja na Jasenovac i odustajanja od jedinstvene politike povjesti na primjeru čak i tako strašnog događaja, a što se odrazilo u

611 http://stranac.net/html/primitivizam_politickih_elita_.html.

612 <http://www.klix.ba/vijesti/regija/hrvatska-komemoracija-na-jasenovcu-obiljezena-podjelama/160422075>.

613 <http://www.topvesti.info/2016/04/29/grabar-kitarovic-ne-blokiramo-srbiju-trazimo-da-ispuni-uslove-eu/>.

organizaciji parcijalnih obeležavanja (jevrejskog, srpskog, antifašističkog i državnog) nego o političkoj retorici državne elite kojom su propraćena zbivanja.⁶¹⁴

Beograd je organizovao komemoraciju kod spomenika Žrtvama genocida u Drugom svetskom ratu na Starom sajmištu. Ministar pravde Nikola Selaković je najavio izgradnju muzeja holokausta i genocida u Drugom svetskom ratu i istakao da je obaveza da se širenjem istine suprotstavljamo težnjama revizije istorije i izvrtanja činjenica i borba protiv povampirenog nacizma i ustaštva.⁶¹⁵

Prekranje istorije XX veka praksa je u gotovo svim zemljama naslednicama Jugoslavije, kao i rehabilitacija ratnih zločinaca i kolaboranata. Srpski mediji su iskoristili ovogodišnju komemoraciju (kao i prijašnje) da još jednom sadašnju Hrvatsku, izjednače sa ustaštvom. To je bio deo beogradske propaganda u mobilisanju Srba u Hrvatskoj i za rat devedesetih. Tako Pečat piše: "Zvanična Hrvatska, i ona politička i ona medijska, ne bi nikada na videlo izbacila toliko ustašoidnosti i fašizma da ne misli da je njen glas i EU glas i da ne misli da je na delu takva politika u nagoveštaju".⁶¹⁶ Osnovna poenta većine tekstova je u tome da se razbijanje Jugoslavije ne može objasniti a da se ne shvati i istorijska i aktuelna uloga Nezavisne Države Hrvatske i poglavnika Ante Pavelića.⁶¹⁷

614 Mirjana kasapović, „Je li politički pristojno u jasenovcu sipati fraze o osudi „svih totalitarizama“, Globus, 29. april, 2016.

615 http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Beograd-Nasa-duznost-je-da-se-sjecamo-zrtava-Jasenovca/366340?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+NezavisneNovine+%28Nezavisne+novine%29.

616 Milorad Vučelić, „Istina i pomuijenje“, Pečat, 13. april 2016.

617 Isto.

Ekonomski odnosi: uzlazna linija

Prema podacima Privredne komore Srbije ukupna robna razmena Srbije i Hrvatske u 2015. godine iznosila 959,1 miliona američkih dolara, što je 4,6 odsto manje u odnosu na isti period 2014. godine. Izvoz u Hrvatsku u istom periodu iznosio je 443,1 miliona dolara, što je smanjenje od 3,4 odsto u odnosu na dvanaest meseci 2014. godine. Deficit u robnoj razmeni na strani Srbije iznosio je 72,9 miliona dolara.⁶¹⁸ Ukupna vrednost hrvatskih investicija u Srbiji, prema podacima Hrvatske narodne banke, je oko 680 miliona eura, dok je iznos srpskih ulaganja u Hrvatskoj, prema procenama, najmanje deset puta manji.⁶¹⁹

Hrvatski ambasador u Srbiji Gordon Markotić ističe da je u Srbiji aktivno oko 155 firmi koje su osnovane ili kupljene hrvatskim kapitalom. Reč je uglavnom o prehrambenoj industriji i trgovini. Za hrvatske firme, kako ističe, Srbija je u prvom redu značajna zbog veličine tržišta, ali i vrlo obučene radne snage čija je cena nešto niža u odnosu na onu u Hrvatskoj. On takođe ukazuje na neke povoljnosti, kao što su podsticajna poreska politika u Srbiji za inostrane investitore, kao i na set usvojenih zakona o radnim odnosima, stečaju, privatizaciji, građevinskim dozvolama – sve to su uslovi koji su važni za privlačenje inostranih investicija u Srbiji, pa tako i hrvatskih.⁶²⁰

Tri velika trgovinska lanca koja posluju u Srbiji, Ideja, Merkator i Roda su u vlasništvu hrvatskog Agrokora. U vlasništvu Agrokora su i poznati brendovi, među kojima su Dijamant, Frikom, Jamnica. Osim toga, prisutne su i Nexe grupa, Atlantik grupa, Vindija, TDR Rovinj, Kraš, Podravka, Kroacija osiguranje, Cedevida. U Hrvatskoj posluje nešto više od deset firmi iz Srbije među kojima su Tarket, Galeb grupa, Juhor-eksport, Metalac, Komtrejd, Enmon, Svislajon....

618 <http://www.telegraf.rs/vesti/1991583-srbija-gubi-ovu-bitku-sa-hrvatskom-strucnjaci-otkrivaju-zasto-nase-firme-nemaju-prodju-u-komsiluku-a-njihove-cvetaju-ovde>.

619 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2015&mm=10&dd=19&nav_id=1052955.

620 <http://www.bizlife.rs/vesti/77276-bez-uslovljavanja-srbije-na-putu-za-eu/>.

Nakon ulaska Hrvatske u EU, raste uvoz prehramenih proizvoda, te je na tržištu svakodnevno prisutna borba sa proizvodima iz EU. Direktorica Sektora za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo u HGK Božica Marković kaže da ne vidi nikakve formalne prepreke po pitanju, trgovine jer su trgovinski odnosi dve zemlje ranije bili regulisani u okviru CEFTA, a sad u okviru SSP.

Srpski privrednici se žale da je hrvatsko tržište za njih zatvoreno. Međutim, predstavnici hrvatske privrede odbijaju tvrdnje da imaju diskriminatorni stav prema srpskim firmama. Hrvatski ministar privrede Ivan Vrdoljak pozvao je srpske privrednike da ulažu u Hrvatsku, jer im se na taj način, kako je rekao, otvaraju vrata za evropsko tržište od 500 miliona ljudi i negirao postojanje bilo kakvih necarinskih barijera.⁶²¹ Jedina diskriminacija je, podvlači on, da li si članica Unije ili nisi, po pravilima koje je definisala EU.⁶²²

Zaključci i preporuke

- Srpsko-hrvatski odnosi su najsloženiji odnosi u regionu i od njihove (ne)normalizacije zavisi stabilizacija i konsolidacija regiona, posebno Bosne i Hercegovine;
- regionalna saradnja je jedan od glavnih kriterija za članstvo u EU: međutim, regionalna saradnja još uvek nije dobila zamajac neophodan da se počnu prevazilaziti prepreke i nasleđe prošlosti;
- Srbija još nije postigla konsenzus o svojoj budućnosti i pripadnosti; najnoviji izbori doveli su u pitanje i dosadašnju načelnu evroatlantsku orijentaciju;

- neophodno je otvoriti sve kanale saradnje sa Hrvatskom posebno na ekonomskom i kulturnom planu; Srbija mora rešavati probleme vezane za ratno nasleđe, što podrazumeva i prihvatanje odgovornosti za dešavanja u Hrvatskoj devedesetih; normalizacija i pomirenje podrazumevaju ozbiljan dijalog o prošlosti i dekomponovanje stereotipa jednih o drugima, jer to je koren mogućih budućih sukoba;
- trebalo bi ojačati regionalnu saradnju mladih, shodno odluci samita u Beču (septembar 2015) kada je doneta i odluka o formiranju Centra za mlade u Tirani; neophodno je da Srbija bude što aktivnija u tom projektu kako bi se odgojile nove generacije čija će saradnja počivati na toleranciji i razumevanju;
- s obzirom na važnost razvijanja kulturne saradnje posebno za mlade generacije, državne institucije su obavezne da stvore pretpostavke za razvijanje kulturne i finansijske saradnje, kao i atmosferu neophodnu za takvu saradnju;
- zatrovanost medijskog prostora promovisanjem negativnih stereotipa zahteva agilniju ulogu tužilaštva posebno u situacijama kada se sistematski žiri jezik mržnje.

621 <http://rs.n1info.com/a101308/Biznis/Vrdoljak-Pozivam-srpske-investitore-da-ulazu-u-Hrvatsku.html>.

622 Isto.

Bosna: između regresije i iskoraka ka EU

Obeležavanje 20-godišnjice Dejtonskog sporazuma podstaklo je rasprave na međunarodnom nivou o potrebi njegove revizije, kako bi Bosna i Hercegovina (BiH) konačno postala funkcionalna zemlja i kandidat za priključenje Evropskoj uniji (EU). Zapadne vlade i mnogi komentatori zastupali su tezu o neophodnosti revizije. Srpski političari su protiv revizije, uz isticanje da podržavaju integritet BiH i status quo. Njima su se pridružili i zvanični ruski predstavnici, kao i njihovi brojni analitičari.

U veoma fluidnom međunarodnom kontekstu revizija Dejtonskog sporazuma postala je strateško pitanje i za Istok i za Zapad. Rusija se sada otvoreno protivi daljem širenju i EU i NATO na Balkan. U suštini, Rusija time slabi EU, testira njeno jedinstvo i to u trenutku kad je suočena sa brojnim izazovima za koje još nema odgovore. Ona podržava Dejtonski sporazum i smatra ga rešenjem koje treba primeniti u Ukrajini (kao i u ostalim susednim zemljama) i u Siriji. Istovremeno, Rusija igra i na kartu konzervativne nacionalističke opozicije u samoj Srbiji i Crnoj Gori, odnosno lojalnosti vladajuće strukture u Republici Srpskoj (RS).

Bosna stagnira i u procesu je degradacija svega što je postignuto naporima međunarodne zajednice. S jedne strane, na delu su centrifugalne sile koje idu na rastakanje BiH u čemu prednjači RS uz podršku Rusije i nekih krugova u Srbiji, a s druge, političke elite sva tri entiteta koje ne pokazuju suštinski interes za reforme, a time i za EU. Zvanična Srbija, posebno njen premijer, nije napravila značajniji iskorak u pravcu podrške integracije BiH, ali nije ni odustala od svojih strateških ciljeva u BiH. Premijer Vučić je u više navrata ponavljao svoju podršku celovitosti BiH, ali to nije pratila konkretna politika koja bi ukazala na značajniju promenu stava.

Osim odsustva legitimnosti vlasti na svim nivoima, ustavni poređak je glavna prepreka reformama, što stvara stalne tenzije između dva entiteta. Ekonomista Žarko Papić ističe da stare partije „ratnog porekla“ i dalje dominiraju u koalicijama, sa malim prekidima i u različitim kombinacijama vladaju u BiH već 20 godina. “Takav kontinuitet vlasti nije zabilježen. Ako to uporedimo sa kontinuitetom krize onda je logično da kritika ‘novih’ vlasti ne mora čekati uobičajenih 100 dana, oni su potrošili 180 dana na formiranje vlasti i stotine mjeseci na ‘proizvodnji’ krize. Zato nemamo ni ‘ljevicu’ ni ‘desni centar’”.⁶²³

Narodna skupština RS je odbacila odluku Ustavnog suda BiH kojom je osporen 9. Januar kao Dan Republike Srpske, što je dovelo do zaostřavanja odnosa između institucija RS i pravosudnih institucija BiH. Dodatno, pretnja referendumom u RS, kojim bi se osporio jedinstveni sudski i istražni sistem u zemlji, uz odbijanje saradnje sa državnom policijom bila je okidač za emotivne reakcije na obe strane. Vlada RS je odlučila da prekine saradnju sa „saveznom policijom“ Sipom i Sudom i Tužilaštvom BiH, nakon što je, po nalogu tog tužilaštva, Sipa obavila pretrese policijske stanice i zgrade opštine u Novom Gradu, nakon hapšenja petorice tamošnjih Srba osumnjičenih za ratne zločine.

Odnosi unutar BiH u velikoj meri se komplikuju i ponašanjem prvih suseda u regionu, pre svega Srbije, a potom i međunarodnih aktera, poput SAD, EU, Rusije i Turske.

Ambivalentan odnos Srbije prema BiH

Sve je očiglednije da postoje vidljive razlike između javnih stavova predsednika Tomislava Nikolića i premijera Aleksandra Vučića, kad je reč o Bosni. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je aktivniji zagovornik opstanka RS, pre svega kao nezavisnog entiteta, i za to uživa podršku Rusije. Stalno ističe BiH kao nefunkcionalnu državu koja nema izgleda da preživi. Nikolić u potpunosti podržava Milorada Dodika, koji

⁶²³ http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2015/6%20teza%20o%20ponavljanju%20istog_kriza%20kao%20sudbina.pdf.

otvoreno zagovara raspad BiH, a drži mu stranu i u aktuelnom sukobu sa opozicijom (Savez za promene). Na primedbe Mladena Ivanića, člana Predsedništva BiH, da se svrstava na jednu stranu, Nikolić je odgovorio da sudbina i opstanak Republike Srpske moraju biti važniji od svega drugog, bez obzira na to ko je na vlasti.⁶²⁴

Predsednik Nikolić, koji inače, ne vidi perspektivu za BiH kao državu, u svakoj prilici brani Dodika. Pa je tako izjavio da postoji i plan za rušenje Republike Srpske, rušenjem vlasti predsednika Milorada Dodika, ocenivši da je reč o personalizaciji problema, istovetnog, svojevremenom u slučaju Slobodana Miloševića.⁶²⁵ Nikolić je rekao da direktive za rušenje dolaze iz međunarodne zajednice, a sprovode se iz Federacije BiH, kao i da postoji tendencija da se Republika Srpska stavi pred svršen čin – da prihvati apsolutno sve što joj se bude sugerisalo, ili će njene nadležnosti i dalje biti smanjivane uz učesće Ustavnog suda BiH.⁶²⁶

Premijer Vučić pažljivije formuliše svoj javni stav o RS, što je deo njegovog imidža prema svetu. Zbog sopstvene neslavne prošlosti Vučić nema inherentni legitimitet, te od 2012. godine kontinuirano gradi vlastiti sistem vladanja (kroz stalne kampanje, kontrolu medija, promenama kabineta i vanrednim izborima, kriminalizacijom opozicije). Da bi uspeo kao proevropski lider, Vučić nastoji da konsoliduje svoju poziciju neprikosnovenog lidera, jer u suprotnom može imati ozbiljne turbulencije unutar partije, sa opozicionim proruskim blokom, kao i sa samom Rusijom. Zato svojim istupom Nikolić dovodi Vučića u delikatn položaj, kao i njegovu deklarisanu politiku prema Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj, koja nije najjasnija.

Premijer Vučić balansira u svojim izjavama i ističe da “Srbija nikada više neće javno izaći protiv RS, niti će RS da izlazi javno protiv Srbije”. Podvlači da je za Srbiju prevashodno značajna stabilnost BiH, jer bez nje nema ni ekonomskog ni političkog napretka. Ističe da Srbija

624 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/zasto-je-nikolicu-dodik-vazniji-od-ivanica>.

625 <http://www.blic.rs/vesti/politika/nikolic-postoji-plan-za-rusenje-dodika/wj4sb86>.

626 Isto.

poštuje integritet BiH, ali čvrsto zastupa stav o opstanku RS. Očigledno je da postoji usaglašenost sa Dodikom da u ovom trenutku Srbija, zbog ekonomskih očekivanja od EU ne može ići preko te linije. U tom smislu on ističe “da Dodik razume potrebe Srbije, kao što se Srbija uvek trudi da čuje, da sluša, i da razume RS, naravno, razume se i BiH”.⁶²⁷

Vučić se pojavljuje u ulozi pomiritelja između tamošnje opozicije i Dodika i poručuje da Srbija poštuje Bosnu i Hercegovinu i želi da ima najbliže moguće odnose s njom. Srbija, ističe on, nijednog sekunda neće ugroziti teritorijalni integritet BiH. Da je to htela, i da to hoće, mogla je i može da učini.⁶²⁸

Mnogo jasnije stavove iznose pojedini komentatori iz Srbije, koji se protive bilo kakvoj promeni Dejtonskog sporazuma, a podržavaju referendum u RS i njenu eventualnu nezavisnost. Tako se nedavna odluka Ustavnog suda BiH ocenjuje kao potpuna pravna nesigurnost, koja RS definiše kao postdejtonsku tvorevinu, a ne potpisnika Dejtonskog sporazuma i nekoga ko je uneo i sopstvenu državnost i samopostojnost u taj sporazum. Želja Ustavnog suda je da postane kreator odnosa unutar BiH i da na osnovu sopstvenih odluka u budućnosti donosi druge slične odluke. A, pretnje visokog predstavnika o spremnosti korišćenja Bonskih ovlašćenja, kako ističe Slavenko Kisić, nemaju snagu kao nekad, jer se svet u međuvremenu promenio.⁶²⁹

Sporna proslava Dana Republike Srpske

Proslava dana RS (9. januar) i odlazak premijera Vučića i gotovo cele Vlade Srbije u Banja Luku bila je demonstracija koja je ujedinila sve Srbe i, u suštini je svetu poslala poruku da Srbija ne odustaje od svog ratnog plena. Ustavni sud BiH je u novembru 2015. godine

627 Nenad Kecmanović, Vučić i Dodik i visoka cena normalizacije, <http://www.standard.rs/politika>.

628 <http://www.politika.rs/sr/clanak/346723/Vucic-trazi-novu-krv-i-nove-ideje>.

629 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/republika-srpska-%E2%80%93-religija-nad-ustavom.html?alphabet=#yvComment145840>.

proglasio taj datum neustavnim, ali su predstavnici RS i Srbije odbili da uvažavaju takvu odluku. Bošnjaci i Hrvati 9. januar vezuju za potpuno drugačiji kontekst, koji evocira veoma negativna sećanja.

Vučić je u Banja Luci pokušao da odbrani evropski imidž, podvlačeći da su tri naroda – Srbi, Hrvati i Bošnjaci – sudbinski vezani, da su živeli zajedno vekovima unazad i da “ćemo živeti zajedno u vekovima koji dolaze”. Mladen Ivanić, član Predsedništva BiH, koji je inače u sukobu sa Miloradom Dodikom, je izjavio da će “Srbi, dok su ovdje slaviti 9. januar. Odluka Ustavnog suda BiH nas je samo učvrstila u potrebi da ovo radimo”.⁶³⁰

Kao sagovornik EU od koga se imaju određena očekivanja, Vučić je uspeo da prisili Dodika da povuče pretnju o napuštanju zajedničke bosanske policije i pravosudnih organa, a pre toga, da raspiše referendum. To ne znači da Milorad Dodik neće nastaviti sa osporavanjem BiH kao države, što je uradio i na dan proslave (9. januara). On je na svečanoj akademiji poručio: “Neka ne pokušavaju da demontiraju RS u sudskom postupku. U miru smo proglasili RS, nažalost, krvlju branili u ratu, u kojem smo imali mnogo žrtava, a branićemo je svim raspoloživim sredstvima”.⁶³¹

I sama najava proslave rođendana Republike Srpske (9. januar) izazvala je negativne reakcije bošnjačkih političara i predstavnika Islamske zajednice. Profesor Esad Bajtal podsjeća da, “ako već priznajete jednu državu onda je red da priznate i njene institucije, a to je odluka koja se tiče najvećeg suda u ovoj zemlji. Dolazak u Banja Luku na takav način, sa kompletnom Vladom zapravo je direktan odgovor na sudsku odluku i direktno pristajanje uz Milorada Dodika, koji javno ne priznaje ovu državu, poriče je u svakom momentu već dvadeset godina”.⁶³²

630 Vučić je rekao da su Srbi, Bošnjaci i Hrvati u Srbiji i BiH sudbinski vezani, da su živeli zajedno vekovima unazad i da ćemo živeti zajedno u vekovima koji dolaze.

631 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=01&dd=09&nav_category=11&nav_id=1083358.

632 <http://www.slobodnaevropa.org/content/vucic-u-banjaluci-na-dan-rs-prst-u-oko-bh-pravosudju/27445285.html>.

Profesor Enver Kazaz smatra da 9. januar baca negativno svetlo na RS i da bi bi dolazak Vlade Srbije 9. januara u Banja Luku implicitno legitimirao praksu ratnih zločina koja najveći povjesni događaj.⁶³³

Povodom 20-godišnjice Dejtonskog sporazuma u RS su se uglavnom čuli jedinstveni stavovi, koji su se kretali od kvalifikacija da je sporazum doneo mir, ali “nedovršeni”, da je BiH “zemlja zamrznutog konflikta”, do toga, da BiH nije postala samostalna država, pre svega zbog protektorata Visokog predstavnika koji uglavnom disciplinuje Srbe.

Najveći zagovornik statusa quo je Milorad Dodik, predsednik RS. Osim što zastupa strategiju osamostaljenja RS, on takođe time čuva svoju poziciju s obzirom na moguće sudske postupke zbog korupcije. On ističe da je Dejtonski sporazum doneo, ne samo mir, već je postavio i osnovu za izgradnju društva i države u uslovima mira.⁶³⁴ Provokativnom politikom on pokazuje da je politika Zapada prema Bosni i Hercegovini slaba. To je kao šansu iskoristila Rusija, podržavajući Dodika.

U svetlu najavljenih inicijativa u BiH, komentatori iz RS su najviše osporavali Bosna ovlašćenja. Tako Anđelko Kozomara, politički analitičar iz Banja Luke, smatra da se Bosna ovlašćenja odnose isključivo na Republiku Srpsku i da je uloga visokog predstavnika u BiH postala nepotrebna. Neodrživo je, ističe on, da BiH ide ka Evropskoj uniji sa protektoratom visokog predstavnika (OHR). To je nespojivo jedno s drugim, treba ukiniti ili OHR ili put BiH ka EU. S obzirom da je otvorena kancelarija Evropske komisije više se ne zna šta je čija nadležnost i čija je nadležnost veća.⁶³⁵

Nenad Kecmanović, dekan Fakulteta Političkih nauka u Banja Luci, podseća na 60 ili više jednokratnih zakona koje je doneo visoki predstavnik, a odnose se na pojedina smenjivanja. On smatra da je reč o “o sistematskom otimanju nadležnosti Republike Srpske u odnosu na

633 Isto.

634 <http://rs.sputniknews.com/analize/20151121/1101241214/Dejton-godisnjica-Incko-sporazum-BIH.html>.

635 Isto.

Dejtonski sporazum". One su donete, kako ističe, na osnovu Bonskih ovlašćenja.⁶³⁶

Obrad Kesić, šef predstavništva Republike Srpske u Vašingtonu, ističe da SAD nemaju strateški interes u BiH i da je sada EU nadležna za region. On kaže da Srbi u RS kao i u Srbiji smatraju da su mali i nebitni i da nisu u poziciji da se izbore za nacionalne interese. Zato sada i prihvataju sve što se traži od njih i smatraju da je popuštanje najbolja politika. On, međutim, podržava Dodikov stav da se sačuva RS i brani nacionalni interes, što podrazumeva da se uđe i u sukobe oko vitalnih interesa. Sukobi, kako ističe, ne znače rat, ali da treba biti spreman i za to, ako neko krene nasilno da rešava ovo pitanje.⁶³⁷

Značaj ruske podrške u održavanju statusa quo

Ruska strategija na Balkanu, nakon što je propao projekat "Južni tok" sastoji se pre svega, u sprečavanju širenja EU i NATO na zemlje Zapadnog Balkana. Poziv Crnoj Gori za članstvo u NATO, pokušaj EU da ubrza integraciju BiH u EU i otvaranje pregovora sa Srbijom – sve to, Rusija vidi kao pokušaj Zapada da ubrzanim tempom uspostavi kontrolu nad ostalim, bivšim jugoslovenskim republikama, koje još uvek nisu integrisane u NATO. Rusija kao alternativu integrisanju Zapadnog Balkana u evroatlantske strukture vidi neutralnost tih zemalja.

Ruski zvanični predstavnici i komentatori ističu da dejtonsko rešenje može postati mogući model kompromisa između Zapada i Rusije u rešavanju situacije u istočnoj Ukrajini. Smatra se da dejtonski model, između ostalog, predstavlja efikasno sredstvo za "razdvajanje strana", s operativnom realizacijom novih ustavnih temelja državnog uređenja. To znači da se teritorijalna podela BiH nadovezala na njeno ustavno "preformatiranje" i prilagodila lokalnim uslovima. što omogućava kasniju transformaciju, bilo u pravcu unifikacije ili civilizovanog

⁶³⁶ Isto.

⁶³⁷ <http://rs.sputniknews.com/intervju/20151222/1101962994/Kesic-sacuvati-republiku-srpsku-i-po-cenu-sukoba.html>.

odvajanja. Sugerišu se i moguće dopune, poput, na primer, aktivnije uključenje mehanizma monitoringa OEBS slično onima koji se sprovode u okviru mirovnih procesa na Južnom Kavkazu.⁶³⁸

Dr Nikita Bondarev, načelnik odeljenja za balkanske zemlje Ruskog instituta za strateška istraživanja smatra da dejtonska tvorevina ne funkcioniše, ali ističe da bi svako preispitivanje dejtonskih principa neizbežno izazvalo eskalaciju zamrznutog konflikta i novo krvoproliće.⁶³⁹

Pojedini ruski stručnjaci smatraju da se BiH drži samo na spoljnoj prinudi. Ale Jaskova, direktorka Centra za Sredozemni i Crnomorski region Instituta za Evropu, smatra da bi uklanjanje spoljne kontrole dovelo do njenog "raspadanja". To mišljenje deli i Boris Šmeljov, šef katedre za spoljnu politiku i međunarodne odnose Diplomatske akademije pri Ministarstvu spoljnih poslova Ruske Federacije, koji ističe da "čim oslabi kontrola spolja, tj. od strane EU, veoma je velika verovatnoća da će se opet pokrenuti dezintegracioni procesi, a možda i rat". Samim tim, kako kaže, bosanski konflikt ne može se smatrati do kraja rešenim.⁶⁴⁰

Zvanična Moskva se istovremeno, zalaže za ukidanje funkcije visokog predstavnika i za pretvaranje tog mehanizma u misiju EU. Sergej Lavrov, ministar spoljnih poslova, je ulogu visokog predstavnika okarakterisao kao "štetnu" i zalaže se da se ta ovlašćenja ukinu i da se građani BiH sami dogovaraju o nalaženju zajedničkog imenitelja. Niko ne treba da im "nameće partnerstvo koje ne odgovara svima". Lavrov takođe podseća da Dejtonski sporazum obezbeđuje svim konstitutivnim narodima veto pri donošenju važnijih odluka (na primer, članstvo u NATO), međutim EU smatra da muslimani treba da budu glavni narod na kome počiva bosanska država, što im neće poći za rukom.⁶⁴¹

⁶³⁸ http://ruskarec.ru/opinion/2015/12/14/dejton-juce-i-danas_550541.

⁶³⁹ http://ruskarec.ru/politics/2015/12/14/bosna-i-hercegovina-je-bomba-sa-odlozenim-dejstvom_550651.

⁶⁴⁰ Isto.

⁶⁴¹ Isto.

Strategija Zapada

Dugotrajna kriza BiH nije samo problem njenih konstitutivnih naroda, već i međunarodne zajednice, pre svega EU. Međunarodna zajednica je instalirala sistem koji nije funkcionalan, te je u tom pogledu odgovorna za paralizu bosanske države. Bosansko pitanje je hibernirano poslednjih nekoliko godina zbog fokusa međunarodne zajednice na rešavanje statusa Kosova. U tom smislu, energija EU, kada je reč o Zapadnom Balkanu, uglavnom je bila usredsređena na Srbiju kao glavnog faktora stabilnosti regiona. Potpisivanje Briselskog sporazuma, kao i činjenica da je Srbija stekla status kandidata za članstvo, otvorili su prostor za nove inicijative za Bosnu.

U međuvremenu, međunarodni konteskt se pogoršao i kriza u Ukrajini je ponovo skrenula pažnju i na Balkan, odnosno na ruski uticaj koji se povećava, pre svega, pojačanim medijskim prisustvom. EU je tek nedavno počela obraćati pažnju na činjenicu da je Rusija rezervisana prema brzom integraciju Balkana u EU, a pogotovo je protiv većeg prisustva NATO.

Džudi Dempsi, saradnica fondacije Carnegie Europe i glavna urednica elektronske publikacije Strategic Europe Blog, je u tekstu "Balkan postaje prostor za Putinovo svođenje računa sa Zapadom" najavila da će brzo doći do obnavljanja interesa Rusije za Zapadni Balkan. Ističe da "očekuje neku vrstu alarma zbog činjenice da posao na Balkanu nije dovršen". Smatra da se ne pridaje dovoljno važnosti veoma sofisticiranoj medijskoj mašini koju je lansirala Moskva. Ona smatra da EU mora promeniti stav, jer je ovo, između ostalog, i borba za određeni sistem vrednosti. Mediji su značajani u toj borbi. Ona takođe ističe da Briselski sporazum Beograd-Priština otvara nove mogućnosti za regionalnu saradnju, ukoliko bude dosledno sproveden. Međutim, situacija u Bosni i Hercegovini je još uvek ključno pitanje za stabilizaciju regiona. Status quo nije održiv, ukoliko EU ozbiljno namerava da pomogne njene EU

integracije. U tom smislu, nemačko-britanska inicijativa je tek prvi korak u tom smeru.⁶⁴²

Nemačko – britanska inicijativa insistira na „sprovedenju socio-ekonomskih reformi”. Još nije definisano o kakvim konkretnim reformama je reč: o tome treba da se dogovore bosanski političari u narednih nekoliko meseci. Međutim, bez istovremenog uspostavljanja mehanizma koordinacije problem nije moguće rešiti. Pozitivan izveštaj EK o BiH ukazuje da postoji svest o potrebi aktivnijeg angažovanja. Međutim, kriteriji koji su postavljeni za BiH mogu se najbolje realizovati tokom samih pregovora.

EU polaže nadu u Srbiju, jer se polazi od pretpostavke da će integracija čitavog regiona biti brža ukoliko Srbija ostvari napredak u tom pravcu. To bi trebalo, kako se očekuje, da utiče na povoljna kretanja u ostalim zemljama. Međutim takav pristup sadrži i rizik, jer je neizvesno da li će Srbija istrajati na kursu evropskih integracija, ili će se okrenuti nacionalističkoj politici u regionu, za koju će imati veliku podršku u Rusiji.

BiH i evroatlantske integracije

Predsedništvo BiH je podnelo je aplikaciju za članstvo u EU 15. februara 2016. Godine, što je značajan čin makar samo na simboličkom nivou. Reakcije u BiH bile su oprečne – za jedne je to najbolja vest u poslednjih 20 godina, dok drugi tvrde da se zahtev za članstvo ne uklapa u realno stanje u BiH. Ipak ovaj čin je prekretnica bez obzira na teškoće i opstrukcije koje će osporavati ili usporavati proces pridruživanja. Pokazaće istovremeno, koliko bosanske elite iskreno žele takvu orijentaciju i da li ona odgovara njihovim partikularnim interesima. Davor Gjenero, analitičar iz Zagreba, smatra da je od izuzetnog značaja što pre započeti proces kako bi političke vlasti potražile pomoć tamo gde je mogu dobiti. Naime, on smatra da današnja politička klasa ne zna dovoljno, a postojeća javna uprava nije sposobna komunicirati sa svojim

evropskim partnerima na razini na kojoj se to u pristupnom procesu očekuje.⁶⁴³

Evropski pokret BiH odluku o podnošenju aplikacije vidi kao odgovoran čin bh političara, usmjeren u više pravaca: preventivno sprječavanje haosa i smirivanje napete situacije u zemlji neposredno pred izbore, nastavak i ubrzanje reformskog procesa i procesa EU integracija, jasan signal potencijalnim investitorima da se društvo nalazi na putu EU integracija sa kojeg povratka nema i da će moguće investicije biti sigurne, jer to garantira članstvo u EU.⁶⁴⁴

Dr Mile Lasić, profesor na mostarskom univerzitetu, ističe da se u BiH ne respektuju ni strateški razvojni dokumenti EU, ni političke preporuke Evropskog parlamenta, pa se i dalje tvrdoglavo insistira na prevaziđenim konceptima, u čijim su osnovama „sindromi separatnosti“ ili „sindrom centralizma“. „Samo je u BiH mali broj istinskih proeuroljanih, onih koji dobro znaju da je europska budućnost BiH jedini lijek u BiH da se post-daytonski institucionalizirani ‘zamrznuti konflikt’ ne aktivira i prevede u secesionističke ili centralističke eksperimente s katastrofalnom posljedicama.“⁶⁴⁵

Član Predsjedništva BiH Mladen Ivanić je izjavio da je to dobra vest i za BiH i za EU, jer je zahtev za članstvo početak dugog i teškog puta, ekonomske i socijalne reforme se moraju ostvariti, građani BiH a posebno mladi, moraju imati evropsku perspektivu.⁶⁴⁶ Predsedavajući član predsedništva Dragan Čović je istakao kako je aplikacija verodostojna, uprkos osporavanjima iz BiH i da je uveren da će BiH

643 <http://www.slobodnaevropa.org/content/bih-i-eu-nakon-aplikacije-nista-nece-bitilako/27553641.html>.

644 <http://www.avaz.ba/clanak/219407/evropski-pokret-aplikacija-za-clanstvo-u-eu-od-vitalnog-znacaja-za-bih?url=clanak/219407/evropski-pokret-aplikacija-za-clanstvo-u-eu-od-vitalnog-znacaja-za-bih>.

645 http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2015/6%20teza%20o%20ponavljanju%20istog_kriza%20kao%20sudbina.pdf.

646 <http://www.slobodnaevropa.org/content/bih-i-eu-nakon-aplikacije-nista-nece-bitilako/27553641.html>.

dobiti i pozitivno mišljenje koje će omogućiti status kandidata već iduće godine.⁶⁴⁷

Edin Dilberović, direktor Direkcije za evropske integracije BiH, naglašava da BiH nema drugu alternativu ma koliko taj put bio težak. Pitanje njene budućnosti podrazumeva sprovođenje reformi, u prvom redu vezano za ekonomsko-socijalnu sferu.⁶⁴⁸

U dosadašnjim raspravama unutar BiH osnovni problem u vezi sa podnošenjem aplikacije bio je zahtev EU da se uspostavi mehanizam koordinacije. Osim toga, EU insistira i na sprovođenju reformske agende, i posebno objavljuvanu rezultata popisa stanovništva. Popis je urađen 2013. godine, a rezultati još nisu poznati.

Milorad Dodik, predsednik RS, uvek je osporavao centralnu koordinaciju jer, kako kaže “svako favorizovanje zajedničkih institucija BiH je kršenje ustavnog uređenja, jer te institucije nemaju nadležnost za mnoga pitanja i ne mogu da budu uključene u raspravu i odlučivanje o njima. Zato Republika Srpska i ne može da prihvati taj mehanizam koordinacije.”⁶⁴⁹

Predaju aplikacije BiH pozdravili su i poslanici u Evropskom parlamentu iz Slovenije i Hrvatske, jer se smatra da će to olakšati olakšati i učiniti kvalitetnijim put BiH prema stabilizaciji unutrašnjih odnosa, prema razvoju institucija, a jednako tako doprineti stabilnosti i miruna celom prostoru Zapadnog Balkana.⁶⁵⁰

Pregovori između BiH i Evropske unije o adaptaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) su već počeli, a njihov cilj je da se omogući Hrvatskoj da svoju robu uvozi u BiH pod istim uslovima kao i ostale članice EU. Za BiH je važno da se izbori za rešenje koje neće

647 Isto.

648 Isto.

649 <http://www.atvbl.com/dodik-nikada-se-nismo-protivili-aplikaciji-za-prijem-u-eu/>.

650 <http://www.slobodnaevropa.org/content/bih-i-eu-nakon-aplikacije-nista-nece-bitilako/27553641.html>.

ugroziti bosanskohercegovačke proizvođače hrane, koji nemaju subvencije, kao poljoprivrednici u EU. To njihove proizvode u startu čini jeftinijim.⁶⁵¹

Regionalna saradnja o kojoj govore lideri Srbije, prioritet daje Republici Srpskoj. Međutim, isticanje posebnih odnosa sa nekim od članice regiona, kako podseća Vladimir Gligorov, predstavlja zapravo ograničavanje regionalne saradnje.

Ekonomska situacija u Bosni je zabrinjavajuća, s tim što je u RS mnogo dramatičnija. To je sigurno i jedan od ključnih razloga da se i Srbija i BiH sa više ozbiljnosti okreću prema EU. EU u svojoj strategiji prema Zapadnom Balkanu kao glavni kriterijum ističe neophodnost regionalne saradnje. To prihvataju i regionalni lideri, mada je teško, za sada, proceniti iskrenost i dalekosežnost takve orijentacije.

Zaključci i preporuke

- Regresivni trendovi u regionu prelamaju se preko BiH i pokazuju njenu fragilnost i složenost. Osim potrebe njene unutrašnje konsolidacije, neophodno je da se i njeni susedi, posebno Srbija, opredele za konstruktivnu strategiju s ciljem konsolidacije BiH.
- Srbija do sada nije suštinski promenila stav kada je reč o budućnosti RS, već je naprotiv u određenim situacijama pokazivala da ne namerava odustati od svog ratnog plena.
- Mediji u Srbiji odnose između Srbije i Republike Srpske uglavnom tretiraju kao međudržavne, što je takođe jasna indicija kad je reč o ponašanju srbijanskih vlasti.

- Ukoliko međunarodna zajednica zaista želi suštinske promene neophodno je da zauzme jasan stav prema kočničarima promena u BiH. Malo je verovatno da neuspešne (failed) zemlje, poput BiH mogu samostalno mobilisati energiju za promene, pogotovo dok su nacionalne aspiracije suseda velike. Zato bez značajnijeg angažmana EU nije moguće očekivati veća pomeranja.
- Međunarodni kontekst, odnosno dileme Srbije u odnosu na sopstvene prioritete bitno će uticati i na njen odnos prema Bosni. Stoga poruke koje dolaze iz Beograda, kada je reč o Bosni u velikoj će meri zavisiti od toga kako će se razvijati odnosi na liniji EU – Moskva.
- Ako je istinski opredeljena za EU, Vlada Srbije može odigrati konstruktivnu ulogu u naporima međunarodne zajednice da Bosna postane funkcionalna država.
- Vlada Srbije, pogotovo premijer Vučić, mora sa više hrabrosti prići problemima koji proističu iz nedavne prošlosti. Sprečavanje referenduma u BiH nije dovoljna garancija za prekid negativnog trenda koga promoviše Milorad Dodik. Sve dok se Srbija ne suoči sa vlastitom odgovornošću imaće ozbiljne probleme u normalizaciji odnosa sa regionom, posebno sa Bosnom.
- Na ekonomskom planu Srbija mora uravnotežiti odnose sa Bosnom tako što će intenzivirati odnose i sa Federacijom BiH. U tom smislu britansko–nemačka inicijativa je šansa da Vlada Srbije pokaže konstruktivnu posredničku

⁶⁵¹ <http://www.slobodnaevropa.org/archive/news/20160216/500/500.html?id=27554868>.

Slovenija: ipak na Balkanu

Kao članica Evropske unije (EU) sa stažom dugim više od decenije, Slovenija se u mnogome odmakla od regiona i njegovih problema. Resentimani prema zemljama s kojima je sedam decenija bila u zajedničkoj državi pokazuju se u načelnoj podršci njihovom evropskom putu, pragmatičnim ekonomskim odnosima i povremenim ritualnim maifestacijama u prilog regionalnoj saradnji: sastanci u okviru procesa Brdo-Brioni, zajedničke sednice vlada, učesće u međunarodnim inicijativama od šireg značaja (tradicionalno godišnje kinesko okupljanje 16 zemalja Jugoistočne Evrope)...

Svojevrsnom „povratku“ Slovenije na Balkan možda će, međutim, doprineti izbeglička kriza koja je tokom 2015. godine uzdrmala celu Evropu. Na južnoj izbegličkoj ruti Slovenija je poslednja balkanska stanica na putu prema zapadnoevropskim zemljama – prvenstveno Austriji i Nemačkoj – gde većina izbeglica iz ratom zahvaćenih područja Bliskog istoka nastoji da dobije azil: od prelaska grčke granice do austrijskih „kapija“, talas izbeglica prolazi nekadašnjom trasom jugoslovenskog koridora, „od Đevđelije do Maribora“.

U sklopu potrage za zajedničkim evropskim odgovorom na najveći kontinentalni izazov nakon pada Berlinskog zida (po nekima, i nakon Drugog svetskog rata), moglo bi se očekivati da zemlje na koridoru između Grčke i Austrije (Makedonija, Srbija, Hrvatska i Slovenija) budu obuhvaćene jedinstvenim planom prihvata, zbrinjavanja i tranzita izbeglica. Tim pre, što je tokom 2015. godine došlo do više ozbiljnih međudržavnih incidenata – Srbija-Hrvatska, Hrvatska-Slovenija, upravo pod pritiskom izbegličkog talasa.

Na međudržavnom zvaničnom nivou odnosi između Beograda i Ljubljane su dobri.⁶⁵² Otvoreni međusobni pitanja nema, otkako je,

⁶⁵² Na zajedničkoj sednici dveju vlada u Ljubljani, u februaru 2015. godine, zvaničnici Slovenije istakli su da njihova zemlja sa Srbijom ima „izuzetne političke i privredne

uz „posredovanje“ Suda za ljudska pravau Strazburu, makar i polovično rešeno pitanje „izbrisanih“ građana Slovenije „južnjačkog porekla“ (među kojima, najviše Srba) i regulisana isplata penzija građanima Srbije koji su je stekli radeći za slovenačka preduzeća. Maliciozni tumači takvog razvoja odnosa između dve zemlje tvrde, međutim, da aktuelno međusobno razumevanje „podstiču i hrane varnice koje vrcaju na relaciji Ljubljana-Zagreb i Zagreb-Beograd, s obzirom na to da su i Srbija i Slovenija suočene sa sličnim problemima, s istim komšijom (Hrvatskom).⁶⁵³

I iz javnog mnjenja u Srbiji u velikoj meri iščilila je zlovolja prema Sloveniji, čiji je „separatizma“ (uz hrvatski) godinama smatrana najodgovornijom za raspad Jugoslavije. U medijima se tek povremeno pojave negativno intonirani tekstovi, povodom retkih incidentnih situacija,⁶⁵⁴ ili odnosa prema zaposlenima u nekoj od slovenačkih firmi.⁶⁵⁵ Konstantu u negativnom odnosu prema Sloveniji zadržao je jedino nedeljnik Pečat, koji za to koristi svaki povod.

Jedan od takvih bilo je postavljanje spomenika Mihailu Pupinu na Bledu,⁶⁵⁶ čemu je prisustvovao i predsednik Srbije Tomislav Nikolić. Spomenik, replika istog u rodnom Pupinovom mestu, Idvoru, Srbija je poklonila Sloveniji, pa „... proizlazi da spomenik poklanja i za njegovo

.....
odnose koji se mogu okarakterisati kao najbolji do sada“; premijer Srbije, Aleksandar Vučić (koji je tom prilikom u gostima u Sloveniji ostao dva dana, družeći se sa slovenačkim kolegom Mirom Cerarom), izjavio je da „najviše poštuje prijateljstva koja su odolela zubu vremena i koja su odolela raznim pritiscima, kakvo je prijateljstvo Srbije i Slovenije“.

⁶⁵³ „Lakirovka državnog zaborava“, autorke Svetlane Vasović Mekina, Pečat, br. 391, 2015.

⁶⁵⁴ To je, na primer, bio slučaj s graničnim incidentom, kad su slovenački carinici navodno maltretirali putnike iz Srbije; Večernje novosti, 26. mart 2015.

⁶⁵⁵ Povodom poslovnih teškoća kikindske Livnice – „Kikinda automobilska industrija“ u vlasništvu slovenačkog „Cimosa“, pisano je pod naslovom „Slovinci otpuštaju 300 srpskih radnika“, Naše novine, 12. mart 2015.

⁶⁵⁶ Po okončanju Prvog svetskog rata, Mihailo Pupin, već uticajan naučnik u Americi, založio se za to da se Bled i Bohinj pripoje Sloveniji, zbog čega je 1921. godine proglašen za počasnog građanina Slovenije.

postavljanje lobira Srbija, kao da je Pupin ispravljao i proširio srpsku, a ne slovenačku granicu i teritoriju..." komentarisao je Pečat.⁶⁵⁷

Iako su tokom 2015. godine na mnogim tačkama, povodom različitih pitanja ponovo rasle tenzije u regionu, Ljubljana i Beograd su bili izuzetak: uzimajući u obzir sve ostale države u regionu, moglo bi se reći da Srbija sa Slovenijom održava najbolje odnose. To potvrđuju stabilna ekonomska i trgovinska saradnja.

Obim međusobne trgovinske razmene iznosi oko milijardu dolara godišnje. Osim toga u Srbiji je registrovano 1350 slovenačkih firmi koje zapošljavaju više od 35.000 ljudi, a tokom poslednje decenije iz „dezele“ je u Srbiju stigla 1,6 milijarda eura investicija.

Ekonomska saradnja odvija se i u obrnutom smeru, iako je ograničena skromnim kapacitetima srpske privrede, pogotovo kad je reč o mogućnosti investiranja izvan granica zemlje. Ipak, subotički „Nektar“ kupio je poznatu slovenačku fabriku voćnih sokova „Fruktal“ (2014), a tokom 2015. godine „Delta holding“ Miroslava Miškovića počela je izgradnju luksuznog hotela iz lanca „Crown Plaza“ u Ljubljani.

Nakon nekoliko turbulentnih godina, praćenih čestim smenama vlada i vanrednim izborima, čini se, da je aktuelni premijer Miro Cerar stabilizovao slovenačku unutrašnju političku scenu. U međuvremenu je, međutim, došlo do zabrinjavajućih spoljnih izazova. Izbeglička kriza nije mimiošla ni Sloveniju, što se manifestovalo i ozbiljnim nesporazumima sa susedima, prvenstveno s Hrvatskom i Mađarskom.

Osim toga, tokom 2015. godine odnosi između Ljubljane i Zagreba došli su do nove tačke usijanja povodom „starog“ spora oko razgraničenja u Piranskom zalivu. Nakon kraha bilateralnog pokušaja da spor reše, obe zemlje pristale su na međunarodnu arbitražu. U julu 2015. godine došlo je, međutim, do skandala kad se doznalo da su slovenački predstavnici u Međunarodnom arbitražnom sudu, Jernej Sokolec i Simona Drenik, kompromitovali spor time što su pokušali da utiču na sudije (do saznanja o tome prvi je došao beogradski list Kurir).

657 Pečat, br. 391, 2015.

Odlukom Vlade iz arbitraže se povukla Hrvatska, pa je slučaj i dalje otvoren, a spor nerešen.

Unutrašnjepolitički život u Sloveniji obeležio je i referendum održan u decembru 2015. godine. Slovenci su se na njemu izjašnjavali o zakonskom prihvatanju istopolnih brakova i mogućnosti njihovog usvajanja dece. Većinom glasova, 63,29 odsto, zakon je odbačen.⁶⁵⁸

Zaključci i preporuke

- Ukoliko, eventualno dođe do zajedničkog pristupa u rešavanju izbegličke krize na južnoj, balkanskoj ruti, Srbija i Slovenija ostvariće još jedan važan kanal komunikacije;
- ekonomska saradnja zbog finansijskih ograničenja (prvenstveno na strani Srbije) ne prati u dovoljnoj meri dobre međudržavne i političke odnose, s time što bi se i tu mogao naći prostor za njeno intenziviranje, pogotovo na tragu zajedničkog nastupa na trećim tržištima;
- dobri međusobni odnosi za Srbiju mogu biti od velikog značaja na evropskom putu, s obzirom da bi joj Slovenija mogla biti pouzdan savetodavac i saveznik.

658 U martu 2015. godine parlament Slovenije usvojio je zakon koji je definiciju braka promenio u „zajednicu dve osobe“, umesto „zajednice muškarca i žene“, čime su homoseksualni parovi (bili) dobili pravo i na usvajanje dece. Referendumom je ta zakonska odredba poništena.

Makedonija: nedostatak demokratskog kapaciteta

U odnosu na druge postjugoslavenske zemlje Makedonija se izdvaja po nekim bitnim specifičnostima, kako unutrašnjeg, tako i spoljnopolitičkog karaktera. U kombinaciji s nedostatkom demokratskog kapaciteta i dubokim ekonomskim i socijalnim problemima te specifičnosti čine Makedoniju slabom državom i potencijalno „većim buretom baruta od Bosne i Hercegovine“.⁶⁵⁹

Unutrašnji odnosi određeni su činjenicom da u strukturi stanovništva gotovo trećinu čini albanska etnička zajednica; međuetnička komponenta međusobnih odnosa regulisana je Ohridskim sporazumom (2001. godine),⁶⁶⁰ otkad politički predstavnici Albanaca participiraju u vlasti; uprkos tome, međuetničke tenzije, praćene manjim, a povremeno i većim incidentima (napad na policijsku karaulu u selu Gošince, u aprilu 2015, oružani sukob u Kumanovu nepun mesec dana kasnije, ubistvo petorice mladića, nedaleko od Skoplja, na Uskrs 2012), nisu nestale.

Osim toga, tokom 2015. godine eskalirala je „unutarmakedonska“ politička kriza između vladajuće VMRO – DPMNE i opozicione Socijal-demokratskog saveza (SDSM); nakon masovnih opozicionih protesta u Skoplju i drugim gradovima, uz posredovanje evropskih zvaničnika, postignut je uslovni kompromis koji bi, na vanrednim izborima, dogovorenih za 2016. godinu, trebalo da dovede do institucionalnog raspleta.

659 Ambasador Srbije pri UNESCO, poznati orijentalist Darko Tanasković, na promociji knjige „Balkanski trougao“ Zorana Janačkovića, prema Danas, 5. februar 2015.

660 Ohridski sporazum je mirovni sporazum potpisan između makedonske vlade i predstavnika Albanaca, nakon okončanja oružanih sukoba.

Složenost i ranjivost Makedonije možda je još izrazitija na spoljnopolitičkom planu: postepeno postaje „većiti kandidat“ za članstvo u Evropskoj uniji (EU), jer je taj status stekla još 2004. godine; međutim, čekanje na otvaranje pristupnih poglavlja ušlo je u drugu deceniju. Takođe, neuspešno aplicira i za članstvo u NATO. I u jednom i u drugom slučaju problem je spor s Grčkom oko imena koji, po svemu sudeći, neće uskoro biti rešen.

Osim Grčke, Makedonija je pod stalnim prismotrom, povremeno i pritiskom svih ostalih suseda, Bugarske, Albanije i Srbije, koji, svaki s drugim predznakom – nacionalnim, teritorijalnim, religijskim, jezičkim – osporavaju njenu nacionalnu i državnu samobitnost. Geopolitičkoj složenosti dela Balkana kome pripada i Makedonija doprinosi i sve veće angažovanje Rusije, odnosno njeno nastojanje da postane uticajan faktor u regionu koga smatra delom svoje sfere uticaja.

Načelno i deklarativno zvanični Beograd tvrdi da s Makedonijom ima dobre i prijateljske odnose.⁶⁶¹ To, međutim, ne znači da s pažnjom ne prati situaciju i neformalnim kanalima, prvenstveno preko Srpske pravoslavne crkve (SPC) ne radi na zaštiti i ostaviravanju „svog dela“ uticaja u toj zemlji. Takođe, navodno idilična slika međusobnih odnosa, tokom 2015, bila je poremećena u nekoliko navrata: kako povodom glasanja Makedonije za prijem Kosova u UNESCO (što je deprimiralo Srbiju), tako i povodom postavljanja putnih tabli u Srbiji, duž autoputa prema Skoplju na kojima je pisalo „Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (što je ogorčilo Makedoniju).⁶⁶²

661 Dobri odnosi čelnika Srbije sa partnerima u Makedoniji očitovali su se tokom opozicionih demonstracija u Skoplju, kad su predsednik Tomislav Nikolić i premijer Aleksandar Vučić, stali uz tamošnjeg predsednika Đorđa Ivanova i, najviše osporavanog, premijera Nikole Gruevskog.

662 Pod imenom Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (BRJM), Makedonija, zbog spora s Grčkom, nastupa u međunarodnim organizacijama, uključujući i UN; međutim, u bilateralnim komunikacijama sa pojedinim zemljama koje su je priznale pod ustavnim imenom – Republika Makedonija – što važi i za Srbiju, ona traži da tako bude i nazivana.

Unutrašnjepolitička scena

Zvanična komunikacija na državnom nivou između Srbije i Makedonije nije intenzivna. Odsustvo te komunikacije ne znači, međutim, da Srbija sa velikom pažnjom ne prati unutrašnja zbivanja koja su tokom cele 2015. godine držale Makedoniju u stanju duboke političke krize. U nepomirljivom sukobu vlasti i opozicije, podeli koja u ovom slučaju nije išla duž tradicionalne etničke linije, Beograd je, iako nije bilo znakova neposrednog uplitanja, „držao stranu“ aktuelne vlasti predvođene predsednikom Đorđom Ivanovim i, naročito premijerom Nikolom Gruevskim. Najuticajniji politički dnevnik, provladina *Politika*, između ostalog, tvrdi da „optužbe o demokratskom deficitu vlasti Nikole Gruevskog u vreme kada naoružane albanske grupe vršljaju po Makedoniji podsećaju na to kako se u vreme Slobodana Miloševića govorilo da Kosovo nije teritorijalno pitanje nego demokratsko“.⁶⁶³ Na sličan način zbivanja su komentarisali su i neki drugi analitičari.⁶⁶⁴

Politička kriza je eksplodirala početkom godine kad je lider opozicionog Socijaldemokratskog saveza (SDSM) Zoran Zaev optužio premijera Gruevskog za prisluškivanje velikog broja ljudi (najčešće se navodila brojka od 20.000), opozicionih političara, novinara i verskih ličnosti. Snimci prisluškivanih razgovora emitovani su javno kao dokaz manipulativne i koruptivne vlasti premijera, koji je sa svoje strane optužio Zaeva za pokušaj „državnog udara“.

U špijunsko-političku aferu bili su uključeni i međunarodni akteri, jer je vlast tvrdila da su snimke prisluškivanih razgovora opoziciji

⁶⁶³ *Politika*, 15. maj 2015.

⁶⁶⁴ Komentator blizak vladajućoj garnituri u Beogradu, Dragomir Anđelković tvrdi da je masovnim protestima protiv Vlade Makedonije prethodila „inostrana medijska satanizacija premijera...“, te da, „kontakti Brisela s njim skoro da su prekinuti“...: „Kad se tome još doda i njegovo geopolitičko disidentstvo oličeno u približavanju Srbiji, pa i Rusiji, s kojom se koketiralo u domenu strateške energetske saradnje – stigli smo do početka krize“; *Politika*, 17. jul 2015. U tekstovima koji su pratili nemire u Skoplju, provladina *Politika* takođe piše o nagađanjima da „Gruevski nije sasvim po volji Zapada i zbog tvrdog stava u pregovorima s Grčkom oko imena, kao i zbog bliskosti sa Rusijom“, *Politika*, 7. maj 2015.

dostavile neke „strane obaveštajne službe“. Ma da je tim povodom spominjano više zemalja – od Grčke do Sjedinjenih Države Amerike – pokrenulo kompromitujućih snimaka nije utvrđeno.

U pokušaju da se strasti smire, Vlada je smenila nekoliko funkcionera, uključujući i šefa obaveštajne službe, ali to je samo dodatno uzburkalo javnost: u Skoplju su počeli masovni protesti, koji su trajali sedmicama; njihova veoma bitna odlika je činjenica da su se protiv beskrupuloznosti vladajuće političke elite, prvi put u novijoj istoriji ujedinili Makedonci i Albanci koji su zajedno u znak protesta „kampovali“ na centralnom gradskom trgu u Skoplju. Organizujući „kontramitinge“ svojih podržavalaca⁶⁶⁵ vlast je ipak preživela, iako je pod velikim unutrašnjim i spoljnim pritiscima (prvenstveno Brisela, ali SAD) prinuđena na ustupke, izborivši se, ipak za njihovo odgođeno dejstvom: premijer Gruevski nije morao odmah da podnese ostavku što je bio glavni zahtev opozicionog lidera Zaeva.

Na osnovu dogovora vlasti i opozicije, dveju makedonskih i dveju albanskih partija, (postignut u Pržinu, u blizini Skoplja) prevremeni parlamentarni izbori održaće se 2016. godine.⁶⁶⁶ Po istom međustranačkom sporazumu, izbori bi trebalo da se održe 24. aprila, a pripremila bi ih tehnička vlada. U skladu sa time, Nikola Gruevski je 15. januara 2016. godine podneo ostavku; umesto njega tehničku vladu koja priprema izbore vodi njegov stranački kolega Emil Dimitrievski.

Međutim, iako je sve precizirano još u julu 2015. godine, izbori se pripremaju u atmosferi tenzija koje su obeležile prethodni period. Komentatori i analitičari koji prate zbivanja u Makedoniji predviđali su izbori možda i neće biti održani „zakazanog“ dana, nego kasnije

⁶⁶⁵ Dok su se na masovnim mitinzima demonstranata protiv vlasti vijorile makedonske i albanske, na velikom kontramitingu na kome je govorio premijer Gruevski, podržavaoci vlasti mahali su makedonskim i zastavama Srbije.

⁶⁶⁶ Prethodni, takođe vanredni parlamentarni izbori održani su 2014. godine; tada je ubedljivo pobedila konzervativna, desna partija VMRO-DPMNE, čiji je partner u vladi jedna od dve najače albanske partije, DUI, lidera Ali Ahmetija; zbog optužbi za neregularnost izbora, najača opoziciona partija, Socijaldemokratski savez bojkotuje makedonski parlament, Sobraanje ne učestvujući u njegovom radu.

tokom godine.⁶⁶⁷ Opozicija naime, tvrdi da nisu ispunjeni ostali (u Pržinu takođe, dogovoreni) uslovi koji bi obezbedili da bi oni bili fer i poštenu.⁶⁶⁸ Uz posredovanje međunarodnih zvaničnika, američkog ambasadora u Skoplju i evropskih posrednika „zaduženih“ za Makedoniju, datum održavanja vanrednih parlamentarnih izbora pomeren je za 5. jun 2016.

Najozbiljnije kritike iz opozicionih redova, kad je reč o regularnosti izbora odnose se na manipulisanje biračkim spiskovima.⁶⁶⁹ U međuvremenu je, međutim, na osnovu optužnice specijalnog makedonskog tužilaštva počeo sudski proces protiv dvojice bivših ministara vlade Nikole Gruevskog (Gordane Jankulovske, unutrašnjih poslova i, Mileta Jankijevskog, za saobraćaj i veze) optuženih za manipulisanje biračkim spiskovima, odnosno lažiranje izbora 2012. godine.⁶⁷⁰

Drugi važan kamen spoticanja su medijske slobode, naročito kad je reč o elektronskim medijima. Zbog toga SDSM predlaže izmene važećeg medijskog zakona, koje bi obezbedile odgovarajuće medijsko predstavljanje i oponentima režima.⁶⁷¹ Vlast i njoj bliski mediji tvrde,

667 Datumu predviđenog za vanredne izbore protiv se samo Socijaldemokratski savez Makedonije, jer osim vladajućeg VMRO-DPMNE, za pridržavanje dogovorenih rokova, uključujući i datum zalažu se obe, najuticajnije albanske partije, Demokratska unija za integraciju i Demokratska partija Albanaca.

668 „Građani Makedonije, osim familije Nikole Gruevskog, nemaju korist od održavanja izbora bez prethodnog pročišćavanja biračkog spiska i bez blagovremene regulacije slobode medija. Nepročišćeni birački spisak i medijski mrak familija bi htela da iskoristi da spasi vlastite kože. Zato, ustvari Nikola Gruevski i VMRO-DPMNE nisu ispunili ključne obaveze iz Pržinskog ugovora“, izjavio je poslanik Socijaldemokratskog saveza Makedonije, Goran Sugarevski; prema, Novi magazin 21. januar 2016.

669 Opozicioni SDSM je zbog istih razloga, neregularnosti biračkih spiskova tvrdila da su i parlamentarni izbori 2012, bili „pokradeni“, i zbog toga su poslanici s njegove liste bojkotovali Sobrañje, ne učestvujući u radu makedonskog parlamenta.

670 Politika, 14. februar 2015.

671 Konkretno, predlaže se da drakonskim kaznama budu kažnjeni emiteri, novinari i prezenteri vesti koji bi u medijskim nastupima iznosili vlastito mišljenje; iznošenje sopstvenog mišljenja bilo bi dozvoljeno voditeljima talk show emisijam ali bi im bilo zabranjeno da zauzimaju stranu u tv duelima; konačno, emiterima bi bilo zabranjeno

međutim, da su medijski zakon, donet 2013. godine verifikovale sve relevantne evropske institucije i da ga ne treba menjati.⁶⁷²

Unutrašnja stabilnost i bezbednost Makedonije bila je, ozbiljno uzdrmana i oružanim incidentom u Kumanvu u maju 2015. godine. Tokom dva dana (9. i 10. maj) makedonska policija intervenisala je u Kumanovu, gde se navodno krila opasna, naoružana pobunjenička grupa. U oružanom sukobu poginule su 22 osobe, među kojima osam policajaca, a deo grada gde se sve odigravalo (tzv. Divlje naselje) gotovo je u potpunosti razrušen.⁶⁷³

I taj ozbiljan bezbednosni izazov uverljivo je pokazao koliko je Makedonija podesan poligon za ispoljavanje različitih pretenzija, što se najbolje moglo pratiti po izveštavanju medija u susednim zemljama, što svakako važi i za Srbiju.⁶⁷⁴ Sudski proces povodom kumanovskih događaja počeo je u februaru 2016, u Skoplju, optužnica je podignuta protiv 29 osoba, među kojima je 19 građana Kosova.

Konačno, tokom leta 2015. godina i Makedonija je bila zapljusnuta izbegličkim talasom. Početna nespremnost za prihvata i propuštanja

.....
da suviše prostora daju istim ličnostima i institucijama.

672 Stanje u medijima ilustrativno pokazuju rasprave koje se na ovu temu vode između makedonskih medija, političara i evropskih zvaničnika; predstavnik EU, Belgijanac Piter van Haut, u vezi sa reformom medijskih zakona predložio je rešenje za koje je sam priznao „da ne postoji ni u jednoj evropskoj zemlji“, što mu je deo makedonskih medijskih poslenika zamerio; na to je Van Haut odvratio da „medija, kakvi su makedonski, a ni mentalitet kakav je makedonski, nema, navodno nijedna zemlja u Evropi; Danas, 25. februar 2016.

673 Dok je trajala i nedougo nakon nje, o toj krizi se u makedonskim, ali i stranim medijima pojavilo se više škola mišljenja: od toga da su oružane grupe u Kumanovu bile u „dosluhu“ s vladajućim režimom, da je reč o nesposobnosti vladajuće elite da upravlja složenom, multietničkom državom, da je inspirisana i vođena od zapadnih obaveštajnih službi po „majdanskom receptu“ (aluzija na Kijev i Ukrajinu), da se makedonski rukovodeći tandem, predsednik Ivanov i premijer Gruevski – umesto ka Briselu okrenuo prema Moskvi – do toga da je to „odgovor“ Zapada na tada planiranu izgradnju gasovoda „turski tok“. Odgovornost za sukob preuzela je kasnije makedonska Oslobođilačka armija.

674 Više o tome videti: Helsinški bilten, br. 115, „Makedonija: region u procepu između Istoka i Zapada“, maj 2015.

neočekivano velikog broja azilanata, u zemlji koja je nakon Grčke „prva stanica“ na zapadnobalkanskoj izbegličkoj ruti, izazvala je više neprijatnih incidenata (naročito u Đevdeliji), a Makedonija je u nekoliko navrata bila na ivici vanrednog stanja.

Uprkos svim turbulencijama kroz koje je prošla, Makedonija je u ekonomiji zabeležila pozitivni saldo: bruto proizvod porastao je za gotovo četiri odsto, što je zaista dobar rezultat, imajući u vidu da je, na primer, „stabilna“ Srbija zabeležila porast od nepunih jedan posto.

Odnosi Srbije i Makedonije

Mada nisu počeli najsretnije (predsednik Makedonije Đorđi Ivanov nije došao na predsedničku inauguraciju Tomislava Nikolića), odnosi Srbije i Makedonije su veoma brzo napredovali otkako je koalicija okupljena oko Srpske napredne stranke (SNS) smenila onu predvođenu Demokratskom strankom (DS) i Borisom Tadićem. Kako konstatuje Pečat, „sa izuzetkom Republike Srpske, aktuelna srpska vlast ni sa kim u regionu nije uspostavila toliko blisku saradnju u proteklom periodu kao što je to učinila s Makedoncima Nikole Gruevskog“.⁶⁷⁵

Osim tokom 2015, zbog unutrašnjih potresa u Makedoniji, kontakti između zvaničnika dve zemlje, uključujući i na najvišem nivou bili su intenzivni i plodotvorni. To pogotovo važi za rešavanje važnog crkvenopolitičkog pitanja koje je nekoliko godina opterećivalo međusobne odnose. Reč je oslobađanju iz zatvora arhiepiskopa Jovana Vraneševskog koji je bio na čelu Ohridske eparhije Srpske pravoslavne crkve, koja u Skoplju nije zvanično registrovana, ali „na terenu“ deluje kao konkurent Makedonskog pravoslavne crkve, kojoj Srpska pravoslavna crkva (SPC) ne priznaje autokefalnost. Vraneševski je bio osuđen zbog pronevere i prevare. Osim Ruske pravoslavne crkve i njenih velikodostojnika koji su se angažovali na ovom slučaju, makedonski mediji su pisali da za oslobađanje Jovana Vraneševskog nakon tri godine provedenih u zatvoru (oslobođen je u februaru 2015), „zasluge ima i predsednik Srbije

⁶⁷⁵ Pečat, br. 370, 2015.

Tomislav Nikolić“.⁶⁷⁶ Iako se tim povodom nagoveštavalo da bi sledeći korak mogao biti obnavljanje dijaloga između SPC i MPC, koji je prekinut još 2002. godine to se tokom 2015. nije dogodilo.⁶⁷⁷

Zvanična međudržavna komunikacija odvijala se inače, u okviru multilateralnih skupova, poput Berlinskog procesa (2015, održanog u Beču), ili sastanka u Briselu krajem februara 2016, gde su šefovi vlada ili država (Tomislav Nikolić i Đorđi Ivanov, iz Srbije, odnosno Makedonije); sa zvaničnicima Evropske unije čelnici zemalja zapadnobalkanske izbegličke rute – od Makedonije do Slovenije – tragali su za zajedničkim pristupom izazovu koji ih muči u podjednako meri: stotine hiljada izbeglica koje, bežeći od ratova i razaranja na Bliskom istoku u potrazi za boljim životom u Evropskoj uniji prolaze ovom trasom.

Mediji u Srbiji su tokom 2015. godine pratili zbivanja u Makedoniji intenzivno i ekstenzivno. Iako su veliku pažnju posvećivali sukobu vlasti i opozicije, njihova posebno „omiljena“ tema su međuetnički sukobi i incidenti. Osim na same događaje, fokusirani su na moguću pozadinu, koju najčešće povezuju s Kosovom i navodnim velikodržavnim aspiracijama Albanaca. Količina tekstova s naglaskom na takvoj interpretaciji, pogotovo povodom oružanog sukoba u Kumanovu predstavljala je svojevrsnu antialbansku kampanju (što je medijima u Srbiji i inače svojstveno).

U medijima, ma da ne samo u njima, Makedoniji je zamereno što je u Izvršnom komitetu UNESCO glasala za prijem Kosova u tu organizaciju. Upravo tih dana, dok je Srbija „vodila bitku“ da Priština ne postane članica UNESCO, na autoputu od Niša prema granici s Makedonijom postavljene su table s „uputstvom“ da put vodi u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. To je izazvalo oštru reakciju makedonskog premijera Gruevskog i upućivanje protestne note Beogradu, ali u međusobnim odnosima nije došlo do ozbiljnog (vidljivog) poremećaja.

⁶⁷⁶ Više o tome, videti: Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava za 2014.

⁶⁷⁷ Makedonska pravoslavna crkva proglasila je autokefalnost 1967, u tadašnjoj SFRJ, ali Srpska pravoslavna crkva to ni pet decenija nakon toga ne priznaje.

Zaključci i preporuke

- Zarobljena neršenim pitanjima u vezi s imenom, pod stalnom pretnjom etničkih i drugih konflikata, pritisnuta velikom nezaposlenošću, Makedonija sve lošije stoji na evropskoj „listi čekanja“ (tokom 2015. godine neki mediji su čak spekulirali da bi Makedonija mogla biti prva zemlja koja bi izgubila status kandidata za članstvo u EU).
- Takav scenario u aktuelnim geostrateškim kretanjima u svetu, a koja se sve više primiču i prelivaju na Balkan – od blizine bliskoistočnog konflikta, do izbegličke krize i ekspanzionističke politike Rusije prema regionu – bio bi poguban, ne samo za stabilnost Makedonije i Zapadnog Balkana, već i Evrope.
- Evropska unija bi to morala da prepozna i da se još aktivnije uključi u proces unutrašnjeg stabilizovanja političkih odnosa u Makedonije.
- Takođe, Brisel bi morao da se jasnije i beskompromisnije založi za rešavanje pitanja imene između jedne svoje članice (Grčke) i jedne kandidatkinje (Makedonije).

Crna Gora: izlazak iz tradicionalne geopolitičke orbite

Politička korektnost koja obeležava međudržavne odnose Srbije i Crne Gore na najvišem nivou, otkako je u Beogradu vlast osvojila Srpska napredna stranka (SNS), obeležila je uglavnom i 2015. godinu. Od tog međusobno prihvaćenog obrasca – koji u slučaju naprednjaka deluje neprirodno i neiskreno – na trenutak se odstupilo krajem godine: kad je u Briselu prihvaćena aplikacija Crne Gore za članstvo u Alijansi, predsednik Srbije Tomislav Nikolić grubo je okarakterisao Crnu Goru, kao „državu – igračku“, rečima, „da je ljudi koji je vode tako tretiraju“.⁶⁷⁸

Istim povodom premijer Aleksandar Vučić je, međutim, rekao da su Srbija i Crna Gora odabrale svoje puteve – Srbija se neće priključiti nijednom vojnom savezu, a Crna Gora želi da uđe u NATO. Međutim, naglasio je on, „to je izbor Crne Gore i Srbija se nikad neće mešati u njena unutrašnja pitanja.“⁶⁷⁹

Razlika u stavovima predsednika i premijera, odražava zapravo ambivalenciju koju Srbija gaji u odnosu prema južnom susedu. Dok je okrenutost ka evropskim integracijama gura u popravljavanje regionalnih odnosa, što podrazumeva poštovanje suverenih odluka susednih država, teško se miri s činjenicom da Crna Gora ide svojim samostalnim evroatlanskim putem. Ti iskoraci je naime, sve više udaljavaju od

⁶⁷⁸ Predsednik Tomislav Nikolić je izjavio da je Crna Gora „primer da država ne treba da bude igračka i da ljudi koji je vode ne smeju da je tako tretiraju“; dodao je takođe, da ona „svesno poništava svoju samostalnost u donošenju odluka i preporučuje se kao država koja će prihvatiti sve što joj bude rečeno kako bi ušla u NATO“: intervju za ruski „Sputnjik“, prema Politika, 8. januar 2016.

⁶⁷⁹ Intervju premijera Vučića podgoričkoj Pobjedi, kojom prilikom je takođe naglasio da, ulazak Crne Gore u NATO ne može ni u kom slučaju loše uticati na odnose dve države, niti na odnose u regionu; prema Politika, 26. februar 2016.

tradicionalnih aspiracija Srbije koja je smatra „srpskom zemljom“, a njenu državnost – privremenom.

Ako se to u zvaničnoj međudržavnoj komunikaciji prigušuje, mediji Crnu Goru tretiraju uglavnom u okviru uvreženih stereotipa. To podrazumeva podsmešljiv odnos prema nastojanjima južnog suseda da uobliči državno-nacionalni identitet (to pogotovo važi za crnogorski jezik i Crnogorsku pravoslavnu crkvu). Sledstveno tome, veliku medijsku pažnju privlače incidentne situacije povodom navodnog progona velikodostojnika Srpske pravoslavne crkve, ili „progona“ ćirilice. Najvernije saveznici srbijanskih medija pritom su prosrpske političke stranke u Crnoj Gori i dugogodišnji najviši velikodostojnik Srpske pravoslavne crkve (SPC), mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije.

Iako se, osim izuzetno, u zvaničnoj komunikaciji to ne naglašava Podgorica je nezadovoljna paternalističkim odnosom Beograda, mešanjem u unutrašnje stvari i manipulisanjem srpskom zajednicom.

Kad je reč o unutrašnjoj situaciji i političkoj sceni u Crnoj Gori, 2015, je bila veoma burna. Osim dugogodišnjeg nastojanja opozicije da podrije vlast premijera i lidera vladajuće Demokratske partije socijalista (DPS) Mila Đukanovića, unutrašnju dinamiku je „diktiralo“ primicanje datuma prihvatanja aplikacije Crne Gore za članstvo u NATO. Naime, još se tokom ranih jesenjih meseci s razlogom slutilo da će se to dogoditi na decembarskom ministarskom sastanku zemalja – članica. To je bio pravi razlog za masovne, povremeno nasilne demonstracije u Podgorici koje su zvanično bile uperene protiv navodnog samovlašća Mila Đukanovića. Kolikog udela su u tome imale ruski i srpski formalni i neformalni kanali uticaja, teško je dokazati, iako ne treba sumnjati (jer se pokazalo u javnim reagovanjima ruskih i srpskih zvaničnika nakon što je aplikacija prihvaćena).

Nastojanju da se položaj dugogodišnjeg prvog čoveka – pod čijim je vođstvom Crna Gora obnovila državnu samostalnost (2006), postala kandidat za članstvo u Evropskoj uniji i stigla na prag najmoćnijeg vojno-političkog saveza – što više oslabi, pridružio se krajem 2015. godine, do tada verni koalicioni partner Socijaldemokratska partija (SDP)

Ranka Krivokapića. Premijer Milo Đukanović je, urkos tome „preživeo“ raspravu o poverenju Vladi u parlamentu, ali će pred crnogorskom javnošću i biračima u 2016, polagati još jedan test na parlamentarnim izborima.

Unutrašnja zbivanja u Crnoj Gori obeležilo je i hapšenje dugogodišnjeg bliskog političkog i ličnog prijatelja premijera Đukanovića, Svetozara Marovića. Marović, koji je u politiku stupio istovremeno sa Đukanovićem (kao deo tima „mladih, lepih i pametnih“, kako su ih tada zvali) početkom devedesetih godina prošlog veka, dugo je bio na rukovodećim položajima u Crnoj Gori, a tokom kratkog trajanja državne zajednice Srbije i Crne Gore (2003–2006) i na njenom čelu. Tek je na poslednjem kongresu vladajuće DPS „skrajnut“ na poziciju predsednika Političkog saveta stranke, a u decembru 2015, po nalogu specijalnog državnog tužioca uhapšen je „zbog osnovane sumnje da je izvršio produženo krivično delo zloupotrebe službenog položaja putem podstrekanja, izvršenog na organizovan način“. Protiv Marovića, koji je i dalje u zatvoru (gde se nalaze i njegov sin, brat i još neki članovi porodice) još nije vođen sudski proces.

Dugotrajne demonstracije

Masovni protesti opozicije protiv vlasti u Podgorici (i još nekim gradovima) počeli su krajem septembra (27) i trajali su gotovo puna dva meseca. Povremeno su postajali i nasilni, s time što je do najžešćeg obračuna demonstiranja i policije došlo 24. oktobra, kad su demonstranti pokušali da uđu u Skupštinu, što je vlast ocenila kao „napad na ustavni poredak“.

Protestima u Podgorici rukovodio je opozicioni Demokratski front (DF), na čijem su čelu bili Andrija Mandić i Nebojša Medojević (iz Saveza za promjene). Indikativno je međutim da im se nisu pridružile i neke druge, poznate opozicione stranke i koalicije, poput DEMOS, Miodraga Lekića.⁶⁸⁰ Međutim, priliku da javno nastupi i kritikuje vlast nije

⁶⁸⁰ Prema rečima Miodraga Lekića, oni ne podržavaju režim Mila Đukanovića, ali ni

propustio mitropolit Amfilohije koji je govorio na jednom od protesta, grubo kritikujući aktuelnu crnogorsku vlast, tvrdnjom da „ova i ovakva Crna, to je drljevićevsko-titoistička Crna Gora“... na kojoj se „ne može graditi budućnost Crne Gore“.⁶⁸¹

Glavni, javno izrečeni opozicioni zahtevi odnosili su se na smenu vlade premijera Đukanovića, osnivanje prelazne vlade koja bi obezbedila uslove za naredne, fer i poštene izbore. Kako se već tokom jesenskih meseci slutilo da će na decembarskom ministarskom sastanku NATO zemalja biti prihvaćena aplikacija Crne Gore za članstvo (u jeku protesta i uličnih nereda u Podgorici je u zvaničnoj poseti boravio generalni sekretar Alijanse Jens Stoltenberg), očigledno je da je njihov pravi cilj bilo blokiranje procesa pristupanja Crne Gore Severnoatlantskoj alijansi.⁶⁸² Da je namera vlasti da svoju zemlju uvede u NATO, bio glavni povod za početak protesta tvrdio je i ruski politikolog Oleg Bondarenko u moskovskom listu Komsomolec: „Ne obraćajući pažnju na masovno proruski i prosrpski opredeljene Crnogorce, Đukanović vapi za evroatlantskim integracijama“.⁶⁸³

Nakon što se talas demonstracija primirio, a Crnoj Gori prihvaćena aplikacija za članstvo u NATO, premijer Đukanović je zatražio od parlamenta da raspravlja o poverenju Vladi. Nakon trodnevne burne debate, tokom koje je premijera, uz oštre kritike na njegov račun, politički napustio lider Socijaldemokratske partije, inače, predsednik Skupštine Crne Gore, Ranko Krivokapić, većinom glasova (vladajuću DPS podržali su poslanici nekih manjih opozicionih partija), Vladi je izglasano poverenje.

.....
način na koji DF hoće da ga ukloni s vlasti; Prema politika, 31. oktobar 2015.

681 Politika, 6. oktobar 2015.

682 Smena premijera i prelazna (tehnička) vlada bi po automatizmu onemogućili raspravu o crnogorskoj molbi za prijem na samitu NATO.

683 Prema Politika, 12. novembar 2015.

Beograd i demonstracije u Podgorici

O protestima opozicionara u glavnom gradu Crne Gore mediji u Srbiji izveštavali su redovno i detaljno. Iako su, po inerciji, prevladavale simpatije prema demonstrantima, ipak je bilo prisutno i nastojanje da izveštavanje bude balansiranije nego je to u nekim ranijim prilikama bio slučaj. To je pogotovo važno za obračun demonstranata i policije ispred parlamenta (pri pokušaju „osvajanja“ skupštine) i za medije bliske vlastima (Televizija Pink, Politika).

Po svemu sudeći, zvanični Beograd držao se na distanci od pokušaja svrgavanja crnogorskog premijera „na ulici“.⁶⁸⁴

Distanca zvaničnika (pri tome se posebno ciljalo na premijera Vučića) nije bila po volji predstavnicima konzervativnog i proruskog bloka u Srbiji (ne samo u Demokratskoj stranci Srbije). Uz tvrdnju da u Crnoj Gori „traju najveće demonstracije posvećene slobodi i demokratiji koje je Balkan video u ovom veku“, predsednik Naprednog kluba Čedomir Antić ističe da, činjenica da (Aleksandar Vučić) „ni moralno ne podržava borbu naših suseda za slobodu i demokratiju govori o tome kakav je, odnosno kakav nije državnik“.⁶⁸⁵

Optužujući Mila Đukanovića da je „pritisnut sa svih strana, morao da pokaže svoje... pravo antirusko (ulazak u NATO) i antisrpsko (glasanje za prijem Kosova u UNESCO) lice“, glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović, naglašava da je uzdržanost premijera Vučića prema događajima u Crnoj Gori posledica dubokih i višeslojnih veza između njega i Đukanovića.⁶⁸⁶

Međutim, zvanična rezervisanost Srbije nije garancija da u organizovanju podgoričkog „događanja naroda“ prste nisu imale različite

684 „Opozicija će još dugo morati da protestuje, a u tome im pomaže Demokratska stranka Srbije, ali ne i 'državna politika Srbije'“, Politika, 7. oktobar 2015.

685 Politika, 15. oktobar 2015.

686 I, kako kaže Vukadinović, zbog tih veza, „srpski premijer, poznat po tome što rado i spontano komentariše sve živo, od privrede i sporta, do regionalne i svetske politike, povodom događaja u Podgorici nije rekao bukvalno ni jednu jedinu reč“; kolumna „Zašto Srbija čuti o Podgorici“, Politika, 27. oktobar 2015.

formalne i neformalne strukture, od obaveštajnih službi, do nacionalističkih organizacija i grupa, akademskih i krugova bliskih Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Jedini javni znak o tome pružila je tribina pod nazivom „Istina o događajima u Crnoj Gori“ koju su organizovale Matice srpske u Crnoj Gori, portal IN4S, Nova srpska politička misao i Srpski kod“. Osim nastojanja da se diskredituje vlast zbog brutalnosti režima prema građanima koji protestuje, skup je bio u funkciji „odbrane“ Rusije i desničarskih stranaka iz Srbije od optužbi za organizovanje demonstracija.

Prihvatanje molbe Crne Gore za prijem u NATO

Na ministarskom sastanku zemalja članica NATO, u Briselu, 2. decembra Crna Gora je pozvana da se kao 29. članica pridruži Alijansi. Kako je tom prilikom naglasio generalni sekretar NATO Jens Stoltenberg, politika otvorenih vrata severnoatlanskog vojno-političkog saveza „ima za cilj širenje stabilnosti, bezbednosti i demokratskih vrednosti na kojima alijansa počiva“.⁶⁸⁷

Članstvom u NATO (što će se verovatno dogoditi do kraja 2016), Crna Gora je verifikovala veliki iskorak u sopstvenom tranzicionom demokratskom razvoju. To pogotovo važi u odnosu na Srbiju s kojom je od 1991, do 2006, bila u zajedničkoj državi: u pristupnom procesu prema Evropskoj uniji Crna Gora je već otvorila 22 poglavlja, a ulaskom u NATO, praktično je poslala poruku da definitivno napušta orbitu „starijeg brata“ i postavlja čvrstu branu njegovim tradicionalnim aspiracijama.⁶⁸⁸

Izbor samostalnog puta osim što nije po volji Srbiji,⁶⁸⁹ nije ni Rusiji. Otklon prema Moskvi Crna Gora je već napravila nakon ruske in-

⁶⁸⁷ Prema, Danas, 3. decembar 2015.

⁶⁸⁸ „Crna Gora ulazi u ekskluzivni krug zemalja koje su sinonim najboljih vrednosti savremene civilizacije“, izjavio je povodom istorijskog dana premijer Milo Đukanović; prema Politika, 3. decembar 2015.

⁶⁸⁹ Politika je izveštaj iz Brisela o upućivanju poziva za članstvo, naslovila sa „Crna

tervencije u Ukrajini i aneksije Krima, kad se pridružila ekonomskim sankcijama EU; za razliku od predsednika Srbije Tomislava Nikolića koji se veoma često sreće s ruskim predsednikom Putinom, crnogorski predsednik Filip Vujanović nije otputovao u Moskvu ni na proslavu godišnjice pobeđe nad fašizmom u maju 2015. Potezi Podgorice u vreme kad Rusija nastoji da se što čvršće pozicionira na Balkanu, iritiraju Kremalj, što se manifestuje različitim oblicima pritiska.

U prvoj zvaničnoj reakciji na NATO pozivnicu Crnoj Gori, Rusija je bila uzdržana, ali s upozorenjem da duži rok. Portparol ruskog predsednika Dimitrij Peskov izjavio je da Rusija tim povodom za sada neće preduzimati ništa. Međutim, istovremeno je rekao da „nastavak ekspanzije vojne infrastrukture NATO na Istok ne može da ne dovede do odgovarajuće reakcije Istoka, to jest sa ruske strane“.⁶⁹⁰

Rusija, kao i anticrnogorski blok u Srbiji deluju unutar Crne Gore uz pomoć svojih „saveznika“, proruskih i prosrpskih strana i Srpske pravoslavne crkve. Argument koji se koristi u anti-NATO propagandi istovetan je onome u Srbiji – da su 1999. godine bombe padale i po Crnoj Gori. Mitropolija crnogorsko-primorska zatražila je održavanje referenduma, tvrdeći da je neophodno da „takvu sudbinsku odluku... donesu svi građani na slobodnom referendumu, a ne prosto interesna vladajuća garnitura“.⁶⁹¹

O članstvu u NATO Crnogorci neće odlučivati na referendumu, ma da bi, po svemu sudeći, ishod bio pozitivan. Naime, prema ispitivanju javnog mnjenja Ipsos Stratedžik marketinga, rađenog u jesen 2015, 52 odsto građana bilo bi za članstvo u severnoatlanskom vojno-političkom savezu; to je u odnosu na ispitivanje u leto iste godine predstavljalo povećanje od 5 odsto, a u odnosu na februar 2015, od čak 10 odsto.

.....
Gora promenila stranu“; Politika 3. decembar 2015.

⁶⁹⁰ Danas, 3. decembar.

⁶⁹¹ Politika 8. januar 2016.

Varnice između Srbije i Crne Gore

Jedini zvaničnik Srbije koji je negativno reagovao na odluku Crne Gore da se priključi NATO bio je predsednik Republike Tomislav Nikolić. Osim što je, u intervjuu Sputnjiku rekao da ljudi koji je vode ne bi trebalo da državu tretiraju kao igračku, on je dodao da ona „svesno poništava svoju samostalnost... i preporučuje se kao država koja će prihvatiti sve što joj bude rečeno kako bi ušla u NATO“.⁶⁹²

Podgorica, generalno nije burno reagovala na tu Nikolićevu izjavu. Jedino je predsednik Crne Gore Filip Vujanović uzvratilo da je Nikolić „duhovit čovek“, ali da je ipak njegova ocena uvredljiva. Kako je, međutim, dodao, u neposrednom susretu sa Nikolićem reći će i više šta o tome misli⁶⁹³ (do susreta u međuvremenu nije došlo).

Kako se čini, te „varnice“ koje povremeno sevnu na relaciji Podgorica – Beograd, ne remete suštinu međusobnih odnosa koji su i po rečima premijera Mila Đukanovića od 2012. godine (kad su vlast u Srbiji preuzeli naprednjaci) značajno unapređeni: „Ako izvjesne pojedinačne stavove i disoniranja uporedimo sa prethodnim vremenima u kojima smo svakodnevno susretali nesamo sa verbalnim političkim provokacijama, nego i sa operativnim ugrožavanjem bezbjednosti Crne Gore, moramo reći da trenutni odnosi zaslužuju afirmaciju i povjerenje“, izjavio je on u intervjuju za list Dani.⁶⁹⁴

⁶⁹² Prema, Politika, 8. januar 2016.

⁶⁹³ Isto.

⁶⁹⁴ Prema Danas, 25. mart 2016.

Kosovo: još uvek talac politike

2015. godina je obeležena vraćanjem statusa Kosova na političku agendu Srbije, dok je na Kosovu došlo do zaoštavanja socijalnih i političkih sukoba. To je dovelo do zastoja i skoro do blokade dijaloga.

Briselski dijalog između Beograda i Prištine određen je Rezolucijom Generalne skupštine UN (oktobar 2013). To je put „normalizacije u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje, prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive. U stvarnosti, to su mnogi koraci na dugom putovanju koje treba da učine obe strane“.

Mada je generalni trend u pregovorima Beograda i Prištine bio manje više dobar, to ne znači da je konačni uspeh zagarantovan. Poslednjih meseci pregovori su u blokadi i neizvesno je kakav će pravac uzeti u budućnosti s obzirom na novi saziv srbijanskog parlamenta. Osnovna prepreka, kako se pokazalo, je implementacija Sporazuma odnosno njegova interpretacija.

Upravo će razumevanje Sporazuma odlučiti uspostavljanje zajednice opština pretežno nastanjenih Srbima. Razumevanje statusa srpskih opština bitno će odrediti i karakter kosovske države – podeljena ili integrisana i konsolidovana u okviru priznatih granica. Za EU ovo je ključni deo sporazuma jer ne želi da primi u svoje članstvo države koje nisu rešile međusobne nesporazume, uključujući i sukobe oko granica.

Brojne antievropske i prorúske stranke (DSS, SNP, Dveri...) kao i oni iz vladajuće koalicije koji samo deklarativno podržavaju EU, održavaju i podgrejavaju raspravu o statusu Kosova kao da Sporazum i nije potpisan. Pitanje statusa Kosova je bio i ostao nepomirljivi sukob između Beograda i Prištine i u suštini opsuiruira i sprečava istinski dijalog i normalizaciju.

Dosadašnje iskustvo tokom dijaloga potvrđuje da je ovo pitanje uvek stvaralo političke tenzije i političku klimu koja je onemogućavala

bilo kakav dogovor ili implementaciju dogovorenog. I pored svih napora EU da održi tempo dijaloga, uključujući i sve ustupke koje čini Srbiji, pokazalo se da pregovori sa EU i očekivano članstvo nisu formula koja sama po sebi može da reši pitanje priznanja Kosova od strane Srbije.

Pojačano prisustvo Rusije na Balkanu dodatno sprečava brže dogovaranje jer ona pruža punu podršku antievropskom bloku u opstajanjnu na tezi da je Kosovo integralni deo Srbije, te da Srbija nikada neće priznati Kosovo.

Parafiranje sporazuma o pravosuđu (mart 2015) oživelo je nadu u mogućnost uspešnog nastavka dijaloga, međutim, ubrzo se pokazalo da ponašanje Beograda i Prištine nije u skladu sa značajem procesa normalizacije i izazovima koji su pred njima.

Izostala je proaktivna politika, a nedovoljno informisanje javnosti još više je doprinelo otporu dijalogu. I sama EU propustila je priliku da o dijalogu informiše javnost što je prepustila lokalnim političarima za koje je to dodatni mehanizam manipulacije.

Imajući u vidu porast političkih i socijalnih tenzija, kao i evroskepticizma i u Srbiji i na Kosovu, pristup EU o instaliranju demokratije može dovesti do blokade ili napuštanja dijaloga.

I pored zvaničnog opredelenja za dijalog srpski mediji su nastavili sa demoinizacijom Kosova i skoro isključivo kosovsku državu prikazuju kao mafijašku, kriminalnu i terorističku. Srbija nastavlja svoju kampanju protiv nepriznavanja Kosova. Članstvo Kosova u UNESCO također je bilo osujećeno kampanjom Srbije, što Srbija ceni kao svoj veliki diplomatski uspeh.

Predsednik Nikolić svoju tezu o terorističkoj državi posebno ističe u svojim kontaktima sa stranim predstavnicima. Priliko svoje posete Etiopiji je rekao da je priznavanje Kosova, odnosno takve, nazovi države, stvorene terorizmom u okviru svoje države, poslužilo onima koji su formirali takozvanu Islamsku državu kao model, kao obrazac, po kome i oni jednog dana očekuju da ih neko i prizna.⁶⁹⁵ A tokom posete

⁶⁹⁵ <http://www.vestinet.rs/tema-dana/nikolic-model-drzave-kosovo-je-americka->

Indoneziji nije propustio priliku da „izvesti predsednika Đoka Vidoda o povećanim bezbednosnim rizicima na teritoriji Kosova i Metohije, kao i o činjenici da je Priština opterećena religijskim ekstremizmom i učesćem stanovnika albanske nacionalnosti u brojnim terorističkim akcijama u redovima tzv. Islamske države“.⁶⁹⁶

Srpski akteri o Kosovu

Kriza unutar EU je dodatni faktor koji utiče na dinamiku pregovora. Srpska politička elita sve češće pominje kako Srbija neće uspeti postati članicom EU u dogledno vreme, jer EU zamrzava politiku proširenja zbog vlastite krize. Nije čudno zato da je šef diplomatije Ivica Dačić, koji je najzaslužniji za sporazum sa Prištinom, izjavio da Srbija, i kada bi priznala Kosovo, ne bi bila u EU, „zato što će uvek postojati neki novi uslovi“. I još je naveo da Srbija ne želi više da prihvata politiku konkretnih ciljeva i stalno postavljanje novih uslova.⁶⁹⁷

Predsednik Nikolić je dugo pretio vlastitom platformom za Kosovu što je aktulezovao početkom 2015. godine. Đorđe Vukadinović, glavni urednik Nove srpske političke misli, smatra da ta platforma ima za cilj Nikolićevo političko zaveštanje i „spasavanja duše“ – a možda i odskočne daske za naredni mandat. Međutim, on smatra da ta platforma nema realne šanse jer je to onda morao uraditi pre potpisivanja Briselskog sporazuma. Sem ukoliko, kako ističe, Putin i Moskva nisu doprneli ovom Nikolićevom iznenadnom „kosovskom buđenju“.⁶⁹⁸

Povodom najavljene platforme predsednik Nikolić je dao i više izjava u kojima podvlači da Srbija nikada neće priznati nezavisno Kosovo.

.....
platforma-za-islamsku-drzavu.

⁶⁹⁶ <http://www.srbijadanas.com/clanak/nikolic-sa-vidodom-srbija-jako-ceni-sto-indonezija-ne-priznaje-kosovo-kao-drzavu-foto-27-04>.

⁶⁹⁷ http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=299969&title=Ivica%20Da%20C4%8Di%20C4%87:%20I%20ako%20Srbija%20prizna%20Kosovo,%20ne%20C4%87e%20u%20C4%87i%20u%20EU.

⁶⁹⁸ <http://www.kurir.rs/vesti/politika/dorde-vukadinovic-za-kurir-toma-nikolic-platformom-za-kosovo-spasava-dusu-clanak-1784833>.

Da Srbija u dobroj veri pregovara sa institucijama Prištine i da zao- kružuje suštinsku autonomiju za KiM koju treba da reguliše ustavnim zakonom. Predložićemo autonomiju ZSO u okviru privremenih kosov- skih institucija, kao i institucionalnu vezu sa Srbijom.⁶⁹⁹ On je više puta ponovio svoj stav: Ako je uslov da prihvatimo nezavisnost Kosova da bismo postali članica EU, mi to nećemo prihvatiti. Nema tog blaga, tih para i zlata za koje bih pristao da se odrekemo Kosova.⁷⁰⁰

Otvaranje pregovora sa EU

Platforma za pregovore EU sa Srbijom jasno precizira uslove za Sr- biju, odnosno, od normalizacije odnosa sa Kosovom zavisice sudbina evrointegracija Srbije. U Platformi stoji formulacija – ako dođe do zna- čajnog zastoja u procesu normalizacije odnosa sa Kosovom, posebno kad je reč o implementaciji već postignutih sporazuma između Srbije i Kosova – Evropska komisija će na sopstvenu inicijativu ili na zahtev trećine zemalja-članica uskratiti preporuku za otvaranje ili zatvaranje drugih pregovaračkih poglavlja sve dok se problem zastoja ne otkloni.

Od Srbije se traži ukidanje privremenih srpskih organa vlasti na severu Kosova i da se lokalne srpske institucije vrate u kosovski pravni sistem. O tome su već postignuti sporazumi između Beograda i Prištine i kad je u pitanju policija i pravosuđe i Zajednica srpskih opština. Za- hteva se da finansiranje srpskih institucija na Kosovu od strane Srbije bude transparentno, s obzirom da su sve te srpske insitucije deo kosov- skog pravnog sistema. Traži se takođe da da Srbija prestane da finansira i pruža podršku još uvek postojećim paralelnim opštinskim struktura- ma; koje nisu raspuštene ni nakon lokalnih izbora na Kosovu i formi- ranja novih lokalnih skupština i veća.

U nacrtu pregovaračke platforme za Poglavlje 35 od Srbije se traži da omogući efektivnu participaciju Kosova u preostalim regionalnim

699 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:545867-Spreman-je-plan-za-Kosovo---nezavisnost-ne-potpisujemo>.

700 Isto.

organizacijama i učešće predstavnika Kosova u njihovim upravnim i administrativnim telima. Među zahtevima EU je da “Elektromreža Sr- bije” i kosovska agencija potpišu sporazum o interkonekciji, kao i da Srbija dopusti kosovskoj agenciji članstvo u evropskim organizacijama.

Srbija takođe treba da osnuje posebnu firmu za snabdevanje stru- jom na Kosovu (“Elektroserver”) koja bi radila po zakonima Kosova, u skladu sa sporazumom iz Brisela. Od Srbije se traži da reši pitanje upra- ve u Hidroelektrani “Gazivode” koju je sama postavila.

Prema Nacrtu, Srbija treba da u dogovorenom roku omogući po- zivni broj za Kosovo, a kako bude vukla korake ka davanju pozivnog broja za Kosovo, tako će njeni postojeći mobilni operateri dobijati pri- vremene dozvole za rad na Kosovu. “Telekom Srbija” može da osnuje ćerku firmu na Kosovu, koja bi radila po zakonima Kosova i bavila se fiksnom telefonijom.

Marko Đurić, direktor kancelarije za Kosovo, je rekao da je spor- no mnogo toga u nacrtu pregovaračkog poglavlja 35, koji se odnosi na Kosovo, a u kome između ostalog stoje i brojni zahtevi na koje Sr- bija ne može pristati. On je rekao da Srbiju niko ne može da ucenjuje da ukine svoje institucije na severu Kosova i Metohije i uvede granične prelaze.⁷⁰¹

On tvrdi da ti zahtevi nikad nisu bili predmet briselskih razgovora i sporazuma. On ističe da se nikada nije razgovaralo o prestanku finan- siranja podrške srpskim strukturama na Kosovu koje su kičma srpske zajednice tamo. On takođe ističe da je neprihvatljiv zahtev za transpa- rentnost finansiranja Zajednice srpskih opština, što bi, kako ističe, sve išlo preko Centralne banke Kosova. Isto tako, ističe da je sporazumom o pravosuđu započeta integracija, ali se srpska strana nije složila da se ukine jurisdikcija sudova Srbije na Kosovu.

Vlada nije bila spremna da Sporazum od početka predstavi građani- ma Srbije pa je svaki dalji korak u pregovorima zatrpavan raznim op- tužbama samih građana Srbije. Ministarka u vladi u senci, Demokratske

701 <http://www.blic.rs/vesti/politika/djuric-ko-ucenjuje-beograd-nece-postici-nista-pozitivno/htlzf6x>.

stranke Nataša Vučković izjavila je da su zahtevi Brisela i okvir za pregovore o poglavlju 35 logičan sled događaja nakon svega onoga što je Vlada Srbije radila i potpisivala u pregovorima sa Prištinom. Ona je istakla da u Platformi nema ničega neočekivanog i Vlada Srbije je, kada je potpisala Briselski sporazum sa Prištinom, uključujući i onaj o Zajednici srpskih opština, morala da očekuje takav odgovor iz EU.⁷⁰²

Prema njenim rečima, ponašanje državnog vrha je "neodgovorno i nedopustivo" jer se izjavama o građanskom ratu, stvara atmosfera protiv pregovora sa EU. Dodala je da loše što predsednik Srbije Tomislav Nikolić i premijer Aleksandar Vučić odgovornost za buduće poteze prebacuju na građane, a da pre toga nisu spremni da pred njima u parlamentu razgovaraju o politici Vlade prema Kosovu. Prema njenim rečima, Vlada bi razgovorima u Skupštini Srbije jasnije pokazala šta je njena politika i građani bi bili bolje obavešteni, pa bi se od njih moglo očekivati da na izborima ili na neki drugi način odlučuju o tim važnim pitanjima.⁷⁰³

Rusija i dalje ostaje važna podrška Srbiji na insistiranju da je Kosovo deo Srbije i da Beograd nikada neće priznati nezavisno Kosovo. Rusija dodatno otežava sprovođenje Briselskog sporazuma jer se snažan antievropski blok u Srbiji upravo oslanja na njenu podršku.

Na sednici Saveta bezbednosti UN posvećenoj Kosovu, ambasador Rusije Vitalij Čurkin je naglasio da se Briselski sporazumi ne sprovede, a Zajednica srpskih opština ostaje mrtvo slovo na papiru, zato što Priština izbegava svoje obaveze zaklanjajući se iza Ustavnog suda, dok međunarodna zajednica ćuti. On je kritikovao pregovaračku platformu Brisela za poglavlje 35 o Kosovu u pregovorima sa Srbijom, ocenivši da je niz odredbi te platforme "zabrinjavajući." Napomenuo je da da Rezolucija 1244 ostaje okvir za rešavanje kosovskog pitanja.⁷⁰⁴

702 <http://www.novimagazin.rs/vesti/ds-zahtevi-brisela-logican-sled-pregovora-koje-je-vlada-vodila>.

703 Isto.

704 <http://www.novimagazin.rs/vesti/curkin-slika-o-kosovu-zabrinjavajuca>.

Specijalni sud: ustupak Srbiji

Specijalni sud za ratne zločine na Kosovu ustanovljen je zbog brojnih špekulacija da su kosovski Albanci ubijali Srbe i druge nealbanke radi uzimanja organa koje su, preko Italije prodavali širom Evrope. Prve tvrdnje o trgovini ljudskim organima u javnost je iznela tužiteljka Haškog tribunal Karla del Ponte u svojoj knjizi "Lov: Ja i ratni zločinci", koju je objavila nakon odlaska sa te dužnosti. U knjizi navodi da je od novinara dobila podatke da je oko 300 Srba i drugih nealbanaca bilo oteto i transportovano u Albaniju gde su im vađeni organi, koji su slati u Italiju da bi se distribuirali širom Evrope. U knjizi se pominje i "žuta kuća" gde su, navodno vađeni organi, a koja se nalazi u naselju Burel u Albaniji.

Srpsko Tužilaštvo je tražilo od Albanije da pokrene istragu o navodima o trgovini organima, a zatim je u Savetu Evrope predstavljen i Izveštaj Dicka Martyija o zločinama nad kosovskim Srbima 12. decembra 2010. godine. U izveštaju se Hashim Tachi, premijer Kosova, i Drenička grupa sumnjiče kao "organizator otimanja ljudi i trgovine ljudskim organima (valjda, organima)". Martijev izveštaj nije izneo dokaze koji bi to potvrdili. I sam Marti je isticao da nije bilo krivične istrage, i da je reč samo o indicijama. Naknadno je ublažio tvrdnje protiv Tačija. Osim toga, kako ističe Geoffry Nice, tužilac u slučaju Slobodana Miloševića, izveštaj nije metodološki sadržajan, iznete su tvrdnje bez detalja, odnosno dokaza i nemoguće je znati da li su verodostojni ili ne. Džefri Najs (Geoffrey Nice) je svojevremeno takođe ukazao na to da je lako optužiti javne ličnosti, kao u ovom slučaju Hašima Tačija. On nije veliki svetski lider, već premijer veoma male zemlje, koja teži da postane članica UN i EU, a čemu se protivi Srbija. Dok se ne pronađe dovoljno dokaza, treba se držati po strani, ističe Najs, odnosno ne dopustiti obelodanjivanje informacija, da se ne bi nanela šteta nekome ako je nevin.⁷⁰⁵

705 http://www.slobodnaevropa.mobi/a/intervju_geoffrey_nice_kosovo_izvestaj_marti/2301606.html.

Izveštaj je izazvao reakcije ne samo na Kosovu i u Srbiji, već i u široj međunarodnoj zajednici. Predstavnici EU i EULEX su izjavili da smatraju izveštaj ozbiljnim, ali su tražili dokaze. EULEX je 4. marta 2011. doneo odluku o pokretanju krivičnog postupka protiv Luftija Dervišija, Dritona Džilte, Sokola Hajdinija i *Ilira Rečaja* u vezi sa njihovim aktivnostima u prištinskoj klinici "Medikus".

Usledila je medijska kampanja Beograda, ali i intenzivne istrage srpskog Tužilaštva za ratne zločine. Fokus je bio na tzv. "žutoj kući". Kampanju je predvodila televizijska kuća B92 i Tužilaštvo za ratne zločine. Nije se poštovao princip prezumpcije nevinosti, a cela kampanja je bila u funkciji demonizacije kosovskih Albanaca i diskreditacije kosovske države u čemu se u velikoj meri i uspelo. Kampanja je usporila proces priznavanja kosovske nezavisnosti. Neki stručnjaci iz Beograda su upozoravali da je "žuta kuća" neuslovna za takve operativne poduhvate. Dr Goran Kronja sa VMA smatra da je čitava kampanja iz Beograda "politički motivisana, sa namerom izazivanja senzacije u jednom predmetu koji i dalje nije odmakao dalje od indicija".⁷⁰⁶ Izražava čuđenje što se od tolikih kolega hirurga, dobrih i vičnih presađivanjima, niko nije javio sa elementarnim pitanjima.⁷⁰⁷

Da bi se sprečile dalje špekulacije o razmerama zločina u pogledu trgovine ljudskim organima, međunarodna zajednica (SAD i EU) je donela u septembru 2011. godine odluku o formiranju specijalnog istraživačkog tima (SITF) sa zadatkom da detaljno istraži sve navode iz Izveštaja Dika Martija koji je podnet Savetu Evrope. Za glavnog tužioca Specijalnog istražnog tima postavljen je Kliment Vilijamson, američki diplomata i tužilac. Tokom dve i po godine, koliko je trajala istraga, obavljani su intervjui sa stotinama svedoka na Kosovu i širom Evrope.

Izveštaj je podnet Savetu bezbednosti UN, nakon čega je doneta i odluka o osnivanju specijalnog suda za ratne zločine na Kosovu. Kliment Vilijamson je prilikom prezentiranja izveštaja izjavio da su našli veoma malo dokaza 15 godina nakon navodnog događaja, te da nije bilo

⁷⁰⁶ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1075917>.

⁷⁰⁷ Isto.

svedoka (neki su mrtvi a drugi bolesni). Mnogi svedoci za koje se smatralo da bi bili relevantni za istragu nisu bili upotrebljivi, jer su bili nekonzistentni. Takođe, izneo je da neke svedoke nisu mogli intervjuisati, jer se ne zna gde su. Naveo je i atmosferu intimidacije prema svima onima koji su bili povezani sa UČK.

Uprkos navedenim teškoćama i opstrukcijama, tužilac Vilijamson je izjavio da veruje da dokazi koje su izneli pokazuju da činovi pojedinaca nisu bili njihovi individualni činovi, već da su pre izvođeni na organizovan način i da su bili odobreni od pojedinaca iz vrha UČK. Njegov je zaključak da masivna i sistematska priroda ovih zločina nakon što je rat završio 1999. godine opravdava pokretanje procesa za zločine protiv humanosti i da očekuje da se podignu optužnice protiv nekih visoko pozicioniranih članova UČK, te da će optužnice najverovatnije uključiti navode za ratne zločine i neka kršenja kosovskih zakona, uključujući i ubistva.⁷⁰⁸ Izveštaj nije izneo dokaze za najsenzacionalniji deo izveštaja Dika Martija koji se odnosi na trgovinu ljudskim organima. Istraga se završila na indicijama za samo nekoliko slučajeva u odnosu na nekoliko stotina koliko je naveo Dik Marti. Svi navodi iz Vilijemsovog izveštaja poklapaju se za izveštajima OEBS is 1999. godine "As Seen as Told, Volume II" i Human Rights Watch "Abuses Against Serbs and Roma in the new Kosovo".

Mnogi Albanci smatraju da je na delu iskrivljavanje istorijske istine. Jer smatraju da je nepobitna istorijska istina da je Srbija okupirala Kosovo, da je "napadala kosovske Albance, pritiskala, isterivala i masakrirala". Zbog toga se albanski narod organizovao u Oslobođilačku vojsku Kosova koja je vodila pravednu borbu. Pokret Samoopredeljenje ističe takođe da su činjenice iznete u izveštaju Dika Martija antialbanska propaganda, te da se "stvora utisak da se Albanci nisu borili za slobodu, već da su to kriminalci koji su se bavili trgovinom organa i belog roblja".

⁷⁰⁸ <http://www.dw.com/sr/dokazi-o-zlo%C4%8Dinama-ne-i-o-trgovini-organima/a-17820237>.

Za glavnog tužioca specijalnog suda za ratne zločine imenovan je američki advokat Dejvid Švendiman, koji je prethodno istaživao korupciju i prevare u Avganistanu. Sud će se baviti slučajevima iz izveštaja Specijalnog istražnog tima EULEX u kome se navodi da se visoki zvaničnici OVK suočavaju sa optužnicama zbog "kampanje progona" protiv Srba, Roma i kosovskih Albanaca za koje se verovalo da su saradivali sa Beogradom.

Generalni sekretar UN Ban Ki Mun je podržao osnivanje Suda i istako da je izvještaj Klinta Vilijamsona „od ključnog značaja ne samo za poštovanje osnovnih principa međunarodne pravde, već i za borbu protiv nekažnjivosti i za to da počinioci snose odgovornost za svoja dela”.⁷⁰⁹

Beograd je pozdravio odluku o osnivanju suda i na nju gleda kao svoju pobjedu. Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić je izjavio da je odluka kosovskog parlamenta bila očekivana zbog velikog međunarodnog pritiska. Još je naglasio da je Tužilaštvo za ratne zločine Srbije imalo dobru saradnju sa Klintom Vilijamsonom i da očekuje dobru saradnju i sa međunarodnim faktorima koji će osnovati specijalni sud za ratne zločine pripadnika OVK. Tužilaštvo Srbije za ratne zločine je u 14 predmeta završilo istragu protiv 95 bivših pripadnika OVK, osumnjičenih za zločine nad 113 Srba i nealbanaca, ali te istrage su prekinute zbog problema sa izručenjem osumnjičenih, iako su na poternicama Interpola.

U zvaničnim saopštenjima Evropske unije i EULEX se ističu očekivanja da "ključne figure OVK budu optužene za zločine počinjene u periodu 1998–1999. godine". Očekuju se optužnice za proterivanje stanovništva, ubistva, otmice, nelegalna hapšenja i seksualne zločine (silovanja) nad Srbima, Romima i neistomišljenicima albanske nacionalnosti.

709 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/njujork-sednica-sb-un-o-kosovu-29-avgusta-clanak-1526959>.

Skupština Kosova je posle brojnih rasparava i opstrukcija početkom avgusta 2015. godine usvojila Zakon o specijalnom sudu za ratne zločine

Specijalni sud biće uspostavljen u Hagu tokom 2016. Kabinet holandske vlade prihvatio je zahtev Evropske unije da Holandija bude domaćin sudu sa Kosova čiji je puni naziv "Specijalna izmeštena sudska institucija Kosova". Sud će biti smešten u zgradi bivšeg EUROPOL-a.. Specijalni sud će se finansirati iz fondova Evropske unije. Sastojće se od međunarodnih sudija, a biće osnovan u skladu sa kosovskim zakonima. On neće biti međunarodni tribunal, već "nacionalni sud Kosova koji radi van Kosova" i radiće u skladu sa najvišim međunarodnim standardima procesnog prava. Osuđena lica neće izdržavati kazne u Holandiji⁷¹⁰.

Kulturna saradnja

Politički odnosi u regionu odvijaju se promenljivom dinamikom, ali kulturna saradnja između država regije jača. Od književnih susreta, preko koprodukcija u teatru, do zajedničkih projekata na nezavisnoj sceni – radnici u kulturi pronalaze pukotine u zidovima podignutim tokom devedesetih godina. U tome je veliku ulogu uimalo i civilno društvo koje je kroz svoje projekte promovisalo takvu vrstu saradnje.

Kulturna saradnja između Kosova i Srbije nije više tabu ali još uvek predstavlja izazov. Saradnja na nezavisnoj sceni sve više se intenzivira od 2012, kada je osnovana regionalna mreža Kooperativa, u kojoj su 22 organizacije nezavisne kulture iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Slovenije i Srbije.

Jeton Neziraj, dramski pisac i direktor ustanove Qendra Multimedia, kaže za RSE da umetnička saradnja u regionu nosi i političku poruku. On smatra da "Takvi projekti i saradnje vode ka demokratizaciji naših zemalja, vode uspostavljanju mostova komunikacije, pa čak i pomirenju, jer se

710 http://kossev.info/strana/arhiva/holandska_vlada_potvrdila_specijalni_sud_za_kosovo_u_hagu_ove_godine/7475.

bave ispitivanjem naših zajedničkih istorija i patnji ljudi u prošlim ratovima. Treba imati tu veliku viziju na umu – da je na nama da učinimo budućnost boljom nego što su to bile poslednje dve decenije.”⁷¹¹

U toku 2015. godine bilo je nekoliko uvedeno je nekoliko projekata preko kojih su predstavljene umetničke scene u Beogradu i Prištini.

U Beogradu je održan festival „Mirëdita – Dobar dan“ koji je predstavio savremenu umetničku scenu Kosova. Prethodno su u okviru projekta „Komšije“, koji su osmislili beogradski regionalni festival Krokodil i Qendra Multimedia iz Prištine, tokom 2014. organizovane razmene studijskih grupa, kao i rezidencijalni program za pisce iz Srbije i sa Kosova koji su boravili mesec dana u Prištini odnosno Beogradu.

Tokom 2015. godine Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Liberalno demokratski centar iz Prištine pokrenuli su program „Srbija i Kosovo: kultura bez granica“. Cilj projekta je bio da se doprinese razvoju veza u oblasti kulture između Beograda i Prištine i podstakne stvaranje novih mreža mladih ljudi, akademskih i umetničkih grupa, medija i civilnog društva iz Beograda i Prištine. U okviru projekta održan je festival „Mesec dana Beograda u Prištini“ i „Mesec dana Prištine u Beogradu u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava. U Beogradu Festival je otvoren je projekcijom filma „Ničije dete“ Vuka Ršumovića Program je obuhvatio razne tribine poput „Položaj žena i patrijarhalne vrednosti u Srbiji i na Kosovu“ u kojoj su učestvovala umetnice i aktivistkinje sa Kosova i iz Srbije.

Saša Ćirić je kao gost završne debate projekta „Čitanje Enciklopedije živih – odrednica Dimitrije Tucović“ u svom uvodnom izlaganju rekao: „Moj je utisak da će tzv. kulturna saradnja Kosova i Srbije, manje Srbije i Albanije, ostati talac političkih odnosa, odnosno dve divergentne a snažne tendencije kosovske i srbijanske politike: priznanje i jurisdikciono zaokruživanje nacionane države Kosovo naspram međunarodnog sprečavanja tog priznanja i pokušaja da se kroz ZSO očuva privid prisustva države Srbije na Kosovu. Pomenuo bih onu nesrećnu

⁷¹¹ <http://www.slobodnaevropa.org/content/kulturna-saradnja-u-regionu-zicva-uprkos-politici/26762154.html>.

rečenicu Mikija Manojlovića o važnosti da se komadi igraju na reprezentativnim mestima. Tu su dve poente: državna umetnost će biti lakmus političkih odnosa i slika mere dopuštenog. Nevladin sektor će svakako nastaviti da se bavi onim čime se bavi uglavnom bez pomoći ili sa minimalnom pomoći države.”⁷¹²

Ekonomska saradnja

Po nekim procenama ukupan promet robe od januara do oktobra 2015. godine iznosio je oko 400 miliona dolara. Međutim, postoji veliki debalans u trgovinskoj razmeni između Srbije i Kosova. Srbija na Kosovo izvozi robe u vrednosti od 370 miliona eura, a vrednost kosovskog izvoza u Srbiju je 27 miliona eura – dakle skoro četrnaest puta manje. O ekonomskoj saradnji Srbije i Kosova veoma se malo izveštava u medijima.

Predsednik kosovske pruvredne komore Safet Grdžaliju smatra da treba imati u vidu, kada je reč o ekonomskim odnosima, da je od rata proteklo tek 16. godina i da još uvek postoji ekonomski nacionalizam. Za Kosovo je važno, kako ističe, da se iskoristi strateški položaj koji Srbija ima u ekonomiji, jer ima trgovinski sporazum sa Evropskom unijom i pristup tržištu bivših država Sovjetskog saveza.⁷¹³

Činjenica da postoji industrijska zona u Gračanici kod Prištine, zatim dobri putevi – to pruža lak pristup tržištima u Makedoniji, Albaniji i Crnoj Gori. Za srpske privrednike je to značajna motivacija za zajedničke investicione poduhvate sa kosovskim privrednicima. O toime intenzivno razgovaraju dve privredne komore.

Vlada Kosova je uložila velika sredstva za izgradnju autoputa prema Albaniji, a u toku je izgradnja i autoputa prema Makedoniji. Međutim, nijedan od dva autoputa neće imati značaja sve dok Srbija ne izgradi autoput od Niša do Merdara.

⁷¹² <http://www.czkd.org/uvodno-izlaganje-na-skupu-citanje-enciklopedije-zivih-odrednica-dimitrije-tucovic/>.

⁷¹³ <http://www.slobodnaevropa.org/content/most-srbija-kosovo-kad-caruje-ekonomija-nema-mrznje/27463971.html>.

Zaključci i prepruke

- Da bi pregovori Beograd – Priština postigli uspeh u implementaciji Briselskog sporazuma a time i u normalizacija odnosa neophodno je sveobuhvatno nadgledanje pravne, političke i bezbednosne aktivnosti svake od strana; razvijanje saradnje između institucija Srbije i Kosova; jačanje saradnje Euleksom i Kforom; izgradnja poverenja i saradnje Srba sa Kosova sa Euleksom i Kforom, odnosno NATO.
- Imajući u vidu neizvesnost ishoda dijaloga neophodno je da se Nemačka, Ujedinjeno kraljevstvo i Sjedinjene države neposrednije angažuju kako bi se sprečilo da budući proces dijaloga promeni pravac.
- Sve odredbe poglavlja 35. Platforme za pregovore sa Srbijom treba što brže realizovati kako bi se obezbedio suverenitet Kosova. To podrazumeva i što skorije integrisanje kosovskih Srba u državne institucije Kosova, i potpunu normalizaciju odnosa između Prištine i Beograda – obostrano priznavanje.
- Brisel mora da sprovodi jasnu podelu rada u okviru dijaloga između političkih razgovora na visokom nivou i razgovora radnih grupa o tehničkim detaljima.
- EU mora da se suoči sa demokratskim deficitom i Kosova i Srbije . To podrazumeva reformu izbornog sistema, kao i širok spoljni nadzor opštih izbora.
- Treba unaprediti mandat EULEX-a u pravcu učvršćivanja vladavine prava.

XIII – SRBIJA I SVET

Nedoslednost i neprihvatanje realnosti

Krajem 2015. godine Srbija je u pristupnom procesu Evropskoj uniji (EU) otvorila prva dva pregovaračka poglavlja – 32, i 35. Iako bi taj čin trebalo da predstavlja dokaz neupitnog geostrateškog pozicioniranja zemlje, ostaje utisak da definitivni izbor još nije učinjen. Ponašanje Srbije na međunarodnoj sceni i dalje naime, karakteriše nedoslednost, povlačenje ad hoc poteza, uz mešavinu emocija i pragmatičnosti: to proizlazi iz frustracija, osećaja poraženosti i poniženosti, kao i neprihvatanja realnosti, pogotovo kad je reč o regionu, s porastom nacionalizma kao sredstvom u međubalkanskim odnosima.

U okviru navodne vojne neutralnosti, Srbija je nastavila da balansira između Brisela i Moske. Međutim, upravo su se tokom 2015. godine okolnosti u kojima se ta krhka ravnoteža održavala dramatično promenila. Kako, kad je reč o Evropskoj uniji, tako i kad je reč o Rusiji.

Evropsku uniju krize su sustizale jedna drugu: finansijska kriza, grčka kriza, ukrajinska kriza, izbeglička kriza... A, najneizvesnija tek dolazi: u Velikoj Britaniji, jednoj od ekonomski i vojno najznačajnijih članica, u junu 2016, održava se referendum o eventualnom istupanju iz EU, pa bi se, kako kaže bivši vicekancelar i šef diplomatije Nemačke Joška Fišer, „Evropa... mogla suočiti i sa secesionističkom krizom“.⁷¹⁴ U situaciji kad gotovo 90 odsto aktivnosti i kapaciteta EU „troši“ na upravljanje krizama, prijem novih članica i kao tema i kao proces skrajnut je na marginu.

S druge strane, ruska kampanja širenja uticaja na prostoru Balkana, u prvom redu u Srbiji i u Bosni i Hercegovini preko Republike Srpske, tokom 2015. godine dobila je na zamahu. Instalirana meka, prvenstveno medijska moć etablirala se kao moćno sredstvo u oblikovanju

⁷¹⁴ Autorski tekst, objavljen u *Danasu* 5. maj 2016.

javnog mnjenja, i inače sklonog verovanju u „antisrpsku zaveru“ Zapada. Osim toga, kako primećuju neki komentatori, zbog prihvatanja aplikacije Crne Gore za članstvo u NATO, s namerom izbegavanja istog scenarija u Beogradu, Kremlj je dosadašnji „soft pauer odlučio da zameni hard pauer politikom“. Ta vrsta pritiska testira se prvenstveno na premijeru Aleksandru Vučiću, kome je prilikom susreta u Kremlju, krajem maja 2016, ruski predsednik, u diplomatskoj praksi krajnje neuobičajeno, otvoreno zatražio da u budućoj srpskoj vladi, u njoj „dostojno mesto“ zauzmu ljudi koji će „obratiti posebnu pažnju na razvoj naših međudržavnih odnosa“. ⁷¹⁵ U tom smislu bi trebalo tumačiti i „naglo aktiviranje... dojučerašnjih ruskih 'spavača' u Srbiji“. ⁷¹⁶

Pod takvim (propagandnim) pritiskom s istoka i odsustvom nekadašnjeg zapadnobalkanskog entuzijazma Brisela (samit u Solunu 2003), došlo je do drastične promene raspoloženja građana: za razliku od 2008, kad je „evropski put“ Srbije zvanično počeo i kad je podrška javnosti bila oko 70 odsto, tokom 2015. godine varirao je oko 50 odsto, s time što je povremeno silazio i ispod te granice. Taj trend je na indikativan način komentarisao predsednik Republike Tomislav Nikolić koji je kazao da, „u Srbiji ima rusofila, ali nema evrofanatika“, ali da Srbija privržena evrointegracijama, „zato što je svima jasno da je Evropa nužno zlo“. ⁷¹⁷

Upravo zbog toga sledeći izazov evropskoj orijentaciji zemlje je sastav Narodne skupštine nakon vanrednih republičkih izbora, u proleće 2016. Naime, u parlamentu čiji je mandat trajao od 2014, do 2016. godine nijedna evroskeptična, prorуска, odnosno antievropska stranka nije imala poslanike s obzirom da nisu prešle izborni cenzus. Situacija je bitno promenjena 2016. godine, jer je ultradesna, prorуска Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja u Skupštinu Srbije ušla kao treća po

⁷¹⁵ Zvanični sajt predsednika Rusije, prema, Politika, 27. maj 2016.

⁷¹⁶ Novinar i kolumnista Boško Jakšić u intervjuu za, Newsweek, 9. maj 2016.

⁷¹⁷ Kako je između ostalog rekao Nikolić, nemoguće je voditi Srbiju, a ne saradivati sa Rusijom i EU, kao i da u Srbiji ima rusofila, ali nema evrofanatika, zato što je svima jasno da je „Evropa nužno zlo“; Blic, 9. maj 2016.

snazi, a cenzus je takođe prošla i antievropska i Rusiji bliska konzervativna koalicija Demokratska stranka Srbije – Dveri.

Zvanični Brisel generalno podržava reformske napore vlasti, pogotovo kad je reč o usvajanju reformskih i „evropskih“ zakona. Podrška vlasti, u prvom redu premijeru Aleksandru Vučiću iskazana je ponovo nakon što je njegova stranka i koalicija koju je predvodio ubedljivo pobedila na vanrednim parlamentarnim izborima (april, 2016). Naklonost prema aktuelnoj vlasti očigledna je i u redovnim godišnjim izveštajima Evropske komisije (EK) o napretku Srbije u procesu pristupanja. Naime, naglasak je uvek na tzv. pozitivnim pomacima, dok su u drugom planu zamerke koje bi trebalo da budu oštrije i iskrenije kad je reč o unutrašnjoj političkoj i društvenoj situaciji – od autoritarnih sklonosti premijera, preko stanja u medijima, urušavanja institucija, nesamostalnosti pravosuđa, do izloženosti pritiscima nezavisnih tela... Pri tome je briselska birokratija, kako se čini, blagonaklnija od šefa svoje beogradske kancelarije Majkla Devenporta. ⁷¹⁸

Usklađivanje sa evropskim pravnim tekovinama u okviru pristupnog procesa, nije, međutim, praćeno usaglašavanjem spoljnopolitičke i diplomatske aktivnosti s Briselom. Srbija se, za razliku od, na primer, Crne Gore nije pridružila ekonomskim sankcijama Rusiji, koje su EU i Sjedinjene Države Amerike (SAD) uvele nakon ruske intervencije u Ukrajini i aneksije Krima. Pritisku „usaglašavanja“ Srbija je odolela i tokom 2015, jer ni pritisak nije bio veliki kao godinu ranije.

Neke bitne razlike u odnosu na svoje najznačajnije partnere u zapadnoj međunarodnoj zajednici, Srbija čak nastoji da poveća, instrumentalizujući ih kao navodne uspehe na unutrašnjoj sceni. Među njima su se tokom 2015. godine izdvojile dve veoma značajne, u kojima je Srbija „pobedila“ Zapad, uz značajnu podršku i pomoć Rusije: najpre u julu 2015, u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija nije usvojena rezolucija povodom obeležavanja 20-godišnjice genocida u Srebrenici;

⁷¹⁸ U više navrata premijer Aleksandar Vučić pokazivao je animozitet prema Majklu Devenportu i naglašeno pokazivao razliku u simpatijama prema, na primer, bivšem američkom ambasadorom Majklu Kirbiju u odnosu na „Evropljanima“, Devenporta.

potom, u oktobru nakon intenzivnog diplomatskog lobiranja među zemljama članicama i opet, uz podršku Rusije, Kosovo nije primljeno u UNESCO.

Tokom 2015. godine Srbija je uspešno privela kraju izuzetno važnu međunarodnu ulogu: predsedavala je Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) s kopredstavljajućim Švajcarskom i Nemačkom. Početkom godine činilo se da će to biti izuzetno veliko iskušenje i svojevrsni „hod po žici“ za diplomatiju Srbije, imajući u vidu da se u to vreme eskalacija krize u Ukrajini primicala vrhuncu. Od predsedavajućeg OEBS očekivalo se da učini pomak u njenom rešavanju, a, pritom, da se ne zameri ni Briselu, ni Moskvi. Događaji su, međutim, otišli u drugom pravcu – eskalirala je kriza u Siriji, pa se međunarodni fokus pomerio na Bliski istok, dok je Ukrajina ostala u drugom planu. Tako je Srbija, uz pohvale (koje nisu bile samo kurtoazne) okončala godinu predsedanja, uspešnim organizovanjem ministarske konferencije OEBS u decembru 2015, što je Beograd, nakon više od četvrt veka vratilo na diplomatsku mapu Evrope i sveta.

I odnosi sa Vašingtonom bili su znatno dinamičniji nego prethodnih godina. Premijer Vučić je dva puta putovao u Vašington, a u regionu je, uključujući Srbiju boravio američki državni sekretar Džon Keri. Zvaničnici u Vašingtonu, po svemu sudeći, podržavaju aktuelnu vlast, jer im opoziciona „konkurencija“ ne deluje uverljivo kad je reč o strateškim interesima SAD na Balkanu. Dok god premijer Vučić bude držao otvoreni kanal komunikacije s Prištinom u cilju normalizacije odnosa, bio oprezan prema Moskvi i trudio se da u odnosima sa susedima dodatno ne raspaljuje strasti, uživaće podršku moćnog zapadnog aktera. Ipak u srpsko-američkim odnosima ostao je i dalje krupan problem koji gotovo 20 godina nije rešen. Reč je o kidnapovanju i ubistvu trojice braće Bitići, američkih državljana albanskog porekla, koji su 1999. godine ubijeni u bazi specijalnih jedinica MUP Srbije u Petrovom Selu. Slučaj još nije dobio pravosudni epilog, jer bi, po svoj prilici, vodio do samog tadašnjeg policijskog vrha.

Navodno vojno neutralna, Srbije je tokom 2015. godine nastavila da unapređuje saradnju s NATO (između ostalog, i učešćem pripadnika Vojske Srbije u manevrima Alijanse; takođe, pripadnici Vojske Srbije jednom su učestvovali u manevrima ruske Armije). Nakon što je 2014. godine s NATO potpisan sporazum (SOFA), kojim se Srbija obavezala na primenu ugovora i povelja koje važe za članice NATO, u januaru 2015, potpisala je još jedan (IPAP), koji se smatra „poslednjom stepenicom“ do punopravnog članstva; takođe, početkom 2016. godine Skupština Srbije ratifikovala je sporazum o saradnji u oblasti logističke podrške, kojim se osoblju i pripadnicima snaga Alijanse na teritoriji Srbije daje diplomatski status, odnosno imunitet.

U spoljnopolitičkoj doktrini Turske Balkan ima značajno mesto, što je bilo očiglednije pre nekoliko godina, kad je i diplomatski i ekonomski bila neposrednije prisutna. Međutim, od početka građanskog rata u Siriji, uspona Islamske države, ogromnog izbegličkog talasa koji se preliva preko njenih granica i u najvećoj meri tu ostaje i, konačno ruska intervencija na strani sirijskog predsednika Bašara el Asada, promenila je turske međunarodne prioritete. Osim toga, unutrašnja situacija u Turskoj ozbiljno je poremećena ambicijama i samovlašćem predsednika Taipa Erdogana koji brutalno eliminiše unutrašnje protivnike, a bahatost prenosi i na spoljnopolitički plan (obaranje ruskog vojnog aviona, svađa s Evropskom unijom povodom izbeglica). Uprkos svemu, Balkan nije potpuno zapostavljen – Erdogan je početkom 2016. godine posetio Hrvatsku, a odlazeći premijer Ahmet Davutoglu je početkom maja 2016, bio u Banjaluci povodom otvaranja obnovljene džamije Ferhadija.⁷¹⁹

⁷¹⁹ Davutogluov govor na toj svečanosti izazvao je negativne komentare u srpskim medijima i u Republici Srpskoj i u Srbiji, jer je, između ostalog, rekao da iza (celovite) Bosne i Hercegovine stoji 68 miliona Turaka i dodao, „bili smo nekad ovde, danas smo ovde, bićemo ovde“; prema, Politika, 9. maj 2016.

Kriza Evrope

Dok se Srbija, poput drugih zemalja Zapadnog Balkana sporo ali ipak, približava evrointegracijama, Evropska unija je tokom 2015. godine, što se nastavilo i u 2016, pokazala sopstveni, opasan dezintegracioni potencijal. Najznačajnija političko-ekonomska organizacija na kontinentu, „specijalizovana“ za rešavanje kriza unutar, ali i izvan svojih granica, godinama je uspešno upravljala njima. Čak i nakon 2008. godine i naleta globalne finansijsko-ekonomske krize (relativno uspešno „hendlovane“), spakovan je, sa mnogo strana osporavan, „spasilački paket“ za Grčku koja je ostala i među članicama EU i u euro zoni.

Sposobnost „kriznog menadžmenta“, svaki put dok je EU išla iz jedne krize u drugu, pokazao je svoja ograničenja kad se, 2015, suočila sa više ozbiljnih kriza odjednom, a samo jedna od njih – izbeglička – „ima snagu da uništi EU“, kako je rekla nemačka kancelarka Angela Merkel.⁷²⁰

Dugotrajajuća iluzija o „prstenu prijatelja“ koju je Evropa negovala kad je reč o zemljama na istočnim i južnim rubovima kontinenta, kao i o Bliskom istoku i severu Afrike, pretvorila se u košmar „vatrenog prstena“ potpaljenog kombinacijom ruske vojne intervencije, najpre u Ukrajini, potom i u Siriji, kao i širenjem granica i uticaja terorističkog pokreta Islamska država (ISIS).⁷²¹

Izbeglička kriza „eksplodirala“ je tokom leta 2015. godine, kad je, po život opasnim morskim i kopnenim putevima na evropski prag počelo da stiže na stotine hiljada izbeglica: najviše iz Sirije, ali i iz Iraka, Libije i drugih afričkih i azijskih zemalja. Računa se da je tokom 2015.

⁷²⁰ Tu izjavu Merkelove citira Džordž Soros u autorskom tekstu „EU i Putin u trci ko će pre da propadne“; Danas, 12. februar 2016.

⁷²¹ Kako kaže iskusni diplomata i nekadašnji premijer i ministar spoljnih poslova Švedske Karl Bilt, „ideja da bi EU sa svojim otvorenim društvima i čvrstom vladavinom prava, mogla nadahnuti okolne zemlje, okrenula se naglavačke, pa se metež iz susjedstva Evrope prenosi na Uniju sa svojim napetostima i nestabilnošću“; Danas, 30. decembar 2015.

godine u Evropu iz, ratom i stradanjima ugroženog područja stiglo najmanje milion azilanata.

Iako milion izbeglica (što jeste najveći egzodus nakon Drugog svet-skog rata) objektivno ne predstavlja veliko iskušenje za zemlje Evropske unije i njihovih blizu 500 miliona stanovnika, humanost i solidarnost, inače, tradicionalne „evropske vrednosti“ završile su iza, bodljikavom žicom opasanih granica. Istina, članice EU nisu se ponašale na isti način. Nemačka je primila uverljivo najveći broj izbeglica, nešto manje Norveška, Švedska, Francuska... ali su zato Mađarska, Slovačka, Danska, Poljska sebično i ksenofobično odbile da učestvuju u humanitarnom poduhvatu.⁷²²

Umesto dogovora o pravičnoj međusobnoj raspodeli „izbegličkog tereta“, Evropska unija je zatvorila „južnu rutu“, kojom je tokom 2015. godine u Evropu stigao najveći broj azilanata. Takođe, pojačana je kontrola i spoljnih i unutrašnjih granica EU. Konačno, s Turskom je postignut dogovor da uz „nadoknadu“ od šest milijarde eura i viznu liberalizaciju, Ankara na svojoj teritoriji zadrži bliskoistočne pridošlice iz drugih zemalja. „Udvaranje“ Turskoj, pri čemu se prešlo preko masovnog kršenja ljudskih prava novinara i slobodnomislećih intelektualaca, obnovljenih oružanih obračuna s Kurdima, privilegovanje političkog islama i drugih zabrinjavajućih pojava u Erdoganovom „sultanatu“, dodatno je pokazalo unutrašnju slabost Evrope i njenu nesposobnost da dosledno brani sopstvenih vrednosti.

Po unutrašnje jedinstvo Unije možda je još veće iskušenje referendum o o(p)stanku u krugu „porodice“, Velike Britanije. Tokom 2015, Brisel je nastojao da s Londonom koji je pretio raspisivanjem referenduma o ostanku u Uniji, pronađe kompromis. S obzirom da do toga nije došlo, glasači u Velikoj Britaniji će 23. juna 2016, odlučivati da li će

⁷²² Mađarski premijer Viktor Orban je, na primer, odluku o zatvaranju granice za izbeglice začinio antimuslimanskom retorikom, slovački kolega Robert Fico je izjavio da će Slovačka primiti samo izbeglice hrišćanske veroispovesti, češki predsednik Miloš Zeman je domaćoj antimuslimanskoj grupi Blok poručio da „oni nisu ekstremisti“...

ostati ili izaći iz EU. Britanija, jedna od najmoćnijih članica i do sada je uživala neke privilegije – ignoriše šengensku viznu liberalizaciju, funtu nije zamenila eurom... ali, to izgleda nije dovoljno.

Zagovornici napuštanja zajednice u kojoj je Britanija provela četiri decenije, svakako nije „povratak nacionalne suverenosti“ kako javno tvrde,⁷²³ već strah od migracije stranih radnika i socijalnih beneficija za njih. Masovni dolazak bliskoistočnih migranata pojačava taj strah i podstiče eurofobiju britanskih konzervativaca.

Mogućnost izlaska Velike Britanije iz zajedničkog evropskog „doma“ zabrinjava evropske lidere. Kako kaže bivši švedski premijer i ministar spoljnih poslova Karl Bilt, to bi bila „prvoklasna katastrofa za Evropu. Sa geopolitički veoma oslabljenom EU, ojačale bi antievropske snage u drugim državama članicama“.⁷²⁴

Ako se to dogodi, EU bi, nakon procesa širenja koji je trajao decenijama, počela da se smanjuje. Za protivnike prijema novih članica (kojih je takođe, sve više unutar EU), to bi bio argument više, a za pretendente na članstvo, među kojima je i Srbija – uznemirujuća poruka.

Otvoranje prvih poglavlja

Gotovo dve godine nakon što je Srbija formalno otvorila pristupne pregovore s Evropskom unijom (januar 2014), polovinom decembra 2015, otvorena su prva pregovaračka poglavlja: 35, o normalizaciji odnosa s Kosovom i 32, o finansijskoj kontroli. Redosled pregovaračkih poglavlja pokazuje prioritete u odnosu na očekivanja od Beograda u ispunjavanju „briselskih uslova“. Dijalog Beograda i Prištine, bez obzira na to što se tokom 2014, i 2015, odvijao usporenim dinamikom, a većina međusobno postignutih dogovora se ne sprovodi, i dalje figurira kao glavna pretpostavka evropskog puta Srbije.

723 Bivši gradonačelnik Londona Boris Džonson tvrdi da EU sledi stazu Adolfa Hitlera i Napoleona u pokušaju da stvori evropsku super-državu, Politika, 16. maj 2016.

724 Danas, 15. decembar 2015.

Naime, iako je Srbija želela da u pristupnom procesu ovori neko drugo poglavlje (u tehničko-administrativnom smislu to se moglo s Poglavljem 32), i to još 2014, pomak je učinjen tek u decembru 2015: prethodno je, krajem leta, održana važna runda briselskog dijaloga. Tom prilikom usvojeno je pet značajnih sporazuma, od energetike i telekomunikacija do konstituisanja zajednice srpskih opština. Iako se, praktično nijedan od novopotpisanih sporazuma (a u najvećoj meri to važi i za one prethodne) ne sprovodi,⁷²⁵ ceremonija povodom otvaranja prva dva pregovaračka poglavlja održana je 14. decembra 2015, u Briselu.

Makar i formalan to je ipak za Srbiju događaj od istorijskog značaja, kako ga je tom prilikom okvalifikovao i premijer Aleksandar Vučić.⁷²⁶ Po rečima komesara Evropske komisije za proširenje i susedsku politiku Johanesa Hana, „Srbija je sada zemlja koja ima jasnu evropsku perspektivu“.⁷²⁷ Komentarišući otvaranje prvih pregovaračkih poglavlja, predsednik Srbije Tomislav Nikolić rekao je da je to Srbija „odavno zaslužila“, jer je „ispunila mnogo uslova koje je bilo veoma teško ispuniti“ i dodao da je to „ohrabrujuće, ali nije vreme za euforiju“.⁷²⁸ Izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju Dejvid Mekalister naglasio je da otvaranjem poglavlja „pravi posao tek počinje“.⁷²⁹

Pozivanje na briselski dijalog evropskih zvaničnika ovim povodom, nesumnjivo stavlja do znanja da je normalizacija odnosa Srbije s Kosovom od prvorazrednog značaja za njen evropski put. Ostali uslovi za sad ostaju na margini. Među njima i oni tako delikatni, poput usaglašavanja sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama EU. Od

725 Briselski sporazum između Beograda i Prištine potpisan je u aprilu 2013. godine, kad su premijeri Srbije i Kosova bili Ivica Dačić i Hašim Tači; u okviru pregovaračkog procesa koji od tada traje, održano je više od 40 susreta na najvišem nivou; međutim, od ukupno 17 do sada postignutih dogovora u potpunosti je sprovedeno samo šest.

726 „Ovo je za nas važan i veliki dan. Jedan od onih dana kad ispisujemo stranice istorije i više ne moramo da sanjamo snove o Evropskoj uniji“, rekao je premijer Aleksandar Vučić, prema, Politika, 15. decembar 2015.

727 Prema Danas, 15. decembar 2015.

728 Isto.

729 Danas, 14. decembar 2015.

sticanja statusa kandidata za članstvo (2012) Beograd je gotovo bez zadržke podržavao sve spoljopolitičke postupke Brisela.⁷³⁰ Taj, u odnosu na nekoliko prethodnih godina uzlazni trend, nije, međutim, dugo trajao: ruska intervencija u Ukrajini i aneksija Krima, na šta je Brisel reagovao oštrim porukama i konkretnim merama (ekonomske sankcije protiv Moskve), ozbiljno su narušile uspostavljeni sklad. Srbija, 2013, kao ni 2014, i 2015, godine nije stala ni iza jedne rezolucije EU koja se odnosila na Rusiju; tako je nivou usaglašenosti spoljne politike Brisela i Beograda sa više od 90 odsto (2012), spao na nešto više od 65 odsto, 2015. Indikativno je da Srbija koja zvanično tvrdi da ne podržava aneksiju Krima, nije podržala deklaraciju EU iz marta 2015. godine koja se odnosila na obeležavanje godišnjice aneksije Krima.

Nakon decembarskog „proboja“ u otvaranju poglavlja, Beograd je s velikim očekivanjima ušao u 2016. godinu. Verovalo se da će, najkasnije u junu biti otvorena dva, za demokratizaciju i usklađivanje s evropskim vrednostima ključna poglavlja – 23, i 24, a kasnije tokom godine i još nekih. Jedinstvo članica EU povodom tog pitanja narušila je, međutim, Hrvatska. Zagreb je insistirao na tome da Srbija pre otvaranja poglavlja poništi Zakon o univerzalnoj nadležnosti za procesuiranje ratnih zločina, kao i da hrvatskoj nacionalnoj zajednici u Srbiji uvaži status koga ima srpska zajednica u Hrvatskoj. Zakon o univerzalnoj nadležnosti u načelu nije sporan (imaju ga i neke zemlje EU), ali je pozicija Srbije legalistički i, možda još više, moralno upitna. Nepoverenje susednih zemalja, što važi i za Hrvatsku, koga imaju prema Beogradu zbog uloge u ratovima devedesetih, opravdano je i potpuno razumljivo. Pod pritiskom ostalih članica EU, pogotovo onih najuticajnijih, poput Nemačke, čini se da će Zagreb popustiti i da će dva važna poglavlja biti otvorena.

730 Primerice, tokom 2012, EU je objavila 62 deklaracije, a Srbija se nije usaglasila samo s jednom (odnosila se na kršenje ljudskih prava u Kini); takođe, od 32 deklaracije usvojene tokom 2013, Srbija se nije usaglasila sa samo četiri (dve su se odnosile na Kinu, a jedna na Iran).

Evroentuzijizam na silaznoj krivulji

Svojevrsni paradoks evropskog putovanja Srbije sadržan je u činjenici da, što je bliža Briselu, „prati je“ sve manji procenat njenih sopstvenih građana.⁷³¹ Početkom jeseni 2015. godine, prema istraživanju agencije Faktor plus, samo je 42 odsto građana podržavalo ulazak zemlje u EU, dok je čak njih 36 odsto bilo protiv.⁷³² Otvaranje prvih pregovaračkih poglavlja krajem godine dovelo je do blagog porasta evrooptimizma, ali procenat pozitivnog raspoloženja ne prelazi 50 odsto.⁷³³

Razlozi za takav trend svakako su višestruki. Evropsko putovanje Srbije praktično traje već 15 godina, a između svake stepenice – potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, sticanje statusa kandidata, formalnog otvaranja pristupnog procesa, otvaranja prvih pregovaračkih poglavlja... prođe u proseku, oko dve godine, što deluje iscrpljujuće. Osim toga, čak i proevropski političari i mediji smatraju da Brisel prema Srbiji vodi politiku uslovljavanja, ispostavljujući stalno nove zahteve, što je u javnom diskursu postalo „opšte mesto“.

I jedno i drugo pogoduje evroskeptičarima, kojih u Srbiji tradicionalno ima mnogo i to na, za širenje uticaja pogodnim mestima (akademska sredina, fakulteti, mediji...), što u velikoj meri koriste veoma uspešno.

U tome sve više i sve agresivnije dobijaju pomoć „prijatelja“ s istoka. Naime, Rusija se tokom poslednjih nekoliko godina angažovala na instaliranju mreže „meke moći“ u regionu, prvenstveno medijske, ali i sa nizom pratećih elemenata, ne samo iz kulturno-umetničke i naučne sfere. Balkan Moskva smatra područjem od strateškog interesa i čini napor da redukuje uticaj evoatlanskih struktura na tom prostoru. U Srbiji to nailazi na dobar prijem što se, između ostalog, može videti i u sve

731 Ilustracije radi, u decembru 2009. godine podrška članstvu Srbije u EU iznosila je 73 odsto, a u decembru 2012 (kad je bila najniža) samo 41 odsto.

732 Politika, 1. septembar 2015.

733 Prema podacima Kancelarije za evropske integracije, početkom 2016. godine procenat građana koji bi glasao za ulazak u EU bio je 48 odsto, dok bi protiv glasalo njih 28 odsto; Politika, 2. februar 2016.

masovnijim javnim istupima i medijskim napisima koji kritikuju zvanično, deklarativno opredeljenje o evropskom putu bez alternative.⁷³⁴

Na antievropskom kursu u međuvremenu su ojačale i političke stranke na desnoj strani političkog spektra: Srpska radikalna stranka (SRS), nakon povratka njenog lidera Vojislava Šešelja iz Haga, Demokratska stranka Srbije pod novim rukovodstvom (Sande Rašković Ivić)⁷³⁵ i pokret Dveri. Sve tri stranke od kojih dve, SRS i Dveri, zagovaraju savezništvo s Rusijom, umesto ulaska u EU, na izborima u aprilu 2016, ušle su u Republički parlament.

Osim toga, kao deo vladajuće koalicije u parlament je ušla i Srpska narodna partija (SNP) Nenada Popovića koji smatra da „Srbija... nema ni politički ni ekonomski interes da postane članica EU“;⁷³⁶ Popović, koji održava bliske odnose s političkim i poslovnim partnerima u Rusiji, kao i neki uticajni analitičari smatra da bi Srbija trebalo da „uravnoteži spoljnu politiku“, odnosno da ne ulazi u „procese na koje ne može da utiče“.

Prema Evropskoj uniji negativno raspoloženje naglašeno potpiruje i Srpska pravoslavna crkva (SPC) koja navodno, podržava Srbiju na tom putu, ali ne po cenu „žrtvovanja“ Kosova: „ne smemo žrtvovati Kosovo zarad Evrope, jer ono nema cenu“, kako kaže poglavar SPC, patrijarh Irinej.⁷³⁷Isti stav, takođe veoma direktno, često ponavlja i predsednik Srbije Tomislav Nikolić.

734 „Za svaku razumnu vlast jedino sopstvena zemlja nema alternativu“, kaže univerzitetski profesor Leon Kojen, jedan od vodećih desničarskih intelektualaca, zalažući se za to da Srbija „još jednom razmotri svoje opcije“, uzimajući u obzir odlične odnose sa Rusijom i Kinom; Politika, 18. oktobar 2015.

735 Demokratska stranka Srbije je povodom otvaranja pregovaračkih poglavlja s EU izdala saopštenje kojim je taj čin nazvala „rušenjem državnog suvereniteta“; prema Vreme, 17. decembar 2015.

736 Politika, 26. oktobar 2015.

737 Prema, Danas, 16. oktobar 2015.

S Amerikom ambivalentno, kao i dosad

Dinamika bilateralnih susreta na visokom nivou između Beograda i Vašingtona tokom 2015 – dva boravka premijera Aleksanda Vučića u SAD i boravak državnog sekretara Džona Kerija u Beogradu – nije rezultirala bitnijim usponom međusobnih odnosa: korektnih, ali ne preterano bliskih i ne bez međusobnih otvorenih pitanja. Pogotovo ne, prevazilaženju antiameričkog raspoloženja u javnom, naročito medijskom diskursu koje se uporno povezuje sa američkom ulogom u NATO intervenciji 1999. godine i potonjim proglašenjem nezavisnosti Kosova.

Premijer Aleksandar Vučić, po svim znacima i diplomatskim signalima s one strane Atlantika, uživa podršku američkih zvaničnika. To važi za njegovu evrointegracionu politiku, korektne odnose sa susedima (BiH i Crnom Gorom, u prvom redu) i, makar u uslovnoj uzdržanosti prema Moskvi kad je reč o njenim nastojanjima da Srbija postane „tačku oslonca“ za strateško pozicioniranje na evropskom kontinentu.⁷³⁸

Formulacija „slažemo se da se ne slažemo“ definiše odnose Srbije i SAD kad je reč o Kosovu. Amerika čvrsto stoji iza kosovske državnosti i ne skriva želju da proces normalizacije između Beograda i Prištine koji se pod pokroviteljstvom EU održava u Briselu, završi zvaničnim priznavanjem nezavisnosti Kosova. To se, međutim, ne odražava na ukupnu političku, ekonomsku i vojnu saradnju. Kad je reč o ovoj poslednjoj, valja podsetiti na njenu postojanost i obostranu ocenu da „bilateralna vojna saradnja predstavlja najbolje razvijeni deo sveukupnih odnosa dve države“.⁷³⁹

738 Medijski komentatori s vremena na vreme podsećaju na opasku američkog potpredsednika Džozefa Bajdena, da Vučić „mnogo nervira Ruse“; prema Danas, 19–20. septembar 2015; takođe, američki senator Džon Mekejn koji je u martu 2016. godine boravio Beogradu izjavio je kako misli da se „premijer Vučić odupire ruskom pritisku“; prema, Politika 11. mart 2016.

739 Saopštenje Ministarstva odbrane Srbije nakon susreta ministra odbrane Zorana Đorđevića i načelnika Generalštaba Vojske Srbije Ljubiše Dikovića sa zamenikom pomoćnika sekretara odbrane SAD Majklom Karpenterom, u martu 2016; prema Politika, 5. mart 2016.

Već gotovo 20 godina međusobne odnose opterećuje nerešen slučaj egzekucije trijice američkih državljana albanskog porekla u bazi Specijalnih jedinica MUP Srbije u Petrovom Selu. Tamo su u junu 1999, ubijena trjica braće Bitići, prethodno pritvoreni, navodno zbog ilegalnog ulaska u Srbiju. Uprkos stalnim naporima američkih zvaničnika da se slučaj rasvetli (nalogodavci i izvršioci), to se nije dogodilo. Na potrebu da se to učini, nadležne u Srbiji povremeno, ali uporno, podseća četvrti brat, Fatos Bitići koji tvrdi da bi dosledna istraga ubistva vodila do Gorana Radosavljevića Gurija, tadašnjeg komandanta Specijalnih antiterorističkih jedinica MUP Srbije. Međutim, bivši tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević je pre odlaska u penziju krajem 2015. godine, izjavio da se na slučaju Bitići radi „od prvog dana“, ali i da to što posao nije završen, „nije krivica Tužilaštva“.

Početak 2016. godine američko-srpski odnosi ponovo su uzburkani incidentom koji se dogodio u severnoj Africi. Dvoje službenika ambasade Srbije u Libiji, kao žrtve otmice, poginuli su u kampu Islamske države, koga su bombardovale američke trupe. Ne samo tabloidima, to je i nekim političarima poslužilo kao povod za raspirivanje antiameričkog raspoloženja. Kao svakako najbizarniji, izdvaja se istup potpredsednika Socijalističke partije Srbije Predraga Markovića koji je rekao da su Amerikanci „sada izgubili moralno pravo da nas uslovljavaju braćom Bitići“, jer su „naše diplomate stradale kao civili i zarobljenici američkih neprijatelja“, a braća Bitići su „ubijeni kao borci OVK“.⁷⁴⁰

Incident ipak nije doveo do ozbiljnijeg poremećaja bilateralnih odnosa, nakon američkih uveravanja da komandanti operacije bombardovanja terorističkog kampa nisu imali saznanja o prisustvu civila u njemu.

740 Prema, Politika 4. mart 2016.

OEBS – bolje od očekivanja

Povodom preuzimanja vodećeg mesta predsedavajućeg Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju OEBS, nagađalo se o izazovima koje Beograd očekuju na tom mestu. Ukrajinska kriza je u to vreme bila na vrhuncu, a Srbija je „bila na potezu“. Pri tome su se, s jedne strane, iskazivale sumnje u moguću pristrasnost prema Moskvi, s obzirom da se Srbija nije pridružila ekonomskim sankcijama zapadnih zemalja protiv Rusije zbog intervencije u Ukrajini i aneksije Krima. S druge strane, postojala je i škola mišljenja da bi Beograd upravo zbog lojalnosti prema Moskvi mogao da ima konstruktivnu ulogu u približavanju pozicija Zapada i Rusije kad je reč o traženju prihvatljivog rešenja u skladu s dogovorom Minsk 2.⁷⁴¹ Konačno, bilo je i onih koji su smatrali da će se taj svojevrsni „hod po žici“ između Brisela i Moskve završiti fijaskom.

Dilema s tim u vezi trajala je samo u prvoj polovini mandata. Do tada je diplomatija Srbije uspešno balansirala između protivrečnih interesa i u okviru OEBS povukla neke konkretne poteze: broj posmatrača OEBS je udvostručen (na ukupno 1000), boravak misije je produžen, a Trilateralna komisija – Rusija, Ukrajina, OEBS – je formirala četiri radne grupe: za politička, humanitarna, ekonomska i bezbednosna pitanja.⁷⁴² Najveća zasluga Srbije, kako je rekao šef diplomatije Nemačke Valter Štajnmajer je u tome da je misiju OEBS u Ukrajini učinio vidljivijom i što se „pobrinuo da ukrajinski konflikt ne preraste u nešto veće“.⁷⁴³

741 Oba dogovora o primiru u Ukrajini u glavnom gradu Belorusije, Minsk 1 i Minsk 2 (februar 2015) postigla je tzv. normandijska četvorka, Nemačka, Francuska, Rusija i Ukrajina.

742 Trud Srbije u okviru OEBS pohvalio je i ministar spoljnih poslova Ukrajine Pavlo Klimkin (prilikom boravka u Beogradu na Savetu ministara OEBS, u decembru) koji je naglasio napor Srbije da pruži podršku Organizaciji, pogotovo misiji na terenu u Ukrajini da bude efikasnija i dobije veće kapacitete: „U tom smislu sam izuzetno zahvalan mom kolegi srpskom ministru spoljnih poslova Ivici Dačiću“; Danas, 4. decembar 2015.

743 Politika, 5. decembar 2015.

Već tokom prvih letnjih meseci, a pogotovo kasnije, evropski prioriteti – kojima je do tada, kao najveća kontinentalna bezbednosna kriza, dominirala ukrajinska – su se naglo promenili. Najpre je su se Brisel i zapadnoevropske države suočile se talasom bliskoitsočnih izbeglica, najvećim egzodusom od Drugog svetskog rata, što je, osim građanskog rata u Siriji bilo posledica jačanja i širenja Islamske države u Siriji, Iraku i Libiji, da bi, na kraju (u oktobru) i Rusija intervenisala u Siriji.

To je iz fokusa skrajnulo ukrajinsku krizu, kao i ulogu OEBS (i EU) u njenom prevazilaženju. Predsedavajući se, u znatno lagodnijoj poziciji bavio obeležavanjem 40-godišnjice osnivanja, tada KEBS, sad OEBS i Helsinškog završnog akta i načelnom raspravom o ulozi najznačajnije bezbednosne organizacije na kontinetu.⁷⁴⁴

U dobroj meri, isto je važno i za završnu ministarsku konferenciju, diplomatski skup najvišeg ranga koji je u decembru 2015. godine održan u Beogradu. Osim što su se u Beogradu za istim stolom našli šefovi diplomatija SAD Džon Keri, Rusije, Sergej Lavrov, Turske, Melvut Čavuşoglu i niz drugih, u Beogradu je to bio najveći međunarodni skup nakon 1989. godine. Kako su ocenili i gosti i domaćini decembarski ministarski skup bio je izuzetno dobro organizovan i sadržinski ispunjen, pogotovo kad je reč o bilateralnim susretima međunarodnih zvaničnika: „Srbija je pokazala da može da bude ozbiljan partner na međunarodnoj sceni i da predsedava jednom ovako teškom organizacijom. I sam ton obaraćanja velikih sila i niz bilateralnih sastanaka pokazali su da Srbija može da bude mesto gde će se tražiti neki kompromisi“, izjavio je kraju ministat spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić. Njegovo zadovoljstvo je utoliko veće što Srbija više nije „tema“ ovakvih skupova, „nego je za predsedavajućim stolom“.⁷⁴⁵

744 Na ministarskom satanku u Helsinkiju, u julu 2015, šef diplomatije Srbije Ivica Dačić naglasio je da „OEBS kao platforma za dijalog i zajedničko delovanje predstavlja priliku za rešavanje kriza, obnavljanje izgubljenog poverenja i ponovno učvršćivanje evropske bezbednosti“. Dačić je istom prilikom rekao da je najveći izazov OEBS nalaženje političkog rešenja za krizu u Ukrajini „i oko nje“, uz poštovanje principa Helsinkija; prema, Politika, 11. jul 2015.

745 Politika, 6. decembar 2015.